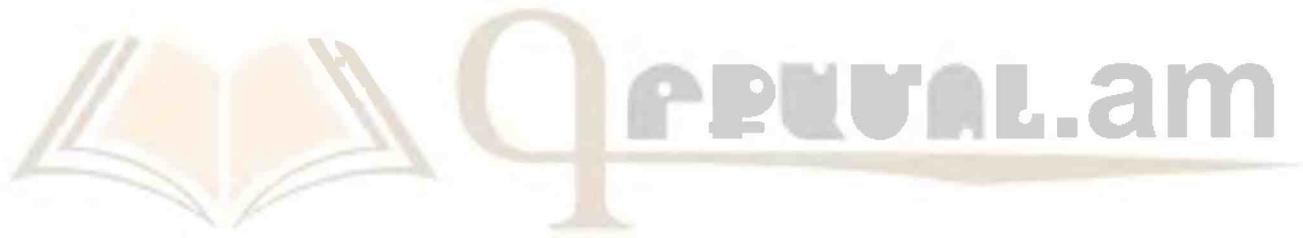

Գիրքը լուսապատճենվել և համացանցում է տեղադրվել Գրքամոլ Նախաձեռնության կողմից:

Բոլորի կողմից սիրված [Գրքամոլ](#) ֆեյսբուքյան էջը սկսել է մի նախաձեռնություն, որի նպատակն է համացանցում կեկտրոնային տարբերակով տեղադրել բոլոր այն գրքերը, որոնք սիրված են հայ ընթերցաների կողմից և ցանկանում են դրանք ընթերցել նաև կեկտրոնային տարբերակով: Ժամանակի ընթացքում մեր կողմից համացանցում կհայտնվեն բոլոր այն գրքերը, որոնք մինչ այս ինչ-ինչ պատճառներով ձեզ համար եղել են դժվար ձեռքբերելի:

Գրքամոլ էջը, լինելով միակը ամբողջ համացանցում, իր առջև նպատակ է դրել հասարակության մեջ բարձրացնել սերը դեպի ընթերցանությունը, առաջացնել հետաքրքրություն դեպի դասական և արդի գրականությանը, և կոտրել բոլոր այն կարծրատիպերը, թե այսօրվա հայ իրականության մեջ ընթերցողներ չկան:

Սիրելի՝ ընթերցողներ, սրանք մեր առաջին քայլերն են այս ասպարեզում, և մենք շատ ուրախ կլինենք, եթե կլինեն մարդիկ, ովքեր կցանկանան մեզ օգնել այս հանրօգուտ գործում: Մենք բաց ենք բոլոր նվիրյալ և օգնել ցանկացող մարդկանց համար: Եթե դուք տանը ունեք լուսապատճենահանման սարքեր, և ուզում եք միանալ մեր կողմից ձեռնարկվող այս հանրօգուտ գործին, ապա գրեք Ձեր ցանկության մասին մեր Էլ.- հասցեով՝ grqamol@gmail.com: Շնորհակալություն, որ հետևում եք մեզ: Ցանկանում ենք բոլորին հաձելի ընթերցանություն:

Գրքամոլ Նախաձեռնություն

ԱՅԵՐԸՆ
ՄԱՐՍՎԻԱԼ

ԱՐԴՅՈՒՆՎԱՐԱԿԱՆ Բ

ԱՐԵՎԱՆ ՄՈՐՄԿԻՍ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՄԱՐԴԱԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

«ԱՌԵՎԵՏԱԿԱՆ ԳՐՈՂ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ—1977

И (Борис)
У 82

ALBERTO MORAVIA
IL DISPREZZO
MILANO 1963

Իտալերենից թարգմանեց ԳԵՎՈՐԳ ՎԻՐԱՊՅԱՆԸ

У 70304 (281)
205 (01) 27 138 77 «ՏՏ»

(C) •Սովետական գրող» Հրատարակություն,
Թարգմանված է Հայերեն, 1977

ԱՐՀԱԿԱՐՀԱՆՔ

Գլուխ առաջին

Ամուսնությանս առաջին երկու տարին իմ ու կնոջս հարարիրությունները (այժմ ես դա կարող եմ հաստատել) հիանալի էին: Ուզում եմ ասել, որ այդ երկու տարում մեր զպացմունքների կատարյալ և խոր ներդաշնակությունը աղեկցվում էր այն մթագնությամբ կամ, եթե կուզեք, բանականության այն լոռությամբ, որի պայմաններում դադարում է ամեն մի դատողություն, և սիրած մարդու գործողություններն ու բնավորությունը գնահատելիս ենթարկվում ես միայն սիրո ձայնին: Մի խոսքով, ինձ թվում էր, թե էմիլիան ոչ մի թիրություն չունի, և, կարծում եմ, որ այդ նույն ձևով էլ նու էր ինձ պատկերացնում: Կամ, գուցե, ես նրա թերություններն էի տեսնում, իսկ նա՝ իմը, բայց սիրո կատարած ինչ, որ մի հրաշագործ կերպարանափոխության շնորհիվ այդ թիրությունները մեր երկուսին էլ թվում էին ոչ միայն ներելի, այս սիրելի, կարծես դրանք ոչ թե թերություններ էին, այլ աստրինություններ, թեև արտասովոր բնույթի: Ինչպես էլ աղում է լիներ, մենք դատողություններ չէինք անում մեր արձանիքների կամ թերությունների մասին, մենք սիրում էինք միմյանց: Այստեղ ես ուզում եմ պատմել, թե ինչպես պատուից, որ մինչ շարունակում էի սիրել էմիլիային, ոչ մի վայրկյան շմտածելով նրա արժանիքների և թերությունների մասին, նա, ընդհակառակը, բացահայտեց կամ գոնե պատկերացրեց, թե բացահայտել է իմ մեջ որոշ թերություններ, ինձ սկսեց դատապարտել դրանց համար, իսկ հետագայում բոլորովին դադարեց նաև ինձ սիրելուց:

Որքան ավելի մեծ է երջանկությունը, այնքան ավելի քիչ է դա նկատելի: Գուցե և տարօրինակ երևա, բայց պետք է ասեմ, որ այն երկու տարին ինձ երբեմն նույնիսկ թվում էր. թե ինչ-որ ձանձրույթ եմ զգում: Ես, իհարկե, պարզուպես ինձ հաշիվ չեի տալիս, թե որքան եմ երջանիկ: Ինձ թվում էր, թե անում եմ այն, ինչ բոլորն են անում. սիրում եմ իմ կնոջը, և նա էլ սիրում է ինձ, և այդ սերը ինձ թվում էր շատ բնական, նորմալ, այնպիսի մի սովորական բան, որն իրենից առանձին արժեք չի ներկայացնում, կարծես դա օդի նման մի բան է, որը մենք շնչում ենք, որից այնքան շատ կա մեր շուրջը և որը մեզ համար թանկ է դառնում միտյն այն ժամանակ, երբ այլևս չի բավարարում, և մենք սկսում ենք շնչահեղձ լինել նրա բացակայությունից: Եթե մեկնում են այն ժամանակ ինձ ասեր, որ ես բախտավոր եմ, թերեւ նույնիսկ զարմանայի: Ամենայն հավանականությամբ կպատասխանեի, որ ամենեին էլ բախտավոր չեմ, քանի որ, թեև ես կնոջս եմ սիրում, իսկ նա էլ՝ ինձ, բայց և այնպիս եկող օրվա նկատմամբ ոչ մի հավատ չկա: Եվ իսկապես էլ մենք հաղիվ էինք մի կերպ յոլա գնում իմ ստացած կողեկ ներով, որ ես վաստակում էի որպես կինոքննադատ՝ ինչ-որ երկրորդական մի թերթի աշխատակցելու և ժուռնալիստական այլ կարգի հոգվածներ գրելու համար: Ապրում էինք մի կող հավորված վարձու սենյակում. փողը հաճախ մեզ չէր բավա կանացնում ոչ միայն ամենաաննշան շոայլությունը թոյլ տալու, այլև ամենածայրահեղ անհրաժեշտությունների համար: Ռւբեմն, ինչպես կարող էի բախտավոր լինել: Ես հետո միայն հասկացա, որ երբեք կյանքից այնքան դժգոհ չեմ եղալ, որքան այն ժամանակ, երբ, ըստ երևութին, ես կտարելապես և անհունորեն երջանիկ էի:

Մեր ամուսնության այդ երկու տարին անցնելուց հետո էր միայն, երբ, վերջապես, մեր պայմանները լավացան. և ծանոթացա Բատտիստա ազգանունով մի կինոպրոդյուսերի հետ և նրա համար գրեցի իմ առաջին կինոսցենարը: Դու մի աշխատանք էր, որը ես այն շրջանում դիտում էի որպես ժուռնակավոր մի բան, մանավանդ որ միշտ երազում էի նշտ նաւեր դրամատուրգ դառնալ, բայց վիճակված էր, որ հենց

այդ աշխատանքը պիտի դառնար իմ մասնագիտությունը՝ Սոկայն այդ նույն ժամանակ իմ և էմիլիայի հարաբերությունները սկսեցին գնալ դեպի վատը։ Պատմությունս սկսվում է հետո կինոսցենարիստի իմ առաջին խոկ քայլերից և կնոջս հետոնեցած հարաբերությունների այն շրջանից, երբ գնալով պրանք սկսեցին վատանալ. երկու գրեթե միննույն ժամանակ տեղի ունեցած իրադարձություններ, որոնք, ինչպես կանոններ, ուղղակիորեն կապված են միմյանց հետ։

Երբ հիշողությամբ վերադառնում եմ դեպի անցյալը, ուշատ կերպով մտարերում եմ մի դեպք, որը այն ժամանակ ինձ նույնիսկ ուշադրության արժանի շթվաց, բայց հետազայտմ զգացի, որ դրան պետք է վերաբերվեի ամենայն լրջությամբ։

Ես կանգնած եմ քաղաքի կենտրոնական փողոցներից մեկի մայթին։ Էմիլիան, Բատտիստան և ես հենց նոր էինք բնիթը և ուստորանում։ Բատտիստան առաջարկեց այդ օրը երեկոն ավարտել իրենց տանը, և ես ու էմիլիան ընդունեցինք նրա առաջարկը։ Մենք երեքով մոտեցանք Բատտիստոյի մեքենային։ Դա կարմիր գույնի, վերին աստիճանի լրեղ, փոքրիկ և ընդամենը երկտեղանոց մի մեքենա էր։ Բատտիստան, որն արդեն նստել էր դեկի մոտ, մեկնվեց, բացեց մեքենայի դռնակը և ասաց. «Ճավում եմ, բայց անեցածս ընդամենը մի տեղ է։ Դուք, Մոլտենի, ուղերջուղիք, տաքսիով պետք է դաք... մենակ կամ, եթե ուզում եք, սովորեք այստեղ, ինքս կգամ ձեզ տանելու»։ Էմիլիան կանգնած էր կողքիս, նրա հագին իր միակ իրիկնային՝ վիզը բաց և անթե մետաքսյա սև զգեստն էր, իսկ թևին՝ մորթե թիկուցր։ Հոկտեմբեր ամիսն էր և դեռ բավական տաք էր։ Ես նոյում էի նրան և, շգիտես ինչու, նրա սովորական խաղաղ ու հանգիստ գեղեցկության մեջ այդ երեկո տեսնում էի ինչու մի նոր անհանգստություն, գրեթե տագնապ։ Ես ուրախ առում եմ։

— Իհարկե, էմիլիա, դու Բատտիստայի հետ գնա... ես տաքսիով ձեր հետեւից կհասնեմ։

Էմիլիան նայում է ինձ, ապա հակառակվող տոնով և ոտանց շտապելու ասում։

— Ավելի լավ չի՞ լինի, որ Բատտիստան գնա իր մերենայով, իսկ մենք տաքսի վարձենք ու հետևենք նրան:

Այդ ժամանակ Բատտիստան գլուխը դուրս է հանում մեքենայից և կատակով բացականշում.

— Կեցցե՞ք, ուրեմն ուզում եք, որ ես մենա՞կ պնում:

— Բանն այդ չէ...— առարկում է Էմիլիան, և ես հոնկարծ նորից եմ նկատում, որ նրա գեղեցիկ դեմքը, սովորաբար այնքան հարմոնիկ, անվրդով ու հանգիստ, այս տեսքում մթագնած է ինչ-որ ներքին հուզմունքից և նույնիսկ մի տեսակ ծամածոված: Բայց ես արդեն ասացի:

— Բատտիստան ճիշտ է ասում, նստիր գնա նրա հետ, իսկ ես տաքսի կվարձեմ:

Այս անգամ Էմիլիան զիջում է կամ, ավելի ճիշտ, ենթարկվում ու նստում մեքենան: Տեղավորվելով Բատտիստանի կողքին, դռնակը դեռ շփակած, նա նայում է ինձ, և ես նրա շիփթված հայացքում խորշանքին խառնված աղերսությունում նոր բան էր, որը ես ճիշտ եմ միայն ճիմո՞ւ որութողերը գրելիս: Բայց կարևորություն շտալով այն ամենին, ինչ տեսա նրա հայացքում, ես վճռական շարժումով, ոելիք փակող մարդու նման շրմփոցով ծածկեցի մեքենայի ծակը դռնակը: Մեքենան հեռացավ, իսկ ես անսահման տրախտամադրությամբ, սովելով, գնացի դեպի տաքսիների մոտակա կայանը:

Բատտիստայի տունը ոեստորանից հեռու չեր: Եթե խոհ գարող հանգամանքներ լինեին, ես տաքսիով այնտեղ ողեար է հասնեի եթե ոչ նրանց հետ միաժամանակ, ապա զան նրանցից ոնմիջապես հետո: Բայց ահա ճանապարհի կերպ հանկարծ մի պատահար տեղի ունեցավ. խաշմերուկում իշխան վարձած տաքսին ու մի մասնավոր մեքենա բախվեցի իրար: Երկուսն էլ թեթևակի վնասվեցին. տաքսու մի թե էր ծովել ու ներկը թափվել, իսկ մյուսի կողը՝ մաս բեկել Վարորդներն իսկույն դուրս թռան իրենց մեքենաներից եւ ու ճի բռնվելով, սկսեցին իրար մեղադրել: Նրանց շորջն էլ կույն մարդիկ ամբոխվեցին, վրա հասավ մի ոստիկան, ու կերպ բաժանեց նրանց, գրեց անուններու Հաոցիներու Ա:

ամբողջ ժամանակ ես մեքենայի միջից դուրս չեկա և ոչ մի-
տի շցուցաբերեցի ամենաշնչին անհամբերությունն անգամ,
ովհե ընկա մի տեսակ երանության մեջ, քանի որ նախ կուշտ
կերել էի ու խմել, և երկրորդն էլ այն, որ Բատտիստան
րիթրիքի վերջում ինձ առաջարկել էր մասնակցել իր ֆիլմե-
րից մեկի սցենարի ստեղծմանը։ Բայց այդ վթարն ու նրա
հետ կապված աղմկալի բացատրությունը ունեց մոտ տասը,
զոցե և տասնհինգ ըուպե, և ես ուշացումով հասա պրոդյու-
սիրի տունը։

Մանելով Հյուրասրահ, տեսնում եմ ոտքը ոտքին զցած
ու բաղկաթոռին նստած էմիլիային, և շարժական սեղա-
նիկ բարի առջև՝ անկյունում կանգնած Բատտիստային։
Բատտիստան ինձ ուրախ ողջունում է, իսկ էմիլիան, ընդ-
հակասակը, տրտնջուն, համարյա տանջահար ձայնով հարց-
եամ է, թե որտեղ էի այսքան ժամանակ։ Ես մի տեսակ
անհաղ պատմում եմ տեղի ունեցած վթարի մասին, բայց
միեւնույն ժամանակ նկատում, որ պատասխանս խուսափողա-
կան է, կարծես ուզում եմ ինչ-որ բան թաքցնել։ մինչդեռ
իրականում դա մի մարդու տոն էր, որն իր ասածին ոչ մի
կարևորություն չի տալիս։ Սակայն էմիլիան միևնույն արտա-
սովոր ձայնով համառորեն շարունակում է իր հարցուփորձը։
«Վթա՞ր... ի՞նչ վթար»

Ես զարմացած, գուցե նույնիսկ փոքր-ինչ տագնապահար,
սկսեցի պատմել այն, ինչ տեղի էր ունեցել։ Բայց այժմ էլ
ինձ թվաց, թե ես մտնում եմ ծայրահեղ մանրամասնու-
թյաների մեջ, կարծես վախենալով, որ ինձ չեն հավատա-
նի խոսրով, զգում էի, որ ինչ-որ պատճառով սխալ դիրք
էր բնել՝ ինչպես սկզբում, երբ աշխատում էի լոռության
մասնել, այնպես էլ այժմ, երբ տրվել էի ավելորդ մանրա-
մասնություններին։ Վերջապես էմիլիան դադարեցնում է իր
արցուփորձը, իսկ Բատտիստան, ցնծալից ու սիրալիր, սե-
ղանիկ և զնում երեք բաժակ և ինձ հրավիրում խմելու ես
եսում եմ և մոտ երկու ժամ շաղակրատում ու կատակում
եմ Առաջինայի հետ։ Բատտիստան այնքան է աշխատա-
սած ենորոխ, որ ես գրեթե չեմ նկատում էմիլիայի ընկճված
որոշագրությունը։ Մյուս կողմից էլ, էմիլիան իր անհա-

Հարձակության հետևանքով այնքան է ինքնամփոփու ու լռակցաց, որ նրա զսորվածությունը ինձ չի զարմացնում։ Միակ բանը, որ, այնուամենայնիվ, ինձ մի փոքր տարօրինակ է թվում, այդ այն է, որ նա ոչ մի մասնակցություն չի ունենում զրուցին, գոնե հայացքով կամ ժպիտով, ինչպես անում էր սովորաբար։ Նա ոչ ժպտում է, ոչ նայում մեր կողմը, սահմանափակվում է միայն ծխելով ու լռելլյայն գինի խմելով։ Կարծես սենյակում, իրենից բացի, ոչ ոք չկա։ Այդ երեկոյի վերջում Բատտիստան ինձ հետ լուրջ խոսակցություն է սկսում այն ֆիլմի մասին, որին ես պետք է մասնակցեի։ Նա ինձ պատմում է բովանդակությունը, տեղեկացնում ֆիլմի ռեժիսորի և սցենարի վրա աշխատող իմ ընկերոջ մասին, որից հետո հրավիրում է հաջորդ օրը անցնել իր գրասենյակը՝ պայմանագիր կնքելու։ Այդ առաջարկությանը հաջորդող րոպեական լուրջունից օգտվելով, էմիլիան տեղից ելավ և ասաց, որ ինքը հոգնած է և կուղեր տուն գնալ։ Հրաժեշտ տալով Բատտիստային, մենք դուրս ենք գույն տնից, աստիճաններով իջնում ցած, ելնում փողոց և, առանց որևէ խոսք փոխանակելու, շարժվում ենք դեպի տաքսիների կայանը։ Հետո նստում ենք տաքսիներից մեկը, և մեքենան շարժվում է։ Բատտիստայի անակնկալ առաջարկության ուրախությունը արբեցնում է ինձ, և, շկարողանալով այլևս պահել իմ մեջ այդ ուրախությունը, էմիլիային ասում եմ։

— Այս սցենարը լավ ժամանակին պատահեց... Զգիտեմ՝ ինչ էինք անելու... միակ ելքը մնացել էր պարտքերի տակ մտնելը։

Էմիլիան պատասխանի փոխարեն միայն հարցնում է.

— Իսկ սցենարի համար ինչքա՞ն են վճարում։

Ես գումարն ասում եմ և ավելացնում։

— Մի խոսքով, մեր հարցերը համարիր լուծված, գոնե այս ձմեռ։

Այդ ասելով, ես բռնում եմ էմիլիայի ձեռքը և սեղմում։ Նա ձեռքը չի հեռացնում ինձնից, և մինչև տուն հասնելը այլևս ոչ մի բառ չի խոսում։

Գլուխ երկրորդ

Այդ երեկոյից հետո աշխատանքին վերաբերող ամեն ինչ բնիքանում էր հիանալի։ Հաջորդ առավոտյան գնացի՝ Բատիստայի մոտ, կնքեցի սցենարի պայմանագիրը և ստացա ավանսի մի մասը։ Որքան հիշում եմ, դա առանձնապես մեծ կարևորություն չունեցող սենտիմենտալ կինոկատակերգություն էր, մի ժամար, որի համար, եթե հաշվի առնենք իմ բնափորության լրջությունը, ես հազիվ թե կարողանայի պիտանի լինել։ Մինչդեռ աշխատանքի ընթացքում ինձ համար բոլորովին անսպասելի պարզվեց, որ իմ իսկական կոչումը հենց այդ ժամանքն է։ Եվ ահա նույն այդ օրը տեղի ունեցավ իմ տաջին գործնական հանդիպումը ֆիլմի ռեժիսորի և սցենարի մյուս հեղինակի հետ։

Ես կարող եմ ստույգ ցույց տալ, թե երբ սկսվեց սցենարիստի իմ կարիերան։ Դա այն երեկոն էր, երբ մենք Բատիստայի մոտ էինք, բայց ինձ համար բավական դժվար է նույնպիսի ճշտությամբ ցույց տալ, թե երբ սկսեցին վատանալ իմ և կնոջս հարաբերությունները։ Այդ հարաբերությունների ձախողման սկիզբը, իհարկե, կարող էի համարել նույն այդ երեկոն, սակայն ես այդ հասկացա միայն այժմ, ինչպես ասում են, հետին թվով, մանավանդ որ դեռ սրոշ ժամանակ էմիլիայի իմ հանդեպ ունեցած վերաբերմունքի մեջ ոչ մի փոփոխություն չէր նկատվում։ Փոփոխությունը, անկասկած, տեղի ունեցավ Բատիստայի մոտ անցկացրած երեկոյին հաջորդող մի ամսվա ընթացքում, սակայն, չիմ կարող ստույգ ասել ոչ այն, թե էմիլիայի հոգում կշեռքի մի նժարը երբ վերջնականապես քաշեց մյուսին, և ոչ էլ այն, թե ինչը կարող էր դրա դրդապատճառը հանդիսանալ Այն ժամանակ ես ու Բատիստան հանդիպում էինք գրեթե տմեն օր, և ես կարող էի մանրամասնորեն պատմել բազմաթիվ այլ էպիզոդներ, ինչպիսին այդ մեկն էր, որը տեղի ունեցավ այն երեկո նրա տանը։ Ես խոսում եմ էպիզոդների մասին, որոնք այն ժամանակ որևէ բանով չէին առանձնահամ մեր կյանքի ընդհանուր ֆոնի վրա. գոնե ինձ այդպես էր թվում։ Սակայն հետագայում իմ հիշողության մեջ դրանցից

յուրաքանչյուրը առավել կամ պակաս շափով ձեռք բերեց իր բնորոշ գծերը, ստացավ որոշակի իմաստ: Ես կուզեի միայն մի հանգամանք նշել: այդ այն է, որ ամեն անգամ, երբ Բատտիստան մեզ իր մոտ էր հրավիրում,— իսկ դա այժմ տեղի էր ունենում շատ հաճախակի, — էմիլիան հրաժարվում էր ինձ հետ գալուց: Ճիշտ է, նրա դիմադրությունը լինում էր առանձնապես ոչ այնքան ուժեղ ու վճռական, բայց լինում էր տարօրինակ հետևողականությամբ ու համառությամբ: Էմիլիան միշտ մի պատճառ էր գտնում՝ մեզ հետ գալուց հրաժարվելու համար, մինչդեռ ես ամեն անգամ առանց դժվարության ապացուցում էի, որ նրա պատճառաբանությունները լրիվ անհիմն են, և ճպնում էի իմանալ, թե նո հակակրանք չի՞ տածում արդյոք դեպի Բատտիստան, իսկ եթե տածում է, ապա ի՞նչ պատճառով:

Վերջ ի վերջո նա իմ այդ հարցերին միշտ պատասխանում էր, թեև, իհարկե, ոչ առանց շփոթմունքի, որ Բատտիստայի հանդեպ նա ամենեին էլ հակակրանք չի տածում, որ ինքը ոչ մի հիմք չունի նրա նկատմամբ այդպիսի զգացմունքներ ունենալու և որ շգալու միակ պատճառն այն է, որ այդպիսի երեկոները իրեն սոսկալի հոգնեցնում են և առհասորակ ձանձրույթ պատճառում: Այդ ընդհանուր, ոչ համոզիցիցի պատասխանները ինձ չեին բավարարում, և ես, առանց նահանջելու, ակնարկներ էի անում, որ այնուամենայնիվ նրա և Բատտիստայի միջև ինչ-որ մի բան է եղել, թեև Բատտիստան դրան ուշադրություն չի էլ դարձրել կամ թե չէ այդպես է ստացվել իրենից բոլորովին անկախ: Սուկայն որքան ավելի շատ էի փորձում ապացուցել էմիլիային, որ նա մի տեսակ հակակրանք է զգում Բատտիստայի հանդեպ, այնքան ավելի համառ էին դառնում էմիլիայի հերքումները, մինչև որ, վերջապես, նրա սկզբնական շփոթմունքը փոխվեց համառ ու վճռական դիմադրության: Այնժամ, երբ ամբողջովին վերացան էմիլիայի՝ դեպի Բատտիստան տածվող զգացմունքների, ինչպես և նրա՝ Բատտիստայի հանդեպ ունեցած վերաբերմունքի կասկածներս, և էմիլիային սկսեցի բացատրել, որ օգտավետ կլիներ, եթե երեկոները երեքով միասին անցկացնեինք: Մինչև հիմա ևս առանց էմիլիայի երբեք և ոչ մի տեղ չեի գնացել, և Բատ-

տիստուն այդ գիտերու Այնուհետեւ, Բատտիստային մեծ Հանույք է պատճառում Էմիլիայի ներկայությունը, մի՞թե դա չի հաստատում այն Հանգամանքը, որ ամեն անդամ ինձ Հրամիքելիս նա միշտ ինդրում է. «Համեցեք ձեր տիկնոջ հետ»: Էմիլիայի անսպասելի բացակայությունը, որ դժվար է արդարացնել, կարող է նկատվել որպես անհարդալից վերաբերմունք կամ, որ ավելի վատ է, վիրավորել Բատտիստային, որից այժմ կախված է մեր կյանքը: Մի խոսքով, քանի որ Էմիլիան չի կարող որևէ լուրջ պատճառաբանությամբ իր բացակայությունն արդարացնել, իսկ ես, ընդհակառակը, կարող եմ բազմաթիվ փաստարկներ բերել նրա ներկայության կարևորությունը հաստատելու համար, ուստի ավելի լավ է, որ նա հաղթահարի հոգնածությունը և այդ երեկոների ձանձրույթը: Սովորաբար Էմիլիան իմ այս պատճառաբանությունները լսում էր անուշադիր ու համարյա վերացած թվում էր, թե նա ավելի ուշադիր զնում է իմ դեմքն ու հետևում շարժումներիս, քան լսում արածու դատողությունները: Վերջի վերջո նա զիջում էր և լուսումունց սկսում հագնվեց: Վերջին պահին, երբ նա արդեն պատրաստ էր լինում գուրս զալու, ես մի անգամ ևս հարցնում էի, թե իսկապես նրա համար այդքան տհաճ է ինձ հետ գալը: Ես այդ անում էի ոչ թե այն պատճառով, որ կասկածում էի նրա պատասխանին, այլ այն, որպեսզի նրա մոտ կասկածի հետք անգամ շինի, թե ինքը չի կարող վարվել այնպես, ինչպես ցանկանում է: Նա կտրուկ պատասխանում էր, որ ոչ մի առարկություն չունի, որից հետո միայն մենք գուրս էինք գալիս տնից:

Սակայն այս բոլորը ես վերականգնեցի, ինչպես արդեն տսել եմ, միայն հետագայում, համբերությամբ պրադելով հիշողությունս, մտաբերելով բազմաթիվ աննշան կամ գոնեայն ժամանակ ինձ աննշան թվացող փաստեր, որոնց ժամանակին ոչ մի կարևորություն չեմ տվել: Այն ժամանակ ես միայն հասկանում էի, որ Էմիլիայի վերաբերմունքը իմ հանդեպ վատացել է, բայց թե ինչն է եղել դրա պատճառը, բացատրել չէի կարողանում, ինչպես և չէի կարողանում որոշել, թե Հարաբերությունների այդ վատացումը ինչով է արտահայտվում: Այդպես ըեռես խաղաղ ու պարզ երկնքում փոփոխված ու ճնշող օդի ծանրությունը աղղարարում է մո-

տալուտ փոթորիկ։ Ես մտածեցի, որ էմիլիան ինձ այժմ սիրում է ավելի պակաս, քան սիրում էր առաջ, նկատեցի, որ նա այլևս չի ձգտում այնպես մոտ լինել ինձ, ինչպես մեր ամուսնության սկզբնական շրջանում։ Սկզբնական շրջանում, երբ ասում էի. «Էմիլիա, ես մի երկու ժամով տեղ եմ գնալու, կաշխատեմ որքան կարելի է շուտ վերադառնալ», նա երբեք չէր առարկում, բայց տիսուր ու հնագանդ տեսքից իսկույն երևում էր, որ իմ բացակայությունը նրան դուր չի դալիս։ Այդ պատճառով հաճախ էր պատահում, երբ ես հրաժարվում էի գնալուց և մնում էի տանը և կամ էլ, եթե հնարավոր էր լինում, էմիլիային տանում էի հետև Այդ շրջանում նա այնքան էր կապված ինձ, որ մի անգամ, երբ ինձ ուղեկցում էր կայացան, որտեղից ես կարծ ժամանակով պետք է մեկնեի Հյուսիսային Խոտալիա, Հրաժեշտի պահին երեսը շրջեց, որպեսզի ինձանից թաքցնի արցունքներով լի աշքերը։ Ես այնպես ձևացրի, իբր ոչինչ չեմ նկատում, բայց ամբողջ ուղեկորության ընթացքում ինձ տանջում էին նրա թափած այն արցունքները, որոնցից թեև ինքը ամաշում էր, սակայն չէր կարողանում զսպել։ Եվ ահա այդ օրից ի վեր ես այլևս առանց նրա որևէ տեղ չէի գնում։ Իսկ այժմ, երբ ասում էի, թե տեղ եմ գնում, նրա դեմքին այլևս չէր հայտնվում թեթև դժգոհություն ու թախծի նախկին ծանոթ արտահայտությունը, որն այնքան սիրելի էր ինձ։ Նա սառը և հանգիստ, իսկ հաճախ նույնիսկ աշքերը գրքից շկտրելով, պատասխանում էր. «Լավ, ուրեմն, ընթրիքին կտեսնվենք... Աշխատիր շուշանալ»։ Երբեմն ինձ նույնիսկ թվում էր, թե նա ուղղակի ցանկանում է, որ իմ բացակայությունը լինի ավելի տեսական, քան այդ անհրաժեշտ էր ինձ համար։ Օրինակ, եթե նրան ասում էի. «Էմիլիա, գնում եմ, հինգին տանը կլինեմ», նա պատասխանում էր. «Արի, երբ ուզում ես... ես շատ գործ ունեմ անելու»։

Մի օր թեթևակի կատակելով ասացի, թե նա, ըստ երեսութին, գերադասում է, որ ես ինչքան կարելի է քիչ լինեմ տանը։ Բայց էմիլիան դրան ուղղակի պատասխան շտվեց։ Նա միայն ասաց, որ եթե ես այսպես թե այնպես գրեթե ամբողջ օրը զբաղված եմ, ապա ավելի լավ է, որ մենք տեսնվենք միայն ուտելիս, այդպիսով նա ինքն էլ կարող է հանգիստ

զրադվել իր գործերով։ Բայց դա ճիշտ էր միայն մի կողմից։ սցենարիստի իմ աշխատանքը ինձ հարկադրում էր տանից բացակայել միայն օրվա երկրորդ կեսին, իսկ մնացած ժամանակը ես ամեն կերպ աշխատում էի անցկացնել էմիլիայի հետ։ Սակայն այդ օրվա խոսակցությունից հետո սկսեցի առավոտները նույնպես տանը շմնալ։

Այն ժամանակ, երբ էմիլիան զգալ էր տալիս, որ դժգոհում է իմ բացակայությունից, ես տանից դուրս էի գնում հանգիստ ու թեթև սրտով, հոգուս խորքում այդ դժգոհությունը համարելով ապացույց այն մեծ սիրո, որ նա տածում էր իմ նկատմամբ։ Բայց այն պահից ի վեր, երբ նկատեցի, որ նա ոչ միայն չի վշտանում իմ բացակայություններից, այլև գերադասում է նույնիսկ մենակ մնալ, լցվեցի մթին մի տագնապով, ինչպես նա, ով հանկարծ զգում է, թե ինչպես է հողը փախչում իր ոտքերի տակից։ Այժմ ես սցենարի վրա աշխատելու համար տանից գնում էի ոչ միայն ճաշից հետո, ինչպես ասացի, այլև ճաշից առաջ, և հաճախ լոկ այն նպատակով, որպեսզի ստուգեմ էմիլիայի այդ նոր և ինձ համար այնքան դառը անտարբերությունը։ Եվ հետզհետե էմիլիան ոչ միայն դադարեց որևէ դժգոհություն դրսելուց, այլև, ընդհակառակը, իմ բացակայություններին սկսեց վերաբերվել միանգամայն անվրդով և նույնիսկ, ինչպես ինձ թվում էր, վատ թաքցրած թեթևությամբ։ Սկըզբում ես փորձում էի ինձ մխիթարել, որ երկու տարվա ամուսնական կյանքից հետո սիրուն փոխարինող այդ սառնությունը պարզապես սովորույթի անխուսափելի դրսելում է, եթե անգամ այդ սովորույթը լցված է ամենաքնքուշ հոգատարություններով՝ չեւ որ ամուսինների փոխադարձ սիրո ապահովություններով։ Սակայն ես զգում էի, որ այդ ամեննեին էլ այդպես չէ. այո, ավելի շուտ զգում էի, քան գիտակցում այդ, քանի որ միտքը որքան էլ ուզում է տրամաբանական թվա, մեզ խաբում է ավելի հաճախ, քան անորոշ և աղոտ դգացումը։ Մի խոսքով, ես զգում էի, որ էմիլիան դադարել է իմ բացակայություններից դժգոհել ոչ թե այն պատճառով, որ այդ բացակայությունները համարում էր անխուսափելի և գտնում, որ դրանք չեն կարող անդրադառնալ մեր հարա-

բերությունների վրա, այլ այն պատճառով, որ նա կամ ինձ սկսել էր սիրել ավելի քիչ, կամ ամեննին դադարել էր սիրելուց: Ես զգում էի նաև, որ կատարվել է մի բան, որը լրիվ փոխել է իմ հանդեպ նրա ունեցած մի ժամանակ այնքան արտասովոր և այնքան շերմ զգացմունքը:

Գլուխ երթորդ

Առաջին անգամ, երբ հանդիպեցի Բատտիստային, ես գտնվում էի շափազանց ծանր, եթե շասենք՝ հուսահատական վիճակում և շգիտեի ինչպես դուրս գալ այդ դրությունից: Ամենածանրն այն էր, որ այդ ժամանակ որոշել էի մի բնակարան գնել, թեև պահանջվելիք գումարը վճարելու համար ես ոչ միայն դրամ չունեի, այլև շգիտեի, թե որտեղից կարելի է ճարել: Առաջին երկու տարին ես ու էմիլիան ապրում էինք վարձով՝ մի կահավորված մեծ սենյակում: Էմիլիայի փոխարեն մի ուրիշը գուցե նույնպես շտառապեր այդպիսի ժամանակավոր վիճակից, բայց էմիլիան, համաձայնելով ապրել նման պայմաններում, ոչ միայն շղթգոհեց, այլև ինձ տվեց սիրո այն ամենամեծ ապացույցը, որը կարող է իր ամուսնուն տալ ամենանվիրված կինը: Էմիլիան, ճիշտ է, տնարար կին էր, սակայն տան նկատմամբ ունեցած նրա սերը գերազանցում էր բոլոր կանաց հատուկ բնական այդ զգացմունքը, դա նման էր մի տեսակ խանգոտ ու ամենակով կրքի, գրեթե ագահության, որը ավելի հզոր էր, քան ինքը էմիլիան, և իր արմատներով գնում էր, ըստ երևույթին, անսահմանորեն խոր ինչ-որ տեղ: Էմիլիան աղքատ ընտանիքից ելած աղջիկ էր: Երբ ես ծանոթացա նրա հետ, նա աշխատում էր որպես մեքենագրութիւ: Դեպի տունն ունեցած նրա սիրո մեջ, կարծում եմ, առանց գիտակցվելու դրսեվորվում էին փշրված հույսերը այն ընշաղուրկ մարդկանց, որոնք երբեք ի վիճակի չեն լինում ունենալու իրենց սեփական, թեկուզե ամենաանշուք ու համեստ անկյունը: Ես շգի-

ահմ էմիլիան հույս ուներ թե չէ՝ ինձ հետ ամուսնանալով իրականացնել սեփական տունն ունենալու իր երազանքը։ Սակայն հիշում եմ այն սակավ դեպքերից մեկը, երբ տեսա, թե նու ինչպես է լալիս (դա մեր նշանվելուց անմիջապես հետո էր), երբ ստիպված խոստովանեցի, որ դեռ ի վիճակի շեմ երա համար ոչ տուն գնելու և ոչ էլ նույնիսկ բնակարան վարձելու։ Ես նրան ասացի, որ առայժմ մենք պետք է բավարարվենք միայն կահավորված մի սենյակով։ Ճիշտ է, նա իսկույն-ինք զսպեց իր արցունքները, թեև գրանց պատճառը, ինչպես ինձ թվում էր, իր փայփայած երազանքի անորոշ ժամանակի հետաձգվելու դառը ափսոսանքը չէր միայն, այլ այդ երազանքի ուժը իր ամբողջ էությամբ, որի մեջ էմիլիան գրեթե կյանքի իմաստն էր տեսնում։

Այդպես առաջին երկու տարին մենք ապրում էինք մի կունվորված սենյակում, բայց պետք է տեսնեիք, թե ինչպիսի բծախնդիր մաքրություն, կարգ ու կանոն էր սահմանել Էմիլիան այդտեղ։ Ինչքան հնարավոր էր, — իսկ վարձու սենյակում, ինչպես հասկանալի է, այդ հնարավորությունը խիստ սահմանափակ է, — էմիլիան ամեն կերպ փորձում էր ստեղծել այն պատրանքը, իբր այդ ոչ թե կահավորված վարձու սենյակ է, այլ իր սեփական բնակարանը։ Եվ քանի որ մենք զուրկ էինք սեփական կահույքից, նա աշխատում էր, ինչ զնով էլ ուզում է լինի, տնարար ու մաքրասեր տնտեսություն իր հոգին դնել ուրիշի գործածությունից մաշված այդ կահարասիների մեջ։ Գրասեղանիս վրա միշտ դրված էր լինում թարմ ծաղիկներով մի ծաղկաման, իմ թղթերը այնպիսի խնամքով էին կարգի բերվում ու դրվում սեղանիս, որ թվում էր, թե ինձ հրավիրում են աշխատանքի, խոստանալով տափելագույն շափով ապահովել աշխատանքային անդորրն ու հարմարավետությունը։ Երբեք չէր պատահում, որ թեյի սեղանին անձեռոցիկներ և տուփով խմորեղին դրված լինեին։ Երբեք չէր կարելի տեսնել, որ հանդերձանքներից մեկնումնելը կամ որևէ այլ առարկա իրենց տեղերում չգտնվեին, ընկած լինեին հատակին կամ գցած աթոռների վրա, ինչպես այդ հաճախ լինում է այդպիսի ժամանակավոր և նեղված-րոցին պայմաններում։

Սենյակը աղախնի շտապ հավաքելուց և մաքրելուց հետո

Էմիլիան մի անդամ էլ ինքն էր ամեն ինչ տեղը տեղին հավաքում ու դասավորում, և այնպիսի բժախնդրությամբ, որ այն ամենը, ինչ ընդունակ էր փայլել ու շողշողալ, ուղղուի փայլում էր ու շողշողում, անկախ նրանից, թե դա ինչ էր, լուսամուաի մղլակի արույրե ռնդիկ, թե պարկետի գրեթե աննկատ մի փայտիկ։ Երեկոները Էմիլիան ինքն էր անկողինը գցում առանց աղախնի օգնության, և միշտ մահճակալի մի կողմում դրած էր լինում իր գիշերային թափանցիկ շապիկը, մյուս կողմում՝ իմ ննջազգեստը, վերմակների ծայրերը ինումքով ծալած, իսկ զույգ բարձերն էլ հարմարորեն դրած իրենց տեղերը։ Առավոտյան նա տեղից վեր էր կենում ինձանից շուտ, գնում էր տանտիրոց խոհանոցը, նախաճաշ պատրաստում և մատուցարանով բերում ինձ։ Այդ ամենը նա անում էր առանց որևէ աղմուկ հանելու, մի տեսակ զուսպ, զգացնել շտալով իր գոյությունը, բայց և սրտանց ու առանց ջոնք խնայելու, և դա վկայություն էր այնպիսի զգացմունքների, որոնց մասին երբեք չի խոսվում։ Եվ, այնուամենայնիվ, չնայած նրա բոլոր այդ հերոսական ճիգ ու ջանքերին, կահավորված սենյակը մնում էր որպես կահավորված սենյակ։ Այն պատրանքը, որ Էմիլիան ամեն կերպ աշխատում էր ստեղծել իր և ինձ համար, երբեք լիարժեք չէր լինում։ Այդպիսի պահերին, հատկապես, երբ Էմիլիային համակած էր լինում ծանր մի խոնջություն, նա սկսում էր տրտնջալ, ճիշտ և, մի տեսակ մեղմ և բատ իր բնավորության՝ հանգիստ, բայց և այնպես ոչ առանց նշմարելի ներքին դառնության։ Այդպիսի դեմքներում նա ինձ հարցնում էր, թե արդյոք մինչև երր և շարունակվելու մեր այդ ժամանակավոր և անկազմակերպ կյանքը։ Ես հասկանում էի, որ Էմիլիայի այդ արտաքին խողաղության տակ թաքնված է իսկական մի վիշտ, և ինձ տան ջում էր այն միտքը, որ վաղ թե ուշ պետք է մի կերպ ելք գտնեմ սեփական տուն ունենալու նրա այդ բաղձանքը իրականացնելու։

Վերջապես, ինչպես ասել եմ, վճռեցի մի բնակորսի գտնելու Բայց դա ոչ այն պատճառով, որ միջոցներ Եին հայտնվել, որոնք մինչև հիմա չկային, այլ սոսկ նրա համար, որ գիտեի, թե ինչպես է տանջվում Էմիլիան, և վախենում եի, որ մի օր նա այլևս ի վիճակի չի լինի դիմանալու այդ պայ-

մաններին։ Մեր համատեղ ապրելու երկու տարիների ընթացքում ես մի քիչ փող էի տնտեսել։ Եթե դրան ավելացնեի նոհ այն գումարը, որը պարտք էի վերցրել, ապա հնարայոր կլիներ առաջին բաժինը մուծել։ Բայց բանն այն էր, որ ես չէի զգում այն բավարարվածությունը, ինչպիսին ունեամ է իր կնոջ համար բնակարան ձեռք բերող ամուսինը։ Ինպհակառակը, զգում էի տանջալից մի անհանգստություն, քանի որ ամեննեին չէի պատկերացնում, թե ինչ պետք է անեմ մի երկու ամիս հետո, երբ արդեն մոտենա երկրորդ մասը վճարելու ժամկետը։ Ես ընկել էի այնպիսի մի հուսահատության մեջ, որ գրեթե կատաղությամբ էի լցվել էմիլիա-լի զեմ, որի սեփական անկյունն ունենալու կրքու ու համառ պանկությունները ինչ-որ շափով ինձ հարկադրեցին անել այդ անմիտ ու վտանգավոր քայլը։

Սակայն էմիլիայի անկեղծ ուրախությունը, երբ ես նրան հայտնեցի բնակարան գնելու մասին, և նրան անսպասելիութին համակած ցնծությունը այն օրը, երբ մենք առաջին անգամ մտանք մեր դեռ շկահավորված բնակարանը, ժամանակային բարապետ ինձ ստիպեցին մոռանալ իմ բոլոր երկյուղներն ու հոգումները։ Ես արդեն ասել եմ, որ գեղի տունն ունեցած սերը էմիլիայի մոտ գարձել էր ուղղակի կիրք։ Ավելին կարող եմ ասել, այդ օրը ինձ թվաց, թե այդ կրքին խառնվել է նոյնիսկ զգայական մի ցանկություն։ Կարծես այն բանը, որ մերջ ի վերջո ես նրա համար բնակարան գնեցի, ինձ ոչ միայն բարձրացրեց նրա աշքերում, այլև դարձրեց ֆիզիկապես ամելի մոտիկ ու հարազատ։

Մենք գնացինք մեր բնակարանը տեսնելու։ Սկզբում էմիլիան ինձ հետ պարզապես շրջում էր դատարկ ու ցուրտ սենյակներում, իսկ ես նրան ասում էի, թե ինչպես կուզենայի զառավորել կահույքը։ Բայց բոլոր անկյունները շրջելուց հետո, երբ մոտեցա լուսամուտին, որպեսզի ցույց տամ, թե ինչ տեսարան է բացվում մեր առաջ, էմիլիան անսպասելիութին ամբողջ մարմնով սեղմվեց ինձ և կիսածայն խնդրեց, որ իրեն համբուրեմ։ Էմիլիայի համար, որ սովորաբար սիրային զգացմունքների դրսեորման մեջ այնքան երկշուտ էր ու զուսով, ու մի նոր և ամեննեին անսպասելի բան էր։ Գրգոված այդ նորությունից ու նրա տոնից, ես համբուրեցի նրան, ինչ-

պես ինքն էր ուզում: Դա ամենակրքոտ և արբեցուցիչ հոմքը ույրներից մեկն էր, ինչպիսին մենք երբեմ փոխանակել էինք: Եվ այդ համբույրի ժամանակ ես զգացի, թե Էմիլիոն ինչպես է ամբողջ մարմնով սեղմվում ինձ, կարծես Հրավիրիս լով ավելի մտերմիկ հարաբերությունների: Հետո մոլեզնածի նման շրջազդեստը հանեց ու մի կողմ շպրտեց, արձակեց բլուզի կոճակները և փորը սկսեց սեղմել փորիս: Այնուհետեւ, նա թողեց համբուրելը, և հազիվ լսելի ծայնով, զրես թե անհասկանալի մի շշուկով, որը անհռւնորեն բաղձարի մեղեղու էր նման, ականջիս փսփսաց, գոնե այդպես թվային ինձ, որ շհապաղեմ. և մարմնի ամբողջ ծանրությամբ ինձ ձգեց դեպի ներքի, հատակը: Մենք պառկեցինք փոշոտ, աղյուսապատ հատակին, այն լուսամուտի տակ, որտեղ կանգնած էինք: Սակայն Էմիլիայի այդ փոթորկալից, անստեղ և արտասովոր կրակոտ գրկախառնությունների մեջ ոչ մի այն սեր էի զգում դեպի ինձ, ես զրանց մեջ ամենից տառ զգում էի սեփական օջախի հանդեպ ունեցած ճնշված կրքի պոռթկումը, որը կարծես ինքն իրեն փոխվել էր ու զարձել զգայական սեր: Դատարկ, արձագանքող սենյակներում, որոնցից դեռ փշում էր ներկերի և խոնավ սվաղների հոռո, նրա հոգու խորքում փոթորկվեց մի բան, որին մինչեւ որդի երբեք ի վիճակի շէին եղել արթնացնելու իմ բոլոր փառ դարձանքները:

Դատարկ բնակարանը կատարած մեր այցելությունից մինչև այնտեղ փոխադրվելու օրը անցավ մի երկու տիկու, որի ընթացքում մենք զբաղված էինք բնակարանը Էմիլիայի անունով ձևակերպելու հարցով. ես գիտեի, թե դա ինչ բավականություն կպատճառի նրան: Բացի դրանից, մենք զինքինք նաև որոշ կահույք՝ ինչքան որ թույլ էին տալիս իմ սուսանափակ միջոցները: Երբ անցավ բնակարանը դիելու առնշությամբ իմ բավարարվածության սուազին զգացամբ ինչպես այդ արդեն նշել եմ, ապագան սկսեց ինձ խիստ ահճանգստացնել, իսկ երբեմն էլ ուղղակի հասցնել հուսահատության: Ճիշտ է, ես այժմ արդեն բավական լավ էի վտառակում, լավ այն իմաստով, որ մենք այդ վաստակով կորող էինք ոչ միայն համեստորեն ապրել, այլև որոշ զամարտնութեան են մենքներ, բայց այդ խնայողությունները շափականց բիւ կիւ

թնակարանի պնձան առաջիկա գումարը մռածելու համար: Իմ հասահատությունը ավելի էր մեծանում մանավանդ այն պատճառով, որ չէի կարող սիրու թեթևացնել գոնե այդ մասին էմիլիայի հետ խոսելով. պարզապես չէի ուզում թունախորել նրա բերկրանքը: Հիմա արդեն այն օրերը հիշում եմ որովես մի շրջան, որի ընթացքում ես գտնվում էր անընդմիջոց տագնապների մեջ և նույնիսկ մի տեսակ պակաս էի սիրում էմիլիային: Ես չէի կարող շմտածել այն մասին, թե նա, իմանալով մեր ռեալ հնարավորությունները, ինչպես չի անհնարինականում, թե ես որտեղից պետք է այդքան փողը ճարի՛: Այդ մտքերը ինձ ծայր աստիճան ապշեցնում էին, իսկ երբեմն էլ սոսկալի գրգռում, որ առանց դրանք հաշվի առնելու, էմիլիան այդ օրերին անընդհատ խանութներն էր շըրքում բնակարանի կահավորանք գնելու համար, և օր չկար, որ իրեն հատուկ հանգստությամբ ինձ շհայտներ կատարած որին նոր գնումի մասին: Ես ինձ հարց էի տալիս, թե նա ինչոր կարող է, սիրելով ինձ, չկուածել իմ սարսափներն ու սուղնապները: Ես հասկանում էի, որ էմիլիան ամենայն հոփանականությամբ մտածում է, որ եթե բնակարան եմ զիել, ապա մտահոգված կլինեմ նաև այդ բնակարանի համար տնհրաժեշտ դրամը գտնելու խնդրով: Այնուամենայնիվ, երբ այդ անվրդով ու հանգիստ գոհունակությունը այն պահին, երբ ինձ համակել էին անհանգիստ մտքերը, թվում էր ոյ ոյ ինչ է, եթե ոչ եսամոլություն կամ գոնե անզգայություն:

Այդ ժամանակ ես այնքան էի կլանված փող ճարելու հայուրով, որ փոխվել էր անգամ իմ մասին ունեցած պատկերացումս: Մինչև հիմա ինձ համարում էի ինտելիգենտ, կերպ մարդ, կոշումով դրամատուրգ, ես միշտ էլ մեծ հակում եմ անեցիլ գեպի դրամատուրգիան, և թվում էր, թե ամբողջին զրան էլ պետք է նվիրվեի: Այսպես ասած այդ բարուկան կերպարը իր աղղեցությունն էր թողնում նաև ֆիզիկանիս վրա, այսինքն՝ ինձ ստիպում էր որոշակի ուշադրություն դարձնել նաև իմ արտաքինին, ինձ թվում էր, թե կի՞րարությունը, կարճատես լինելը, նյարդայնությունը, գունդությունը, անփույթ հագնվելը վկայում են երիտասարդի ռոպացան զրական փառքը, որի համար և ես կոշված էի: Սա

կայն այդ օրերի դաժան հոգսերը իմ գիտակցությունից գուրս մղեցին այնքան հրապուրիշ ու խոստումնալից այդ կերպարը և նրա տեղը դրին մի այլ կերպար՝ աղքատ ու ողորմելի մի մարդու, որը խճճվել էր կրքերի ցանցում և թաղվել մանր ձախորդությունների տղմուտք։ Նա չկարողացավ ընդդիմանալ կնոջ սիրուն և այդ պատճառով ստիպված եղավ ոտքը մեկնել ավելի երկար, քան ունեցած վերմակն էր։ Եվ ով գիտի, թե նա դեռ ինչքան պետք է տառապի փող շունենալու այդ ստորացուցիչ վիճակում։ Ես իմ մեջ սկսեցի նկատել նաև ֆիզիկական փոփոխություն։ այլևս ինձ չէի թվում երիտասարդ, ճանաչում գտած թատերական հանճար, այժմ ես ընդամենը երկրորդ կարգի թերթերի և ամսագրերի աշխատակցող մի քաղցած ժուռնալիստ էի և կամ էլ, որը շատ ավելի վատ է, որևէ մասնավոր ֆիրմայի կամ պետական հիմնարկության խղճուկ ծառայող, ողորմելի մի մարդ, որն իր կնոջը հուզումներ չպատճառելու համար՝ թաքցնում է նրանից իր տաղնապները, ամբողջ օրը քաղաքում այս ու այն կողմ է վաղվրգում՝ որևէ աշխատանք գտնելու և շատ հաճախ վերդպանում է ձեռնունայն։ Մի մարդ, որը գիշերները տեղից վեր է թռչում, հիշելով այն պարտքերը, որոնք նա պարտավոր է վճարել։ Մի խոսքով, մեկը, որը բացի դրամից, ոշինչ լի տեսնում։ Նա դարձել էր գուցե և կարեկցանք հարուցող մի կերպար, զուրկ փայլից ու արժանապատվությունից, բոլվարային ինչ-որ գրքույկի մի թշվառ ու ողորմելի հերոս։ Ես սկսեցի ատել նրան, վախենալով, որ տարիների ընթացքում աստիճանաբար լրիվ այդ էակին կնմանեմ։ Բայց ստացվել էր այդպես։ Իս չէի ամուսնացել մի կնոջ հետ, որը բաժաներ խոհերս և հասկանար իմ մտքերը, ճաշակը և ծզտումները, ես ամուսնացել էի մի անկիրթ ու հասարակ մերինոգրուհու չեղեցկության հետ, որը, ինչպես ինձ թվում էր, լի էր իր դասակարգի բոլոր նախապաշտումներով ու փառասիրությամբ։ Ինձ հասկացող կնոջ հետ ես կարսղ եի որեւ ստուգիայում էամ կահավորված սենյակում տանիլ աղքատ ու անհարմարակեցիկ կյանքի բոլոր զրկանքները, սովոր լով դրամատուրգիայի ասպարեզում ապագա հաջողություններին։ Իսկ այժմ հարկադրված էի ձեռք բերել մի տան, որի

մասին այնքան երազում էր իմ կինը։ Հանուն այդ տան, հուսառատ մտածում էի ես, հիմա ինձ մնում է, և գուցե մեկը նույնիշտ, հրաժարվել ինձ համար այնքան թանկ գրական կարիերայի փառասիրական ձգտումներից։

Այդպիսով, նյութական այդ ծանր վիճակը պատճառ դարձավ, որպեսզի ինձ համակեր թախիծն ու սեփական անզորություն գիտակցումը ինչպես երկաթյա ձողն է կրակի մեջ երկար պահելոց հետո կակղում և ծովում, այնպես էլ ես էի զգում, որ ինձ վրա թափված հոգսերի հետևանքով իմ հոգու մետաղը նույնպես աստիճանաբար սկսում է ծովել։ Ես պարզ զգում էի, որ հակառակ իմ կամքին, սկսել եմ նախանձել նրանց, ովքեր հեռու են կանգնած այդպիսի հոգսերից, ովքեր հարուստ են և արտոնյալ։ Ես նկատում էի, թե ինչպես է, դարձյալ ինձանից բոլորովին անկախ, այդ նախանձին խոռնվում ինչ-որ մի ոխ, որը ուղղված է ոչ թե որոշակի մորդկանց և պայմանների դեմ, այլ անսանձ կերպով ձըգտում է ընդունել որոշակի աշխարհայացքի ընդհանուր ու միրացական բնույթ։ Մի խոսքով, ինձ համար այնքան ծանր այդ օրերին ես կամաց-կամաց սկսեցի նկատել, թե ինչպես են փող շունենալու հետևանքով առաջացած զայրույթն ու միրավորանքը դառնում անարդարության դեմ ուղղված զայրույթի զգացում, ոչ միայն այն անարդարության, որը իմ դիմ էր ուղղված, այլև այն, որից տառապում են անթիվ ու անհամար ինձ նմանները։ Ես ինձ հաշիվ էի տալիս, որ իմ անձնական վիրավորանքները աննկատելի կերպով դառնում են տրամադրություններ ու մտորումներ, որոնք կապված էին տրոյն ոչ միայն ինձ հետ։ Ես այդ նկատում էի իմ խոհերի բնիքացքից, որոնք անընդմեջ ու առանց շեղվելու զարգանում էին միևնույն ուղղությամբ, նկատում էի իմ զրույցներից, որոնք անկախ իմ կամքից, անվերջ պտտվում էին միևնույն հորցի շուրջը։ Այդ նույն ժամանակ ես նկատեցի նաև, որ իմ մեջ գլուխ է բարձրացնում օրըստօրե աճող մի համակրանք զեղի այն քաղաքական կուսակցությունները, որոնք հայտարարում էին, թե իրենք պայքար են մղում հենց այն հասարակության արատների ու թերությունների դեմ, որին ես մեղադրում էի ինձ այնքան տառապանքներ ու հոգսեր պատ-

ճառելու համար: Մի հասարակություն, որը, ինչպես կարծում էի, սովի և զրկանքների է մատնում իր լավագույն որդիներին և պաշտպանության տակ առնում ու երես տալիս անպետքներին: Հասարակ և անկիրթ մարդկանց մոտ այդ ամենը սովորաբար տեղի է ունենում՝ մի տեսակ ինքնաբերաբար, գիտակցության խոր ու մութ անկյուններում, որտեղ ինչ-որ մի խորհրդավոր ալքիմիա եսամոլությունը դարձնում է այլասիրություն, ատելությունը՝ սեր, սարսափը՝ արիություն Բայց ինձ համար, որ սովոր էի հետևել ինքս ինձ և զբաղվել ինքնավերլուծությամբ, այդ պրոցեսը այնքան պարզ էր ու տեսանելի, որ թվում էր ես հետևում եմ, թե ինչպես է զտ տեղի ունենում ինչ-որ մի ուրիշի մեջ: Ես անվերջ ինձ հաշիվ էի տալիս, որ իմ մղիշ ուժը լոկ նյութական և եսամոլական գրդապատճառներն են և որ ես համայն մարդկության վրա եմ տարածում այն, ինչը միայն ու միայն ինձ է վերաբերում:

Վերջապես մենք փոխադրվեցինք մեր նոր բնակարանը, և իրերի բերումով, որն այժմ ինձ թվում է ճակատագրական, զրա հաջորդ օրը ես հանդիպեցի Բատտիստային և, ինչպես պատմել եմ արդեն, իսկույնեւիթ հրավերք ստացա՛ նրա ֆիլմերից մեկի սցենարի վրա աշխատելու ես արդեն ակտո շունչ քաշեցի և որոշ ժամանակ ինձ այնքան թեթևացած ու լավ էի զգում, ինչպես վաղուցվանից շեի զգացել: Ես մտա ծում էի, որ մի շորս կամ հինգ սցենար կավարտեմ՝ բնակարանի պատճառով գոյացած պարտքերը վճարելու համար, որից հետո նորից կնվիրվեմ ժուռնալիստիկային և իմ սրտին այնքան մոտիկ թատրոնին: Ես կրկին ու ավելի թունդ սկսեցի սիրել էմիլիային, հաճախ այդ սիրո հետ միասին զդողով խղճի տանջալից խայթեր այն բանի համար, որ ինձ թոյլ եմ տվել վատ բան մտածել նրա մասին, որ նրան համարել եմ եսասեր ու անզգա: Սակայն զգացմունքների այդ ողոյ ծառացումը երկար շտկեց: Դրանից գրեթե անմիջապես նե տո իմ կյանքի երկինքը նորից սկսեց ծածկվել ամպերով: Հնդ որում, սկզբում այնտեղ հայտնվեց մի փոքրիկ տմոյ, որը, այնուամենայնիվ, բավական սև էր:

Գլուխ չորրորդ

Բատտիստային ես հանդիպել էի Հոկտեմբերի առաջին երկուշաբթի օրը։ Դրանից մի շաբաթ հետո մենք արդեն մըսանք լրիվ կահավորված մեր բնակարանը։ Այդ բնակարանը, որն այնքան հոգսերի տակ էր գցել ինձ, ճշմարիտն ասած, տատնձնապես ոչ մեծ էր և ոչ էլ շքեղությունը, եղած-չեղածը ընդամենը երկու սենյակ էր. մի բավական ընդարձակ հյուրասրան, որի երկարությունն ավելին էր, քան լայնությունը, և զգալի մեծության մի ննջասենյակ։ Լոգարանը, խոհանոցը և աղախնի սենյակը, բոլորն էլ շատ փոքր էին, ինչպես այդ լինում է ժամանակակից տներում։ Բացի զրանցից, կար նաև անյուսամուտ մի փոքրիկ սենյակ, որը էմիլիան ուղում էր զարձնել իր հանդերձարանը։ Մեր այդ բնակարանը նորոկառուց մի շենքի վերջին հարկում էր, որն այնքան էր սղորդ ու սպիտակ, կարծես գիպսից լիներ։ Այդ շենքը գտնվում էր մի փոքրիկ, թեթևակի դարիվար գնացող փողոցում։ Փողոցի մի կողմը ամբողջ երկայնքով բարձրանում էին մեր տան նման բազմաթիվ շենքեր, իսկ մյուս կողմը ձգվում էր ինչ-որ մեկի ամառանոցի ցանկապատը, որի վրայով մեկնրովի էին վիթխարի ծառերի ճյուղերը։ Մեր բնակարանի առջև բացվում էր հիանալի մի տեսարան, որի վրա հրավիրեցի Եմիլիոյի ուշադրությունը։ Տպավորությունն այնպիսին էր, որ թվում էր, թե այդ այգին, որի տեղ-տեղ նոսրացող ծառերի միջից երևում էին այգու ոլորապտույտ շավղիկները, լուսրվաններն ու բացուտները, մեղանից ոչնչով բաժանված լի ոչ փողոցով և ոչ էլ ցանկապատով, և որ ցանկության դեպքում կարող ենք ուզած պահին իշնել ու շրջել նրա մեջ։

Մենք բնակարան տեղափոխվեցինք կեսօրից հետո, ամբողջ օրը ինչ-որ գործերով էի զբաղված, որից հետո այժմ շեմ էր հիշում, թե որտեղ կամ թե ում հետ ընթրեցինք իշում ևմ միայն մի բան, որ կեսգիշերին ես կանգնած էի եւցորդի ևսակեղկ հայելու առաջ և անշտապ փողկապս էի շրմակում։ Հանկարծ հայելու մեջ նկատեցի, թե ինչպես Եմիլիոն մահճակալից վերցրեց բարձը և շարժվեց գեպի հյուրարկի զույգ։ Խիստ զարմացած, հարցրի։

— Այդի՞նչ ես անում:

Ես այդ ասացի առանց շրջվելու կամ շարժվելու տեղիցաւ Դարձյալ հայելու մեջ տեսա, թե նա ինչպես կանգ առավ դռան շեմին և, շրջվելով, անտարբերությամբ ասաց.

— Դու չե՞ս նեղանա, եթե ես պառկեմ մյուս սենյակի բազմոցին:

— Այս գիշե՞ր,— շփոթված հարցրի ես, ոչինչ չհասկանալով:

— Ոչ, միշտ,— արագ վրա բերեց էմիլիան:— Ճիշտն ասած, իմ նոր տուն ցանկանալու պատճառներից մեկն էլ այս էր... Ես այլևս չեմ կարողանում բաց պատուհաններով քնել, ինչպես դու ես սիրում... Ամեն օր աքլորականչին արթնանում եմ ու այլևս չեմ կարողանում աշքերս կպցնել և ամբողջ օրը քունս տանում է... Ասա, չե՞ս նեղանա... Ես կարծում եմ, որ շատ ավելի լավ կլինի, եթե առանձին-առանձին քնենք:

Ես գեռ ոչինչ հասկանալ չեի կարողանում, այդ անակնկալը առաջին բոպեին միայն թեթևակի զայրույթ առաջացրեց իմ մեջ: Մոտենալով էմիլիային, ասացի.

— Մի՞թե դա Հնարավոր բան է... Մեր եղած-շեղածը ընդամենը երկու սենյակ է, որոնցից մեկում մահճակալն է, մյուսում բազկաթոռներն ու բազմոցը: Ինչի՞ համար: Բացի այդ էլ, բազմոցին պառկելը շատ ավելի անհարմարավետ է, քան մահճակալին:

— Ես ոչ մի կերպ չեի համարձակվում այդ ասել քեզ,— վրա բերեց էմիլիան, աշքերը խոնարհելով ու շնայելով ինձ:

— Այսքան ժամանակ,— առաջ տարա խոսքս,— դու երբեք այդ մասին դժգոհություն չես հայտնել... Ես կարծում էի, թե դու սովորել ես:

Էմիլիան գլուխը բարձրացրեց, նայեց ինձ և, ինչպես ինձ թվաց, գո՞ւ եղավ, որ խոսակցությունն այդ ուղղությունը սահցավ:

— Ոչ, ոչ մի կերպ չեմ կարողանում սովորել... Միշտ էլ վատ եմ քնել... Քստ երևույթին, հենց այդ է պատճառը, որ այսքան ներվային եմ դարձել: Վերջերս ես համարյա չեի քնում... Գոնե այնպես լիներ, որ շուտ պառկեինք քնելու...

թոյց ամեն օր մի պատճառով դա խանգարվում է... և ահա...— Ու խոսքն առանց վերջացնելու, նա գնաց մյուս սենյակը։

Ես հասա նրա հետեւից և շտապ ասացի։

— Սպասիր... Եթե ուզում ես, ես Հիանալի կարող եմ քնիլ նաև լուսամուտները փակ... շատ լավ, սրանից հետո լուսամուտները չենք բացի։

Այդ ասնելով, ես զգացի, որ իմ առաջարկությունը արվեց ոչ միայն սիրող ամուսնու զիջողությամբ։ Իրականում, ըստ երեսութին, ուզում էի փորձել էմիլիային։ Նա գլուխն օրորեց և, թեթևակի ժպտալով, ասաց։

— Օ, ոչ... ինչո՞ւ դու պետք է այդ զոհաբերությունն անես... դու ինքդ միշտ ասում էիր, որ շունչդ կտրվում է, երբ լուսամուտները փակ են լինում... ավելի լավ է առանձին-առանձին քնենք։

— Ես քեզ հավատացնում եմ, որ դա մեծ զոհաբերություն չէ ինձ համար... Ես կովորեմ դրան։

Էմիլիան տատանվեց, բայց և խկույն անսպասելի վճռականությամբ վրա բերեց։

— Ոչ, ես ոչ մի զոհաբերություն չեմ ուզում... ոչ մեծ և ոչ էլ փոքր... Ես հյուրասենյակում եմ քնելու։

— Իսկ եթե քեզ ասեի, որ դա ինձ դուք չի գալիս և ես ուզում եմ, որ դու ինձ հետ քնե՞ս։

Էմիլիան նորից տատանվեց։ Սպա իր սովորական մեղմ տոնով ասաց։

— Տարօրինակ մարդ ես, նիկկարդո... Դու այդ զոհաբերությունը երկու տարի առաջ չէիր ուզում անել, երբ մենք նոր էինք ամուսնացել... իսկ հիմա ինչ գնով էլ լինի, ուզում ես անել... Հանուն ինչի՞... Շատ ամուսիններ կան, որոնք տուանձին են քնում, և, այնուամենայնիվ, սիրում են իրար... Առավոտները, երբ աշխատանքի ես գնում... քեզ համար ավելի լավ կլինի։ Այլևս ինձ չես արթնացնի...»

— Բայց դու ինքդ ես ասում, որ աքլորականչին միշտ որթնանում ես... իսկ ես հո աքլորականչին տնից չեմ գնում։

— Օֆ, ինչքա՞ն ես համար,— համբերությունը հատած մրս բերեց էմիլիան։ Եվ արդեն առանց թույլ տալու, որ տուարկեմ, դուրս եկավ սենյակից։

Մնակ մնալով, ես նստեցի մահճակալին, որտեղ բարձերէց մեկը արգեն չկար: Եվ Հենց այդ պատկերից բաժանման ու լքման զգացում ապրեցի:

Մի պահ շփոթահար մնացի կանգնած, նայելով բաց դռանը, որով անցավ ու անհետացավ Էմիլիան: Իմ գլխում անընդհատ մի հարց էր պատվում. «Էմիլիան,— հարցնում էի ինձ,— շի ուղում այլևս ինձ հետ միասին քնել այն պատճառո՞վ արդյոք, որ իսկապես նրան խանգարում է վաղորդյան լույսը, թե՞ պարզապես նա այլևս չի ուզում ինձ հետ միասին քնել»: Ես հակվում էի դեպի երկրորդ ենթագրությունը, թեև ամբողջ սրտով կուզեի հավատալ առաջինին: Ես զգում էի, սակայն, որ եթե ընդունեմ Էմիլիայի բացատրությունը, ինձ մոտ կասկածներ կմնան: Ես այդ ինձ շեի խոստովանում, բայց վերջնական հարցը, որը ես ինձ տալիս էի, հետևյալն էր. գուցե Էմիլիան առհասարա՞կ դադարել է ինձ սիրելոց:

Մինչ մտքերի մեջ խորասուզված նստել էի մահճակալին ու նայում էի շուրջս, Էմիլիան անվերջ գնում ու նորից էր զալիս սենյակ, բարձից հետո հյուրասենյակ տանելով երկու ծալած սավան, որը նա պահարանից հանեց, մի վերմակ և իր խալաթը: Հոկտեմբերի սկիզբն էր, եղանակները դեռ տաք էին, և Էմիլիան բնակարանում այս ու այն կողմ էր գնում մի բարակ ու թափանցիկ շապիկով:

Ես մինչև հիմա դեռ չեմ նկարագրել Էմիլիային և ուզում եմ այդ անել հիմա, թեկուզե այն պատճառով, որպեսզի բացատրեմ այն գիշերվա իմ զգացումները: Էմիլիան զազեհ բարձրահասակ շեր, բայց շնորհիվ այն զգացումների, որոնք առաջացնում էր իմ մեջ, նա միշտ ինձ թվում էր ամելի բարձր և, որ գլխավորն է, ավելի վեհատեսիլ, քան ըստոր այն կանայք, որոնց ես երբեք ճանաչել եմ: Ես չեմ կարող ասել, իսկապե՞ս վայելշատես էր նա, թե՞ իմ սերն էր նրան վերագրում այդ արժանիքը: Ես հիշում եմ միայն, որ մեր հարսանիքից հետո առաջին գիշերը, երբ Էմիլիան իր բարձրունկ կողիկները հանեց, և ես, մոտենալով, սենյակի մեջտեղում գրկեցի նրան, խիստ զարմացա, նկատելով, որ նրա ճակատը ուղիղ իմ կրծքից է և որ մի ամբողջ գլխով բարձր եմ նրանից: Բայց հետո, երբ նա պառկեց իմ կողքին՝ մահճակալի ծածկոցի վրա, ես ապշեցի մի ուրիշ անուկներ

լից. Հիմա էլ նրա մերկ մարմինը ինձ թվաց մեծ, մի տեսակ լիքը, ծավալուն, թեև գիտեի, որ իրականում նա հաղթանգամ կին չէ: Էմիլիան անսահման գեղեցիկ ուսեր ուներ, հիասքանչ թեր, սքանչելի պարանոց, ինչպիսիք երբեմ տեսել եմ. մի տեսակ թմբլիկ էր, կլոր, անհունորեն գեղեցիկ կազմված ու շարժումների մեջ՝ ճկուն: Նա թուխ երես ուներ, արտահայտիչ ու գեղեցիկ քիթ, մսեղ, թարմ շրթունքներ, իսկ երբ ծիծաղում էր, այդ շուրթերից շողշողում էր փոքր-ինչ խոնավ, անսահմանորեն սպիտակ ատամնաշարը: Ուկերանգ շագանակացոլ խոշոր աշքերում զգայական մի արտահայտություն կար, և երբեմն, կրքոտ ինքնամոռացության պահերին, նրանք թվում էին մի տեսակ տարօրինակուրեն շաղված ու մոլորուն: Ինչպես արդեն ասել եմ, Էմիլիան գեղեցիկ չէր, բայց, շգիտեմ ինչու, նա միշտ գեղեցիկ կնոջ տողավորություն էր թողնում. ըստ երևույթին դա բացատրվում էր նրա ճկուն ու համաշափ իրանով, որն առանձնապես եր բնգգծում նրա կոնքերի ձևն ու կուրծքը կամ գուցե այն պատճառով, որ հոյատես կեցվածք ուներ և իրեն պահում էր մեծ արժանապատվությամբ և, վերջապես, գուցե նաև նրա երկար, ուղիղ ու գեղեցիկ ոտքերի աղջկական ուժի և հրապուրի հմայքի շնորհիվ: Մի խոսքով, նրա մեջ մարմնավորված էր այն անբռնազրոսիկ նազելիությունն ու հանդիսատ վեհապահնությունը, որոնք մարդուն տրվում են միայն բնության կողմից և գուցե հենց այդ պատճառով էլ թվում այնքան խորհրդավոր ու անմեկնելի:

Այդ երեկո, մինչ Էմիլիան ննջարանից հյուրասենյակ էր զհոմ-զալիս, իսկ ես զառնացած ու շփոթահար նայում էի երտ հետեից, շիմանալով, թե ինչ ասեմ, հայացքս Էմիլիայի տնօրինով դեմքից սահեց ու կանգ առավ նրա մարմնի վրա, որի տրվագծերը մերթ ընդ մերթ երևում էին թափանցիկ յողիի տակից: Հանկարծ իմ մեջ նորից գլուխ բարձրացրեց կոսկոծք այն մասին, որ Էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում: Ինձ խոցեց տանջալից մի միտք, այն միտքը, որ անհնարին է մեր մորմինների մերձեցումը: Դա մի այնպիսի զգացում էր, որ ես զես երբեք չէի ունեցել: Այդ միտքը մի վայրկյան ինձ շուկորեց, թեև միենույն ժամանակ չէի կարողանում դրան արթատր: Մերը, իհարկե, ամենից առաջ զգացմունք է, բայց

նաև մարմինների անարտահայտելի, գրեթե հոգեկան մերձեցում։ Մինչև այդ ես առանց ինձ հաշիվ տալու վայելում էի իմ սերը, ինչպես մի բնական և ինքնըստինքյան հասկանալի բան։ Իսկ այժմ, երբ իմ աշքերը վերջապես բացվեցին, պարզ ու հստակ տեսա այն, ինչ մինչև հիմա չէի նկատում և հասկացա, որ այդպիսի մերձեցում մեր միջն, ըստ երևութին, այլևս չի լինելու, ավելին՝ այլևս արդեն չկա։ Եվ ինչպես նա, ով հանկարծ նկատում է, որ ինքը անդունդի եղրին է կախվել, ես ցավագին մի թախիծ զգացի, երբ մտածեցի, որ մեր մոտիկությունը առանց պատճառի դարձավ օտարություն, անէություն և բաժանում։

Ես կանգ առա այդ մտքերի վրա, որոնք ամեն ինչ տակնուվրա էին արել իմ մեջ, մինչդեռ էմիլիան, որը մտել էր լոգարան, ըստ երևութին, լողանում էր, ինչպես այդ կարելի էր կուահել հոսող ջրի ձայնից։ Ես խստորեն զգում էի իմ անզորությունը, բայց միևնույն ժամանակ իմ մեջ արթնացել էր նաև այդ զգացումն հաղթահարելու կատաղի մի ցանկություն։ Մինչև այդ պահը էմիլիային սիրում էի մի տեսակ թեթևակի և անգիտակցաբար։ Նրա հանդեպ ունեցած իմ սերը կարծես ինչ-որ կախարդանքով դառնում էր չգիտակցված, փոթորկուն, ոգեշունչ մի մղում, որը, մինչև հիմա, ինչպես ինձ թվում էր, կախված էր ինձանից և միայն ինձանից։ Իսկ այժմ ես առաջին անգամ հասկանում էի, որ այդ ոչ միայն կախված է նաև էմիլիայի պատասխան մղումից, այլև նրանից է ստանում իր սնունդը։ Եվ նրան այդպես փոխված տեսնելով, վախենում էի, որ այլևս չկարողանամ էմիլիային սիրել նախկին անբռնազբոսիկ, թեթև ու բնական սիրով։ Մի խոսքով, վախենում էի, որ մեր այդ սքանչելի մտերմության խորքը թափանցի իմ կողմից մի սառը բռնազբոսիկություն, իսկ նրա կողմից... Ես չգիտեի, թե ինչպիսին կլինի նրա վերաբերմունքը, բայց կանխազգում էի, որ իմ կողմից ցուցաբերված ամեն մի հարկադրանք նա կարող է ընդունել լավագույն դեպքում անտարբեր պասսիվությամբ։

Հենց այդ րոպեին էմիլիան հյուրասենյակ գնալու համար անցնում էր իմ կողքով։ Ես, գրեթե ինձանից անկախ ցատկելով տեղիցս և բռնելով նրա թևից, ասացի։

— Այստեղ արի... Ես կուզեի քեզ հետ խոսել։

Առաջին բոպեին նա դիմագրեց ու հետ գնաց, բայց իսկույնսեթ դիջեց ու նստեց մահճակալին՝ ինձանից փոքր-ինչ շիռու:

— Խոսե՞լ: Ինչի՞ մասին ես ուզում խոսել:

Չդիտեմ ինչու, հանկարծ կոկորդս մի տեսակ սեղմվեց: Դուցե դա երկշուտությունից էր, մի զգացում, որը մինչ այդ մեր հարաբերությունների մեջ չէր եղել և որը, ինչպես թվում էր ինձ, ավելի քան որևէ այլ բան, հաստատում էր այն փոփոխությունը, որ տեղի էր ունեցել այդ հարաբերությունների մեջ:

— Այո, խոսել,— ասացի ես:— Ես այն տպավորությունն եմ ստանում, որ մեր միջև ինչ-որ բան է փոխվել:

Էմիլիան մի վայրկենական խեթ հայացք զցեց ինձ վրա և շատ հանգիստ պատասխանեց:

— Քեզ չեմ հասկանում... ինչու պետք է փոխված լինի... Ոչինչ էլ չի փոխվել:

— Ես չեմ փոխվել, իսկ դու՝ այու:

— Ամենսին էլ չեմ փոխվել... ինչպես կայի, այնպես էլ մնացել եմ:

— Առաջ դու ինձ ավելի շատ էիր սիրում... Վշտանում էիր, երբ ես գնում էի, թողնելով քեզ մենակ... Հետո քեզ համար տհաճ չէր ինձ հետ մի անկողնում քնելը... Ընդհակառակը:

— Ա՛, ահա թե ինչն է պատճառը,— բացականշեց Էմիլիան, բայց ես նկատեցի, որ նրա ձայնի մեջ չկար նախկին համոզվածությունը:— Ես զիտեի, որ այդպիսի մի բան մտածած կլինես... Ի՞նչ ես հոգիս հանում... Ես քեզ չեմ ուզում քնել պարզապես նրա համար, որպեսզի կարողանամ քնից կշտանալ, իսկ քեզ հետ պառկելիս դա չի ստացվում, ահա ամբողջ պատմությունը:

Տարօրինակ է, բայց ես հանկարծ ընդունեցի նրա այդ միաստարկները, և իմ այնքան վատ տրամադրությունը իսկույն շքացավ, կարծես հալվեց, ինչպես կրակի մոտ զրված մոմը: Էմիլիան նստած էր իմ կողքին՝ ճմրթված ու թափանցիկ իր շապիկով, որը կարծես թույլ էր տալիս իր տակից երկալու միմիայն նրա մարմնի ամենախնտիմ և ամենադադտնի տեղերի գույներն ու ձևերը: Ես ցանկանում էի նրան,

և ինձ տարօրինակ էր թվում, թե նա ինչու չի նկատում այդ, ինչու չի լուսում ու ինձ առնում իր գիրկը, ինչպես այդ անում էր առաջ, երբ հանկարծ իրար էին հանդիպում մեր հուզված ու պղտորված հայացքները։ Մյուս կողմից, այդ ցանկությունը ինձ ոչ միայն այն հույսն էր ներշնչում, թե իմ մեջ կարթնանա էմիլիայի հանդեպ ունեցած իմ նախկին հոկումը, այս այն, որ էմիլիայի մոտ նույնպես այդպիսի զգոցում կարթնանա իմ նկատմամբ։

— Եթե ոչինչ չի փոխվել, որեմն ապացուցիր,— շատ կամաց ասացի ես։

— Ես այդ ապացուցում եմ ամեն օր, ամեն ժամ։

— Ոչ, հիմա ապացուցիր։

Այս ասելով, ես ձեռքս համարյա կոպտորեն գցեցի նրա մազերին և քաշեցի, որ համբուրեմ նրան։ Էմիլիան չղիմողրեց, բայց վերջին վայրկյանին գլուխը թեթևությամբ այնպես թեքեց, որ շուրջերս միայն պարանոցին կպան։

— Ռոբեմն, դու չե՞ս ուզում, որ քեզ համբուրեմ,— տուցի ես, բաց թողնելով նրան։

— Բանն այդ չէ, — մազերը կարգի բերելով՝ փնթփնթաց նա նույն համառ անտարբերությամբ։ — Եթե իմանայի, որ համբուրելով կվերջանա, հաճույքով կթողնեի... Բայց գիտեմ, որ համբույրը իր շարունակությունն էլ է ունենալու... Իսկ հիմա արդեն ուշ է։

Էմիլիայի այդ լրջամիտ սառնությունը ինձ վիրավորեց։

— Այդպիսի բաների ուշը ո՞րն է։

Թերից բռնելով ու քաշելով իմ կողմը, ես նորից փորձեցի համբուրել նրան։

— Օ՞ֆ, ցավացրիր, — ծվծվաց էմիլիան։

Ձեռքս հազիվ էր կպել նրան։ Ես հիշեցի, թե ինչու էի առաջ, մեր սիրո շրջանում, երբեմն ամբողջ ուժով այնպես սեղմում նրան գրկիս մեջ, որ քիչ էր մնում շունչը կարք վի, և այնուամենայնիվ նա ծպտուն անգամ չէր հանում։

— Իսկ առաջ քեզ չէի՞ ցավացնում, — զայրացած տուցի ես։

— Ձեռքերդ կարծես երկաթից լինեն, — պատասխանեց նա, — դու այդ բոլորովին հաշվի չես առնում... Հիմտ երեխ կապտացրիր։

Այս խոսքերը նա ասաց անտարբեր և, ինչպես նկատեցի, առանց որևէ կոկետության:

— Մի խոսքով, հիմա ի՞նչ ես ասում, թողնո՞ւմ ես համբուրեմ, թե չէ, — կոպտորեն հարցրի ես:

— Ենդրեմ, արի համբուրիր, — Էմիլիան տեղից մեկնվեց և մայրաբար թեթևորեն համբուրեց ճակատու — Իսկ հիմա թող գնամ քնեմ... Արդեն ուշ է:

Ես ոչինչ հասկանալ չեի կարողանում: Եվ նորից երկու ձևորով ամուր գրկեցի նրա մեջքն այն տեղից, որտեղ իրանը միտնում էր լայն կոնքերի հետ:

— Էմիլիա, — ասացի ես, քաշելով նրան, որ հետ-հետ էր զնում, — դա այն համբուրը չէ, որ ես ուզում էի քեզանից: Եա ինձ հետ հրեց և վճռական ու զայրացած ասաց.

— Օ՛ֆ, թող ինձ... ցավացնում ես:

— Ճիշտ չէ, դա չի կարող ճիշտ լինել, — ասացի ես առամներիս արանքով և ընկա նրա վրա:

Այս անգամ նա մի քանի ուժեղ շարժումներով դուրս դրծավ ձեռքիցս, տեղից կանգնեց և հանկարծ հաստատ ու վճռական, առանց որևէ ամոթի, երեսիս ասաց.

— Եթե ուզածդ այդ է, ասա թողնեմ... Բայց մի ցավացնի, տանել չեմ կարողանում, եթք ինձ հետ կոպիտ են վտափում:

Քիչ էր մնացել շունչս կտրվի: Այս անգամ էմիլիայի ձայնը սառն էր, գործնական, այդ ձայնի մեջ զգացմունքի հոսովոր ակնարկ անգամ շկար: Մի պահ քար կտրեցի տեղում ես նստել էի մահճակալին, ձեռքերս կցել իրար ու դուխս խոնարհել: Նրա ձայնը նորից հասավ իմ ականջին.

Եթե իսկապես ուզում ես, արի... Ուզո՞ւմ ես:

Առանց գլուխս բարձրացնելու, ես կամաց ասացի.

Այս, ուզում եմ:

Այս ճիշտ չէր, այժմ ես այլևս նրան չեի ուզում: Սակայն ուզում եի նրա մեջ խեղդել խորթության այդ նոր, տարբիծուկ զգացումը: Ես լսեցի, թե ինչպես նա ասաց, «Լավ», — եսու սենյակի միջով անցավ իմ հետեւ և, պտույտ տալով ժամեցափ մահճակալին: «Նա ընդամենը պետք է մի շապիկ հանի», — մտածեցի ես և հիշեցի, որ առաջ այդպիսի պտույտ էմիլիային նայում էի կախարդված աշքերով,

ինչպես հեքիաթի ավագակը, որը, արտասանելով մոգական խոսքը, տեսնում է, թե ինչպես է քարայրի դուռը դանդաղութեն հետ գնում, նրա հայացքի առաջ բացելով զարմանահրայ գանձերի փայլը։ Բայց այս անգամ շուզեցի նայել։ Հասկանում էի, որ այժմ արդեն ես նրան կնայեի ուրիշ աշքերով, կնայեի ոչ թե մանկական վճիտ, թեև կրքոտ աշքերով, ոյ այնպիսի աշքերով, ինչպիսիք նրանց դարձրել էր Էմիլիոյի անտարբերությունը՝ ագահ, վիրավորական և նրա, և ինձ համար։

Ես մնացել էի տեղումս նույն ձևով նստած, խոնարհած գլխով, ձեռքերս իրար կցած ու դրած ծնկներիս միջև Փոքրինշ հետո ես լսեցի մահմակալի զսպանակների կամացակ ճոճողը։ Էմիլիան մտել էր անկողին ու փովել ծածկոցի վրա նորից ճոճողի ձայն եկավ, ըստ երևութին էմիլիան էր տեղը հարմարեցնում։ Հետո կրկին լսվեց նրա այդ նոր, սորտափելի ձայնը։

— Դե վեր կաց, արի... էլ ի՞նչ ես սպասում։

Ես շշրջվեցի, նույնիսկ տեղիցս շշարժվեցի... Սակայն բալորովին անսպասելի հարց տվի ինձ, արդյո՞ք մեր հարաբերությունները միշտ էլ հենց այսպես չեն եղել։ Այս, խոկոյի պատասխանեցի ինքս ինձ, գուցե մի քիչ ավելի կամ մի քի պակաս, բայց հիմնականում այսպես են եղել։ Էմիլիան միշտ էլ հանվում էր ու պառկում մահմակալին։ Ուրիշ կերպ ինչպես կարող էր լինել։ Բայց միևնույն ժամանակ ամեն ինը ուրիշ կերպ էր լինում։ Առաջ երբեք չկար այդ անհոգի, սուր, պասսիվ զիջողությունը, որը այժմ զգացվում էր ոչ մի այն էմիլիայի ձայնի, այլև մահմակալի զսպանակների արձակած ճոճողի և ճմրթված վերմակի խշխշոցի մեջ։ Առաջ ամեն ինշ կատարվում էր փեխադարձ զգացմունքի ովերտոց սրբնթացության, շգիտակցվածության, արբեցության փոխորդակից պայմաններում։ Մեկ-մեկ, երբ միտքդ զրապյած է լինում որևէ կարևոր հարցով, պատահում է, որ ձեւրիդ եղանք,— գիրք, խողանակ, կոշիկ,— ինչ-որ տեղ ես զնուուիսկ հետո զուր տեղը ժամերով ժամերում, մինչև որ զանուես այնպիսի մի աներևակայելի տեղում, որ մտքով էլ չերանցնի՝ պահարանի վրա, սենյակի ամենահեռավոր անկյունում կամ էլ սեղանի դարակում։ Ահա այդպես ինձ հետ ուտ-

տահում էր առաջ՝ սիրո պահերին։ Ամեն ինչ միշտ կատարվում էր աներևակայելի արագ, արբեցածության և կախարդության ինքնամոռացման պայմաններում ես հանկարծ ինձ զանում էի Էմիլիայի գրկում և համարյա երբեք չէի ճիշում, թե ինչպես այդ կատարվեց, ինչ տեղի ունեցավ այն ըուպեի միջի, երբ մենք շատ էինք շատ հանգիստ, առանց որևէ ցանկություն ունենալու նստած էինք իրար դեմ, և այն ըուպեի, երբ մեր ժարմինները հյուսվում էին իրար։ Այժմ Էմիլիայի մոտ լրիվ լոցակայում էր այդ ինքնամոռացությունը, այդ նույն պատճենով ինքնամոռացություն շկար նաև ինձ մոտ։ Այժմ ես կորող էի նրան նայել միայն սառը աշքերով, իսկ նա էլ իր մերժին կարող էր այդպես նայել ինձ։ Այն զգացողությունը, որը իմ վրդովված գիտակցության մեջ պատկերանում էր սօվելի ու ավելի պարզորոշ, հանկարծ որոշակի կեցպարի ընույթ ստացավ. իմ առջևում այլևս կանգնած չէր այն կինը, որին ես սիրում էի և որը սիրում էր ինձ, իմ զիմաց կանգնած Եր փորր. ինչ անհամբեր ու անփորձ մի պոռնիկ, որը պատրաստվում էր սառը անտարբերությամբ մտնել իմ գիրկը, առողջով, որ այդ կինի կարճատես և ոչ հոգնեցուցիչ։ Մի պահ այդ կերպարը ուրվականի նման հառնեց իմ աշքերի առաջ, ապա ինձ թվաց, որ նա կարծես անցավ իմ կողքով և ձուլվեց իմ թիկունքում՝ մահճակալին պառկած Էմիլիայի հետ։ Այդ հոգի ըստեին ես ոտքի ելա և առանց շրջվելու ասացի.

Պետք չէ... էլ շեմ ուզում... ես ինքս կգնամ այնտեղ բեկու... Դու մնա այստեղ։ — Եվ ոտքերիս ծայրերի վրա ժամանեց հյուրասենյակ տանող դռանը։

Դիմոն. մահճակալը պատրաստված էր, սավանները գցած Եին և ծայրերը հետ ծալած, վերմակի վրա թևքերը տարածած վաստած էր Էմիլիայի գիշերանոցը։ Ես վերցրի այդ գիշերանը, հոգու գրի աթոռներից մեկի վրա։ Այս անգամ ես շկարություն ինձ ըստեին և նայեցի Էմիլիային։ Նա դեռ պառկած էր հոգի զիրքով, ինչ զիրք ընդունել էր այն ժամանակ, երբ ինձ տաց. «Դե վեր կաց, արի»։ Պառկած էր լրիվ մերի, ձեռի մեկը գլխի տակ զրած, երեսը շրջած իմ կողմը, ոչքերը լայն բացած, որոնք նայում էին անտար-

բեր ու ոչինչ շտեսնող հայացքով, իսկ մյուս ձեռքը մարմնի վրայով ձգված, հանդում էր ցալքի վրա։ Այս անգամ նա արդեն պոռնիկ չէր, այլ ցնորային մի կերպար, որը համակված էր անհնարինի հանդեալ ունեցած կարոտի շնչով։ Էմիլիան պառկած էր ինձանից ընդամենը մի քանի քայլի վրա, բայց այնքան էր թվում հեռու, որ կարծես ուրիշ աշխարհի էակ լիներ, աշխարհի, որը գուրս էր շոշափելի իրականության և զգացմունքների սահմաններից։

Չլուխ հիճգերորդ

Այն երեկո, իհարկե, ես արդեն նախազգացի, որ ինձ համար սկսվում է դժվարություններով լեցուն կյանքի մի շրջան, բայց, տարօրինակ է ասել, ես Էմիլիալի վերաբերմունքից շարի այն եղրակացրւթյունները, որոնք սպասվում էին։ Կառկածից վեր էր, Էմիլիան ցուցաբերեց սառնություն ու անտարբերություն, իսկ ես գերազասեցի ավելի շուտ մերժել այդ սերը, քան ընդունել այդ ձևով, բայց, շնայած դրան, ես Էմիլիային սիրում էի, իսկ սերը օժտված է մի մեծ հատկությամբ։ Նա ոչ միայն գիտե հուսալ, այլև մոռանալ։ Հաջորդ օրը, նույնիսկ շգիտեմ ինչպես, նախընթաց երեկոյի դեպքը, որ հետագայում այնքան նշանակալից դարձավ ինձ համար, իմ աշքում կորցրեց արդեն զրեթե իր ամբողջ նշանակությունը։ Խորթության ծանր զգացումն արդեն ցնդեղ անցավ, իր տեղը զիշելով սովորական գժտվածությանը։ Կյանքում միշտ հեշտությամբ է մոռացվում այն, ինչը մարդ չի ուզում հիշել։ Մյուս կողմից էլ, ինչպես կարծում եմ, տեղի ունեցածը մոռանալուն նպաստեց նաև ինքը Էմիլիան, որը մի քանի օր հետո, թեև, իհարկե, դեռ շարունակում էր առանձին քնել, արդեն շմերժեց իմ սերը։ Ճիշտ է, այս անգամ Էմիլիան իրեն պահեց նույն ձևով սառը և պասսիվ, որոնք առաջին վայրկյանին իմ մեջ բողոքի և զայրույթի զգացում առաջացրին, բայց, ինչպես հաճախ է լինում, այն, ինչ անընդունելի էր առաջին երեկոն, մի քանի օր հետո սկսեց ինձ թվալ ոչ

միայն ընդունելի, այլև հաճելի: Մի խոսքով, առանց ինձ հաշիվ տալու, ես ոտքս գրի այն սայթաքուն հողին, որտեղ խաբկանքներ տենչացող հոգու խուսափանքների և սովորական շնորհիվ նախընթաց օրվա սառնությունը հաջորդ որր դիտվում է որպես զերմաշունչ սեր: Առաջին իրիկունը ես այն համոզմունքին էի, որ Էմիլիան իլեն սլահում է պոռնիկի նման, բայց նրանից հետո կես շաբաթ էլ չէր անցել, և արդեն համաձայն էի սիրել ու տիրանալ նրան թեկողն որպես պոռնիկի: Քանի որ հոգուս խորօսում, ըստ երևույթին, վախենում էի, թե Էմիլիան ինձ այլևս չի սիրում, ապա շնորհակալ էի նրանից նույնիսկ այդ սառնության և շհանդուրժող անտարբերության համար, կարծես հենց այդպիսին էլ պետք է լինեին մեր ամուսնական հարաբերությունները:

Ես դեռ շարունակում էի ապրել այն պատրանքով, թե Էմիլիան առաջվա նման սիրում է ինձ, կամ ավելի ճիշտ, աշխատում էի երբեք առաջ լքաշել մեր սիրո հարցը: Եվ չնայած դրան, ինձ ոչ մի րոպե չէին լքում այն կասկածները, որ մեր հարաբերությունները փոխվել էին: Դրա վկայությունն այն էր, որ իմ աշխատանքին սկսել էի ուրիշ կերպ նայել: Ես ժամանակավորապես հրաժարվել էի թատրոնի հանդեպ ունեցած իմ եղագանքներից և նվիրվել կինոյին սոսկ նրա համար, որպեսզի բավարարեմ Էմիլիայի սեփական տուն ունենալու տենչանքը: Քանի դեռ վստահ էի, որ Էմիլիան ինձ սիրում է, սցենարիստի աշխատանքը այնքան էլ ծանր չէր թվում, բայց այն երեկո տեղի ունեցած դեպքից հետո հանկարծ սկսեցի նկատել, որ դա խիստ ձանձրացնում է, դժություն ու զզվանք է պատճառում ինձ: Փաստորեն, ինչպես արդեն ասել եմ, ես համաձայնեցի այդ աշխատանքն անել, ինչպես որ հանուն Էմիլիայի սիրո կանեի պատահած ամեն մի աշխատանք, եթե դա նույնիսկ ամենեին անշնորհակալ ու իս հետաքրքրություններից ավելի հեռու էլ լիներ: Իսկ այժմ, երբ այլևս սեր գոյություն չուներ, այդ աշխատանքն ինձ համար կորցրել էր իր նշանակությունը և իմ աշքում դարձել րիդամենը անմիտ և անիմաստ մի ստրկություն:

Այստեղ ես ուղում եմ մի քանի խոսք ասել սցենարիստի որհեստի մասին գոնե այն պատճառով, որպեսզի ավելի սլարդ լինի, թե ինչ էի զգում այն ժամանակ: Ինչպես հայտնի

է, սցենարիստը նա է, ով շատ ավելի հաճախ մի որիշ սցենարիստի և ռեժիսորի աշխատակցությամբ սցենարներ է գրում, այսինքն՝ ստեղծում է մի հենք, որից հետադայում ծնունդ է առնում ֆիլմը։ Սցենարի գործողության զարգացմանը համապատասխանաբար նրա մեջ ցույց էն տրվում գործող անձերի շարժուձևերն ու ռեպլիկները, ինչպես և նկարահանող մեքենայի տարբեր տեսակի շարժումները։ Ուրեմն, սցենարը միևնույն ժամանակ և պիես է, և կինեմատոգրաֆիական մշակում, և ռեժիսորական պլան։ Այսպիսով, թե ֆիլմ ստեղծելու գործում սցենարիստի դերը շատ կարևոր է և այդ իմաստով ռեժիսորից անմիջապես հետո երկրորդ տեղն է գրավում, այնուամենայնիվ, մինչև այսօր կինոյում գոյություն ունեցող տրադիցիայի հետևանքով սցենարիստը համարվում է երկրորդական անձնավորություն և միշտ մնում է ստվերում։ Եթե արվեստը գնահատենք արտահայտություն անմիջականության տեսակետից, իսկ ուրիշ կերպ չի էլ կորելի գնահատել, ապա սցենարիստը այն արվեստագետն է, որը իր ամբողջ հոգին դնում է ֆիլմի մեջ, չստանալով որևէ մի իթարանք ու հոգեկան բավարարվածություն այն զգացումից որ ֆիլմում նա ինքն իրեն արտահայտել է։ Այսպիսով, շնորհած նրա աշխատանքը ստեղծագործական աշխատանք է, բայց և այնպես նա ընդամենը գյուտեր, հնարանքներ, տեխնիկական, հոգեբանական և գրական զգացմունքներ մատուկարարող է։ Իսկ հետագայում այդ ամբողջ նյութը իր կորողության ու տաղանդի համապատասխան մշակելն ու ֆիլմում իրեն արտահայտելը ռեժիսորի գործն է։ Այսպիսով, սցենարիստը այն մարդն է, որը միշտ մնում է ստվերում։ Այն մարդը, որը զոհաբերում է իր լավագույն արյունը որից ների հաջողության համար, ու թեև ֆիլմի հակատագիրը երկու երրորդով նրանից է կախված, այնուամենայնիվ, նա երբեք չի տեսնում իր անունը ազդագրերում, որտեղ մեկ առ մեկ նշում են ռեժիսորի, դերասանների և արտադրողի անունները։ Ճիշտ է, հաճախ սցենարիստը իր այս երկրորդական արհեստի մեջ կարող է հասնել բարձր վարպետություն և հիանալի վարձատրվել, բայց նա երբեք հնարավորություն չունի ասելու. «Այս ֆիլմը ես եմ ստեղծել... Այս ֆիլմում ես ինձ եմ արտահայտել... Այս ֆիլմը ես եմ...»։ Այդ կարող

տոել միայն ոհմիսորը, որը և ֆիլմի տակ միակ ստորագրողն է իսկ սցենարիստը պետք է բավարարվի իր կատարած աշխատանքի համար ստացած դրամով, որը վերջ ի վերջո, անհայտ այն բանից, նա ուզում է այդ, թե չէ, դառնում է նրա դորժունեության միակ և իսկական նպատակը։ Այդպիսով, որինարիստին մնում է միայն վայելել կյանքը, եթե, իհարկե, նու բնդունակ է որան, այն փողերով, որոնք նրա թափած աշխատանքի միան արդյունքն են, և անընդհատ մի սցենարից անցնել մյուսին, կատակերգությունից անցնել ողբերգության, արկածային ֆիլմից՝ մելոդրամային, անցնել առանց ընդմիջելու, առանց կանգ առնելու, գրեթե նույն ձևով, ինչ ձևով սրոշ գայակներ են անընդհատ անցնում մի երեխայից մյուսին, նրանք չեն էլ հասցնում կապվել մեկին, եթե նորից ստիլված հնաժեղություն նրան ու գնում մի ուրիշին գտնափառակելու, իսկ որա արդյունքը լինում է այն, որ նրանց թափած շարշարանքը մնում է երեխայի մորը, որը և երեխային իրենը կոչելու միակ իրավատերն է։

Ստեղայն բացի այդ, այսպես ասած, հիմնական և անփոփոխ լերություններից, սցենարիստի արհեստը ունի նաև այլ անոնք կողմեր, որոնք փոխվում են, նայած ֆիլմի որակին ու ժամկին, աշխատակիցների բնավորությանը, թեև զրանցից երաներ ամենևին էլ չեն դառնում ավելի հաճելի։ Ի տարբերություն սհմիսորի, որը վայելում է պրոդյուսերի կողմից իրեն այլահանդիսական պատությունը, սցենարիստը կարող է միայն համարնել աշխատելու առաջարկված նյութի վրա կամ մերժել ունի համաձայնելու դեպքում էլ իրավունք չունի իր համար աշխատակիցներ բնարելու. նա ընտրվում է, ոչ թե ընտրում։ Պատահում է այնպես, որ պրոդյուսերի անձնական ամենականքի, շահի, քմահաճության կամ պարզապես որևէ պատահանության պատճառով սցենարիստը հարկադրված է լինում աշխատել իր համար տհաճ, հակակրելի մարդկանց եւ, որոնք գիտելիքներով ու կուլտուրայով իրենից ցածր են կանոնած, որոնց բնավորությունը, շարժուձևերը գրգռում ու զարդարում են նրան։ Սցենարի վրա համատեղ աշխատելը եւորի բաներ չեն, ինչը, ասենք, գրասենյակում կամ ֆաբրիկայում համատեղ աշխատելն է, որտեղ ամեն մեկը իր գործն է անում։ անհայն իր կողքի աշխատողից, և որտեղ անձնական

փոխհարաբերությունները կարող են հասցվել մինիմումի կամ նույնիսկ լրիվ վերացվնել։ Համատեղ աշխատել սցենարի վրա նշանակում է՝ ապրել ուրիշների հետ առավոտից մինչև երեկո միենքը կյանքով, նշանակում է սեփական խելքը, զգացմունքները, հոգին միացնել մյուս աշխատակիցների խելքին, զգացմունքներին, հոգուն ու ձուկել նրանց հետ, մի խոսքով, դա նշանակում է մի երկու-երեք ամսվա ընթացքում, քանի դեռ շարունակվում են սցենարի աշխատանքները, քո և մյուսների միջև ստեղծել կեղծ և արհեստական մտերմություն, որի միակ նպատակը սցենար ստեղծելն է, հետեապես, նաև, ինչպես արդեն ասել եմ, դրամ վաստակելը։ Այդ մտերմությունը ամենավատթարագույն տեսակի մտերմություն է, սուկալի հոգնեցուցիչ, նյարդայնացնող, անսահման ծանծրալի, ինչպիսին կարելի է միայն երևակայել, որովհետեւ նրա հիմքում ոչ թե ընկած է լուռ ու լարված աշխատանքը, ինչպես այդ լինում է գիտնականների մուտ, երբ նրանք համատեղ որևէ փորձ են կատարում, այլ վերջ շունեցող խոսակցությունները։ Սովորաբար ոեժիսորը իր աշխատակիցներին հավաքում է վաղ առավոտյան, քանի որ այդ պահանջում է ֆիլմը արտադրելու համար սահմանված խիստ կարճ ժամկետը, և վաղ առավոտից մինչև ուշ երեկո սցենարիստների արածը անվերջ խոսելն է. այդ խոսակցությունը մեծ մասամբ աշխատանքին է վերաբերում, բայց հաճախ ծանծրանում կամ հողնում են և զվարճության համար փոխում խոսակցության նյութը և շաղակրատում են ինչի մասին ասել։ Մեկը անպարկեցած անեկդոտներ է պատմում, մի ուրիշը շրբադրում է քաղաքական հայացքները, մի երրորդը վերլուծում է այս կամ այն ընդհանուր ծանոթի վարքագիծը, ոմանք խոսում են դերասանների կամ դերասանուհիների մասին, իսկ ոմանք էլ իրենց հոգսերի ու ցավերի մասին են պատմում։ Մինչդեռ սենյակը, որտեղ կատարվում է աշխատանքը, բերներեան լցվում է սիդարետի ծխով, սեղանների վրա, սցենարի թղթերի կողքին կուտակվում են սուրճի գավաթները, իսկ սցենարիստները, որոնք առավոտյան այդտեղ էին եկել արդուկած շողերով, մաքուր, սանրված, ամեն ինչ տեղը-ունին, երեկոյան նրանց կարելի է տեսնել մաղախոիվ, քրունած, առանց պիզակի և գղղղված, ավելի վաս, քան կորող

Եին լինել որևէ անզգա և համառ կնոջ դիմագրությունը կուր-
րելուց հետո:

Սովորույթ գարձած անհոգի ավտոմատիզմը, որով ար-
տապրավում է ֆիլմը, տաղանդը բռնաբարելու պես մի բան է.
այսուհետ ավելի շուտ գործում են համառությունն ու շահա-
խնդրությունը, քան ոգևորությունն ու զգացմունքը: Իհար-
եւ, լինում է նաև այնպես, որ ֆիլմը գեղարվեստական բարձր
որժանիքներ է ունենում, որ ոեժիսորն ու մյուս աշխատա-
կիցները կապված են լինում իրար հետ վաղեմի բարեկամա-
կան կապերով և փոխադարձ հարգանք են տածում միմյանց
շահնդեպ, մի խոսքով, այնպես է լինում, որ աշխատանքը ըն-
թանում է այն իդեալական պայմաններում, ինչպիսին կարե-
լի է հանդիպել մարդկային գործունեության, նույնիսկ ամե-
նատնշնորհակալ գործունեության ամեն մի բնագավառում:
Ասկայն այդպիսի բարենպատ համընկնումները նույնքան
հաղվագեպ են, որքան հազվագեպ են լավ ֆիլմերը:

Երկրորդ սցենարի համար պայմանագիրն ստորագրելուց
հետո, որն այլևս ոչ թե Բատտիստայի հետ էր, այլ մի ուրիշ
պրոդյուսերի, ես հանկարծ զգացի, որ արիությունն ու ցան-
կաթյունը ինձ միանգամից լքեցին: Աճող զայրույթով ու զրզ-
վանքով ես սկսեցի զգալ այդ աշխատանքի այն բոլոր տհաճ-
իութերը, որոնց մասին հենց նոր պատմում էի: Դեռ անկող-
նում էի, երբ բացվող օրը ինձ սկսեց թվալ ամայի անապատ,
որի ալրվում էր կինեմատոգրաֆիայի տանջահար ոգևորու-
թյան դաժան արեի ներքո: Ոտքս դեռ նոր էի դրել ոեժիսորի
տանձնասենյակը, երբ նա ինձ իսկույն դիմավորեց հետևյալ
շարցով: «Հզ, դիշերն ի՞նչ ես մտածել: Լուծո՞ւմ գտել ես, թե
ի՞ու Այդ հարցն ինձ վրդովում էր ու զզվանք պատճառում:
Աշխատանքի ժամանակ նույնպես ամեն ինչ իմ մեջ զայրույթ
էր տուածացնում. ամեն տեսակ սրախոսություններն ու կա-
տակները, որոնցով ոեժիսորներն ու սցենարիստները, ինչ-
ուրեմ ասել եմ, աշխատում էին աշխուժացնել իրենց երկար ու
բարակ վեճերը, իմ աշխատակիցների հիմարություններն ու
շիտմառությունները կամ պարզապես այն տարածայնություն-
ները, որոնք առաջ էին գալիս սցենարի վրա աշխատելու պրո-
ցեսում, ավելին, նույնիսկ իմ մտահղացումներին ու լու-

ծումներին վերաբերող ոեժիսորի գովասանքները ինձ դաս-
նացնում էին ու վիշտ պատճառում, քանի որ, ինչպես ասել
եմ, ինձ թվում էր, թե իմ մէջ եղած ամենալավը տալիս եմ
ինչ-որ մի բանի, որի հետ ես ոչ մի առնչություն չունեմ և
որում ունեցած իմ մասնակցությունը ակամայից է։ Ինձ հա-
մար ամենաանտանելի բանը հենց այդ գովասանքներն էին։
Ամեն անգամ, երբ ոեժիսորը այդ մասնագիտության մարդ-
կանցից շատերին յուրահատուկ երեսպաշտությամբ ու շահ-
սությամբ բազկաթոռից վեր էր ցատկում և բացականչում.
«Կեցցե՞ս իսկապես հանճա՞ր ես», — ես վշտացած մտածում
էի. «Չէ որ ես կարող էի դա օգտագործել իմ դրամաներից
կամ կատակերգություններից մեկնումեկի մեջ»։ Բայց, շնա-
յած կինոյի աշխատանքի հանդեպ ունեցած իմ զզվանքին,
այնուամենայնիվ, ես չէի կարողանում սցենարիստի իմ պար-
տականություններին անտարբեր վերաբերվել, և հենց դա Եր-
տարօրինակ ու դառը հակասությունը։ Սցենարները մի քի
նման են հին քառածի լծվածքին, որտեղ կային ուժեղ, բա-
նուկ, կառքը քաշող ձիեր, և ձիեր, որոնք ձևացնում էին, թի
քաշում են, իսկ իրականում միայն դատարկ վազ էին տալիս։
Ուրեմն, շնայած իմ վրդովմունքին և աշխատանքի նկատմամբ
ունեցած դժգոհությանս, այնուամենայնիվ ես այն ձին էի, որը
միշտ քաշում է։ Ես շուտով նկատեցի, որ մյուս երկուսը՝ ոե-
ժիսորը և սցենարի վրա ինձ հետ աշխատող իմ կողեզրի,
որևէ դժվարության հանդիպելիս սպասում են, որ ես մեցուց
գուրս գամ իմ լուծումներով և կառքը տանեմ առաջ։ Ոչ թի
մըցության ոգին էր ինձ մղում այդ անել, այլ պարտի և
ազնվության գիտակցումը, որն ավելի ուժեղ է, քան նրան
հակադրվող որևէ կամք։ Ինձ վճարում են, ուրեմն պարտ
վոր եմ աշխատել։ Բայց ամեն անգամ ինքս ինձնից ուժու-
շում էի և խղճի այնպիսի խայթ զգում, կարծես շնչին կո-
պեկներով վաճառել էի մի բան, որը անսահմանորեն խոնդի-
էր, և որը, համենայն դեպս, կարող էի օգտագործել շատ ո-
վելի լավ ձևով։

Ինչպես ասել եմ, կինոյում աշխատելու բոլոր այս ոճա-
կողմերը ես նկատեցի Բատտիստայի հետ պայմանագիր երե-
քելուց երկու ամիս հետո միայն։ Զգիտեմ, թե ինչու ուղ-
ամենը չէի նկատում սկզբնական շրջանում, և ինչու պետք է

այսրան ժամանակ անցներ, որպեսզի ես դրանք տեսնեի: Թոյց զգվանքի և անբավարարվածության այն զգացումը, որը իմ հոգում արթնացնում էր նախկինում այնքան ինձ հրապարակ այդ աշխատանքը, գնալով ավելի էր ուժեղանում, և ես տստիճանաբար սկսեցի դա կապել իմ և էմիլիայի միջև ստեղծված հարաբերությունների հետ: Վերջ ի վերջո հասկցած, որ կինոյի աշխատանքը իմ մեջ զգվանք է առաջացնում այն պատճառով, որ էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում կամ, չամենայն դեպս, ուզում է ցուցց տալ, որ չի սիրում: Ես հասկցած, որ համարձակ ու վճռական ձեռնամուխ եղա սցենարի տշխատանքին, քանի դեռ համոզված էի, որ էմիլիան ինձ սիրում է: Իսկ այժմ, երբ այլևս այդ համոզմունքը լունեի, համարձակությունն ու վճռականությունը լքեցին ինձ, իսկ կինոյում աշխատելը սկսեց թվալ ստրկություն, տաղանդի ոչնչացում, ժամանակի կորուստ:

Գլուխ վեցերորդ

Այս շրջանում, ուրեմն, ես ապրում էի ինչպես մի մարդ, որր տասապում է ինչ-որ սոսկալի հիվանդությամբ, բայց բայց իմոտ գնալու ոչ մի վճռականություն չի ցուցաբերում: Կորհ տսած, աշխատում էի այնքան էլ շմտածել ոչ էմիլիոյի իմ հանդեպ ունեցած վերաբերմունքի, և ոչ էլ իմ աշխատանքի մասին: Ես գիտեի, որ մի օր ստիպված կլինեմ բորց կերպով մտահոգվել թե՛ մեկով և թե՛ մյուսով և քանի որ զպում էի դրա անխուսափելիությունը, ամեն կերպ աշխատում էի հետաձգել այդ, ինչքան հնարավոր է: Այն, ինչի վրա ես արգեն կասկածում էի, ինձ ստիպում էր ոչ միայն խռովություն նման մտքերից, այլև առանց գիտակցելու նույնիսկ առկար: Իմ և էմիլիայի փոխհարաբերությունները շարունակվում էին նույն ձևով, ինչպես այն ժամանակ, երբ առաջին եղանք զգացի, որ իրերի այդ դրությունը անտանելի է: Ուղարկված, վախենալով ավելի վատթարից, ես աշխատում էի ամոցի ինձ, թեև առանց որևէ հաջողության, որ որանք

սովորական նորմալ հարաբերություններ են. ցերեկը անտարքեր, դատարկ, խուսափողական գրուցներ, գիշերը՝ ժամանակ առ ժամանակ սեր, որը ես նրա գլուխն էի կապում ոչ առանց դժվարությունների ու դաժանության, և որը նա ընդունում էր այնքան սառը և անտարբեր: Այդ շրջանում աշխատում էի եռանդով և նույնիսկ համառությամբ, թեև դրեկամորեն և ավելի ու ավելի վճռական դարձող նողկանքով: Եթե այն ժամանակ քաջություն ունենայի ստեղծված դրոթյան մեջ կողմնորոշվելու, շեմ կասկածում, որ կհրաժարվի և՛ կինոյում ունեցածս աշխատանքից, և՛ էմիլիայի սիրոց, քանի որ կհամոզվեի, ինչպես հետագայում համոզվեցի, որ մեկը մյուսի հետ սերտորեն կապված է: Սակայն այդ քաջությունը ես չունեցաւ Ըստ երևոյթին, ինձ մոտ այն պատրանքն էր, թե ժամանակի ընթացքում ամեն ինչ ինքն իրեն կլուծվի՝ առանց իմ կողմից որևէ զանք գործադրելու: Խելապես էլ, ժամանակի ընթացքում ամեն ինչ լուծվեց, բայց ոչ այնպես, ինչպես ինքս կուզեի: Այսպիսով, էմիլիայի համար իմ սերն էր տհաճ, իսկ ինձ համար՝ իմ աշխատանքը: Օրերը անցնում էին ճնշիչ ու տանջող սպասումների մեջ:

Մցենարը, որը ես պատրաստում էի Բատտիստայի համար, մոտենում էր արդեն գրեթե իր ավարտին: Հենց այդ օրերին էր, երբ Բատտիստան ինձ ակնարկեց, թե ինքը կուզեր, որ պեսզի ես մասնակցեմ մի նոր աշխատանքի, որը շատ ամենի լուրջ է լինելու, քան այս մեկը: Ինչպես և բոլոր պրոդյուսերները, Բատտիստան նույնպես շտապողական ու անկայտն մարդ էր: Ոտքի վրա արած նրա ակնարկները երբեք, ընդհանրապես ասած, արտահայտություններից այն կողմ չէին զնում, ինչպես, օրինակ, այսպիսի հայտարարություններն եին. «Մոլտենի, հենց որ վերջացնեք այս սցենարը, իսկույն ձեւնամուխ կլինենք մի ուրիշին... որը շատ ավելի մեծ արժեք կներկայացնի» կամ «Մոլտենի, պատրաստ եղեք, այս մի քանի օրը... ես ձեզ նոր բան եմ առաջարկելու», կամ եւ թե չէ փոքր-ինչ ավելի որոշակի. «Ոչ մեկի հետ պայմանագիր շկնքեք, Մոլտենի, տասնհինգ օրից հետո ես եմ ձեզ հետ պայմանագիր կնքելու»: Այդպիսով, ես իմացա, որ այնրան էլ ոչ հետաքրքիր այս սցենարից հետո Բատտիստան պատրաստվում է ինձ հանձնարարել մի ուրիշ՝ ավելի կարեսը սղես:

նոր, որի համար, ինքնըստինքյան հասկանալի է, վճարը շատ տիեզի բարձր կլինի, քան այս էր: Խոստովանում եմ, որ, չնայոծ այդ կարգի աշխատանքի նկատմամբ ունեցած իմ անփերջ աճող նողկանքին, առաջին բանը, որ բնազդորեն մըտրուիս անցավ, դա բնակարանն էր և այն դրամը, որը դեռ ոկտոբեր է վճարեի: Ահա այդ էր պատճառը, որ Բատտիստայի տուաջարկությունը ինձ ուրախացրեց: Վերջին հաշվով, այդպիս է կինոսցինարիստի աշխատանքը. եթե նույնիսկ այդ դրձը չես էլ սիրում, ինչպիսին իմ դեպքն էր, միևնույն է, դրձյալ ամեն մի նոր առաջարկություն ընդունում ես շնորհակալությամբ, իսկ երբ ոչ մի նոր առաջարկություն չի արժան, սկսում ես հուզվել ու մտածել, թե քեզ բանի տեղ չեն դնում:

Բայց և այնպես էմիլիային ոչ մի բան շասացի Բատտիստայի արած նոր առաջարկության մասին և շասացի երկու պատճառով. նախ այն, որ ես դեռ շգիտեի՝ կընդունեմ այդ առաջարկությունը, թե չէ, և երկրորդ, որ իմ աշխատանքը, ինչպես արդեն տեսնում էի, այլևս չէր հետաքրքրում էմիլիային, ուստի գերազասում էի ոշինչ շասել, որպեսզի ավելորդ անգամ նա շհաստատեր իմ նկատմամբ ունեցած անտարբերությունն ու սառնությունը, որոնց մինչև այժմ էլ ես զիս համառորեն շարունակում էի կարևորություն շտալ: Մյուս կողմից էլ, այդ երկու բանը՝ Բատտիստայի նոր առաջարկությունը և էմիլիայի իմ նկատմամբ ունեցած սառնությունը, ես աղոտ կերպով իրար էի կապում: Ուստի և վստահ չէի, թե իրերի այնպիսի պայմաններում, երբ էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում, կարող եմ ընդունել այդ նոր աշխատանքը: Եթե նո ինձ սիրեր, իհարկե, նրան կասեի Բատտիստայի առաջարկության մասին, իսկ նրան ասելը ինձ համար նշանակում էր արդեն համաձայն լինել:

Այդ օրերին մի առավոտ ես տնից դուրս եկա և գնացի այն ոեժիսորի մոտ, որի հետ աշխատում էի առաջին, այսինքն՝ Բատտիստայի հանձնարարած սցենարի վրա: Ես գիտեի, որ նրա մոտ գնում եմ վերջին անգամ, քանի որ մինչև ավարտելը ընդամենը մի քանի էջ էր մնացել: Այդ գիտակցությունը ինձ ուրախացնում էր. վերջապես այդ ծանր աշխատանքը ավարտվում է, և ես նորից ի վիճակի կլինեմ գո-

նե օրվա կեսը նվիրել այն գործին, որն ինձ համար հաճելի է: Բացի դրանից, ինչպես սովորաբար լինում է սցենարի վրա աշխատելիս, երկու ամիսը լրիվ բավական եղավ, որպեսզի հակակրանքով լցվեմ այդ ֆիլմի սյուժետի և նրա հերոսների հանգեցի: Ես գիտեի, որ շուտով գործ եմ ունենալու նոր սյուժետի և նոր հերոսների հետ, որոնք իրենց հերթին նույնական շատ շուտով անտանելի են դառնալու ինձ համար: Բայց առայժմ դոնե սրանից գլուխս կազատեի, և այդ հեռանկարը բավական էր, որպեսզի ես ինձ նշանակալից կերպով թեթևած դգայի:

Առաջիկա ազատագրման հույսը ինձ այնպես ոգեսորեց, որ ես այն առավուտ աշխատեցի աբտասովոր թեթևությամբ ու պայծառ մտքով: Մցենաբը լրիվ վերջացնելու համար մնում էր մի երկու-երեք աննշան ուղղում անել, որոնց վրա, այնտամենայնիվ, արդեն մի քանի օր էր, ինչ անօգուտ գլուխ էինք շարդում: Սակայն ոգեսորության պահին ինձ հաջողվեց բանավեճին ճիշտ ուղղություն տալ և մեկը մյուսի հետևից հաղթահարել մնացած դժվարությունները: Այսպիսով, մի երկոժամկետ պարզվեց, որ սցենարը արդեն լրիվ պատրաստ է: Այդպես լինում է լեռնիվեր բարձրանալիս, երբ հոգնությունից տանջահար կորցնում ես լեռնակատարն հասնելու միջին հույսդ և մեկ էլ հանկարծ կատարն այդ հայտնվում է ինչ-որ մոտիկ մի շրջադարձի հետևում: Ես գրեցի նախու դասություն և զարմացած բացականշեցի.

— Հենց այստեղ էլ կարելի է վերջացնել:

Մինչ ես այդ գրում էի սեղանի մոտ նստած, ուսմիսորը անընդհատ հետ ու առաջ էր քայլում իր առանձնասենյակում: Ապա նա մոտեցավ ինձ, ուսերիս վրայով նայեց առաջու դրած թղթին և նույնիսկ զարմացած, կարծես շհավատակավ աշքերին, վրա բերեց.

— Իրավացի ես, Հենց այդտեղ էլ կարելի է վերջացնել:

Ծս թղթի վրա գրեցի «Վերջ» բառը, թղթապանակը փոկեցի և վերկացա:

Մի պահ մենք երկուսս էլ լուռ նայում էինք սեղանին, որ տեղ դրված էր արդեն ավարտված սցենարով թղթապանակը, նայում էինք ինչպես երկու խոնջացած և ուժասպառ տրոինիստներ, որոնք ծանր շարշարանքների գնով հասնելով որեւ

յառկի կամ ժայռի, կանգնելու զննում են։ Այնուհետև ոեժիսը ասաց։

— Ավարտեցինք։ Վերջապես, — կրկնեց նա նորից, — միացապես ավարտեցինք։

Ռեժիսորի ազգանունը Պաղետտի էր։ Դա մի երիտասարդ, յիկոնիր, կոշտ ու կոպիտ, չոր, մանրախնդիր և մի տեսակ լուսած մարդ էր, որն ավելի շուտ երկրաշափության ուսուցչի կոմ հաշվետարի էր նման, քան արվեստագետի։ Պաղետտին մասնիկորապես իմ տարիքին էր, բայց, ինչպես սովորաբար ինուն է սցենարի վրա աշխատելիս, մեր միջև ստեղծված նորարերություններն այնպիսին էին, ինչպիսին լինում են միացապահ և ստորադասի միջև։ Ոեժիսորը միշտ ավելի մեծ ժաղինակություն ունի, քան մնացած մյուս աշխատակիցները։

Փորր-ինչ լոելուց հետո Պաղետտին իրեն հատուկ փքուն ու սար հումորով ասաց։

Պիտք է ասել, որ դու, Ռիկկարդո, նման ես այն ձիեցին, որոնք զգում են ախոռը… Եվ համոզված էի, որ ամենարիր զես մի շորս օր շարշարվելու ենք… Մինչդեռ ընդամենը երկու ժամում հաշիվը մաքրեցինք… Հոնորար ստանալու հետահարը քեզ լավ ոգևորեց։

Դույլած իր սահմանափակությանն ու գրեթե աներևակաւակի բիթ ըմբամտությանը, Պաղետտին, այնուամենայնիվ, ինձ ամուր հակակրելի մարդ չէր։ Իմ և նրա միջև ստեղծված հարաբերությունների պայմաններում մենք ինչ-որ շափով լրացնում ենիք միմյանց։ Նա երևակայություն և ջղեր շունեցող ժարդ էր, բայց գիտակցում էր իր հնարավորություններն ու երանց սահմանները, իսկ դրանք միշակության մակարդակից միևնույնում, ես էլ, ընդհակառակը, մի մարդ եմ, որ գիտեմ ուստի բանելիի, և ամբողջովին ջղերից ու երևակայությունից եմ կազմված։

Ինչ խոսք, — պատասխանեցի ես, ընդօրինակելով նրա առելու ձեր և ամեն ինչ կատակի վերածելով։ Ճիշտ և առաջ, հոնորարի հեռանկարը։

Այսորեալ վառելով, Պաղետտին շարունակեց։

Բայց մի կարծիք, թե սրանով էլ ամեն ինչ վերջառու միևնույն սցենարի դեռ սեազրությունն ենք միայն վեր-

շացրել... դեռ պետք է բոլոր երկխոսությունները վերանայենք... Այնպես որ դափնիների վրա մի ննջիր:

Ես մի ավելորդ անգամ համոզվեցի, որ Պազետտին, ինչպես միշտ, օգտագործում է գրեթե նույն մաշված ու սովորական դարձած արտահայտությունները: Ապա աշքս թարոն դցեցի ժամացույցիս և, տեսնելով որ արդեն համարյա մեկնէ, ասացի:

— Հանգիստ եղիր... Եթե փոփոխություններ մտցնելու կարիք լինի, ես քո տրամադրության տակ եմ:

Պազետտին գլուխն օրորեց.

— Խաշը իմն է, զորությունը ես գիտեմ... Որպեսզի զտչառես, ես Բատտիստային կասեմ, որ Հոնորարիդ վերցին մասը դեռ շվճարի:

Նա իր աշխատակիցներին անընդհատ խթանելու ձև ուներ, և դա արվում էր թեև կատակի նման, բայց միևնույն ժամանակ նաև խիստ տիրական ձևով, որը վերին աստիճանի զարմանալի երևույթ էր այդքան երիտասարդ մի մարդու համար: Նա այդ անում էր՝ անցնելով կշտամբանքից գովասանքների, շողոքորթությունից՝ խիստ նկատողությունների, խնդրանքներից՝ հրամանների: Այդ իմաստով նա կարող էր համարվել նույնիսկ շատ լավ ոեժիսոր, քանի որ ոեժիսորության երկու երրորդը ենթականների աշխատանքը խելամիտ օգտագործելու կարողության մեջ է:

Ինչպես միշտ, թույլ տալով Պազետտիին խոսել ինչքոն սիրտն ուզում է, ես ասացի:

— Ոչ, դու այնպես արա, որ ես ամբողջ Հոնորարի ոտանամ, իսկ ես քեզ խոսք եմ տալիս լինել քո տրամադրություն տակ՝ հենց որ կարիք լինի որևէ ուղղում մտցնելու:

— Բայց քո ինչի՞ն է պետք այդքան փոզը, — Հարստեց նա կոպիտ ծաղրանքով: — Երբեք այնպես շի լինում, որ զափողի կարիք շունենաս... Չնայած ոչ սիրուհիներ ունես, ոչ երեխաներ և ոչ էլ զումար ես խաղում:

— Ես պետք է գնածս բնակարանի դիմաց վճարեմ, լրջացած պատասխանեցի ես ու աշքերս խոնարհեցի՝ բայց կան վրդովված նրա անքաղաքավարի հարցից:

— Դեռ շա՞տ ունես վճարելու:

— Համարյա ամբողջը:

— Գրագ կգամ, որ կինդ քնզ ուղղակի տանջում է դրա հոմար ինձ թվում է, թե նրա ձայնն եմ լսում. «Միկարդո, յմուանաս բնակարանի պարտքի մասին, աշխատիր վճարել»:

— Այս, կինս է,— սկսեցի ես: — Բայց դու ինքով լավ գիտիս, թե կանայք ինչպիսին են... նրանց համար ամենակարեւը բանը տունն է:

— Ո՞ւմ ես այդ ասում:

Եվ Պազետտին սկսեց պատմել իր կնոջ մասին, որը շատ հմանում էր իրեն, և որին, որքան ես հասկացա, չպիտես ինչու, նա տարօրինակություններով լեցուն մարդ էր համարում՝ վերին աստիճանի կամակոր և ընդունակ ամենաներակայելի արարքների, մի խոսքով, իսկական կին: Ես այնպիսի տեսք էի ընդունել, որ իբր լարված իրեն եմ լսում, իսկ իրականում մտածում էի բոլորովին ուրիշ բաների մասին:

— Այդ բոլորը լավ է, ի՞նչարկե, — անսպասելիորեն եղարափակեց Պազետտին, — բայց ձեզ՝ սցենարիստներիդ, ես բայց եմ ճանաչում. բոլորդ էլ մի սանրի կտավ եք... փողն առելելոց հետո նայիր, թե պիտի գտնես... Չէ, չէ, ոչ մի դեպքում, ես Բատտիստային կասեմ, որ հոնորարը դեռ չվճարի:

— Այդպիսի բան շանես, Պազետտի, ինդրում եմ:

— Դե լավ, դեռ կտեսնեմ... Բայց մեծ հույսեր շդնես դրան:

Ես նորից թաքուն աշքս գցեցի ժամացույցիս: Պազետտիին հոգրավորություն էի տվել պարծենալու իր իրավունքներով և իշխանությամբ, և նա պարծեցավ, այժմ արդեն կարող էի հնատնալ:

— Էհ, — սկսեցի ես, — շատ գոհ եմ, որ սցենարը ավարտված է կամ, ավելի ճիշտ, ինչպես դու ես ասում, սկագրությունը վերջացած է... Կարծում եմ, որ հիմա արդեն կարող եմ դնար:

— Ամեննին էլ ոչ, — բացականշեց նա բարեհոգի աշխուժաթյունը, — մենք պետք է խմենք ֆիլմի հաջողության կետուցը... Սատանան տանի... Սցենարը վերջանալուց հետո ես մեզ այդպիս բաց թողնողը չեմ...

Եթե խոսքը խմելուն է վերաբերում, — ասացի հնագուհուրին, — ես պատրաստ եմ:

— Ուրեմն, գնանք... Կարծում եմ, որ կինս գոհ կլինի մեղ հետ խմելու համար:

Գրասենյակից դուրս գալուց հետո ես նրան հետևեցի զտարկ, նեղ և ճերմակ մի միջանցքով, որտեղից խոհանոցի հբարուրաշորերի ուժեղ հոտ էր փշում։ Պազետտին ինձ մացրնելով մի հյուրասենյակ, ձայն տվեց.

— Լուիզա, ես ու Մոլտենին սցենարը ավարտեցինք... Հիմա ֆիլմի հաջողության կենացն ենք խմելու։

Սինյորա Պազետտին բազկաթոռից ելավ՝ մեղ ընդառաց գալու համար։ Դա փոքրամարմին, մեծ գլխով, սև մազերով երիզված՝ ձվածև ու խիստ գունատ դեմքով մի կին էր։ Նա խոշոր, բայց գունաթափ և անարտահայտիչ աշքեր ուներ, որոնք կեղանանում էին միայն այն ժամանակ, երբ ամուսինը ներկա էր լինում։ Այդպիսի դեպքերում նա հավատարիմ շան նման երբեք հայացքը չէր հեռացնում ամուսնու երեսից։ Իսկ երբ ամուսինը չէր լինում, նստում էր աշքերը քայլցած և պատկերում իրեն իբրև խոհեմության մարմնացում։ Չնայած նուրբ էր ու փոքր-մոքր, բայց և այնպես ամուսնու կան շորս տարիների ընթացքում աշխարհ էր բերել շորս երեխա։

— Այսօր մենք մի լավ խմելու ենք,— մի տեսակ քաշվոց ուրախությամբ ասաց Պազետտին։ — Հիմա ես կոկտեյլ կր պատրաստեմ։

— Բայց ոչ ինձ համար, Զինո, — նախազգուշացրեց սինյորա Պազետտին, — դու լավ գիտես, որ ես չեմ խմում։

— Մենք ինքներս կխմենք։

Ես նստեցի ծաղկավոր կտորով ծածկած փայտե մի բազկաթոռի վրա, որը կարմիր աղյուսով շարած բուխարու տոշեում էր գտնվում։ Նման մի բազկաթոռի էլ նստեց սինյորա Պազետտին, միայն բուխարու մյուս կողմում։ Նայելով շորս, ես նկատեցի, որ այդ սենյակը նման է իր տիրոջրի Դակեղծ գեղջկական ոճով մի սովորական սենյակ էր, մարտր տեղը տեղին հավաքած, բայց միևնույն ժամանակ նաև մի ու սակ ողորմելի, թվում էր, թե դա մի բժախնդիր հաշվառուի կամ հաշվետարի տուն է։ Ես ստիպված անընդհատ շտրցու ի նայում, քանի որ սինյորա Պազետտին ոչ մի անհրաժեշտություն չէր զգում ինձ որևէ խոսք ուղղելու նա բոլորովին ան-

յարժ նստել էր իմ դիմացը, աշքերը խոնարհել, ձեռքերը դրել զսպր Ես տեսա, թե ինչպես Պաղետտին գնաց սենյակի խորրոր, մոտեցավ անճոռնի մի պահարանի, որտեղ տեղադրված էին ոսղիունդունիշն ու բարը¹, լղարիկ ծնկներով շոքեց և վճառկան, բայց անվարժ շարժումներով դուրս հանեց այնտեղից երկու շիշ, որոնցից մեկը վերմուտ էր, մյուսը՝ զին, երեք բաժակ և շեյկեր։ Նա դրանք բոլորը տեղավորեց մի ժողովարանում և բերեց դրեց բուխարու դիմաց պտնվող սեղանին։ Ես նկատեցի, որ շշերից ոչ մեկին ձեռք չէր տըրդած, նրանք անարատ էին և զմուռով կնքված։ ինչպես երեսում էր, Պաղետտին հաճախ շէր իրեն թույլ տալիս խմել ուն կոկտեյլը, որից հիմա ուզում էր պատրաստել։ Շողշողուն բեյկերը նույնպես բոլորովին նոր էր թվում։ Պաղետտին ասոց, որ ինքը գնում է սառուց բերելու և դուրս եկավ։

Երկար ժամանակ մենք լուր էինք։ Վերջապես սոսկ լուսիունիր խղելու համար ես ասացի.

Սցենարը ավարտեցինք, վերջ ի վերջու։

Մինյորա Պաղետտին, առանց աշքերը վեր բարձրացնելու, ասաց։

Այս, Զինոն ինձ արդեն ասել է։

Ես համոզված եմ, որ դա լավ ֆիլմ է լինելու։

Դրանում ես էլ եմ համոզված, այլապես Զինոն հազիվ թի համաձայներ հանձն առնել։

Դուք բովանդակությունը գիտե՞ք։

Այս, Զինոն ինձ պատմել է։

Զեղ դո՞ւր է գալիս։

Եթե Զինոյին դուր է գալիս, ուրեմն դուր է գալիս իսկ ինձ։

Դուք մի՞շտ եք ամեն բանում համաձայն լինում միւրանդ հետ։

Ես ու Զինո՞ն։ Միշտ։

Իսկ ձեր երկուսից ո՞վ է զեկավարողի դերում։

Բնական է, Զինոն։

Ես նկատեցի, որ նա ամեն կերպ աշխատում է յուրաքանչյոր անգամ բերան բացելիս Զինոյի անունը տալ, Ես

¹ Խմիլիների պահարան։

խոսում էի առանց որևէ լրջության, գրեթե կատակելով, մինչդեռ նա ինձ միշտ պատասխանում էր ամենայն լրջությամբ:

Պազետտին վերադարձավ, ձեռքին բերելով սառուց լրցրած մի փոքրիկ դույլ և ասաց.

— Ռիկկարդո, կինդ քեզ հեռախոսի մոտ է կանչում:

Ինչու էլ շգիտեմ ինչու, սիրտս մի տեսակ նվազեց, և հանկարծ նորից համակեց ինձ սովորական թախծի զգացումը Ես մեքենայաբար տեղիցս վեր կացա և ուզեցի գնալ դուն կողմը, սակայն Պազետտին իսկույն վրա բերեց.

— Հեռախոսը խոհանոցում է... Բայց եթե ուզում ես, այս տեղից էլ կարող ես պատասխանել... Կարելի է միայնել նաև այստեղի հեռախոսը:

Եվ իսկապես, հեռախոսը դրված էր բուխարու մոտ գտնրվող մի փոքրիկ սեղանի վրա: Ես վերցրի լսափողը, որտեղից իսկույն ականջիս հասավ էմիլիայի ձայնը.

— Ներիր ինձ, բայց այսօր դու պետք է մի ուրիշ տեղ կհրակրվես... Ես գնում եմ մորս մոտ ճաշելու:

— Իսկ ինչո՞ւ շուտ շէիր ասում:

— Զէի ուզում աշխատանքդ խանգարել:

— Լավ,— ասացի ես,— ոեստորանում կճաշեմ:

— Կտեսնվենք երեկոյան, ցտեսություն:

Նա լսափողը ցած դրեց, և ես շրջվեցի Պազետտիի կողմը:

— Ռիկկարդո, դու տանը շե՞ս ճաշելու,— հարցրեց Պազետտին:

— Զէ, ոեստորան եմ գնալու:

— Ուրեմն, մնա մեզ հետ ճաշելու... իհարկե, ստիորիտ կլինես գոհանալ նրանով... ինչ մենք ունենք: Բայց մեծ հաճույք պատճառած կլինես:

Զգիտեմ ինչու, ոեստորանում մենակ ճաշելու միորր իմ մեջ արթնացրեց ափսոսանքի տիսուր մի զգացում, բայց երեք վույթին ես կանխապես վայելում էի այն բերկրությունը, որը պետք է ունենայի՝ սցենարի աշխատանքներն ավարտելու մասին էմիլիային հայտնելիս: Գուցե և ես այդ շանիի, իմ նալով, ինչպես արդեն ասել եմ, որ էմիլիային այլիս շեն ոհ տաքրքրում իմ արածները, բայց առաջին պահին ես ենթարկվեցի այն հին սովորությին, որը բնորոշ էր մեր նորի

կին հարաբերությունների համար։ Պազետտիի հրավերքը ինձ ուրախացրեց։ Ես այդ հրավերքն ընդունեցի անհամար շնորհակալություններով։

Այդ ընթացքում Պազետտին արդեն երկու շիշն էլ բացել եր և խառնուրդի շափերը որոշող դեղագործի նման շափանօթի մեջ զին ու վերմուտ էր լցնում, որը ավարտելուց հետո փրցրեց և բոլորը միասին լցրեց շեյկերի վրա։

Սինյորա Պազետտին սովորականի նման աշքը ամուսիոց չէր կտրում։ Երբ Պազետտին շեյկերը մի լավ թափահարելոց հետո սկսեց բաժակները կոկտեյլ լցնել, սինյորա Պազետտին ասաց։

Ինձ համար մի մատից ավելի լցնես, խնդրում եմ... Դու ի, Զինո, աշխատիր քիչ խմել... Հանկարծ վատ շզգաստ

— Ամեն օր հո սցենար շե՞նք ավարտում։

Պազետտին մեր երկուսի բաժակները լցրեց մինչև եզրերը, խսկ երրորդը, կնոջ խնդրանքով, լցրեց ընդամենը մի ուժուց Մենք երեքով էլ բաժակները բարձրացրինք և շրջիկացրինք։

Թող այսպիսի հարյուրավոր սցենարների կենացը լինի, ասաց Պազետտին և, կոկտեյլը հազիվհազ շրթունքներին մոտեցնելուց հետո, նորից բաժակը դրեց սեղանին։

Ես իմ բաժակը մի շնչով խմեցի։ Սինյորա Պազետտին մի քանի փոքրիկ կում արեց ու, տեղից կանգնելով, ասաց։

Դնամ տեսնեմ, խոհարարուհին ի՞նչ է անում... Ներեցիք ինձ։

Նո զնաց։ Պազետտին նստեց նրա տեղը՝ ծաղկանախշ բազկաթոռին, և մենք սկսեցինք զրույց անել դեսից-դենից։ Այսի ճիշտ, խոսում էր միայն ինքը՝ Պազետտին և այն էլ ժիմնականում սցենարի մասին, խսկ ես, հավանություններ տալով նրա ասածներին ու գլուխս տմբումբացնելով, նստել ու կոկտեյլ էի խմում։ Պազետտիի բաժակը մնացել էր այնպիս, ինչպես լցված էր, նա նույնիսկ բաժակի կեսն էլ չէր խոկ, խսկ իմը ես երեք անգամ արդեն դատարկել էի։ Զգիտեմ ինչու, այժմ ինձ զգում էի վերին աստիճանի դրժրախու և խմում էի, հուսալով, որ հարբածության հետեանքով որդ զգացումը կանցնի։ Սակայն ոգելից խմիշքները ես լավ եմ տանում, խսկ Պազետտիի պատրաստած կոկտեյլը շատ

թույլ էր և զուր խառնած։ Այնպես որ իմ խմած այդ երեք թիշորս բաժակը միայն տրամադրությունս է՛լ ավելի փշացրեց։ Հանկարծ ես ինձ հարցրի։ «Ինչո՞ւ եմ ինձ այսքան դըժ-բախտ զգում»։ Եվ իսկույն հիշեցի, որ իմ սիրտը նվազեց այն րոպեին, երբ մի փոքր առաջ հեռախոսով ես լսեցի էմի։ Միայի այնքան սառը, այնքան լրջմիտ և այնքան անտարբեր ծայնը, որը բոլորովին տարբերվում էր սինյորա Պաղետափի ծայնից, երբ նա արտաքերում էր մողական Զինո անունը Բայց և այնպես ես շկարողացա կենտրոնանալ այդ մտքի վրա, որովհետև հենց այդ նույն վայրկյանին ներս մտավ սինյորա Պաղետափին և հայտարարեց, որ մենք արդեն կարող ենք մտնել ճաշասրահ։

Պաղետափի ճաշասրահը նման էր նրա և՝ աշխատասենյատ։ Կին, և՝ հյուրասրահին։ Նույն աշք ծակող փոքրինչ քմահան էժանագին փայտյա շներկված կահույքն էր, գունավոր հախճապակյա սպասքը։ Հշերն ու բաժակները կանաչ զոյնի հաստ ապակուց էին, սփոռցն ու անձեռոցիկները ծղույտու Մենք նստել էինք այդ փոքրիկ սենյակում, որի մեծ մտոր սեղանն էր զբաղեցնում։ Մյունպես որ խոհարարութին սփոռները ձեռքին մեր մոտով անցնելիս, ամեն անգամ ստիպված էր լինում մեկնումեկիս տեղաշարժ անել։

Անխոս ու լուռ մենք սկսեցինք ճաշել։ Այնուհետեւ ակախինը փոխեց մեր ափսեները և ես՝ խոսակցություն բացելու համար, Պաղետափին ինչ-որ հարց տվի նրա ապագա պլանների մասին։ Նա ինձ պատասխանեց իր սովորական սառը ծայնով և ինչպես միշտ՝ ստույգ ու սահուն։ մտավոր համեստությունը և երևակայության լրիվ բացակայությունը զգացվում էին ոչ միայն բառերի ընտրության, այլև ձայնի տմենանուրբ երանգավորման մեջ։ Ես լուսմ էի, շիմանալով ինչ ասել, քանի որ Պաղետափի ծրագրերը ինձ չէին հետարրը բում, իսկ եթե նույնիսկ հետաքրքրեին էլ, միենայն եւ նրա միալար և անհամ ձայնը բավական կլիներ, որտեսպի զրահը դառնային անհետաքրքիր ու ձանձրալի։ Իմ հայտարքը ու վերջ ցատկում էր մի առարկայից մյուսին, չգանելով ոչ մի հետաքրքիր բան, որի վրա արժենար կանգ տանել, և վերբապես կանգ առավ Պաղետափի կնոջ դեմքին, որը, կզակը մեռքին հենած և սովորականի նման պլշած, անբթիթ իր տմու-

իուն էր նայում: Ես նայեցի սինյորա Պաղետտիին, և ինձ ապշեցրեց նրա դեմքի արտահայտությունը. աշքերում շողջուզամ էր ինքնամոռաց մի սեր, որին խառնված էր անսահման հիացմունք, անհուն երախտագիտություն, մարմնական հրապուրանք և գրեթե մելամաղձուտ երկշոտություն: Այդ ինձ խիստ զարմացրեց և նույնիսկ առեղծվածային թվաց, քանի որ Պաղետտին, որը այնքան անգույն, այնքան չոր, այնքան միշտ մի մարդ էր, բացարձակորեն զուրկ այն բոլոր հատկաթյուններից, որոնք սովորաբար դուր են գալիս կանանց, յոր կարող երբեք այսպիսի լուրջ ուշադրության առարկա լինելու բայց հետո մտածեցի, որ վերջին հաշվով ինչպիսի տղամարդ էլ ուզում է լինի, միշտ էլ գտնվում է մի կին, որը նրան գնահատում է և սիրում, հետեւապես, սխալ է, երբ դատում ես ուրիշների զգացմունքների մասին, ելնելով քո շափանիշներից: Ես համակրանք զգացի դեպի սինյորա Պաղետտին՝ ուսնելով ամուսնու հանդեպ ունեցած նրա այդ նվիրվածությունը և ուրախացա իր՝ Պաղետտիի համար, որի հանդիպ, չնայած նրա միշտակությանը, ինչպես արդեն ասել եմ, ես մի տեսակ հեգնական բարյացակամություն էի զգում: Առկայն երբ իմ ծանր խոհերը արդեն ցրվել էին, և հայացքս թափառում էր բոլորովին այլ տեղերում, հանկարծ մի միտք կամ, ավելի ճիշտ, վայրկենական մի զգացում անցավ իմ դիտակցության միջով. «Այս կնոջ աշքերը լցված են դեպի ամսութինը տածած սիրով... Եվ Պաղետտին գոհ է և իրենից, և իր աշխատանքից, որովհետև կինը սիրում է իրեն... Մինչդեռ վակուց է, ինչ էմիլիան ինձ չի սիրում, նա երբեք այլևս ինձ ի սիրիւր:

Այդ միտքը ինձ այնպիսի մի խոր, գրեթե ֆիզիկական ցայլ պատճառեց, որ ես նույնիսկ դեմքս ծոմոեցի: Սինյորա Պաղետտին անհանգստացած հարցրեց, թե վինի ատամիս առկ է ընկեր: Ես նրան հավաստիացրի, որ ոչ մի կոշտ միու չկա: Ապա ձևացնելով, որ իբր լսում եմ Պաղետտիին, որի իր ապագա ծրագրերի մասին էր պատմում, փորձեցի վերլուծել ինձ համակած ցավի պատճառը, որը մի կողմից աւերան սար էր, բայց և միևնույն ժամանակ այնքան մութ է անվերծանելիր: Ես հասկացա, որ վերջին ամսվա ընթացքամ ամեն կերպ ճգնում էի ընտելանալ այն անտանելի

դրությանը, որի մեջ գտնվում էի, բայց որը փաստորեն այդպես էլ ինձ չհաջողվեց. այլևս այդպես չի կարող շարունակվել, ես չեմ կարող էմիլիայի հետ ապրել, եթե նա ինձ չի սիրում, և կատարել այն աշխատանքը, որն անտանելի է դարձել լոկ այն պատճառով, որ էմիլիան անսեր ու սառն է վերաբերում ինձ: Ես հանկարծ ինքս ինձ ասացի. «Այլևս այս ձեռվ ապրել չեմ կարող... Ես պետք է մեկընդմիշտ բացատրվեմ էմիլիայի հետ... իսկ եթե անհրաժեշտ լինի, բաժանվել նրանից և թողնել կինոյի աշխատանքը»:

Թեև ես այդ մասին մտածում էի հուսահատ վճռականությամբ, բայց ոչ մի կերպ չէի հավատում կատարվածին. Ես դեռ ամբողջովին համոզված չէի ոչ նրանում, որ էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում, և ոչ էլ նրանում, որ էմիլիայից հեռանալու, կինոյի աշխատանքը թողնելու և միայնակ ապրելու ուժ կգտնեմ իմ մեջ: Այլ կերպ ասած, ես համակվել էի անվստահության ինձ համար բոլորովին նոր ու տանջող մի զգացումով, ինչը իմ գիտակցությունը այժմ արդեն անվիճելի էր համարում:

Ինչո՞ւ էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում: Ինչը նրան հասցրեց այդ անտարբերությանը: Իմ սիրությունը սեղմվում ու մըրսմըրում էր, ես կանխատեսում էի, որ այդ ընդհանուր ենթադրություններից առաջինի ճշմարտացիության մեջ լրիվ համոզվելու համար, մի բան, որ ինքնըստինքյան անսահմանորեն տանջալից է, չարիք կզգացվի ավելի կոնկրետ ապացուցների, որոնք շատ ավելի տառապանքներ կպատճառեն: Մի խոսքով, ես համոզված էի, որ էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում, բայց շգիտեի ոչ դրա պատճառը և ոչ էլ այն, թե զուինչպես պատահեց: Վերջնականապես դրանում համոզվելու համար պետք էր բացատրվել նրա հետ, պետք էր ամեն ինչ վերլուծել, ուսումնասիրել, անհրաժեշտ էր հետազոտության երկաթյա բարալիկ և անողորմ ձողիկը մխրճել այն վերքի մեջ, որը եւ մինչև այսօր աշխատում էի շնկատել: Այդ մըրքից սարսափեցի, բայց, չնայած դրան, հասկանում էի, որ ամեն ինչը լրիվ հետազոտելուց հետո միայն ես կարող եմ իմ մեջ քաջություն գտնել էմիլիայից բաժանվելու, այսինքն՝ անելու այն, ինչ հուսահատության բոպեներին հուշում էր ինձ սիրտս:

Առանց գիտակցելու, թե ինչ եմ անում, շարունակում էի ուտել, խմել և լսել Պազետտիին։ Փառք աստծո, վերջապես հաշը ավարտվեց։ Մենք նորից տեղափոխվեցինք Հյուրասենյակ, և ես ստիպված եղա ենթարկվել բուրժուական Հյուրասիրության բոլոր ձեականություններին, ինչպիսիք են սուրճը մեկ-երկու կտոր շաքարի հետ, լիկյորը՝ քաղցր կամ ոչ քաղցր, որից ընդունված է հրաժարվել, ավելորդ ու անմիտ խոսակցություններ, որոնք արվում են ժամանակն անցկացնելու համար։ Վերջապես երբ զգացի, որ արդեն կարելի է հրաժեշտ տալ, վեր կացաւ Սակայն Հենց այդ բոպեին տնային զաստիարակչութին ներս բերեց Պազետտիի ավագ դստերը, որպեսզի ամենօրյա զբոսանքից առաջ ցույց տա նրան ծնողներին։ Դա մի թուխ աղջիկ էր, երեսը գունատ, շատ խոշոր աշքերով, ոչնչով աչքի լընկնող, մի խոսքով այնպիսին, ինչպես իր ծնողներն էին։ Հիշում եմ, երբ նայում էի, թե մայրն ինչպես է զրկում ու փաղաքշում նրան, հանկարծ մտածեցի։ «Իսկ ես երբեք սրանց նման երջանիկ չեմ լինի... ես և էմիլիան երբեք երեխա չենք ունենա»։ Եվ այդ միտքը խոկույնեթ ծնեց մի այլ միտք, որը ավելի էր դառը։ «Որքա՞ն է այս ամենը ողորմելի, տափակ, յուրօրինակությունից դուրկ... Ես նմանում եմ այն բոլոր ամուսիններին, որոնց կանայք դադարել են իրենց սիրելուց... Ես նախանձով եմ լցվում պատահական զույգի հանդեպ, որոնք շոյում են իրենց երեխային... Նման զգացմունքներ կառաջանային իմ տեղը եղած ուզածդ տղամարդու մեջ»։

Այդ մահաբեր միտքը վերջնականորեն անտանելի դարձրեց ինձ համար հուզիչ այն տեսարանը, որին հարկադրված էի ներկա գտնվել։ Ես բավական կոպիտ ասացի, որ գրնում եմ։

Պազետտին, ծխամորձն ատամների արանքում պահած, ինձ ուղեկցեց մինչև դուռը։ Ես զգացի, որ իմ գնալը զարմացրեց և վիրավորեց սինյորա Պազետտիին, որը, գուցեև սպառում էր, թե ես կհուզվեմ մայրական սիրո ուսանելի տեսարանից։

Գլուխ յոթենրորդ

Երկրորդ սցենարի աշխատանքը սկսվում էր ժամը չորսին, դեռ մեկուկես ժամ կար իմ տրամադրության տակ Դուրս գալով փողոց, գրեթե բնազդով ես շարժվեցի տան կողմը։ Գիտեի, որ Էմիլիան տանը լինել չի կարող, քանի որ գնացել էր մոր մոտ ճաշելու, բայց մոլորված ու տագնամակար, ես չեի ուզում հավատալ, թե այդ կարող է ճիշտ լինել, և հույս ունեի, որ նրան տանը կդունեմ։ Եթե խոկապես տանը լինի, ասում էի ինքս ինձ, ես համարձակ կմոտենամ նրան, անկեղծորեն կխոսեմ հետը և կպահանջեմ, որ նա որոշակի բացատրություն տա։ Ես գիտեի, որ այդ բացատրությունից են կախված ոչ միայն իմ և Էմիլիայի փոխհարաբերությունները, այլև իմ աշխատանքը։ Սակայն այժմ, այդքան ողորմելի խորամանկություններից ու կեղծավորություններից հետո, ինձ թվում էր, որ ինչպիսի դժբախտություն էլ ուզում է թող լինի, միայն թե վերջ տրվի այս դրությանը, որն ինձ համար գնալով դառնում էր ավելի պարզ և ավելի անտանելի։ Հետրավոր է, որ ես ստիպված լինեի բաժանվել Էմիլիայից, հրաժարվել Բատտիստայի երկրորդ սցենարի վրա աշխատելուց, ավելի լավ, թող այդպես լինի։ Ճշմարտությունը, ինչպիսի էլ ուզում է այն լինի, այժմ ինձ թվում էր անսահմանորին ավելի ընդունելի, քան կեղծիքի և իմ իւկ հանդեպ տածոծ կարեկցանքի այս անորոշ և ստորացուցիչ դրությունը։

Երբ հասա մեր փողոցը, նորից ինձ համակեց ծանոթանվճականությունը, իհարկե, Էմիլիան տանը չեր, և մեր նոր բնակարանում, որը ինձ այժմ արդեն ոչ միայն օտար էր թվում, այլև ուղղակի թշնամական, ես ինձ զգալու եի շտապելի միայնակ ու դժբախտ, քան որևէ հասարակական վայրում։ Մի պահ որոշեցի թեքել ճանապարհու և զիայ որևէ սրճարան այդ մեկուկես ժամը այնտեղ անցկացնելու։ Սակայն նույն վայրկյանին ճակատագրական կերպով հիշեցի Բատտիստային մի օր առաջ տված իմ խոստումը ես ասել էի, որ զանդահարի ինձ և պայմանավորվի, թե երբ ենք հանդիպելու։ Դա շատ կարելոր հանդիսում էր ինձ չոմար, քանի որ Բատտիստան պետք է վերջապես կոնկրետ

առաջարկություն աներ նոր սցենարի համար և ինձ ներկայացներ ուժիսորին։ Ահա այդ պատճառով էլ ես նրան խոսք էի տվել, որ, ինչպես միշտ, այդ ժամին տանը կլինեմ։ Ճիշտ է, ես ինքս կարող էի սրճարանից զանգահարել նրան, բայց նոխ համոզված չէի, որ նա տանը կլինի, քանի որ Բատտիստան հաճախ էր ռեստորանում ճաշում, և ապա, ինչպես ասցի, գտնվելով այդ մոլորյալ վիճակի մեջ, ինձ մի պատրիվակ էր պետք, որպեսզի նորից տուն վերադառնամ։ Եվ Բատտիստայի զանգահարելը հենց իմ որոնած պատրիվակը էր։

Այդպիսով, անցա շքամուտքը, մտա վերելակի խցիկը, դուռը փակեցի և սեղմեցի վերջին հարկի կոճակը, որտեղ ես էի բնակվում։ Բայց մինչև վերելակը ինձ բարձրացնում էր, սկսեցի մտածել, որ փաստորեն ես իրավունք չունեմ պայմանավորվել Բատտիստայի հետ՝ մեր հանդիպման համար, բանի որ գեռ վերջնականապես համոզված չեմ՝ կընդունեմ նրա նոր առաջարկությունը, թե ոչ Ամեն ինչ կախված էր Էմիլիայի հետ ունեցած իմ բացատրությունից։ Ես գիտեի, որ եթի էմիլիան որոշակի կերպով ինձ ասի, որ այլևս ինձ չի սիրում, ես ոչ միայն կըրաժարվեի այդ նոր սցենարի աշխատանքից, այլև առհասարակ ամբողջ իմ կյանքում երբեք ոչ մի սցենար ձեռքս չէի վերցնի։ Բայց չէ որ էմիլիան տանը լիր եվ երբ Բատտիստան զանգահարի, ես անկեղծորեն չեմ կարող նրան ասել։ Համաձայն եմ քննարկել նրա հետ այդ տարբերկությունը, թե ոչ Բոնել մի գործ սոսկ նրա համար, որովհետի հետո հրաժարվել նրանից, ինձ թվում էր իմ կյանքում եղած ըոլոր անհեթեթություններից ամենաանհեթեթը։ Ենոյ այդ գիտակցությունը միայն բավական էր նողկանք զգալու, և ինձ համակեց գրեթե հիստերիկ կատաղության մի զգացում։ Ես միանգամից կանգնեցրի վերելակը և սեղմեցի ուսուցին հարկի կոճակը։ Ավելի լավ, ասացի ինքս ինձ, շատ միշտ կլինի, եթե Բատտիստան զանգահարի, և ես տանը լինեմ։ Հենց այսօր երեկոյան կբացատրվեմ էմիլիայի եւս իսկ վաղը պատասխան կտամ պրոդյուսերին։

Եերելակի խցիկը շարունակում էր իշնել. նրա մաքուր ու ազգուն ապակիների հետևում մեկը մյուսին հաջորդելով երեսը ու շրանում էին հարկաբաժինները։ Ես այդ դիտում էի

նույնպիսի տագնապալի հուսահատությամբ, ինչպիսի հուսաբեկությամբ ձուկն է նայում այն ավազանի արագորեն իշնող ջրին, որի մեջ ինքն է ապրում։ Վերջապես վերելակը կանգ առավ, և ես ձեռքս մեկնեցի, որպեսզի դուռը բացեմ։ Բայց հանկարծ իմ գլխում մի այլ միտք ծագեց և կասեցրեց մտադրությունս։ Ճիշտ է, էմիլիայի հետ ունենալիք բացատրությունից է կախված Բատտիստայի առաջարկած նոր աշխատանքի ճակատագիրը, իսկ եթե այս երեկո էմիլիան ապացուցի և հաստատի, որ ինձ սիրո՞ւմ է։ Ես վտանգի շե՞մ ենթարկվի արդյոք այդ դեպքում։ Չէ՞ որ իմ տանը Ախնելը կարող է վրդովել Բատտիստային, որի հետեանքով կկորցնեմ աշխատանքս։ Պրոդյուսերներին ես լավ եմ ճանաչում իմ սեփական փորձով, նրանք կամակոր են, ինչպես բոլոր փոքրիկ բոնակալները։ Այդպիսի մի աննշան բանը կարող է լրիվ բավական լինել, որպեսզի Բատտիստան փոխի իր մտադրությունը և Հրավիրի մի ուրիշ սցենարիստի։ Այդ մտքերը անասելի արագությամբ սլանում էին իմ հիվանդ երևակայության միջով, արթնացնելով իմ մեջ սեփական ողորմելիության դառը գիտակցություն։ «Իսկապես որ դու ողորմելի մարդ ես,— ասում էի ինքս ինձ,— տանջահար մերթ դեպի փողն ունեցած ծարավից և մերթ սիրուց, դու ոչ մի կերպ շես կարողանում կատարել քո ընտրությունը և որևէ հաստատվճիռ կայացնել»։

Ով գիտե, թե ես դեռ ինչքան այդպես մոլոր ու հոգետատան կմնայի վերելակի խցիկում, եթե հանկարծ նրա դուսր շբացեր բազմաթիվ գնումներով բեռնավորված երիտասարդ մի կին։ Իմ անշարժ ու ձգված կերպարանքը իր առջև տեսնելով, նա ճիշտ արձակեց, իսկ այնուհետև, երբ արդեն սթափվեց, ինքն էլ մտավ խցիկը և հարցրեց, թե որ հարկն իմ բարձրանալու ես պատասխանեցի նրան։ «Իսկ ինձ պետք է երկրորդը»,— ասաց նա, սեղմելով կոճակը։ Վերելակի խցիկը նորից սկսեց բարձրանալ։

Վերելակից դուրս գալով մեր հարկի հարթակը, ես զգացի հոգեկան մեծ թեթևություն։ Սակայն նույն այդ վայրկյանին մտածեցի։ «Ես այս ի՞նչ վիճակում եմ, որ ինձ այսովհա իմ պահում։ Ո՞ւր եմ հասել։ Այս ի՞նչ օրն եմ ընկել»։ Այդ մրտքերով տարված, մոտեցա մեր բնակարանին, մերինայու

բեն բացեցի դուռը, մտա ներս, դուռը նորից փակեցի և գնասի հյուրասենյակ։ Հանկարծ տեսա էմիլիային։ Նա՝ խարսիր հագին, պառկել էր բազմոցին և ինչոք ամսագիր էր կարդում։ Նրա կողքին, փոքրիկ սեղանի վրա դրված էին հողի մնացորդներով ափսեները։ Էմիլիան տանից տեղ չէր զետցել, նա չէր ճաշել մոր մոտ, մի խոսքով, էմիլիան ինձ խարել էր։

«Կոտ երեսույթին, ես սոսկալի տեսք ունեի, որովհետեւ, նաւելով ինձ, էմիլիան խսկույն հարցրեց։

— Այդ ի՞նչ է... քեզ ի՞նչ է պատահել։

— Զէ՞ որ դու ասացիր մորդ մոտ ես ճաշելու, այդ ինչո՞ս է, որ տանն ես,— հարցրի ես խեղղվելով։ — Դու ինձ տոտցիր, որ տանը չես լինելու։

— Իմ ասելուց հետո մայրս զանգահարեց և հայտնեց, որ լզեմ, — շատ հանգիստ պատասխանեց էմիլիան։

Իսկ ինչո՞ւ այդ մասին ինձ տեղյակ շպահեցիր։

— Մայրս ինձ այդ ասաց ամենավերջին րոպեին... Ես մտածեցի, որ դու Պազետտիների մոտից գնացած կլինես։ Ես խսկույն որոշեցի, որ էմիլիան ստում է, չգիտեմ նույնիսկ ինչու Բայց զգալով, որ ես չեմ կարող այդ ապացուցել ոչ միայն նրան, այլև ինքս ինձ, լոեցի և նույնպես նստեցի բազմոցին։ Փոքր-ինչ հետո, նա առանց ինձ նայելու, թերթեց ոմսագիրը և հարցրեց։

Իսկ դու ի՞նչ էիր անում։

Պազետտիները ինձ հրավիրեցին ճաշել իրենց մոտ։ Այդ րոպեին կողքի սենյակում հեռախոսը զանգեց։ Ես մտածեցի. «Բատախստան է... Հիմա կտսեմ նրան, որ որոշել եմ այլիս սցենարներով շզբաղվել... թող գրողի ծոցը գնան... Պորդ է, որ այս կինը ինձ բոլորովին չի սիրում»։

Գնա տես ով է... երեխ քեզ են կանչում, — ասաց ինձ էմիլիան իր սովորական անտարբերությամբ։

Ես վեր կացա և գնացի։

Հեռախոսը կողքի սենյակում դրված էր փոքրիկ պահարածի մրաւ։ Նախքան լսափողը վերցնելը, ես աշքս զցեցի մահառելուին և նրա գլխատեղը տեսա միայնակ դրված բարձր։ Ես զգացի, որ վճիռս դառնում է անսասան։ վերջ ամեն ինչին, եսի՞ կհրաժարվեմ սցենարից, իսկ այնուհետեւ՝ կհեռանամ

նաև էմիլիայից։ Ես լսափողը վերցրի, բայց Բատտիստայի ձայնի փոխարեն իմ ականջին հասավ զոքանշիս ձայնը։

— Ռիկկարդո, էմիլիան տա՞նն է, — հարցրեց նա։

— Ոչ, տանը չէ... — առանց գիտակցելու պատասխանեցի ես, — նա ասաց, որ գալու է ձեզ մոտ ճաշելու... և դուրս է եկել... Ես կարծում էի, նա ձեզ մոտ է։

— Բայց չէ որ ես նրան զանգահարեցի և ասացի, որ այսօր շգա, քանի որ այսօր աղախնի աղատ օրն է, — զարձացած վրա բերեց զոքանշ։ Այդ րոպեին ես աշքերս բարձրացրի հեռախոսից և բաց դռան միջով տեսա բազմոցին պառկած էմիլիային, որը ինձ էր նայում։ Նրա սեեռուն հայցքը այնքան զարմանք չէր արտահայտում, որքան զզվանքու սառը արհամարհանք։ Ես հասկացա, որ մեր երկուսից ստախոսը ես եմ, և որ էմիլիան կուհում է, թե ինչու եմ ստում։ Ես ինչ-որ բան մոթմոթացի հեռախոսափողի մեջ, երբ հրաժեշտ էի տալիս զոքանշիս, իսկ մի վայրկյան հետո, կարծես սթափվելով, հանկարծ բղավեցի։

— Չէ, սպասեք... էմիլիան հենց այս րոպեիս ներս է մտնում... Ես հիմա նրան կկանչեմ հեռախոսի մոտ։ — Այդ ասելով, ես միենույն ժամանակ գլխով արի նրան, որպեսզի մոտենա։

Նա վեր կացավ բազմոցից, գլուխը կախ անցավ սենյակի միջով և, մոտենալով հեռախոսին, առանց ինձ նայելու կամ շնորհակալություն հայտնելու, վերցրեց լսափողը։ Ես գնացի հյուրասենյակ։ Զղային և անհամբեր մի շարժումով նա ինձ հասկացրեց, որ դուռը ծածկեմ։ Ես կատարեցի նրա կարգադրությունը, և, շփոթահար նստելով բազմոցին, սպասեցի։

Էմիլիան երկար խոսեց։ Ես համբերությունս կորցրած տանջվում էի, թե երբ կվերջացնի, և ինձ նույնիսկ թվում էր, թե նա այդ անում է գիտավորյալ։ Թեև գիտեի, որ նրա հեռախոսային զրուցները մոր հետ միշտ էլ երկար են լինում։ Էմիլիան խիստ կապված էր մոր հետ։ Նա մի այրի կին էր և բացի այդ աղջկանից ուրիշ ոչ ոք չուներ։ Կարծում եմ, որ էմիլիան մորը հայտնում էր իր բոլոր գաղտնիքները։

Վերջապես դուռը բացվեց, և հայտնվեց էմիլիան։ Ես լուս և անշարժ մնացի իմ տեղում, նրա դեմքի արտասովոր մոայլությունից կուհելով, որ զայրուցթով է լցված իմ դեմ։

Եվ իսկապես էլ, սեղանից ափսեները հավաքելով, նա իսկոյն ասաց.

— Դու ինչ է, խելագարվե՞լ ես... ինչը քեզ ստիպեց նրան ասել, որ ես տանը չեմ:

Նրա տոնից վիրավորված, ես բերանս անգամ շբացեցի:

— Որպեսզի ստուգես ես ճիշտ եմ ասում, թե չէ՝ շարունակեց էմիլիան:— Որպեսզի իմանաս իսկապե՞ս, արդյոք, մայրիկն ինձ նախազգուշացրել է, որ չի կարող ինձ հետ ճաշկել:

— Հնարավոր է, որ այդ է պատճառը,— վերջապես, ստիպելով ինձ, պատասխանեցի ես:

— Ես քեզ ինդրում եմ, այլևս այդպիսի բաներ չանես... ես երբեք չեմ ստում... և առհասարակ քեզանից թաքցնելու սկինչ չունեմ... իսկ այդ կարգի բաներ պարզապես տանել չեմ կարողանում:

Այդ բոլորը նա ասաց խիստ վճռական, ապա, վերցնելով սկուտեղը, որի վրա ափսեներն ու բաժակներն էին դրված, սենյակից դուրս գնաց:

Մենակ մնալով, ես մի պահ գրեթե զգացի հաղթանակի դառը գոհացման պես մի բան: Ուրեմն, ճիշտ է. Էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում: Ուրիշ ժամանակ նա, իհարկե, այդ ձեռվ ինձ հետ չէր խոսի: Նա այդ բոլորը ինձ կասեր մեղմ քնքշությամբ ու հմայիչ զարմանքով. «Մի՞թե դու կարող էիր մտածել, որ ես քեզ խաբում եմ», և հետո ուրախ կքրքչար՝ ինչոք մանկական ներելի շարաճճիության վրա, եթե շասենք ավելին, որ կարող էր նույնիսկ զգացնել տալ, թե այդ իր համար խիստ հաճելի է. «Հը, դու իսկապե՞ս ես խանդում... և շգիտե՞ս, որ ես բացի քեզանից ուրիշ ոչ ոքի չեմ սիրում»: Եվ այդ ամենը կվերջանար գրեթե մայրական մի համբույրով, նրա նրբին ու երկար մատները կշոյեին ճակատս, կարծես նրա համար, որպեսզի հեռացնեն ինձնից տմեն տեսակ հոգսերն ու տագնապալի մտքերը: Սակայն ճշմարիտ է նաև այն, որ ուրիշ ժամանակ երբեք իմ մտքով չէր էլ անցնի վերահսկել նրա գործողությունները և մանավանդ՝ կասկածել նրա ասածների իսկությանը: Ամեն ինչ փոխվել էր. և՛ նրա սերը, և՛ իմ: Եվ ինչպես երևում է, շարունակում էր փոխվել, գնալով դեպի ավելի ու ավելի վատը:

Սակայն մարդը միշտ հույսով է ապրում, նույնիսկ այն ժամանակ, երբ համոզված է, որ այլևս հուսալու ոչինչ չկա. Ես ապացույց ունեի, որ էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում և, այնուամենայնիվ, իմ մեջ ինչ-որ կասկածներ էին մնացել կամ, ավելի ճիշտ, մնացել էր այն հույսը, թե ես ճիշտ չեմ մեկնաբանել, մի դեպք, որը փաստորեն ոչ մի կարևորություն չունի: Եվ հանկարծ ինքս ինձ ասացի, որ կարիք չկա դեպքերը արագացնելու, որ ես պետք է էմիլիային ստիպեմ խոստովանել, որ նա ինձ այլևս չի սիրում: Չէ՞ որ միայն ինքը՝ էմիլիան կարող էր ինձ տալ այն ապացույցները, որոնք մինչև հիմա ես չունեի... Այսպիսի մտքերը մեկը մյուսի հետևից անցնում էին իմ գլխով, մինչ, բազմոցին նստած, սկսուն հայացքով նայում էի դատարկ տարածությանը: Բայց այդ ժամանակ դուռը բացվեց, և նորից հայտնվեց էմիլիան: Նա դարձյալ մոտեցավ բազմոցին, պառկեց իմ հետեր և կըրկին ձեռքն առավ ամսագիրը:

Ես, առանց նրան նայելու, ասացի.

— Շուտով Բատտիստան է ինձ զանգահարելու, նա ուզում է մի նոր սցենար առաջարկել... շատ լուրջ սցենար է:

— Է, գո՞հ ես,— ականջիս հասավ նրա հանդարտ ձայնը:

— Այդ սցենարով,— շարունակեցի ես,— կարող եմ շատ փող աշխատել... Համենայն դեպք այնքան, որ հնարավոր կլինի բնակարանի հերթական երկու գումարն էլ միանգամից վճարել:

Այս անգամ էմիլիան ոչինչ շասաց: Ես շարունակեցի.

— Մյուս կողմից, այդ սցենարը խիստ կարևոր է նուի ինձ համար... Եթե ես այդ անեմ, ուրեմն, ինձ նորից պատվերներ կտան... խոսքը մեծ ֆիլմի մասին է:

Վերջապես էմիլիան մի տեսակ ցրված, ինչպես գիրք ընթերցող մարդը, որը խոսում է, աշքերը էջից առանց կըսրելու, հարցրեց.

— Ի՞նչ ֆիլմի:

— Չգիտեմ,— պատասխանեցի ես: Ապա, քիչ լոելոց հետո, փոքր-ինչ փուն ավելացրի.— բայց ես որոշել եմ հրաժարվել:

— Իսկ ինչո՞ւ— Նրա ձայնը առաջվա պես հանգիստ երև անտարբեր:

Ես տեղիցս կանգնեցի, մի պտույտ արի բազմոցի շուրջը և նստեցի էմիլիայի դիմաց։ Նա ամսագիրը ձեռքին կարդում էր, բայց տեսնելով, որ նստեցի իր դիմաց, վայր դրեց և նայեց ինձ։

— Որովհետեւ, — ասացի ես անկեղծությամբ, — ինչպես դիտես, ես ատում եմ այդ աշխատանքը և ձեռնամուխ եմ եղել միայն հանուն քո սիրո... Որոյեսզի վճարենք այն բնակարանի գինը, որը դու այնքան թանկ ես գնահատում կամ զոնե ցույց ես տալիս, որ գնահատում ես... Բայց այժմ ես հաստատ գիտեմ, որ դու ինձ չես սիրում այլես... Եվ այդ բոլորը արդեն զուր է։

Էմիլիան, աշքերը լայն բացած, ինձ էր նայում, նա ոչինչ շասաց։

— Դու այլես ինձ չես սիրում, — շարունակեցի ես, — և ես սրանից հետո այդպիսի աշխատանք չեմ անի... իսկ ինչ բնակարանին է վերաբերում... ինչ արած, գրավ կղնեմ կամ կլաճառեմ... Մի խոսքով, ես այլես այսպես շարունակել չեմ կարող, ինձ թվում է, արդեն ժամանակն է քեզ այդ մասին, հայտնելու... Այժմ դու այդ գիտես... Հիմա ուր որ է Բատտիստան կզանգահարի, և ես նրան գրողի ծոցը կուղարկեմ։

Ես արդեն բացվել էի։ Այժմ վրա էր հասել բացատրվելու այն պահը, որից այնքան սարսափում էի և միևնույն ժամանակ այնպես բաղձում։ Այդ միտքը ինձ մեծ թեթևություն բերեց, և ես համարձակ ու անկեղծ նայեցի էմիլիային՝ սպասելով նրա պատասխանին։

Էմիլիան մինչև պատասխան տալը փոքր-ինչ լոեց։ Ըստ իրեռութին նրա համար անսպասելի էր իմ այդքան խիստ ու կոպիտ բացատրությունը։ Վերջապես, աշխատելով ժամանակ շահել, նա խուսափողական հարցրեց։

— Բայց ի՞նչն է քեզ հիմք տալիս մտածելու, որ ես այլես քեզ չեմ սիրում։

— Ամեն ինչը, — պատասխանեցի ես կրքուտ զայրույթով։
— Օրինա՞կ։

— Նախ և առաջ ասա, այդ ճի՞շտ է, թե՞ ոչ։
Էմիլիան համառորեն իրենն էր պնդում։

— Ոչ, դու ասա, թե ի՞նչն է քեզ հիմք տալիս այդպես մտածելու։

— Ամեն ինչը, — կրկնեցի ես: — Քո խոսելու ձեզ, այն, թե ինչպես ես նայում ինձ, ինչպես ես վարվում ինձ հետ... Ամեն ինչը... Մի ամիս է, որ նույնիսկ առանձին ես քնում... իսկ առաջ դու այդ շեմ ուզում:

Էմիլիան անվճռական նայում էր, շիմանալով ինչ ասել, բայց հանկարծ նկատեցի, թե ինչպես նրա աշքերում շողշողաց վայրկենապես կայացած վճռի հուրը: Ահա նա հենց այս վայրկյանին վճռեց, մտածեցի ես, վճռեց, թե ինչպես պետք է վարվի ինձ հետ, և այդ որոշումից նա ոչ մի քայլ հետ չի կանգնի՝ ինչ էլ որ ասելու կամ անելու լինի:

Վերջապես մեղմորեն ասաց.

— Ես քեզ հավատացնում եմ, կարող եմ նույնիսկ երդվել, որ շեմ կարողանում լուսամուտը բաց քնել... Իմ քնելու տեղը պետք է մութ լինի և անազմուկ... Երդվում եմ քեզ:

— Բայց շե՞՞ որ ես քեզ առաջարկեցի լուսամուտը փակի:

— Ախր...— Էմիլիան տատանվում էր, — ես ստիպված եմ քեզ ասել, որ դու հանգիստ քնել շգիտես:

— Այսի՞նքն:

— Խոռացնում ես: — Նա թեթևակի ժպտաց և անմիջապես ավելացրեց: — Դիշեր չկար, որ դու քո խոխոցով ինձ շարթնացնեիր... Ահա այդ էր պատճառը, որ ես որոշեցի առանձին քնել:

Նրա պատճառաբանությունից՝ թե խոռացնում եմ, ես մի տեսակ շփոթվեցի: Բայց մյուս կողմից էլ դժվարությամբ էի հավատում դրան. Ես քնել էի նաև ուրիշ կանանց հետ, բայց նրանցից և ոչ մեկը ինձ այդպիսի բան շեր ասել:

— Եվ հետո, դու ինձ շես սիրում, — ասացի ես, — քանի որ ամուսնուն սիրող կինը...— այդտեղ ամոթից ես փոքր-ինչ տատանվեցի, — այնպես շի տրվում իր ամուսնուն, ինչպես դու ես տրվում վերջին ժամանակներս:

Էմիլիան խոկույնենթ առարկեց դրան, և նրա ձայնում ես ձանձրույթ ու գրգռվածություն զգացի:

— Ես ուղղակի շեմ հասկանում, թե դու ի՞նչ ես ուզում... ամեն անգամ, ինչքան էլ ցանկություն ես հայտնել, ես երբիք շեմ առարկել... Եղե՞լ է, որ երբեք մերժեմ քեզ:

Պետք է ասել, որ երբ մեր երկուսի միջև խոսք էր բացվում նման հարցերի շուրջ, ամաշողն ու կարմրողը միշտ էլ

ևս էի լինում: Էմիլիան, որ սովորաբար զուսպ էր ու համեստ, ինտիմ մոտիկության պահերին թվում էր, թե ոչ ամսթի զգացում ունի, ոչ շփոթմունքի: Ավելին, ինձ միշտ զարմացնում ու հրապուրում էր այն, որ նա միշտ այդ գործողությունից առաջ կամ հետո այնքան պարզ ու բնական միամբությամբ խոսում էր զգայական սիրո մասին, խոսում էր անկեղծ, անսահմանորեն անկաշկանդ, առանց որևէ բան թաքցնելու և շինծու ամոթի զգացման:

— Մերժելը շես մերժել, չէ,— կիսաբերան ասացի ես,— բայց...

Էմիլիան հարձակողական դիրք բռնած շարունակեց.

— Դեռ չի եղել այնպես, որ դու ցանկություն ունենաս, և ևս շտրվեմ քեզ... Դու այն տղամարդկանցից շես, ովքեր բավարպում են միայն այդ բանն անելով... Դու գիտես ինչպես մոտենալ...

— Կարծո՞ւմ ես,— հարցրի ես գրեթե շոյված:

— Այո,— ասաց նա չոր և առանց երեսիս նայելու— իսկ եթե քեզ չսիրեի, քո հենց այդ լավ մերժենալը անգամ ինձ այնպես կզզվացներ, որ երբեք մոտ չէի թողնի... Կինը միշտ ել կարող է որևէ պատրվակ գտնել մերժելու համար, ճի՞շտ է:

— Շատ լավ,— ասացի ես,— դու տրվում ես ինձ, դու երբեք ինձ շես մերժել... Բայց այն ձեր, որով դու այդ բոլորն անում ես, այն չէ, ինչպես լինում է սիրող կնոջ մոտ:

— Իսկ ես ինչպե՞ս եմ անում:

Ես պետք է պատասխանեի. «Դու պոռնիկի նման ես վարդում, որը հնագանդորեն ենթարկվում է հաճախորդին և ցանկանում, որ այդ գործը վերջանա ինչքան կարելի է շուտ... ոչա թե ինչպես ես անում»: Բայց հանուն նրան տածած հարգանքի, ինչպես և հարգելով ինձ, գերադասեցի լոել: Եվ վերջին հաշվով, դա ի՞նչ օգուտ կարող էր տալ: Նա կպատասխաներ, որ ես իրավացի շեմ ու, թերեւ, կոպիտ ականիկական ճշգրտությամբ սկսեր հիշեցնել ինձ իր որոշ զդայական բռնկումները, որոնց մեջ կար ամեն ինչ— փորձառություն, հագուրդ ստանալու ճիգեր, կրքություն, տարփալից մոլեգնումներ, ամեն ինչ, բացի քնքշությունից և իսկական, անարտահայտելի ինքնամոռաց սիրուց: Եվ ես շեի կարող որևէ բանով առարկել դրան: Էլ շասենք այն, որ այդպիսի

ծանր վիրամէորանք հասցնելով նրան, ևս արդեն ինքս անցած կլինեի անիրավացի կողմը:

Տեսնելով, որ իմ այնքան ցանկացած բացատրությունը ոչ մի արդյունք չունեցավ, ևս հուսահատությամբ ասացի.

— Մի խոսքով, ինչպիսի պատճառներ էլ ուզում է լինի, ևս մի բանում համոզված եմ, դա այն է, որ դու ինձ այլևս չես սիրում, ուրիշ ոչինչ:

Նախքան պատասխանելը կամ տեղից շարժվելը էմիլիան նորից նայեց ինձ: Թվում էր, իմ դեմքի արտահայտությունից նա ուզում է հասկանալ, թե ինչպես պետք է պահի իրեն: Ես դեռ վաղուց էի նկատել էմիլիայի մեջ բնորոշ մի գիծ. երբ նա չէր կարողանում վճռականություն հանդես բերել այնպիսի բաների նկատմամբ, որոնք իր սրտով չէին, նրա գեղեցիկ թուխ դեմքը, որն այնքան խաղաղ էր և այնքան համաշափ, խսկույնեեթ մի տեսակ ծամածովում էր. այտերից մեկը, թվում էր, թե սմբում է, բերանը դեմքի կենտրոնից փախչում էր մի կողմ, աշքերը շաղված ու խավար այնպես էին կորչում ակնաբներում, որ կարծես զմուած լինեին: Ինչպես ասացի, ես գիտեի նրա այդ հատկությունը. այդ կատարվում էր ամեն անգամ, երբ նա ստիպված էր լինում իր համար տհաճ մի որոշում ընդունել կամ անել մի բան, որն իր կամքին հակառակ էր:

Հանկարծ էմիլիան ամբողջ թափով նետվեց իմ կողմը ու գրկեց վիզու:

— Ռիկկարդո, ինչո՞ւ ես ասում այդ բոլորը... — վրա բերեց նա այնպիսի ձայնով, որ ինձ ամբողջովին կեղծ թրվաց: — Ես քեզ սիրում եմ... և սիրում եմ նույնքան, ինչքան առաջ էի սիրում:

Էմիլիայի ջերմ շունչը հպվեց իմ ականջին, նա սկսեց շոյել ճակատս, քունքերս, մաղերս, ապա գրկելով գլուխս, բաշեց դեպի իրեն և ամուր-ամուր սեղմեց կրծքին:

Ես մտածեցի, որ նա ինձ այդպես գրկել է լոկ ինձանից իր դեմքը թաքցնելու համար, որ, ըստ երևույթին, խիստ լարված ու մտահոգ էր, ինչպես այն մարդու դեմքը, որն իրեն հարկադրում է անել այն, ինչը հակառակ է իր կամքին ու յանկությանը: Սիրո հուսահատ կարոտով դեմքս սեղմած համար շնչառությունից ելեէցող նրա կիսամերկ կրծքին, ևս, ոյ:

Նուամենայնիվ, մտածեցի. «Այս բոլորը ձևեր են... Բայց չի կարող պատահի, որ որևէ խոսքով կամ ինտոնացիայով էմիլիան շմատնի իրեն»:

Եվ փոքր-ինչ սպասելուց հետո ես լսեցի նրա դգուշավոր հարցը.

— Իսկ ի՞նչ կանեիր, եթե իրոք, քեզ չսիրեի:

«Ես իրավացի եմ,— մտածեցի դառը Հաղթանակով,— էմիլիան իրեն մատնեց: Նա ուզում է իմանալ, որպեսզի ըստ այնմ կշռադատի և որոշի, թե ինչ կարող եմ անել ես, եթե ինքը հայտնի ճշմարտությունը: Ես, առանց շարժվելու և դրսություննելով նրա ջերմ կրծքից, ասացի.

— Ես այդ արդեն քեզ ասել եմ... Նախ կհրաժարվեմ Բատտիստայի առաջարկած նոր աշխատանքից:— Ես ուզեցի ավելացնել. «Ապա քեզանից կբաժանվեմ»: Բայց Համարձակություն շունեցա այդ ասելու հենց այն պահին, երբ իմ այտը սեղմված էր նրա կրծքին, իսկ նրա ձեռքը շոյում էր իմ ճակատը: Ես փաստորեն դեռ հույսս չէի կտրել, որ էմիլիան ինձ սիրում է և վախենում էի, որ իսկապես էլ մենք կբաժանվենք, եթե այդ ասեմ նույնիսկ ենթադրաբար:

Այդպես ամուր ինձ պահած իր գրկում, էմիլիան ասաց.

— Բայց ես սիրում եմ քեզ... և այս բոլորը դատարկ ու անմիտ խոսակցություն է... Հիմա գիտե՞ս ինչ կանես... Հենց որ Բատտիստան դանգի, դու կպայմանավորվես նրա հետ և կդնաս առաջարկած աշխատանքը կվերցնես:

— Իսկ ես ինչո՞ւ պետք է այդպես անեմ, երբ դու ինձ տյյես չես սիրում,— զայրույթով բղավեցի ես:

Այս անգամ էմիլիան պատասխանեց լուրջ և հանդիմանող տոնով.

— Ես քեզ սիրում եմ, բայց մի ստիպիր, որ այդ անընդհատ կրկնեմ... Ես ուզում եմ մնալ մեր այս բնակարանում... Եթե քեզ դուք չի գալիս այդ աշխատանքը, ես բան շունեմ տսելու... իսկ եթե ուզում ես Հրաժարվել սոսկ այն պատճառի, որ ես իբր քեզ այլևս չեմ սիրում և չեմ գնահատում այս բնակարանը, ապա իմացիր, որ սխալվում ես:

Մի պահ ես այնպես հուսադրվեցի, որ թվաց, թե էմիլիան չի ստում: Միննույն ժամանակ, վերլուծելով այդ ամենը, եկա այն եղբակացության, որ գոնե այսօր նա ինձ

Համոզեց դրանում։ Բայց այժմ ես հուսահատորեն ուզում էի ավելի շատ բան իմանալ, ուզում էի լիովին համոզված լինել։ Կարծես կոահելով իմ այդ ցանկությունը, էմիլիան հանկարծ ինձ բաց թողեց իր գրկից և շշնչաց։

— Համբուրիր ինձ, ուզո՞ւմ ես։

Ես տեղիցս կանգնեցի և, նախքան համբուրելս, մի պահ նայեցի նրան։ Ինձ ապշեցրեց նրա դեմքի անսահման խոնջությունը, մանավանդ որ այդ դեմքը այսօր թախծոտ էր և անվճռական ավելի, քան երբեմ։ Կարծես խոսելով ինձ հետ, փաղաքշելով ու գրկելով ինձ, նա կատարում էր մարդկային ուժից վեր մի գործ, իսկ այժմ էլ պատրաստվում էր մի ուրիշը կատարելու՝ համբուրելու, որը թվում էր ավելի զժժան է լինում և ավելի դժվարին։

Բոնելով էմիլիայի կղակից, ես շուրջերս մոտեցրի նրա շրթունքներին։ Հենց այդ րոպեին հեռախոսը զնգաց։

— Բատտիստան է, — ասաց էմիլիան և թեթևացած դորս պրծնելով իմ գրկից, վաղեց կողքի սենյակը։

Բազմոցի վրայից, ուր մնացի նստած, բաց դռան միջով տեսա, թե ինչպես էմիլիան վերցրեց լսափողը և ասաց։

— Այո... այստեղ է, այս րոպեին ես նրան տամ ձեզ... Ինչպե՞ս եք։

Մի փոքրիկ հարցուփորձից հետո էմիլիան հեռվից զիխով արեց ինձ ու ասաց։

— Մենք հենց նոր ձեր և ձեր նոր ֆիլմի մասին լինը խոսում են։

Այնուհետև, ևս մի քանի խորհրդավոր խոսքեր փոխանակ կելուց հետո, էմիլիան շատ հանգիստ ասաց։

— Այո, շուտով կտեսնվեմք... իսկ այժմ Ռիկկարույին եմ տալիս։

Ես տեղիցս վեր կացա և, սենյակի երկարությամբ անց նելով մոտեցա հեռախոսին ու վերցրի լսափողը։ Ինչողիս և ենթադրում էի, Բատտիստան ինձ հաղորդեց, որ վայր կեռ օրին ինձ սպասելու է իր գրասենյակում։ Ես տասցի, որ կգնամ։ Ապա, ևս մի քանի բառ փոխանակելոց հետո յս փողը ցած դրի։ Ես միայն այդ ժամանակ նկատեցի, որ Լուի լիան իմ խոսելու ընթացքում ննջարանից դուրս է եկել։ Մասն եցի, որ նա գնացել է, քանի որ հասավ իր նորանուին։

սոխուկելով ինձ խոսք տալ՝ Բատտիստային հանդիպելու, այժմ արդեն ոչ իր ներկայության և ոչ էլ փաղաքշանքների անհրաժեշտությունը չկար:

Գլուխ ութերորդ

Հաջորդ օրը որոշված ժամին ևս գնացի Բատտիստայի մոտ Նրա գրասենյակը տեղավորված էր մի անտիկ դղյակի տմբուղ ներքեմի հարկում, դղյակ, որը նախկինում պատկանել էր ինչ-որ պատրիկների ընտանիքի, իսկ այժմ, ինչ-որի և արվում է սովորաբար, այդ դղյակում տեղ էին դտել բազմաթիվ բաժնետիրական ընկերություններ:

Որմնանկարած կամարներով ու պատերով մեծ և ընդարձակ սրահները Բատտիստան սովորական փայտյա միջնորմներով կտրել-դարձրել էր բաղմաթիվ փոքրիկ սենյակներ և կոճախորել դրանք գրասենյակային գործնական կահույքով։ Այսիդ, ուր մի ժամանակ կախված էին եղել առասպելական ու բիբլիական սյուժեներով անտիկ նկարներ, այժմ կինոֆիլմերի վառ ու խայտաբղետ գույներով հսկայական ազդակրուեր էին։ Ամենուրեք փակցված էին կինոդերասանների և գերասանութիների լուսանկարներ, պատկերազարդ ամսագրերի պոկած թերթեր, ֆեստիվալներում ստացած ու շրջանակների մեջ դրած վկայականներ և նման շատ ուրիշ զարդեր, որոնց կտրելի է տեսնել ուզածդ կինոֆիլմայի շենքերում։ Եզրակացնարանում, գունաթափ որմնանկարների ֆոնի վրա թագավորակ մետաղյա վիթխարի կանաչագույն սեղանի հետեւ գուն երեր թե շորս քարտուղարութիներ ընդունում էին հաճախորդներին։ Բատտիստան, որ վերջին տարիներին միջակ, բայց շտա դրամաբեր ֆիլմերի արտադրությամբ մեծ անուն էր հանել, զեռ երիտասարդ պրոդյուսեր էր «Տրիումֆ-ֆիլմ» կողման նրա ֆիրման այն ժամանակ համեմատաբար ամենաազգայիններից էր։

Այդ ժամին ընդունարանը արդեն լեփ-լեցուն էր, և ես իմ մուր բերուծ փորձի շնորհիվ առաջին իսկ հայացքից կարող էի անսիրոյ տսել, թե հաճախորդներից ով ինչ է։ Նրանցից

Մի քանիսը սցենարիստներ էին, որոնց ևս ճանաշեցի աշխատանքով ծանրաբեռնված մարդու նրանց հոգնած դեմքերից, անութների տակ սեղմված թղթապանակներից և հագուստի ձեփից, որը միևնույն ժամանակ և՛ նրբաճաշակ էր, և՛ անփոյթու թափթփված, մեկը կինոյի ինչ-որ նախկին աղմինիստրատոր էր, որ շատ նման էր կալվածքի կառավարիչի կամ անասնավաճառի, երկու թե երեք աղջիկներ կային, որոնք երազում էին դառնալ կինոդերասանուհիներ կամ ավելի ճիշտ՝ անխոս դերակատարներ, նրանք երիտասարդ էին, գեղեցիկ, նույնիսկ հույժ վայելչակաղմ, բայց որոնց կինոն արդեն հասցրել էր փշացնել. այդ երեսում էր նրանց ոչ բնական շարժուձևերից. շափից դուրս ներկված երեսներից. խիստքմահաճ զգեստներից, որոնց մեջ ոչ մի պարզություն չկար։ Վերջապես կային նաև մի քանի անորոշ անձնավորություններ, որոնք միշտ անպահաս են լինում պրոդյուսերների ընդունարաններում. գործազուրկ դերասաններ, ձախորդ սցենարիստներ, ամեն տեսակ մուրացկաններ։ Բոլոր այդ մարդիկ կամ կեղտոտ խճանկար հատակի վրա այս ու այն կողմէ էին գնում-գալիս, կամ, ընդկողմանած պատերի երկայնքով շարված ոսկեղօծ բազկաթոռներին, հորանջում էին, ծխում և կիսածայն զրուցում։ Քարտուղարուհիները կամ խոսում էին անհնամատ հեռախոսներով, կամ անշարժ նստում վիթխարի սեղանի առաջ և մի բթացած, ձանձրույթից ապակիացած ու ոչինչ շտեսնող աշքերով նայում էին իրենց առջեի դատարկությանը։ Բոպեն մի անգամ սուր, ականջ ծակող ձայնով մի զանգ էր զնգղնգում։ Այդպիսի դեպքերում քարտուղարուհիները վայրկենապես սթափիվում էին և ազդարում որևէ մի ազգանուն։ Հանկարծ ներկաներից մեկը տեղից ցատկում էր և վազելով անհետանում ոսկեղօծ սպիտակ դոան հետեւում։

Ես հայտնեցի ազգանունս և նույնպես գնացի ընդունարանի վերջը՝ անկյուններից մեկում նստելու իմ տրամադրությունը այսօր նույնքան վատ էր, որքան և անցած օրը, բայց այսօր ինձ բոլորովին հանգիստ էի զգում։ Էմիլիայի հետ խոսելուց անմիջապես հետո ես որոշակիորեն համոզվեցի, որ նա ինձ խաբել է, ասելով, թե սիրում է ինձ։ Սակայն այս անգամ մի քիչ հուսահատությունից դրդված և մի քիչ էլ այն

բանից, որ անպայման ուզում էի ստիպել նրան լրիվ և անկեղծ բացատրություն տալ ինձ, մի բան, որ մինչև հիմա ես դեռ չեի ստացել, որոշել էի գոնե ժամանակավորապես վճռական գործողությունների շղիմել: Կարճ ասած, ես չեի հրաժարվել Բատտիստայի առաջարկած նոր աշխատանքից, թեև շատ լավ հասկանում էի, որ այժմ դա արդեն աննպատակ է, ինչպես և, վերջին հաշվով, աննպատակ է նաև ամբողջ իմ կյանքը: Այնուհետև, մտածում էի ես, հենց որ ինձ հաջողվի էմիլիայից դուրս կորզել ճշմարտությունը, իսկույն կհեռանամ աշխատանքից ու կթքեմ ամեն ինչի վրա: Որոշ իմաստով հարցի այս ամեննեին էլ ոչ խաղաղ լուծումը ինձ նույնիսկ տվելի շատ էր դուր գալիս, քան այն վճիռը, որի մասին ես մտածում էի առաջ: Սկանդալն ու նյութական վնասը ավելի շատ կընդգծեին իմ հուսահատ վիճակը և անվճռականության ու փոխադարձ զիջումներին վերջ տալու իմ հաստատ ցանկությունը:

Ինչպես արդեն ասացի, ես միանգումայն հանգիստ էի: Բայց դա մի հանգստություն էր, որը գալիս է հուկությունից անտարբերությունից: Անհայտ դժբախտության կանխադպացումից մարդ իրեն մի տեսակ անհանգիստ է զգում, շնայծ հոգու խորքում մինչև վերջին րոպեն էլ հույսը չի կըտրում, որ այդ նախազգացումը կարող է նաև խաբուսիկ լինել: Իսկ անխուսափելի դժբախտությունը, ընդհակառակը, մարդու մեջ որոշ ժամանակ առաջ է բերում ճնշող ու դժնդակ մի հանգստություն: Ես ինձ շատ հանգիստ էի զգում, բայց զիտեի, որ այդ հանգստությունը խիստ վաղանցիկ է: առաջին փուլը, այսինքն՝ կասկածների փուլը, արդեն վերջացած էր, դոնե ինձ այդպես էր թվում, շուտով սկսվելու էր ծանր տառապանքների, անջատման և զղջումների փուլը: Ես այդ հաստատ գիտեի: Սակայն գիտեի նաև, որ այդ երկու փուլերի միջև ընկել է մեռյալ մի հանդարտություն, որը շատ նման է նոր և ավելի կատաղի փոթորկին նախորդող խաբուսիկ անդորրի:

Ուրեմն, մինչ սպասում էի Բատտիստայի կանչին, իմ դիսում այն միտքը ծագեց, որ մինչև հիմա ես միայն աշխատել եմ իմանալ՝ էմիլիան ինձ սիրում է, թե ոչ իսկ այժմ, ինչպես ինձ թվում էր, արդեն համոզվեցի, որ նա ինձ չի

սիրում։ Ուրեմն, որոշեցի ես, գրեթե զարմացած իմ այդ հայտնագործությունից, անհրաժեշտ է, որ միտքս շրջեմ մի նոր հարցի վրա, այսինքն՝ պարզեմ, թե էմիլիան ինչո՞ւ է դադարել ինձ սիրելուց։ Որովհետեւ, եթե ես պարզեմ այդ պատճառը, ապա ինձ համար շատ ավելի հեշտ կլինի ստիպել նրան դրա բացատրությունը տալու։

Ես պետք է ասեմ, որ այդպիսի հարցը առաջին վայրկյանին ինձ անմտություն թվաց։ Դա պարզապես անհնարին էր, անհեթեթ. էմիլիան երբեք չէր կարող ինձ այլևս չսիրելու որևէ պատճառ ունենալ։ Թե որտեղից էր գալիս իմ այդ համոզմունքը, ես չէի կարող ասել, ինչպես չէի կարող ասել նաև այն, թե այնուամենայնիվ ինչո՞ւ նա ինձ այլևս չի սիրում, հակառակ այն բանին, որ էմիլիան, ինչպես այդ թվում էր ինձ, ոչ մի պատճառ չուներ, որպեսզի դադարեր ինձ սիրելուց։ Իմ զգացմունքների և բանականության միջև եղած հակասությունը մի պահ ինձ մոլորության մեջ դցեց։ Վերջ ի վերջո, ինչպես երկրաշափական որոշ թեորեմներ լուծելիս են անում, ես ինձ ասացի՝ «Ենթադրենք մի րոպե, որ պատճառ կա, որը և չի կարող սինել, և տեսնենք, թե ինչն է այդ պատճառը»։

Ես նկատել եմ, որ մարդու մեջ ինչքան ավելի շատ է լինում կասկածը, այնքան ավելի հաճույքով է նա ձեռքը գցում մտքի կեղծ տրամաբանական փաստարկին, հույս ունենալով բանականության օգնությամբ պարզել այն, ինչը պղտորում ու մթագնում է զգացմունքը։ Այն պահին, երբ բնազդը ինձ այնքան հակասական պատասխաններ էր տալիս, ես սիրում էի դետեկտիվ վեպերի խոզարկուների նման դիմել տրամաբանական վերլուծությանը։ Որևէ մեկին սպանել են Անհրաժեշտ է գտնել այն պատճառը, որը հանգեցրել է այդ սպանությանը։ Իմանալով պատճառը, հեշտությամբ կարելի է գտնել նաև ոճրագործին... Ուրեմն, մտածում էի ես, երկու տեսակ պատճառներ կարող են լինել. առաջինները կարող են կապված լինել էմիլիայի հետ, երկրորդները՝ ինձ հետ Առաջին պատճառները, ինչպես ես իսկույնենք որոշեցի, կարելի էր միավորել միայն մի պատճառի մեջ. էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում, որովհետև սիրում է ուրիշին։

Վայրկենական մտորումից հետո ինձ թվաց, որ այդ են-

թաղրությունից առանց այլեայլության կարելի է հրաժարվել Վերջին ժամանակներս էմիլիայի վերաբերմունքի մեջ ոչ միայն շկային այնպիսի երևույթներ, որ ինձ մտածել տային, թե նրա կյանքի մեջ մտել է մի ուրիշ տղամարդ, այլև, ընդհակառակը, հենց այդ վերջին ժամանակների ընթացքում էր, որ նա դարձել էր ավելի ինքնամփոփու ու ինձ կապված ես գիտեի, որ էմիլիան ամբողջ օրը նստած է լինում տանը, ժամանակն անցկացնելով ընթերցանությամբ, մոր հետ հետախոսային զրույցներ վարելով կամ էլ տան մեջ գործ անելով։ Իսկ բոլոր տեսակ զվարճանքները՝ կինո, զբոսանք, ընթրիք ուստորանում, համարյա թե բացարձակորեն կախված էին ինձանից։ Իջարկե, մեր ամուսնությունից անմիջապես հետո նրա կյանքը ավելի հետաքրքիր էր և ինչ-որ շափով ավելի աշխարհիկ։ այդ այն շրջանն էր, երբ նա դեռ կապէր պահպանում իր աղջիկ ժամանակվա ընկերուհիների հետ։ Բայց շատ շուտով նրանք բոլորն էլ անհետացան, և էմիլիայի կյանքը այնքան սկսեց կապվել իմի հետ ու դառնալ իմից կախյալ, որ ես երբեմն նույնիսկ ամաշում էի։ Այդ կախվածությունը ամենենին շթուլացավ նույնիսկ այն ժամանակ, երբ թուլացել էր արդեն իմ հանդեպ ունեցած նրա սերը։ Էմիլիան ինձ մի ուրիշով փոխարինելու, առավել ևս ինձ իր կյանքից դուրս քշելու ոչ մի փորձ չէր անում։ Թեև արդեն չէր սիրում ինձ, բայց դարձյալ առաջվա նման սպասում էր, թե երբ կվերադառնամ աշխատանքից, և նրա այնքան հազվադեպ զվարճանքները կապված էին լինում միայն ու միայն ինձ հետ։ Ավելին, նրա այդ անսեր կախվածության մեջ ինչ-որ վեհ և տխուր մի բան կար, նա նմանում էր այն կնոջը, որի կոշումը հավատարմության մեջ է, և այդ հավատարմությունը նա պահպանում է նույնիսկ այն ժամանակ, երբ դրա համար այլևս ոչ մի հիմք չկա։ Մի խոսքով, թեև նա այլևս ինձ չէր սիրում, բայց կասկածից վեր էր նաև այն, որ նրա կյանքում, բացի ինձանից, կա մի ուրիշը։

Վերջապես կար մի այլ դիտավորություն ևս, որն ինձ ստիպում էր բացասել էմիլիայի մի ուրիշին սիրելու հանգամանքը։ Ես էմիլիային ճանաշում էի կամ համարում, որ հանաշում եմ շատ լավ։ Ես գիտեի, որ նա ընդունակ չէ ստելու, և դրա պատճառը ամենից առաջ նրա կոպիտ և ան-

տանելի անկեղծությունն էր: Յուրաքանչյուր կեղծիք նախքան նողկալի լինելը նրա համար ամենից առաջ ձանձրալի էր և հոգնեցուցիչ Եվ վերջապես երևակայության գրեթե լրիվ բացակայությունը նրան թույլ չէր տալիս վստահորեն խոսելու այնպիսի երևույթների մասին, որոնք իրականում տեղի չէին ունեցել և կոնկրետ կերպով գոյություն չունեին: Հաշվի առնելով նրա այդ բնավորությունը, ես համոզված էի, որ եթե նա սիրահարված լիներ մի ուրիշին, ավելի լավ ոչինչ չէր գտնի, քան իսկույնեթ այդ մասին ինձ տեղյակ պահելն է, և այն էլ այնպիսի անգիտակից ու դաժան կոպտությամբ, ինչպիսին հատուկ է քաղքենիական միջավայրին, որտեղից և նա դուրս էր եկել: Էմիլիան կարող էր լինել լուսակաց և ինքնամփոփի, ինչպիսին էր այժմ, քանի որ իմ հանդեպ ունեցած նրա զգացմունքները փոխվել էին, բայց նրա համար վերին աստիճանի դժվար կլիներ, եթե ոչ անհնարին, երկդիմի կյանք վարել՝ ինչ-որ ամուսնական անհավատարմություն թաքցնելու համար, այսինքն՝ դերձակուհիների և դերձակների հետ հանդիպումներ հնարել, ասել, թե գնացել էր հարազատների կամ ընկերուհիների մոտ, ուշ տուն գալիս պատճառաբանել թատրոնները կամ էլ քաղաքային տրանսպորտը, ինչպես որ սովորաբար անում են կանայք: Ոչ, իմ հանդեպ ունեցած նրա սառնությունը ամենենին էլ ջերմ ու կրքոտ սեր չէր նշանակում մի ուրիշի նկատմամբ Եվ եթե պատճառ կար, իսկ այդ վիճել չէր կարող, ապա այդ պետք էր որոնել ոչ թե նրա, այլ իմ կյանքում:

Ես այնքան էի տարվել այդ մտքերով, որ չէի նկատել, թե ինչպես է քարտուղարուհիներից մեկը մոտեցել ինձ: Նա ժպտալով կանգնել էր իմ դիմաց և կրկնում էր.

— Սինյոր Մոլտենի... դոկտոր Բատտիստան սպասում է ձեզ:

Վերջապես ես սթափվեցի և, ժամանակավորապես ընդհատելով մտքերս, արագ ներս մտա պրոդյուսերի առանձնասենյակը:

Բատտիստան նստած էր ընդարձակ մի դահլիճի խորքում դրված կանաչագույն մետաղյա գրասեղանի մոտ, նման քարտուղարուհիների այն վիթխարի սեղանին, որը համարյա ամբողջովին բռնել էր ընդունարանը:

թեև ես արդեն բավական խոսել եմ Բատտիստայի մասին, բայց և այնպես մինչև հիմա դեռ չեմ նկարագրել նրան, և կարծում եմ, որ այդ անելը անօգուտ չէր լինի:

Այսպես, ուրեմն, Բատտիստան այն մարդկանցից էր, որոնց աշխատակիցներն ու ենթակաները հետևից հաճելի մականուններ են պարզեւում. Անասուն, Միմոս, Հայվան, Գորիլլա: Չեմ կարող շասել, որ այդ մականունները խիստ համապատասխանում էին նրա արտաքին տեսքին, բայց, չնայած դրան, երբեք էմ մտքով չի անցել այդ անուններով կոչել նրան. Ես այդ բացատրում եմ մի կողմից նրանով, որ առհասարակ նողկում եմ ամեն տեսակ մականուններից և ոչ որի, ով էլ ուզում է լինի, մականունով չեմ կանչում, իսկ մյուս կողմից էլ նրանով, որ դրանցից և ոչ մեկը, ինչպես ես կարծում եմ, չէր առնչվում Բատտիստայի այնքան ընդդեմ բնավորության հետ, մի մարդ, որի միտքը արտակարգ խորամանկ էր, եթե չենք ուզում սուր անվանել այն, և միշտ արթուն, թեև թաքնված արտաքին կոպտության դիմակի տակ: Իհարկե, Բատտիստան շատ մեծ անասուն էր՝ օժտված կենսական վիթխարի մի ուժով. բայց այդ ուժը զրսելորվում էր ոչ միայն նրա անսահման ախորժակի մեջ, այլև գործարարական հատկությունների, որոնք հաճախ անսահման նուրբ էին և ծառայում էին հենց այդ ախորժակին հագուրդ տալու համար:

Բատտիստան միջահասակ մարդ էր, բայց լայնաթիկունք, կոնքերը նեղ և կարճ ոտքերով: Հենց այդ արտարինն էլ նրան հսկայական կապկի տեսք էր տալիս, որին նա պարտական էր իմ ակնարկած մականունները: Նրա դեմքին նույնպես կապկային ինչ-որ բան կար. դա հետ սանրած մտղերի հետևանքով ճակատի երկու կողմերում առաջացած հաղատությունն էր, թափ, շարժուն հոնքերը, մանր աշքերը, կարճ, լայն քիթը, մեծ, բայց գրեթե անշուրթ ու դանակի նման բարալիկ բերանը, և ծնոտը, որը փոքր-ինչ առաջ էր լցոված: Բատտիստան փոր չուներ, նրա ունեցածը միայն ստամոքս էր, որի հետևանքով էլ կուրծքը թվում էր խիստ լցոված: Նա մկանուտ ձեռքեր ուներ, որոնք դաստակներից սկսած ամբողջովին ծածկված էին սև մազերով: Մի անգամ ամուսնը, երբ մենք միասին ծովափում էինք, ես նկատեցի,

որ նույնպիսի մազերով ծածկված են նաև նրա մեջքն ու կուրծքը։ Այդքան կոպիտ արտաքին ունեցող այդ մարդը խոսում էր մեղմ, շողոքորթ, համոզիչ ձայնով և օտարերկրացութեթև առոգանությամբ, քանի որ ծնվել էր Արգենտինայում։ Այդ անսպասելի և ապշեցուցիչ ձայնի մեջ ևս նրա այս խորամանկության ու ճարպկության դրսեորումն էի տեսնոմ, որի մասին քիչ առաջ արդեն ասացի։

Բատտիստան իր առանձնասենյակում մենակ չէր։ Նրա գրասեղանի մոտ նստած էր նաև մի ուրիշը, որին նա ինձ ներկայացրեց Ռայնգոլդ ազգանունով։ Ես շատ լավ գիտեի Ռայնգոլդի ով լինելը, թեև առաջին անգամ էի հանդիպում նրան։ Ռայնգոլդը գերմանացի կինոռեժիսոր էր, որն իր հայրենիքում մինչև ֆաշիստների տիրապետությունը մեծ հաջողություններ ունեցող մի քանի «աղմկող» ֆիլմեր էր ստեղծել։ Իհարկե, Ռայնգոլդը Պարստի կամ Լանգի մտութաբները շուներ, բայց և այնպես մեծ արժանիքների տեր խոշոր ռեժիսոր էր, որը երբեք զուտ առևտրական նպատակ ներ հետապնդող ֆիլմեր չէր դնում։ Ռայնգոլդն ուներ իր սեփական, գուցե վիճելի, բայց և միանգամայն լուրջ և որոշուկի էսթետիկական հայացքներն ու սկզբունքները։ Հիալերի իշխանության գլուխն անցնելուց հետո Ռայնգոլդի մասին ու ոք ոչինչ չէր լսել։ Ոմանք ասում էին, որ նա իր այստեղ է Հոլլիվուդում, բայց, չնայած դրան, վերջին տարի ների ընթացքում իտալիայում չէր ցուցադրվել գոնե մի ֆիլմ, որի տակ գրված լիներ նրա անունը։ Եվ ահա նա հանկարծ հայտնվել էր Բատտիստայի գրասենյակում։

Մինչ Բատտիստան մեզ ինչ-որ բան էր պատմոմ, ես հետաքրքրասիրությամբ զննում էի Ռայնգոլդին։ Դուք երբեք որևէ հին փորագրության վրա տեսե՞լ եք Գյոթեի զեմքը։ Ահա հենց այդպիսին էր նաև Ռայնգոլդինը, նույնքան ազնվատես, համաշափ և օլիմպիական։ Ինչպես և Գյոթեինը, երագլուխը նույնպես զարդարում էր արծաթին տվաղ մազերի մաքուր ու շողշողուն լուսապսակը։ Մի խոսքով, նրա գլուխը նման էր հանճարեղ մարդու գլխի։ Սակայն ամենի աշխաղից զննելուց հետո ես նկատեցի, որ Ռայնգոլդի այդ վեհաժողովու ազնվատեսությունը որոշ շափով զուրկ են բնականությունից։ Նրա դիմագծերը, որոնք խոշոր էին և միենալին ժամա-

նակ ծակոտկեն ու մի տեսակ թեթև, գրեթե նման էին ստվարաթղթե դիմակի, որը այնպիսի տպավորություն էր թողնում, կարծես տակը դատարկ լիներ, ինչպես այն հրեշտավոր մեծ զեկորատիվ գլուխներինը, որոնք դիմակահանդեսներին խրենց վրա են դնում թղուկները։ Ծայնգոլդը թեթևակի խոհարհելով գլուխը, տեղից վեր կացավ և գերմանական խիստ բժախնդրությամբ կտտացնելով կրունկները, սեղմեց իմ ձեռքը։ Ես նկատեցի, որ նա կարճահասակ մարդ է, թեև շտա թիկնեղ, որ թվում էր, թե ուզում է ընդգծել նրա արտարին վեհությունը։ Ես նկատեցի նաև այն, որ ձեռք տալիս Ծայնգոլդը շատ սիրալիր ժպտաց իր կիսալուսնյա ժպիտով, յույց տալով երկու շարք խիստ համաշափ և շափազանց սպիտակ ատամներ, որոնք, շգիտեմ ինչու, ինձ արհեստական թվացին։ Սակայն կրկին իր տեղը նստելուց անմիջապես հետո նրա երեսից խսկույնեթ այդ ժպիտը անհետ չքաշափ, ինչպես լուսինն է շքանում ամպի հետեւ ծածկվելիս։ Այժմ նրա դեմքը մի տեսակ մոայլ և տհաճ արտահայտության ստացավ, սկսեց թվալ հավակնութ և խստապահանց։ Բատտիստան, ըստ սովորության, խոսքը հեռվից սկսեց։ Կո, յույց տալով Ծայնգոլդին, ասաց։

Ես ու Ծայնգոլդը կապրիի մասին էինք խոսում... իսկ զուր, Մոլտենի, Կապրիին ծանո՞թ եք։

Շատ քիչ, — պատասխանեցի ես։

Ես Կապրիում մի ամառանոց ունեմ, — շարունակեց Բատտիստան։ — Հենց նոր Ծայնգոլդին պատմում էի, թե ինչ հիմնալի տեղ է Կապրին... Դա մի վայր է, որտեղ նույնիսկ իհա նման գործարար մարդն անդամ մի քիչ բանաստեղծ չգունդում։

Դու Բատտիստայի ամենագործածական ձևերից մեկն էր, Կո սիրում էր ի յույց դնել գեղեցիկով և վեհով հիանալու իր առկաթյունները, մի խոսքով, նա սիրում էր յույց տալ, որ ինքը հիանում է այն ամենով, ինչը իդեալականի ոլորտից է։ Իոյց ինձ ամենից շատ ապշեցնում էր այն, որ այդ հիացմանը լինում էր թեև անկեղծ, բայց ոչ անշահախնդիր։

Փոքր ինչ լոելուց հետո գրեթե սեփական իսկ ասածից արդիած, Բատտիստան նորից շարունակեց։

Փոքրթամ ու շոայլ բնություն, հիասքանչ երկինք, հա-

վիտենապես կապույտ ծով... և ծաղիկնե՞ր, ծաղիկնե՞ր, որ կողմը նայես: Ինձ թվում է, Մոլտենի, որ եթե ես ձեզ նման գրող լինեի, անպայման կուզեի Կապրիում ապրել, որպեսզի ներշնչվեի... տարօրինակ է, որ նկարիչները, փոխանակ Կապրիի պեյզաժները նկարելու, մեզ այնպիսի զզվելի բաներ են մատուցում, որ երբեմն գլուխ չես հանում, թե ինչ են ուզում ասել... Կապրիում նկարները ուղղակի, այսպես ասած, պատրաստ են... Բավական է, որ մարդ նստի բնապատկերի առաջ ու սկսի արտանկարել...

Ես ոչինչ չասացի: Բայց աշքի պոշով նայեցի Ռայնգոլդին և տեսա, որ նա հավանություն տվող հայացքով գլխով է անում: Նրա երեսի ժամանակ նորից էր հիշեցնում անամպ երկրնքում գտնվող լուսնի մանգաղը: Բատտիստան շարունակեց.

— Ես միշտ մտածել եմ, գոնե մի ամիս առանց որևէ աշխատանքի և գործերի մասին հոգալու ասլրել այնտեղ, բայց դա ոչ մի կերպ ինձ չի հաջողվում... Մենք այստեղ՝ քաղաքում, բնությանը հակառակ կյանք ենք վարում... մարդը ստեղծված չէ նրա համար, որպեսզի ապրի գրասենյակում, այս թղթապանակների մեջ... և իսկապես էլ, Կապրիի ժողովուրդը շատ ավելի երջանիկ տեսք ունի, քան մենք... Պետք է տեսնեք, թե նրանք ինչպես են երեկոները դուրս գալիս զբոսնելու... պատանիներ, աղջիկներ, բոլորը ժպտուն, հանգիստ, գեղեցիկ, ուրախ... Եվ դա շնորհիվ այն քանի, որ նրանց կյանքում մեծ ու կարևոր գործեր չեն լինում, իսկ նրանց ձգտումներն ու հետաքրքրությունները փոքր են, աննշան... այս, երանի նրանց...

Փոքր-ինչ լոելուց հետո Բատտիստան նորից շարունակեց.

— Ինչպես ասացի, ես Կապրիում մի ամառանոց ունեմ, բայց, դժբախտաբար, երբեք այնտեղ չեմ ապրում... Այդ ամառանոցը գնելու օրից մինչև այսօր ես ընդամենը մի երկու ամիս հազիվ մնացած լինեմ այնտեղ... Նոր Ռայնգոլդին հենց այդ էի ասում, որ իմ ամառանոցը ամենահարմար տեղն է սցենարի վրա աշխատելու համար... Նախ և առաջ ձեզ կներշընչի ինքը բնատեսարանը... Իսկ մյուս կողմից էլ, ինչպիս

իս արդեն ասացի Ռայնգոլդին, այդ բնատեսարանը լրիվ համընկնում է ֆիլմի սյուժեի հետ։

— Սինյոր Բատտիստա, — ասաց Ռայնգոլդը, — աշխատել կարելի է ամենուրեք... իհարկե, Կապրին կարող է ավելի օգտակար լինել... Եթե, ինչպես կարծում եմ, բնական պայմաններում նկարահանումներ անելու լինենք նեապոլի ծոցում։

— Միանգամայն ճիշտ է... Բայց Ռայնգոլդն ասում է, որ ինքը գերադասում է հյուրանոցում ապրել։ Նա ունի իր սովորույթները, իսկ մյուս կողմից էլ, երբեմն նա սիրում է մտածել ու աշխատանքը կատարել առանձին, երբ ոչ ոք չի խանգարում իրեն։ Իսկ դուք, Մոլտենի, ինձ թվում է, որ կարող եք ապրել ամառանոցում, ձեր տիկնոջ հետ միասին... Ոտնավանդ որ ինձ մեծ հաճույք պատճառած կլինեք... Վերցաղես կիմանամ, որ մարդ է ապրում... Ամառանոցը բոլոր հարմարություններն ունի, իսկ ինչ տան գործերն անող որևէ կին գտնելուն է վերաբերում, դա ոչ մի դժվարություն չի ներկայացնում։

Ինչպես միշտ, ես իսկույն էմիլիայի մասին մտածեցի։ Եվ մտածեցի նաև այն մասին, որ Կապրիում՝ այդպիսի գեղեցիկ ամառանոցում մնալը կարող է թերևս շատ հարցեր լուծել։ Ճշմարիտ եմ ասում, շգփտեմ ինչու, ես հանկարծ այն զգացումն ու համոզմունքն ունեցա, որ դա կարող է լուծել իմ բոլոր խնդիրները։

— Շնորհակալ եմ, — զերմ անկեղծությամբ ասացի ես Բատտիստային։ — Ես էլ եմ կարծում, որ Կապրին շատ հարմար է սցենար գրելու համար... և ես ու կինս մեծ հաճույքով կապրենք ձեր ամառանոցում։

— Հիանալի է, եղավ, — ասաց Բատտիստան և ձեռքը այնպես բարձրացրեց, որ կարծես ուզում էր առնել շնորհակալությունների հեղեղի առաջը, որը ես մտադրություն էլ լունեի արտահայտելու։ — Պայմանավորվեցինք։ Դուք կգնաք Կապրի, ես էլ ձեզ հյուր կգամ... իսկ հիմա եկեք մի քիչ ֆիլմից խոսենք։

«Վաղոց պիտի խոսեինք», — մտածեցի ես և ուշադրությամբ նայեցի Բատտիստային։ Այժմ արդեն ինձ տանջում էր զղջումի մի զգացում, թե ես ինչու այդքան հապճեալ ըն-

դունեցի նրա հրավերքը։ Զգիտեմ ինչու, բայց բնազդով զգում էի, որ էմիլիան հավանություն չի տա իմ ցուցաբերած շտապողականությանը։ Ես պետք է նրան ասած լինեի, որ ինձ անհրաժեշտ է այդ մասին գեռ մտածել և խորհրդակցել կնոջս հետ, — փոքր-ինչ վրդովված հանդիմանեցի ինքս ինձ։ Իսկ այն ջերմությունը, որ ցուցաբերեցի այդ հրավերքն ընդունելիս, ինձ թվաց ոչ միայն անտեղի, այլ նույնիսկ ամոթալի։

— Մի հարցում մենք բոլորս համաձայն ենք, — շարունակեց Բատտիստան, — դա այն է, որ կինոյում պետք է ինչոր մի նոր բան գտնել... Հետպատերազմյան շրջանն արդեն անցել է, այժմ զգացվում է նոր ֆորմովայի անհրաժեշտություն... օրինակ, վերցնենք նեռոեալիզմը. դրանից բոլորն արդեն բավական հոգնել են... Վերլուծելով այն պատճառները, որոնց հետևանքով նեռոեալիստական ֆիլմերը ձանձրույթ են պատճառում, գուցե մենք կարողանանք հասկանալ, թե ինչպիսին պետք է լինի նոր ուղղությունը։

Ինչպես արդեն ասել եմ, ես գիտեի, որ Բատտիստան այն մարդկանցից չեմ, որոնք սիրում են հարցերը բացեիքաց դնելու նա ցինիկ շէր, կամ գոնե, աշխատում էր այդպիսին շերեալ։ Ի տարբերություն մյուս պրոդյուսերների, Բատտիստան շատ հազվադեպ էր խոսում դրամական մուտքերի մասին։ Շահույթի հարցը, որ նրա համար ոչ միայն պակաս, այլ գուցե ավելի մեծ կարևորություն ուներ, քան ուրիշների, Բատտիստան միշտ ստվերում էր թողնում։ Եթե որևէ ֆիլմի սյուժեն նրան թվում էր, թե համապատասխան եկամուտ չի բերի, Բատտիստան ուրիշների նման չէր ասում. «Այս սյուժենվ մի կոպեկ փող չես վաստակի»։ Ոչ, նա ասում էր. «Այս սյուժեն այսինչ կամ այնինչ պատճառով ինձ դուր չի գալիս»։ Իսկ այդ բերած պատճառներն էլ միշտ լինում էին կամ էսթետիկական, կամ բարոյական կարգի։ Բայց ինչպես էլ ուզում է լիներ, վերջին փորձաքարը միշտ էլ մնում էր շահույթը։ Կինոարվեստում եղած գեղեցիկի և բարոյականի մասին տարվող բազմաթիվ բանավեճերից և այն ամենից հետո, ինչը ես Բատտիստայի ծխածածկույթն էի համարում, միշտ ընտրությունը ընկնում էր առևտրական տեսակետից ամենաշահութաբեր վարիանտի լուծման վրա։ Այդ էր պատ-

հառը, որ Բատտիստայի այդքան կրկնվող երկար ու բարդ զատողությունները՝ լավ և վատ, բարոյական և անբարոյական ֆիլմերի վերաբերյալ վաղուց արդեն իմ մեջ ոչ մի հետաքրքրություն չէին հարուցում:

Ես անվերջ սպասում էի, մինչև որ նա ոտք դնի հաստատուն հողի վրա, իսկ այդ հաստատուն հողը նրա համար միշտ և անփոփխորեն մնում էր տնտեսական շահը: Ես այս անգամ նույնպես մտածեցի. «Ի՞արկե, Բատտիստան չի ասի, թե պրոդյուսերները նեռեալիստական ֆիլմերից ձանձրացել են, որովհետեւ վերջիններս այլևս օգուտ չեն բերում: Ապա մի լսենք, թե ինչ է ասելու... Եվ իսկապես էլ, նա մի վայրկյան միայն մտածեց և իսկույն շարունակեց.

— Իմ կարծիքով, նեռեալիստական ֆիլմերը բոլորին էլ որոշ շափով ձանձրացրել են, որովհետեւ դրանք առողջ ֆիլմեր չեն:

Այս ասելուց հետո նա կանգ առավ: Ես խեթ-խեթ նայեցի թայնգոլդին. Նա նույնիսկ աշքն էլ շթարթեց: Բատտիստան, որ իր այդ լուսաբամբ ուզում էր ընդգծել «առողջ» բառը, սկսեց բացատրել.

— Երբ ես ասում եմ նեռեալիստական ֆիլմերը առողջ ֆիլմեր չեն, դրանով ուզում եմ ասած լինել, որ նրանք չեն օգնում ապրելուն, մարդուն չեն գոտեպնդում, չեն զորեղացնում նրա հավատը կյանքի նկատմամբ... Նեռեալիստական ֆիլմերը ընկճում են մարդուն, դրանք հոռետեսական, մոայլ ֆիլմեր են... Էլ չեմ ասում այն, որ այդ ֆիլմերը իտալիան ներկայացնում են որպես ծակաչք երկիր՝ ի մեծ ուրախություն այն օտարերկրացիների, որոնք շահագրգոված են մտածելու, թե իտալիան իսկապես էլ այդպիսին է: Եթե նույնիսկ դա էլ մի կողմ թողնենք, որը ինքնըստինքյան բավական կարենը հանգամանք է, ապա շի կարելի անտեսել, որ նեռեալիստական ֆիլմերը շափազանց շատ են շեշտում կյանքի բացասական կողմերը, մատնացույց անում այն ամենը, ինչ ստոր է և նողկալի, ինչ կեղտոտ է և աննորմալ մարդկային կյանքում... Մի խոսքով, դրանք հոռետեսական, վատառողջ ֆիլմեր են, ֆիլմեր, որոնք մարդկանց անընդհատ հիշեցնում են նրանց դժվարությունները և ոչ թե օգնում դրանք հաղթահարել:

Ես նայում էի Բատտիստային և չէի կարողանում հասկանալ, արդյո՞ք նա ասում է այն, ինչ մտածում է, թե պարզապես ձևացնում է: Նրա ասածների մեջ ինչ-որ մի անկեղծություն կար: Գուցե դա ընդամենը այն մարդու անկեղծությունն էր, որը հեշտությամբ համաձայնում է հավատալ այն բանին, ինչը իրեն օգուտ է, գուցե, բայց այնուամենայնիվ ինչ-որ անկեղծություն կար:

Բատտիստան շարունակում էր: Նրա ձայնի երանգը թվում էր ոչ թե մարդկային է, այլ մի տեսակ գրեթե մետաղային, անգամ եթե աշխատում էր, որ այդ ձայնը սիրալիր հնչի:

— Ռայնգոլդը մի առաջարկություն արեց, որը ինձ շատ հետաքրքիր է թվում... Նա նշեց, որ այս վերջին տարիներին մեծ հաջողություն են ունենում Աստվածաշնչի սյուժեներով գրված ֆիլմերը... Դրանք հենց այն նկարներն են, որոնք ամենից շատ են դրամ բերել:

Բատտիստան դա նշեց մի տեսակ մտածկոտ, որպես փակագծերի մեջ ասված մի փաստ, որին նա ինքը չէր ուզի որևէ կարևորություն տալ:

— Իսկ ի՞նչն է պատճառը... Պատճառը, իմ կարծիքով այն է, որ Աստվածաշնչը աշխարհում երբեք գրված բոլոր գրքերից ամենաառողջն է... Հա, ուրեմն, Ռայնգոլդն ասաց, որ անգլոսաքսերը Աստվածաշնչ ունեն, իսկ մենք էլ՝ Միջերկրական ծովի կովտուրայի մարդիկ, ունենք Հոմերոս... Ճի՞շտ է:

Նա խոսքն ընդհատելով, այնպես շրջվեց դեպի Ռայնգոլդը, որ կարծես ուզում էր հարցնել, թե ճի՞շտ՝ է արդյոք հաղորդել նրա խոսքերը:

— Միանգամայն ճիշտ է,— հաստատեց Ռայնգոլդը, և նրա ժպտացող երեսին իսկույն թեթև տագնապի մի արտահայտություն հայտնվեց:

— Զեզ՝ միջերկրականցիներիդ համար,— Բատտիստան շարունակեց մեջբերում անել Ռայնգոլդի ասածներից,— Հոմերոսը նույնն է, ինչ որ Աստվածաշնչը անգլոսաքսերի համար... Ուրեմն, ինչո՞ւ մենք մի ֆիլմ շտեղծենք, օրինակ, «Ռդիսականի» մոտիվներով:

Լուսթյուն տիրեց։ Ես շշմել էի և, ցանկանալով ժամանակ յաջել, ինձ վրա ճիգ գործադրելով, հարցրի։

— Ամբողջ «Ռդիսականը», թե՞ «Ռդիսականից» որեւէ լոլիզոդ։

— Մենք այդ հարցն արդեն քննարկել ենք, — իսկույն վրա բերեց Բատտիստան, — և եկել ենք այն եզրակացության, որ ավելի լավ կլինի, եթե վերցնենք ամբողջ «Ռդիսականը»... Բայց դա կարենոք չէ... Կարևորը բոլորովին ուրիշ րոն է, — ձայնը բարձրացնելով, շարունակեց նա։ — Նորից րնիթերցելով «Ռդիսականը», ես վերջապես հասկացա, թե ինչ եմ այսքան ժամանակ որոնել առանց ինձ հաշիվ տալու։ Ես որոնել եմ այն, ինչը չի կարելի գտնել նեռուալիստական ֆիլմերում։ Այն, ինչը, օրինակի համար, ես երբեք չեմ գտել վերջերս ինձ առաջարկած ձեր և ոչ մի սյուժեում, Մոլտենի... Մի խոսքով, այն, ինչը զգալով հանդերձ, ես չեմ կորողանում բացատրել ինչպես հարկն է և ինչը մեզ կինոտրվիստում նույնքան է պետք, որքան և կյանքում պոեմիան։

Ես դարձյալ նայեցի Ռայնգոլդին։ Նա շարունակում էր ժպտալ առաջվա նման։ Բայց այս անգամ ժպտում էր ամբողջ երեսով մեկ և, հավանություն տալով, գլուխը տմբությունում։ Ես ինձանից անկախ և շատ շոր ասացի։

— «Ռդիսականում», ինքնըստինքյան հասկանալի է, պոեմիա ինչքան ասես կա... Բանը այդ պոեզիան ֆիլմի մեջ անցելուն է։

— Ճիշտ է, — ասաց Բատտիստան և, սեղանից մի քանոն վերցնելով, ուղղեց իմ կողմը։ — Ճիշտ է... Հենց դրա համար եւ դուք գոյություն ունեք, Ռայնգոլդը և դուք, Մոլտենի... Ես զիտեմ, որ այնտեղ պոեզիա կա... իսկ ձեր երկուսի գործը հենց այդ պոեզիան այնտեղից դուրս բերելն է։

— «Ռդիսականը» մի ամբողջ աշխարհ է, — ասացի ես, — ոյնտեղից կարելի է դուրս բերել ինչ ուզում ես... Բայց մարդուհաք է իմանա, թե որ տեսանկյունից է անհրաժեշտ մոռենալ նրան։

Այժմ Բատտիստան թվում էր խիստ դարմացած, որ իր առաջարկությունն իմ մեջ ոչ մի էնտուզիազմ շառաջացրեց։ Նու վերին աստիճանի լարված նայեց ինձ, կարծես ցանկա-

նալով իր համար պարզել, թե ինչ դիտավորություն է թաքնըված իմ այդ սառնության տակ: Այնուհետև դրա պարզաբանումը հետաձգելով, ըստ երևույթին, մի որոշ ժամանակով, նա տեղից վեր կացավ, անցավ սեղանի կողքով և, գլուխը բարձր պահած, ձեռքերը խրած շալվարի գրապանները, սկսեց սենյակում անցուղարձ անել: Մենք շրջվեցինք՝ նրան նայելու: Սենյակում հետուառշ քայլելով, Բատտիստան ասում էր.

— Այն, ինչը ինձ ամենից առաջ ցնցեց «Ողիսականում», դա Հոմերոսի պոեզիայի տեսարանայնությունն է... Տեսարանայնություն ասելով ես նկատի ունեմ այն, ինչը անառկելիորեն դուք է գալիս հասարակությանը... Վերցնենք, օրինակի համար, թեկուզե նավզիկայի էպիզոդը... Այն պատկերը, որտեղ շքնաղ ու մերկ աղջիկները շփշփացնում են ջրում՝ թփի հետեւ թաքնված Ողիսևի աշքի առաջ... Ահա և ձեզ «Հողացող գեղեցկուհիների» տեսարանից մի վարիանտ... Կամ թե չէ վերցրեք Պոլիֆեմին. միաշքանի այդ ձիվաղին, հսկային այդ, հեքիաթային այդ հրեշին... Չէ որ դա իսկական Կինդ-Կոնդ է, մինչպատերազմյան կինոյի ամենատարածված գործող անձերից մեկը, որը ցնող հաջողություններ էր ունենում... Հապա Կիրկե՞ն իր ապարանքում... չ՞ո որ դա Անտինեան է «Աստվածիդայից»... Ահա սրանք ենք մենք կոչում տեսարանայնություն... Եվ այդ տեսարանները, ինչպես ասացի, ոչ թե լոկ տեսարաններ են, այլև պոեզիա...

Խիստ գրգոված ու սքանչացած Բատտիստան կանդ առայի մեր առջև և հանդիսավորությամբ արտասանեց.

— Ահա թե ես ինչպես եմ պատկերացնում «Տրիումֆ-ֆիլմի» արտադրած «Ողիսականը»:

Ես ոչինչ շասացի, հիանալի հասկանալով, որ պոեզիան իմ և Բատտիստայի համար բոլորովին տարբեր հասկացություններ են:

Ես հասկանում էի, որ ըստ նրա պոեզիայի այդպիսի ըմբռնման, «Տրիումֆ-ֆիլմի» արտադրած «Ողիսականը» լինելու է Հոլիվուդի բիբլիական սյուժեներով արված ֆիլմերի ընդօրինակությունը. այսինքն ֆիլմ, որտեղ լինելու են հրեշներ, մերկ կանայք, գայթակղիչ տեսարաններ, տարիանը

և վերամբարձ շքեղություն։ Վերջին հաշվով, ասում էի ինքս ինձ, Բատտիստայի ճաշակը փաստորեն դեռ գ'Անունցիոյի ժամանակի իտալական պրոդյուսերների ճաշակն է։ Եվ ինչպես կարող էր տարբեր լինել։

Բատտիստան, նորից պտույտ տալով գրասեղանի շուրջը, նստեց իր տեղը և ինձ հարցրեց.

— Հը, ի՞նչ կարող եք ասել, Մոլտենի։

Կինոյի աշխարհին ծանոթ յուրաքանչյուր մարդ գիտե, որ կան այնպիսի ֆիլմեր, որոնց սցենարից դեռ մի բառ էլ չկրված, համոզված կարելի է ասել, որ կավարտվեն ու կներկայացվեն։ Սակայն դրանց կողքին կան նաև այնպիսի ֆիլմեր, որոնց մասին նույնիսկ պայմանագիր կնքելուց և սցենարի հարյուրավոր էջեր գրելուց հետո էլ չի կարելի ասել, որ կհասնեն իրենց ավարտին։ Մինչ Բատտիստան խոսում էր, ոլրոֆեսիոնալ սցենարիստի հոտառությամբ ես իսկույննեթ զգացի, որ նրա «Ողիսականը» հենց այն ֆիլմերից է, որոնց մասին շատ է խոսվում, բայց որոնք այդպես էլ դուրս չեն դալիս էկրանի միքա։ Ինչի՞ց եկա այդ եզրակացությանը։ Ես դժվարանում եմ բացատրել. գուցե նրանից, որ այդ ֆիլմը ինձ շափականց հավակնութվաց, գուցե նաև այն տպավորության պատճառով, որը ինձ վրա թողեց Ռայնգոլդի արտաքինը, որ այնքան վեհատես էր նստած ժամանակ և այնքան փոքր, երբ ոտքի ելավ։ Ես զգում էի, որ, ինչպես և Ռայնգոլդը, ֆիլմն ունենալու է հիանալի սկիզբ և ողորմելի վերջավորություն, արդարացնելով ծովահարսերի մասին եղած հայտնի արտահայտությունը. «desinit յո րիսեմ»¹։ Իսկ Բատտիստան ինչո՞ւ էր ուզում այդպիսի ֆիլմ ստեղծել։ Ես զիտեի, որ նա շատ զգուշավոր և ոիսկից հեռու մնացող մարդ է։ Հավանական է, ինչպես ես կարծում էի, նա հույս է դրել, օգտագործելով Հոմերոսի անունը, «Ողիսականի» միջոցով, որը Ռայնգոլդի արտահայտությամբ միշերկրականցիների Աստվածաշունչն է, մեծ փողեր վաստակել, գուցե նաև Ամերիկայից։ Սակայն մյուս կողմից էլ գիտեի, որ ֆիլմի լցուցադրվելու դեպքում Բատտիստան, որ այդ տեսակետից ոյնշով չէր տարբերվում մյուս պրոդյուսերներից, որևէ պա-

¹ Ամեն ինչ ձկան պոշով է վերջանում (լատ.)։

տըրվակ կգտներ՝ իմ թափած աշխատանքը անվճար թողնելու համար։ Միշտ այդպես է լինում։ Եթե ֆիլմը հաջողություն չի ունենում, պրոդյուսերը մեծ մասամբ առաջարկում է հետաձգել արդեն ավարտված սցենարի վճարը մինչև հաջորդ ֆիլմի արտադրությունը, և խեղճ սցենարիստը չի համարձակվում առարկության որևէ խոսք ասել։ Այդ պատճառով էլ ես մտածեցի, որ ամեն կերպ պետք է աշխատեմ պայմանագիր կնքել և, որ կարևորն է, ստանալ պայմանագրային կանխավճարը։ Դրան հասնելու համար միայն մի ձև կարևկայակոչել բոլոր դժվարությունները և այնպես անել, որ Բատտիստան անպայման զգա իմ աշխատակցելու անհրաժեշտությունը։ Եվ ես շատ չոր ասացի։

— Իմ կարծիքով, դա հիանալի միտք է։

— Այնուամենայնիվ, չի երևում, որ դուք դրանից ոգևորված եք։

— Ես վախենում եմ, որ դա իմ ժանրը ըինի...— ավելորդ անկեղծությամբ պատասխանեցի ես,— և վեր լինի ուժեղիցս։

— Իսկ ինչո՞ւ...— երևում էր, որ Բատտիստան վրդովվում է։— Դուք միշտ ասում էիք, որ կցանկանայիք լուրջ ֆիլմի վրա աշխատել... իսկ այժմ, երբ ես ձեզ այդ հնարավորությունը տալիս եմ, դուք հետ եք քաշվում։

— Գիտեք ինչ, Բատտիստա,— աշխատեցի բացատրել նրան,— իմ հակումները հոգեբանական ֆիլմերի կողմն են... իսկ դա, եթե ես ձեզ ճիշտ եմ հասկացել, պետք է որ մաքուր տեսարանային ֆիլմ լինի... ինչպես բիբլիական սյուժեներով ստեղծված ամերիկյան ֆիլմերն են։

Բատտիստան շհասցրեց ինձ պատասխանել. Հենց այդ նույն բոպեին բոլորովին անսպասելիորեն խռոակցության մեջ մտավ Ծայնգոլդը։

— Սինյոր Մոլտենի,— ասաց նա իր սովորական կիսալուսնային ժպիտը երեսին և իսկույն նմանվեց այն դերասանին, որը արհեստական բեղեր է կպցնում իրեն։ Ապա փոքր-ինչ ձգվելով առաջ, շատ հարգալից, գրեթե շողոքորթող տոնով շարունակեց։— Սինյոր Բատտիստան հիանալի ներակայացրեց մեր մտահղացումը... Նա շատ ճիշտ պատկերացում տվեց այն ֆիլմի մասին, որը ես ուզում եմ ստեղ-

ծել ձեր օգնությամբ։ Սակայն սինյոր Բատտիստան այդ բոլորը ասաց որպես պրոդյուսեր, իր ուշադրությունը կենտրոնացնելով ամենից առաջ տեսարանային էլեմենտների վրա։ Բայց եթե ձեր հակումները դեպի Հոգեբանական սյուժեներն են, ուրեմն դուք առանց այլևայլության պետք է աշխատեք այս ֆիլմի վրա, քանի որ այս ֆիլմը հենց Ողիսեսի և Պենելոպեի Հոգեբանական փոխարաբերությունների մասին է... Ես ուզում եմ ֆիլմ ստեղծել մի մարդու մասին, որը սիրում է իր կնոջը, բայց չի սիրվում նրանից։

Ես մի տեսակ շփոթվեցի, մանավանդ այն պատճառով, որ Ռայնգոլդի արհեստական ժայռով լուսավորված դեմքը տյնպես մոտեցավ իմին, որ թվաց, թե փակեց նահանջի բոլոր ճանապարհները ես պետք է իսկույնեթ պատասխան տայի։ Եվ ահա հենց այն ըուպեին, երբ ուզում էի առարկել, թե «Բոլորովին էլ ճիշտ չէ ձեր այն կարծիքը, թե Պենելոպեն չի սիրում Ողիսեսին», ոեժիսորի վերջին խոսքերը «մի մարդու մասին, որ սիրում է իր կնոջը, բայց չի սիրվում նրա կողմից», Հանկարծ ինձ հիշեցրին էմիլիայի և իմ միջև եղած փոխարաբերությունները։ Մի՞թե ես հենց այն մարդը չէի, որը սիրում է իր կնոջը, բայց չի սիրվում նրա կողմից։ Եվ այդ նույն ըուպեին ինչ-որ մի խորհրդավոր ասոցիացիայով իմ հիշողության մեջ Հանկարծ Հառնեց մի բան, որը, ինչպես կարծում էի ըստ երևույթին, կարող էր պատասխան տալ իմ այն Հարցին, որ տալիս էի ինքս ինձ ընդունարանում նստած ժամանակ, երբ սպասում էի Բատտիստայի մոտ մտնելու համար։ ինչո՞ւ էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում։

Այժմ, երբ ես այս բոլորը պատմում եմ, կարող է թվալ, թե դա տեսել է երկար, մինչդեռ իրականում այդ հիշողությունն իմ գիտակցության միջոցով սուրաց և անցավ ընդամենը մի ակնթարթում։ Այսպես, ուրեմն, մինչ Ռայնգոլդը ինձ էր մոտեցնում իր ժամանելու, ես Հանկարծ ինձ տեսու կահավորված բնակարանի հյուրասենյակում նստած և սցենարը թելադրելիս։ Սցենարի թելադրությունը մոտենում էր իր ավարտին, արդեն մի քանի օր էր, ինչ շարունակում էր նրա մեքենագրությունը, բայց, չնայած դրան, ես դեռ չէի կարող ասել մեքենագրուհին լավիկն է, թե ոչ։ Մի շատ անհան դեպք միայն բացեց իմ աշքերը։ Երբ նա մեքենայի

ստեղներին էր խփում ինչ-որ մի նախադասություն վերջաց-նելու համար, ես նրա ուսի վրայով նայեցի մեքենագրվող թերթին և նկատեցի, որ մի սխալ է արել: Թեքվելով առաջ, փորձեցի ուղղել այդ սխալը և մատով սկսեցի խփել մեքենայի ստեղներին՝ սխալված բառը ճիշտ գրելու համար: Բայց այդ անելիս ես ինձանից անկախ կպա նրա ձեռքին և նկատեցի, որ դա մեծ և ուժեղ ձեռք է, բոլորովին անհամատեղելի նրա փոքրիկ ու նուրբ մարմնի հետ: Բայց նա ձեռքը հետ շքաշեց: Ես մեքենագրեցի ևս մի բառ և այս անգամ, գուցե և ոչ առանց դիտավորության, նորից հպվեցի նրա մատներին: Հետո նայեցի երեսին և տեսա, որ ինքն էլ փոխադաբար ինձ է նայում, և ոչ թե հենց այնպես, այլ մի տեսակ սպասողական և նույնիսկ հրավիրող հայացքով: Բոլորովին անսպասելի, կարծես հենց նոր էի նրան տեսնում, ես զգացի, որ լավիկն է: Նա մսեղ շրթունքներով փոքրիկ բերան ուներ, քմահաճ քիթ, ոև խոշոր աշքեր և խիտ ու փարթամ մազեր, որոնք հետ էին սանրած: Սակայն գունատու նուրբ դեմքին դժգոհության ու վրդովմունքի մի արտահայտություն կար: Վերջապես, մի առանձնահատկություն ես. երբ նա դեմքը մի տեսակ ծամածոելով ասաց. «Ներեցնք, իմ ուշադրությունը մի պահ շեղվեց»,— ինձ ապշեցրեց նրա որոշակիորեն տհաճ ձայնի սուր, շոր տեմբրը: Ուրեմն, նայելով այդ աղջկան, ես նկատեցի, որ նա ոչ միայն աշքերը շփախցրեց, այլև ավելի ագրեսիվ սեեռեց ինձ վրա: Ըստ երեսութին, դա որոշ շափով պղտորել էր իմ մտքերը կամ, համենայն դեպս, այնպիսի փոփոխություն էր առաջացրել իմ դեմքին, որ այդ պահից ի վեր մի քանի օր շարունակ մենք անընդհատ իրար էինք նայում: Ավելի ճիշտ, նա էր անվերց նայում, ընդ որում, նայում էր անամոթ ու լիրբ հայացքով: Երբ ես աշքերս փախցնում էի, նրա հայացքը հետապնդում էր իմ աշքերին, երբ մեր աշքերը հանդիպում էին, նա աշխատում էր այլևս բաց շթողնել իմ հայացքը, իսկ երբ իրեն էի նայում, նա հայացքով սուզվում էր իմ աշքերի մեջ: Ինչպես և լինում է, սկզբնական շրջանում նա ինձ մեկ-մեկ էր նայում, իսկ գնալով այդ հայացքները դարձան ավելի ու ավելի հաճախակի: Վերջապես, շիմանալով ինչ ձեռվ խոսափել նրանցից, ես սկսեցի տեքստը թելադրել՝ նրա թիկուն:

բում այս ու այն կողմ քայլելով։ Բայց այդ համառ պշտուհին դուավ խոշընդոտը շրջանցելու ձևը, նա սկսեց ինձ նայել գիմացի պատին կախած մեծ հայելու մեջ։ Այնպես որ, ամեն տնգամ, հենց որ ես հայացքս վեր էի բարձրացնում, իսկույն հայելու մեջ հանդիպում էի նրա աշքերին, որոնք սկսեոված ինձ էին նայում։ Վերջապես այն, ինչ նա ցանկանում էր, որ կատարվի, կատարվեց. մի օր ես սովորականի նման նրա ուսի վրայով խոնարհվեցի՝ ինչ-որ սխալ ուղղելու, և երբ աշքերս բարձրացրի, մեր հայացքները հանդիպեցին իրար, բայց կարճատե մի համբույրով մի պահ միացան նաև մեր շուրթերը։ Բնորոշն այն էր, որ այդ համբույրից անմիջապես հետո նա ասաց. «Օհ, վերջապես... այլապես ես արդեն սկսել էի մտածել, թե դու այդպես էլ սիրտ չես անի ինձ համբուրել»։ Մի խոսքով, նա այժմ համոզված էր, որ ես արդեն իր բոի մեջ եմ, այնքան էր համոզված, որ նույնիսկ հոգ շտարավ շարունակել այդ համբույրները և ձեռնամուխ եղավ գործին։ Զղջման և շփոթմունքի մի զգացում համակեց ինձ. ոչ մի կասկած չկար, որ այդ աղջիկը ինձ դուր է գալիս, այլապես երբեք նրան չէի համբուրի, բայց կասկածից վեր էր նաև այն, որ ես նրան չէի սիրում։ Փաստորեն համբուրեցի, մղված իմ տղամարդկային փառասիրությունից, որին շոյում էր նրա այնքան հանդուզն համառությունը։ Այժմ նա արդեն մեքենագրում էր առանց ինձ նայելու և աշքերը վեր բարձրացնելու։ Ես նայում էի նրա գունատ և կլոր դեմքին, սև խիտ մազերի դեղին, և նա գնալով ավելի ու ավելի էր ինձ դեղեցիկ թվում։ Այնուհետեւ, ըստ երևույթին դիտավորյալ, նա նորից ինչ-որ սխալ արեց, և ես, ցանկանալով ուղղել այդ սխալը, կրկին խոնարհվեցի նրա ուսի վրայով։ Նա հետեւում էր իմ յուրաքանչյուր շարժումին։ Բայց հենց որ երեսս մոտեցավ իրենին, նա արագ շրջվեց, ձեռքերը փաթաթեց վղիս և, քաշելով ինձ դեպի իրեն, բերանը սեղմեց իմ շուրթերին։ Այդ պահին դուռը բացվեց և ներս մտավ էմիլիան։

Ես կարծում եմ, որ ոչ մի անհրաժեշտություն չկա պատմելու այն մանրամասնությունների մասին, որոնք տեղի ունեցան դրանից հետո։ Էմիլիան իսկույն դուրս գնաց, իսկ ես շտապելով աղջկան ասացի. «Սինյորինա, այսօր աշխատանքը վերջացած է... գնացեք տուն», և գրեթե վազելով ինձ

գցեցի Էմիլիայի սենյակը։ Ես սպասում էի խանդի տեսարանի, մինչդեռ երբ ներս մտա, Էմիլիան շատ կարճ ասաց. «Գոնե շուրթերիդ ներկը սրբեիր»։ Ես շրթունքներս սրբեցի, նստեցի Էմիլիայի կողքին և սկսեցի արդարանալ, պատմելով նրան ճշմարտությունը։ Նա լսեց ինձ մի տեսակ անորոշ և թերահավատ, բայց ըստ էության ներողամտորեն և վերջում ասաց, որ եթե իսկապես սիրում եմ այդ մեքենագրուհուն, ապա պետք է իրեն ասեի, և ինքն առանց այլեւայլության ինձ ապահարզան կտար։ Բայց նա այդ ասաց առանց վրդովմունքի կամ նեղանալու, մի տեսակ տխուր մեղմությամբ, կարծես լուս խնդրում էր, որպեսզի ես հերքեմ այդ։ Վերջապես իմ անհամար բացատրություններն ու հուսահատ վիճակը (ես ուղղակի սարսափած էի այն մտքից, թե Էմիլիան կարող է ինձ լքել) համոզեցին նրան, և նա փոքրինչ համառելուց հետո խոստացավ ներել ինձ։ Հենց այդ նույն օրը, ճաշից հետո, Էմիլիայի ներկայությամբ գանգահարեցի մեքենագրուհուն և հայտնեցի, որ այլևս նրա ծառայության կարիքը շունեմ։ Աղջիկը փորձեց պայմանավորվել ինձ հետ որևէ տեղ հանդիպելու, բայց ես պատասխանեցի նրան խոսափողաբար և այն օրից ի վեր այլևս նրան չեմ տեսել։

Ինչպես արդեն ասել եմ, կարող է թվալ, թե այս հիշողությունը երկար է տեսել, բայց իրականում դա կատարվեց կայծակի արագությամբ։ Հանկարծ գուոր բացվեց, և հայտնրվեց Էմիլիան հենց այն վայրկյանին, երբ ես մեքենագրուհուն համբուրում էի։ Ապա նաև ակնթարթային այն միտքը, թե ինչպես չեմ հաշվի առել այդ։ Ոչ մի կասկած լինել չի կարող, մտածում էի ես, որ ամեն ինչ հետևյալ կերպ է եղել։ Էմիլիան ձեացրել է այնպես, իբրև այդ դեպքին կարևորություն չի տալիս, իսկ իրականում, գուցե և առանց գիտակցելու, սկսել է հոգու խորքում տանջվել։ Հետագայում, այդ դեպքը մտաբերելիս, նա իր հիշողության շուրջը անվերջ փաթաթում և ամրացնում էր աճող հիասթափության կծիկր։ Այդպիսով, այն համբույրը, որը ինձ համար լոկ վայրկենական մի թուլություն էր, նրա հոգում, հոգեբույժների լեզվով ասած, այնպիսի մի վնասվածք էր առաջացրել կամ վերք, որը

ժամանակի ընթացքում ոչ միայն չէր սպիացել, այլև, ընդհակառակը, գնալով ավելի էր գրգովել ու խորացել:

Ըստ երևույթին, մինչ ես այս ամենի մասին մտածում էի, իմ դեմքի արտահայտությունը այնքան էր դարձել ցըրփած, որ հանկարծ, կարծես խտացած մշուշի միջից, ինձ հասավ Ռայնգոլդի ձայնը:

— Դուք ինձ լսո՞ւմ եք, սինյոր Մոլտենի:

Մշուշը վայրկենապես ցրվեց, ես խսկույն սթափվեցի և իմ առաջ տեսա ոեժիսորի ժպտացող դեմքը:

— Ներեցեք,— ասացի ես:— Միտքս ուրիշ տեղ էր... ես մտածում էի Հենց ձեր ասածի մասին. մի մարդ, որը սիրում է իր կնոջը, բայց չի սիրվում նրա կողմից... սակայն...— Հմանալով ինչ ասել, ես առարկեցի նրան գլուխս եկած առաջին խկ մտքով.— բայց չէ որ պոեմում Ողիսեսը սիրված է Պինելոպեի կողմից... ավելին, որոշ իմաստով, ամբողջ պոեմը Հենց Պինելոպեի դեպի Ողիսեսն ունեցած սիրո վրա է խարսխվում:

— Դա հավատարմություն է, սինյոր Մոլտենի, և ոչ թե սեր...— ժպտալով հերքեց իմ առարկությունը Ռայնգոլդը:— Պինելոպեն հավատարիմ է Ողիսեսին, բայց մենք չգիտենք, թե նա ինչ աստիճան է սիրում նրան... և ինչպես ձեզ հայտնի է, երբեմն կարելի է լինել անսահման հավատարիմ և, այնուամենայնիվ, չսիրել... Դեռ ավելին, որոշ դեպքերում հավատարմությունը ինքնասիրության վրեժի, փոխհատուցման մի ձեւ է... Հավատարմություն և ոչ թե սեր:

Ռայնգոլդի այդ խոսքերը նորից ինձ ապշեցրին: Ես դարձյալ մտածեցի Էմիլիայի մասին, ինքս ինձ հարցնելով, թե իս չէի՞ գերադասի արդյոք նրա դավաճանությունը և դրան հաջորդող զղջումները հավատարմությունից ու անտարբերությունից: Անկասկած, կգերադասեի: Եթե Էմիլիան ինձ դավաճաներ, իսկ հետո իմ առաջ իրեն մեղավոր զգար, ինձ տիելի վստահ կզգայի նրա հետ: Սակայն Հենց նոր ես ինքս ինձ ցույց տվի, որ Էմիլիան ինձ չէր դավաճանել, որ, ընդհակառակը, ես էի եղել նրան դավաճանողը: Նորից մտքերս ինձ տարել էին իրականությունից, երբ հանկարծ սթափվեցի Բատտիստայի ձայնից.

— Մի խոսքով, Մոլտենի, ուրեմն պայմանավորվեցինք, դուք աշխատելու եք Ռայնգոլդի հետ:

— Այո, պայմանավորվեցինք,— ճիգեր գործադրելով, պատասխանեցի ես:

— Հիանալի է, գոհունակությամբ ասաց Բատտիստան,— այդ դեպքում այսպես անենք. վաղը առավոտյան Ռայնգոլդը մեկնելու է Փարիզ, որտեղ և մի շաբաթ կմնաւ Դուք, Մոլտենի, այդ մի շաբաթվա ընթացքում կգրեք «Ռդիսականի» սցենարը և կներկայացնեք ինձ... Հենց որ Ռայնգոլդը Փարիզից վերադառնա, դուք միասին կգնաք Կապրի և անմիջապես ձեռնամուխ կլինեք ֆիլմի աշխատանքներին:

Այդ եզրափակիչ խոսքերից հետո Ռայնգոլդը տեղից կանգնեց, որին ինքնաբերաբար հետեւեցի և ես: Գիտեի, որ ինձ անհրաժեշտ էր խոսել ինչպես պայմանագրի, այնպես էլ կանխավճարի մասին, եթե չէի ուզում, որ Բատտիստան փորձանք բերի գլխիս: Բայց ինձ հանգիստ չէին տալիս էմիլիայի շուրջը պտտվող մտքերը, իսկ ավելի շատ՝ Հոմերոսի ույնգոլցյան մեկնաբանությունները, որոնք այնքան տարօրինակ կերպով նման էին իմ անձնական կյանքի փաստերին: Այս նուամենայնիվ, երբ արդեն մոտենում էինք դունը, ես ծամծըմելով հարցրի նրան.

— Իսկ պայմանագի՞րը:

— Պայմանագիրը պատրաստ է,— բոլորովին անսպասելի բարեհոգությամբ պատասխանեց Բատտիստան,— իսկ պայմանագրի հետ պատրաստ է նաև կանխավճարը... Զեզ, Մոլտենի, անհրաժեշտ է ընդամենը անցնել գրասենյակ՝ մեկն ստորագրելու, մյուսը ստանալու համար:

Այդ անակնկալը ինձ խիստ զարմացրեց: Ես սպասում էի, որ, ինչպես այդ լինում էր մյուս սցենարների վրա աշխատելիս, Բատտիստան ամեն կերպ կաշխատի այնպես անել, որպեսզի հոնորարս իջեցնի և հետաձգի վճարը: Բայց ահա, հակառակ իմ բոլոր սպասումների, նա ինձ վճարում է անմիջապես և առանց քաշքշուկի: Մինչ մենք երեքով գնում էինք կողքի դահլիճ, որտեղ Բատտիստայի գրասենյակն էր տեղավորված, ես ինձ շկարողացա զսպել և ասացի:

— Ծնորհակալ եմ, Բատտիստա... Գիտեք, ուղղակի փողի խիստ կարիք ունեի:

Ել շրթունքս կծեցի. ամենից առաջ այնքան էլ ճիշտ չէր, թե ես կարիքի մեջ էի, իսկ երկրորդն էլ, եթե նույնիսկ դրամի կարիք կար, ապա ոչ այնքան խիստ, ինչքան ենթաղըրդում էր իմ այդ նախադասությունից։ Բացի դրանից, ես դպացի, ինքս էլ շգփում ինչու, որ այդ ասելու կարիքը բոլորովին չկար։ Բատտիստան դա ավելի հեռուն տարավ։

— Ես կուահում էի, սիրելիս,— ասաց նա, հովանավորողի նման և հայրաբար թփթփացնելով ուսս,— և ինչ որ այստքն էր, արի։

Գրասենյակում, դիմելով քարտուղարներից մեկին, որը հստած էր գրասեղանի առաջ, Բատտիստան կարգադրեց.

— Սա սինյոր Մոլտենին է... պայմանագիրը և կանխավրձարը,

Քարտուղարը, որ արդեն ոտքի էր կանգնել, իսկույն բացից թղթապանակներից մեկը և դուրս հանեց այնտեղից պատրաստի մի պայմանագիր, որին կցած էր կանխավճարի ստացման ստորագրությունը։ Ռայնգոլդի ձեռքը սեղմելուց հետո Բատտիստան նորից թփթփացրեց իմ ուսը, աշխատանքիս հաջողություն ցանկացավ և կրկին գնաց իր աշխատասենյակը։

— Սինյոր Մոլտենի,— դիմեց ինձ Ռայնգոլդը, իր հերթին մոտենալով ինձ և մեկնելով ձեռքը,— մենք կտեսնվենք, հենց որ Փարիզից վերադառնամ... Այդ ընթացքում դուք «Աղիսականի» լիբրետոն կվերջացնեք, կներկայացնեք սինյոր Բատտիստային և նրա հետ միասին կքննարկեք։

— Լավ,— ասացի ես, փոքր-ինչ զարմացած նայելով նրան, քանի որ ինձ թվաց, թե նա հասկացավ ու բարեկամար գլխով արեց ինձ։

Ռայնգոլդը նկատեց իմ զարմացած հայացքը և, հանկարծ բանելով թեիցս, բերանը մոտեցրեց ականջիս ու փսփսալով տուաց.

— Հանգիստ եղեք... շվախենաք... Թող Բատտիստան ինչ ոգում է ասի... Մենք հոգեբանական ֆիլմ կստեղծենք... Միայն հոգեբանական։

Ես նկատեցի, որ Ռայնգոլդը «Հոգեբանություն» բառը արտասանում է գերմանական առողջանությամբ։ Հետո նա Ժըպտաց, ձեռքս սեղմեց, ապա կտրուկ գլուխ տվեց և կրունկ-

ները կտկտացնելով դուրս գնաց: Ես նայում էի նրա հետեից, երբ հանկարծ քարտուղարի ձայնը սթափեցրեց ինձ.

— Սինյոր Մոլտենի... չե՞ք բարեհաճի արդյոք այստեղ ստորագրել...

Գլուխ իններորդ

Ընդամենը ժամը յոթն էր, երբ ես վերադարձա տուն: Զայն տվի էմիլիային, բայց պատասխան շտացա, բնակարանը դատարկ էր: Նա տանից դուրս էր եկել և ընթրիքից շուտ հազիվ թե վերադառնար: Ես հիասթափված էի և որոշ իմաստով վշտացած նրա բացակայությունից. ուզում էի առանց այս ու այն կողմ գցելու նստել ու հետը խոսել մեքենագրուհու հետ պատահած դեպքի մասին: Ես համոզված էի, որ մեր գժտվածության հիմնական պատճառը այդ համբույրն է եղել և, մի նոր համարձակությամբ ու հավատով լցված, հույս ունեի, որ մի քանի խոսքով կբացատրեմ այդ թյուրիմացության պատճառը, ապա նոր կհայտնեմ «Ողիսականի» սցենարի համար կնքած պայմանագրի, կանխավճարն ստանալու և կապրի մեկնելու հաճելի նորությունները: Թեև գիտեի, որ նրա հետ տեղի ունենալիք բացատրութունը ընդամենը մի երկու ժամով է հետաձգվում, բայց, այնուամենայնիվ, ոչ միայն մի տեսակ ջղային ու հիասթափված էի, այլև գրեթե դրա մեջ մի վատ նշան էի տեսնում: Այդ ժամանակ ես վստահ էի իմ ուժերի վրա, իսկ մի երկու ժամից հետո, ով գիտեր, կարո՞ղ էի արդյոք նույնքան համոզիչ ապացուցել այն, ինչը կհաջողվեր հիմա: Ինչպես տեսնում եք, չնայած ինձ այնպես էի ձևացնում, թե իբրև, վերջ ի վերջո, գտել եմ կծիկի խճճված թելի ծայրը կամ էմիլիայի ինձ շսիրելու խսկական պատճառը, բայց և այնպես հոգուս խորքում այդ համոզմունքը շունեի: Եվ էմիլիայի տանը վինելը բավական էր, որպեսզի իսկույն իմ տրամադրությունը փշանար ու ես տագնապով լցվեի:

Դժկամ, ջղայնացած, մտացրիվ գնացի աշխատասեն-

յակս և մեքենայաբար սկսեցի գրապահարանում փնտրել «Աղիսականը»՝ Պինդեմոնտեի թարգմանությամբ։ Ապա գըտնելով գիրքը, նստեցի գրասեղանիս մոտ, մեքենայի մեջ թողթ դրի և, վառելով սիգարետս, պատրաստվեցի շարադրել «Աղիսականի» կարճ բովանդակությունը։ Ինձ թվում էր, թե աշխատանքը ինձ հանգստություն կրերի կամ գոնե կօգնի, որպեսզի մոռանամ ինձ հուզող տագնապը. առաջ ես երրիմն դիմում էի այդ միջոցին։ Ուրեմն, բացելով գիրքը, ես դանդաղ ընթերցեցի առաջին երգը։ Այնուհետև թերթի վերելում մեքենագրեցի վերնագիրը՝ «Աղիսականի» կարճ բովանդակությունը» և փոքր-ինչ ցածից սկսեցի շարադրանքը։ «Տրոյական պատերազմը վաղուց արդեն վերջացած է։ Բոլոր հույն հերոսները, որոնք մասնակցել են այդ պատերազմին, ոյժմ արդեն վերադարձել են իրենց տները։ Բոլորը, բացի Աղիսեսից, որը գեռ հեռու է գտնվում հայրենի կղզուց և իր հարազատներից։ Սակայն հասնելով այդ տեղը. ես կասկածելով կանգ առա, մտածելով. նշե՞լ արդյոք իմ կարճ շարադրանքի մեջ աստվածների խորհուրդը, որտեղ քննարկվում էր հենց Աղիսեսի իթակե վերադառնալու հարցը։ Իմ կտրծիքով, աստվածների այդ խորհուրդը կարեոր պահեր, քանի որ դա պոեմի մեջ մտցնում է ճակատագրի անխուսափելիության, ունայնության և միևնույն ժամանակ մարդկային հերոսական ճիգերի և ազնվության իմաստը։ Դուրս գցել աստվածների այդ խորհուրդը, նշանակում է մի կողմ նետել պոեմի ամբողջ վերնաշխարհը, բացասել ամեն մի աստվածային միջամտություն, հրաժարվել այնքան սիրելի և այնքան պոետական աստվածների պատկերումից։ Էայց կասկածից վեր էր, որ Բատտիստան չի ցանկանա նույնիսկ լսել այդ աստվածների մասին, որոնք նրան ոչ այլ ինչ են թվալու, եթե ոչ անմիտ դատարկաբաններ, մտահոգված այնպիսի հարցերի լուծումով, որոնք հիանալի կարող էին լուծել նաև իրենք՝ գործող անձինք։ Իսկ ինչ Ռայնգոլդին է վերաբերում, ապա հոգեբանական ֆիլմի կապակցությամբ նրա արած կասկածելի ակնարկությունը ոչ մի լավ բան չէր կանխագուշակում աստվածների համար. պսիխոլոգիզմը, ինքնըստինքյան հասկանալի է, բացասում էր ճակատագրի հասկացողությունն ու աստվածային միջամտությունը։ Լա-

վագույն դեպքում, ճակատագրի անխուսափելիությունը նա դիտում է մարդկային հոգու խորքում, այսպես կոչված ենթագիտակցության մթին անկյուններում։ Այդ պատճառով էլ աստվածներն ավելորդ են, նրանք ոչ բեմական էֆեկտ ունեն և ոչ էլ հոգեբանական են... Ես այդ բոլորի մասին մտածում էի մի տեսակ հոգնած ու խառնաշփոթ մտքերով։ Ժամանակ առ ժամանակ, նայում էի առջևս դրված գրամեքենային և ինքս ինձ ասում, որ պետք է շարունակեմ աշխատանքը, բայց, այնուամենայնիվ, շարունակելն ինձ չէր հաջողվում, ես մատս անգամ չէի կարողանում շարժել։ Մտքերի մեջ խորասուզված՝ ես անշարժ նստել էի գրասեղանիս առաջ և հայցքս հառել դիմացիս դատարկությանը։ Իրականում այնքան չէի խորհում, որքան ճգնում էի իմաստավորել այն բոլոր հակասական և տհաճ զգացումները, որոնք թախիծ ու սառնություն էին լցրել իմ մեջ։ Սակայն ես այնքան էի ընկըճված, այնպիսի մի խոնջություն էր իշել վրաս ու համակել ինձ այնպիսի խուլ մի վրդովմունք, որ ինքս անգամ չէի կարողանում որոշել, թե ինչ է կատարվում իմ հոգու խորքում։ Եվ հանկարծ, ինչպես բոլորովին անսպասելի պղպջակի ձևով անդորրված լճի մակերեսն է դուրս ելնում ով գիտե ինչքան ժամանակ ջրի տակ ինչ-որ տեղ մնացած օդը, այդպես էլ իմ գլխում մի միտք ծագեց. «Այժմ ես պետք է «Ողիսականը» այնպիսի կինեմատոգրաֆիական ոշնչացնող կրճատումների ենթարկեմ... ինչպիսի կրճատումների ենթարկվում են սովորաբար գեղարվեստական ստեղծագործությունները էկրանացման ժամանակ... իսկ երբ սցենարը արդեն պատրաստ լինի, այս գիրքը նորից կվերադառնա իր պահարանը, կմտնի մյուս գրքերի շարքը, որոնք ինձ նույնպիս ծառայություն են մատուցել ուրիշ սցենարներ գրելիս... Եվ մի քանի տարի հետո, երբ ես դարձյալ փնտրեմ որևէ գիրք, որպեսզի նորից այլանդակեմ մի ուրիշ սցենարի համար, կրկին իմ աշքը կընկնի «Ողիսականին», և ես ինձ կասիմ. «Հաա», սա այն գիրքն է, որը տարիներ առաջ ես Ռայնգոլդի հետ դարձնում էի սցենար... Բայց որից բան դուրս չեկավ... բան դուրս չեկավ այն ժամանակ, երբ մենք ամիսներ շարունակ առավոտից մինչև իրիկուն ամեն օր խոսում էինք Ողիսեսի, Պենելոպեի, կիկլոպների, Կիրկեի և ծովահարսերի մա-

սին... և բան դուրս չեկավ, որովհետև... որովհետև փող յիշարք Այս մտքի վրա ես մի ավելորդ անգամ զգացի, թե ինչպես է իմ մեջ նորից գլուխ բարձրացնում խորին մի նողեանք դեպի այն արհեստը, որով ես զբաղվում էի հարկադրաբար: Եվ նորից սուր ցավով նկատեցի, որ այդ նողկանքը ծնունդ է առնում իմ այն հաստատ համոզմունքից, որ էմիլիան այլես ինձ չի սիրում: Մինչև հիմա ես աշխատում էի էմիլիայի համար, միայն ու միայն էմիլիայի, իսկ եթե զգացի, որ նա արդեն դադարել է ինձ սիրելուց, իմ աշխատանքն ինձ համար դարձավ բոլորովին աննպատակ:

Չեմ կարող ասել, թե ինչքան ժամանակ էի այդպես անշարժ և աթոռին գամլած մնացել, գրամեքենան դրած առջես և հայացքս սևեռած լուսամուտին: Վերջապես լսեցի, թե ինչպես հեռվում մուտքի դուռը շրխկաց, իսկ փոքր-ինչ հետո հյուրասենյակից ականջիս հասան ոտնածայներ: Ես հասկաց, որ էմիլիան վերադարձել է, սակայն տեղիցս շշարժվեցի: Քիչ անց բացվեց իմ աշխատասենյակի դուռը, և էմիլիան հետեւիցս հարցրեց.

— Դու այստեղ ես: Այդ ի՞նչ ես անում: Աշխատո՞ւմ ես: Ես շրջվեցի:

Էմիլիան կանգնել էր շեմքին, գլխարկը դեռ չէր հանել, իսկ ձեռքին մի փաթեթ կար: Ես առանց երկար մտածելու, իսկույնեթ այնպիսի թեթևությամբ պատասխանեցի, որ այդքան կասկածներից ու մտորումներից հետո նույնիսկ ինքս զարմացա.

— Չէ, չեմ աշխատում... պարզապես մտածում էի ընդունե՞մ, թե՞ լընդունեմ Բատտիստայի համար նոր սցենար սրելու առաջարկը:

Էմիլիան դուռը ծածկեց, մոտեցավ ինձ և ոտքի վրա մնաց ուղանի մոտ կանգնած:

— Բատտիստայի մո՞տ էիր:

— Այո:

— Համաձայնության շեկա՞ք... Քի՞չ է տալիս:

— Չէ, տալը բավական շատ է տալիս... և համաձայնության արդեն եկել ենք:

— Այն դեպքում ի՞նչ ես մտածում... Գուցե սյուժե՞ն րեղ դուր չի գալիս:

— Զէ, սյուժեն լավն է:

— Ի՞նչ սյուժեն է:

Նախքան սկառասխանելը, ես մի պահ նայեցի նրան՝ էմիլիան սովորականի նման մտացրիվ՝ ու անտարբեր էր թվում. երեսում էր, որ նա ինձ հետ խոսում է ելնելով իր սկառասխանությունից:

— «Ողիսականն է», — կարճ պատասխանեցի ես:

Էմիլիան փաթեթը դրեց սեղանին, ձեռքը վեր տարավ, զգուշաբար վերցրեց գլխարկը, ապա թեթևորեն ցնցեց գլուխը, որպեսզի մազերը խոխիվ տա: Սակայն նրա դեմքին ոչ մի արտահայտություն չկար, իսկ հայացքը առաջվաւ նման ցրված էր. Նա կամ շհասկացավ, որ խոսքը նշանավոր պոեմի մասին է, կամ էլ այդ վերնագիրը, որը, ըստ երեսութին, ամենահավանականն էր, անծանոթ շինելով հանդերձ, այնուամենայնիվ, նրան ոչինչ չէր ասում:

— Տւրեմն, բանն ինչո՞ւմն է, — հարցրեց նա, գրեթե համբերությունը կորցրած, — քեզ դուք չի՞ գալիս:

— Ես քեզ ասացի, որ դուք է գալիս:

— Այդ այն «Ողիսականը» չէ՞, որ դպրոցներում անցնում են: Իսկ ինչո՞ւ չես ուզում վերցնել:

— Որովհետև այդ գործով առհասարակ այլևս չեմ ուզում զբաղվել:

— Բայց չէ՞ որ հենց այսօր առավոտյան ես դու քո համաձայնությունը տվել:

Այստեղ ես հանկարծ զգացի, որ վրա է հասել նոր և այս անգամ արդեն վճռական բացատրության ժամը: Ես տեղից ցատկեցի, ձեռքս գցեցի նրա թևին և ասացի.

— Գնանք մյուս սենյակ, ես քեզ հետ խոսելիք ունեմ:

Էմիլիան վախեցավ, բայց գուցե ոչ այնքան իմ ասելու եղանակից, որքան թեր կոպտորեն բռնելուց և զղածիկ սեղմումից:

— Քեզ ի՞նչ է պատահել... Հո չե՞ս գժվել:

— Ոչ, չեմ գժվել, գնանք մյուս սենյակ, խոսենք:

Այդ ասելով, ես քարշ տվի էմիլիային, որը ամեն կերպ դիմադրում էր ինձ, դուրս տարա իմ աշխատասենյակից, բացեցի հյուրասենյակի դուռը, հրեցի նրան և գցեցի բաղկաթոռներից մեկի վրա.

— Նստիր այստեղ:

Ես ինքս իմ հերթին նույնպես նստեցի նրա դիմաց և տուացի.

— Հիմա արդեն կխռուենք:

Էմիլիան դեռ վախեցած ու անվստահ ինձ էր նայում:

— Դե խոսիր, ես քեզ լսում եմ:

Ես սառը և անկիրք ձայնով սկսեցի.

— Հիշո՞ւմ ես, երեկ քեզ ասացի, որ ես այդ սցենարը գրելու ցանկություն չունեմ, քանի որ վստահ չեմ, թե դու ինձ սիրում ես... իսկ դու պատասխանեցիր, որ ինձ սիրում ես և խորհուրդ տվիր չհրաժարվել այդ գործից... Ճի՞շտ է:

— Այո, ճիշտ է:

— Շատ լավ,— հայտարարեցի ես վճռականորեն,— իսկ ես գտնում եմ, որ դու ստում ես... չեմ կարող ասել ինչու, գուցե կարեկցանքից դրդված, գուցե քո օգուտի համար...:

— Ի՞նչ օգուտի մասին է խոսքը,— դայրույթով ընդհանուց նա ինձ:

— Այն օգուտի,— բացատրեցի ես,— որ կարող ես մնալ այս բնակարանում, որը քեզ այնքան դուր է գալիս:

Էմիլիայի մոտ առաջացած ոեակցիան իր խստությամբ ինձ ապշեցրեց: Նա տեղից կանգնեց և համարյա բղավելով հարցրեց.

— Այդ ո՞վ է քեզ ասել... ինձ համար այս բնակարանը ոչ մի կարևորություն չունի... բացարձակորեն ոչ մի... ես պատրաստ եմ թեկուզ այս բոսեին նորից վերադառնալ վարձու տրվող կահավորված սենյակ... Երեսում է, որ ինձ լավ չիս ճանաչում... Ամենափառ էլ ինձ պետք չէ քո բնակարանը...

Էմիլիայի խոսքերը ինձ այնպիսի սուր ցավ պատճառեցին, ինչպիսին կարող է զգալ մի մարդ, որը տեսնում է, թե ինչպես են արհամարհանքով մերժում իր տված այն նվերը, որի համար նա այնքան մեծ զոհաբերություններ է արել: Բայի այդ բոլորից, բնակարանը, որի մասին արդեն էմիլիան խոսում էր այդպիսի արհամարհանքով, իր մեջ ամփոփում էր վերջին երկու տարիների իմ կյանքը. այս բնակարանի սիրույն էր, որ ես թողեցի ինձ համար այնքան սիրելի իմ աշխատանքը, մերժեցի բոլոր իմ ցանկությունները, որոնք այն-

քան թանկ էին ինձ համար։ Գրեթե ինքս իմ ականջներին շհավատալով, թույլ, հազիվ լսելի ձայնով հարցրի նրան,

— Քեզ համար ոչ մի կարևորություն չունի՞։

— Ոչ, բացարձակապես ոչ մի, — նրա ձայնը գրեթե դողում էր ինչ-որ անհասկանալի կատաղությունից ու արհամարհանքից, — ոչ մի... հասկացա՞ր... ոչ մի։

— Բայց երեկ դու ասում էիր, որ կուզենայիր այս բնագ կարանում մնալ։

— Ես ասում էի քեզ հաճույք պատճառելու համար... կարծում էի, որ քեզ համար դա շատ թանկ է։

Ես զարմանքից մոլորվեցի. ուրեմն, այդ ես, թատերական իմ լավագույն կարողություններն ու ձգտումները զոհաբերողս, ես, որ իսկապես երբեք իմ կյանքում ոչ մի կարևորություն չեմ տվել նման բաների, ինքս եմ ամեն բանից վեր ու թանկ գնահատում բնակարանը։ Կոահելով, որ էմիլիան ինձ համար անհայտ ինչ-որ պատճառով սկսում է անբարեխղճորեն հետս վիճել, ես մտածեցի, որ ոչ մի իմաստ չունի բորբոքել նրա զայրույթը, առարկելով նրան և հիշեցնելով այն, ինչը առաջ նա այնքան բաղձում էր, իսկ այժմ մերժում է այդպիսի համառությամբ։ Ասենք, բնակարանը միայն մի շնչին մաս էր կազմում, կարևորն այստեղ բոլորովին ուրիշ բան էր։

— Արի բնակարանը հանգիստ թողնենք, — ասացի ևս աշխատելով տիրապետել ձայնիս և պահպանել հաշտվողական ու խելամիտ մի տոն, — Ես բնակարանի մասին չեմ, որ ուզում էի խոսել քեզ հետ, այլ քո իմ հանդեպ ունեցած զգացմունքների մասին... Դու երեկ, շգիտեմ ինչ պատճառով, ստում էիր, ասելով, որ իբր, ինձ սիրում ես... դու խաբում էիր, և հենց դա է պատճառը, որ ես չեմ ուզում կինոյում աշխատել... որովհետեւ միայն ու միայն քեզ համար էր, որ ես կատարում էի այդ աշխատանքը... Իսկ եթե դու ինձ այլիս չես սիրում, ուրեմն այդ աշխատանքը շարունակելու կարիքը չունեմ։

— Բայց ո՞վ է քեզ ասել, թե ես խաբում եմ։ Դու ի՞նչ հիմք ունես այդպիս կարծելու։

— Ոչ մի հիմք և բոլոր հիմքերը... Մենք երեկ այս մասին արդեն խոսել ենք և նորից կրկնելու ցանկություն չու-

նեմ... դա այնպիսի մի բան է, որ չի բացատրվում, դա միշտն զգացվում է... և ես զգում եմ, որ դու այլևս ինձ չես սիրում...

Էմիլիան իրենից անկախ մի շարժում արեց, և խոսակցության ընթացքում առաջին անգամ նրա խոսքերը հնչեցին անկեղծությամբ.

— Ինչո՞ւ ես ուզում ամեն ինչ իմանալ,— տխուր ու հոգնած ձայնով հարցրեց նա հանկարծ, նայելով դեպի լուսամուտը: — Ինչի՞ համար... թող անցնի գնա... Այդպես ավելի լով կլինի մեր երկուսի համար էլ:

— Ովեմն,— ձեռք չեի քաշում ես,— դու ընդունում ես, որ ես կարող եմ իրավացի՞ լինել:

— Ես ոչինչ չեմ ընդունում... Ես ուզում եմ միայն հանդիստ մնալ... Հանդիստ թող ինձ: — Այդ վերջին խոսքերում զրեթե լացի ձայն զգացվեց: Եվ նա իսկույն վրա բերեց: — Խոկ հիմա ես գնում եմ... գնում եմ շորերս փոխեմ:

Նա ոտքի ելավ և շարժվեց դեպի դուռը: Բայց ես, ձեռքս զցելով նրա դաստակին, իսկույն կանգնեցրի: Դա ինձ համար արդեն սովորական դարձած շարժում էր, որը ես օգտագործել էի նաև առաջ. նա տեղից կանգնում էր և ասում, որ ինքը արդեն պետք է գնա, իսկ ես, երբ նա անցնում էր առջևիցս, ձեռքս դցում էի ու բռնում նրա երկար ու նրբին դաստակը: Բայց այն ժամանակ ես նրան բռնում և թույլ չեի տալիս զնալու, որովհետեւ հանկարծ իմ մեջ ցանկություն էր արթնանում, իսկ նա, զգալով այդ, հնազանդորեն կանգ էր առնում և սպասում իմ հաջորդ գործողությանը: Ես գրկում էի նրա ստքերը, դեմքս սեղմում զգեստներին, ապա քաշում ու նըստեցնում էի ծնկներիս: Այդ ամենը, որոշ դիմադրությունից ու փաղաքշանքներից հետո, վերջանում էր խելահեղ զրկախառնություններով, որը տեղի էր ունենում հենց այնտեղ, որտեղ գտնվում էինք, կողքներիս բազկաթոռին կամ բազմոցի վրա: Սակայն այս անգամ իմ դիտավորությունը բոլորովին ուրիշ էր, որը ես չեի կարող շնչել առանց խորին դառնության: Էմիլիան շըմբոստացավ, ձեռքիցս դուրս պըրծնելու ճիգեր չգործադրեց, նա կանգնեց իմ կողքին և, վերից վար նայելով, հարցրեց.

— Մի խոսքով, չի՞ կարելի արդյոք իմանալ, թե դու ի՞նչ ես ուզում ինձանից:

— Ճշմարտություն:

— Դու զոռով ուզում ես, որ մեր հարաբերությունները անպայման փշանան... ահա թե ինչ է քո ուզածը:

— Ուրեմն, դու համոզված ես, որ այդ ճշմարտությունը ինձ հաճոյք չի՞ պատճառի:

— Ես ոչինչ էլ համոզված չեմ:

— Դու ինքդ ասացիր, որ մեր հարաբերությունները կփրան:

— Ես դա հենց այնպես ասացի, մի բան ասած լինելու համբ... իսկ հիմա թող գնամ:

Սակայն ձեռքիցս դուրս պրծնելու փորձ չէր անում, նույնիսկ չէր շարժվում, պարզապես սպասում էր, որ ինքս բայթողնեմ իրեն: Ես մտածում էի, որ ինձ համար շատ ավելի գերազասելի կլինի թերևս որևէ կատաղի բռնկում, քան այս սառը և արհամարհական համբերությունը: Գրեթե հոյս ունենալով, որ նրա մեջ կարող եմ մի ինչ-որ շերմ զգացում արթնացնել, ես դիմեցի իմ նախկին ձեին, բայթողի ձեռքերը և ոտքերը գրկեցի, ինչպես անում էի մի ժամանակ՝ սեր վայելելուց առաջ: Էմիլիայի հագին երկար ու բազմաթիվ ծալքերով շատ լայն մի շրջազգեստ կար: Իմ ձեռքերի տակ այդ շրջազգեստը կպազ նրա գեղեցիկ, ուղիղ, մկանուտ և ձիյուտքերին, ինչպես իջեցրած առագաստն է նավակայմին կրող շում: Հանկարծ իմ մեջ նրան տիրանալու անհաղթահարելի մի ցանկություն առաջացավ, որը, այնքան ինքնաբուխ լինելով հանդերձ, ուղեկցվում էր անիրագործելիության այնպիսի մի պարզ գիտակցությամբ, որից նույնիսկ ցավ զգացի Աշքերս վեր բարձրացնելով, ես ասացի: —

— Էմիլիա, ի՞նչ ես թաքցնում ինձանից:

— Ոչ մի բան... իսկ հիմա թող գնամ:

Ես երկու ձեռքով ավելի ամուր գրկեցի նրա ոտքերը, երեսս սեղմելով գոգին: Սովորաբար, երբ ես այդպես էի ո նում, զգում էի, թե ինչպես է ինձ համար այնքան սիրելի նրա մեծ ձեռքը իջնում իմ գլխին և անշտապ ու քնքշորեն շոյում մազերս: Դա նրա փոխադարձ հուզմունքի և համաձայնություն նշանն էր: Սակայն այս անդամ նրա ձեռքը մնաց անտարրեր

ու անշարժ կախված։ Էմիլիայի այդ վերաբերմունքը, որ այնքան տարբերվում էր նախկինից, ուղղակի խոցեց իմ սիրտը։ Ես բաց թողի նրան, բայց կրկին բռնելով ձեռքը, բղավեցի.

— Ոչ, դու չես գնա... դու պետք է ինձ ճշմարտությունն ասես... Հենց այս րոպեին... Դու այստեղից չես գնա, մինչև ինձ շասես ճշմարտությունը։

Էմիլիան կանգնել ու շարունակում էր վերից վար նայել ինձ։ Ես նրա դեմքը չէի տեսնում, բայց ինձ թվում էր, թե զգում եմ իմ խոնարհված գլխին հառած նրա անվճռական հայացքը։ Վերջապես նա ասաց։

— Էհ, ինչ արած, եթե այդքան ուզում ես... Ես ցանկանում էի, որ ամեն ինչ այսպես էլ շարունակվեր... ինչպես հիմա... բայց քո ուզածն այն է, որ ես անպայման ճշմարտությունն ասեմ... ինքդ ես այդ ուզում, ուրեմն լսիր... իսկապիս, ես այլևս քեզ չեմ սիրում... ահա քեզ ճշմարտությունը։

Կարելի է երեակայությամբ պատկերացնել անհամար ահաճ հեռանկարներ և համոզված լինել, որ իրականում հենց այդպես էլ նրանք կկատարվեն։ Սակայն երբ մեր այդ ենթադրությունները կամ, ավելի լավ է ասենք, մեր համոզվածությունը հաստատվում է, դա մենք այնքան անսպասելի ենք համարում և ընդունում ցավագին, որ թվում է, թե այդպիսի բան մեր մտքով երբեք չէր էլ անցել։ Փաստորեն ես վաղուց արդեն զիտեի, որ Էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում։ Բայց երբ այդ լսեցի նրա բերանից, թվաց, թե արյունը երակներիս մեջ կանգ առավ։ Էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում։ այս բառերը, որոնք մտովի այնքան եմ կրկնել, այժմ, երբ ելնում էին նրա շուրթերից, ստացել էին բոլորովին նոր իմաստ։ Հիմա զրանք արդեն փաստ էին և ոչ թե ենթադրություն, որը իր հերթին նույնպես դրեթե հաստատ համոզմունք էր։ Նրանք այժմ ձեռք էին բերել այնպիսի կշիռ, դարձել էին այնքան ծավալուն, ինչպիսին երբեք չէին եղել իմ պատկերացմամբ։ Ես արդեն լավ չեմ հիշում, թե ինչպես ընդունեցի Էմիլիայի այդ խոստովանությունը։ Հնարավոր է, որ երբ ականջիս հասան նրա այդ խոսքերը, ես ցնցվեցի, ինչպես սառը ցնցուղ մարդը։ Թեև նա զիտե, որ վրան թափվող ջուրը ստոն է լինելու, այնուամենայնիվ շիթերի տակն ընկնելիս

այնպես է ցնցվում, կարծես իր համար բոլորովին անսպասելի էր։ Հետո աշխատեցի տիրապետել ինձ և չկորցնել բանականությունս, ապա ինչքան կարող էի ժեղմ ասացի նրան։

— Արի այստեղ... նստիր և ինձ բացատրիր, թե ի՞նչն է պատճառը, որ այլքս ինձ չես սիրում։

Էմիլիան հնազանդորեն նորից նստեց, բայց այս անգամ արդեն բազմոցին և փոքր-ինչ զայրույթով պատասխանեց։

— Բացատրելու ոչ մի բան չկա... քեզ այլքս չեմ սիրում, ահա այն ամենը, ինչ կարող եմ ասել։

Ես զգում էի, որ ինչքան շատ եմ աշխատում բանական երևալ, այնքան ավելի է մսիս մեջ մխրճվում անասելի ցայ պատճառող փուշը։ Ճգնանքով առաջացրած ժպիտը երեսիս՝ ես ասացի։

— Համենայն դեպս, համաձայնիր, որ դու պարտավոր ես ինձ որևէ բացատրություն տալու... Զէ՞ որ ծառայից անգամ հրաժարվելիս նրան բացատրում են պատճառը։

— Ես քեզ այլքս չեմ սիրում, ուրիշ ասելիք չունեմ։

— Բայց ինչո՞ւ... Զէ՞ որ դու ինձ սիրում էիր։

— Այո, սիրում էի... և շատ... բայց հիմա այլքս չեմ սիրում։

— Շա՞տ էիր սիրում։

— Այո, շատ, բայց հիմա ամեն ինչ վերջացած է։

— Իսկ ինչո՞ւ Զէ՞ որ դա մի պատճառ պետք է ունենաւ։

— Գուցե և կա... Բայց ես չեմ կարող բացատրել... Ես միայն դիտեմ, որ քեզ այլքս չեմ սիրում։

— Բավական է նույն բանը այդքան կրկնես, — ինձանից անկախ ասացի ես, ձայնս բարձրացնելով։

— Դու ինքդ ես ինձ կրկնել տալիս... Դու չես հասկանում իմ ասածը, և ես ստիպված եմ անընդհաւու նույնը կրկնել։

— Այժմ արդեն հասկացա։

Լոռություն տիրեց։ Էմիլիան հիմա արդեն մի սիզարետ եր վառել և, ծխելով, նայում էր ցած։ Ես գլուխս կախել էի և առել ափերիս մեջ։ Վերջապես ասացի։

— Իսկ եթե ես ասեմ պատճառը, դու կխոսաւովանե՞ս

— Ես ինքս չդիտեմ պատճառը։

— Բայց եթե ես ասեմ, դու գոնե կխոսաւովանե՞ս դա եւ, թե ոչ։

— Հավ, ասա տեսնենք:

Խոցված նրա անտարբեր տոնից և այն ցանկությունից, որով նա աշխատում էր որքան կարելի է շուտ ազատել գլուխը այդ խոսակցությունից, ես ուզում էի բղավել. «Զհամարձուկնես այդ ձեռվ խոսել ինձ հետ»: — Բայց զսպեցի ինձ և, աշխատելով պահպանել իմ նախկին խոհեմ տոնը, սկսեցի.

— Դու հիշո՞ւմ ես այն աղջկան, որը մի քանի ամիս տուց մեր տուն էր գալիս՝ սցենարը մեքենադրելու... այն մերինագրող աղջկան... դու ներս մտար այն ժամանակ, երբ մենք համբուրվում էինք... դա իմ կողմից մի հիմար թուլություն էր... բայց երդվում եմ քեզ, որ այդ համբուրը տուազինն ու վերջինն է եղել... Դրանից հետո ես նրան այս յիմ էլ հանդիպել... Դե հիմա անկեղծորեն ասա ինձ, մի՞՛՛ այդ համբույրը չեղավ քո ինձնից հեռանալու պատճառը... նշմարիտն ասա... այդ համբույրից հետո՞ չէր, որ դու սկսեցիր այլես ինձ չսիրել:

Այդ ասելիս ես ուշադրությամբ նայում էի Էմիլիային: Մկրտում նրա դեմքին ինչ-որ զարմանքի արտահայտություն երեաց, հետո նա բացասարար այնպես օրորեց զլուխը, որ կարծնս իմ ենթադրությունը սկզբից մինչև վերջը անհետիթություն էր: Հետո ես շատ պարզորդ տեսա, թե ինչպես դիտում ծագած ինչ-որ մտքից նրա դեմքի արտահայտությունը միանդամից փոխվեց:

— Է՞ս, ասենք թե այդ համբույրն էր պատճառը... իսկ հիմտ, երբ դու այդ իմացար, քեզ արդեն լա՞վ ես զգում, հանդստացա՞ր:

Ես իսկույննեթ զգացի, որ պատճառը ամենեին էլ այդ համբույրը չի եղել, ինչպես նա էր այժմ աշխատում համոզել ինձ:

Պարզ երեւմ էր, որ առաջին վայրկյանին Էմիլիային պարզապես զարմանք էր պատճառել իմ ենթադրությունը, որը այնքան հեռու էր ճշմարտությունից, և ապա, վայրկենապես իրեն հաշիվ տալուց հետո նա եկել էր այն եզրակացության, որ իրեն ձեռնտու է այդ հարցում համաձայնել ինձ հետ: Ես անմիջապես մտածեցի, որ Էմիլիայի ինձ այլես չսիրելու պատճառը պետք է որ շատ ավելի լուրջ լինի, քան իրենից ոյինչ չներկայացնող այդ համբույրը: Բայտ երեսյթին, դա

մի պատճառ էր, որը նա չէր ուզում բացել իմ առջև սոսկ այն բանի համար, որ իմ հանդեպ նրա տածած հարգանքը դեռ ամբողջովին չէր մեռել: Ես գիտեի, որ էմիլիան վատ ու շարամիտ կեն չէ և չի սիրում որևէ մեկին վիրավորել: Ինչպես երեսմ էր, մեր դժության իսկական պատճառը նա ինձ համար վիրավորական էր համարում:

Ես շատ մեղմորեն ասացի.

— Ճիշտ չէ, պատճառը ամենեին էլ համբույրը չէ: Էմիլիան զարմացավ.

— Իսկ ինչո՞ւ... Չէ որ ես ասացի, որ դա է:

— Ոչ, համբույրը չէ պատճառը... պատճառը ինչ-որ ուրիշ բան է:

— Չեմ հասկանում, դրանով ինչ ես ուզում ասել:

— Դու այդ հիանալի հասկանում ես:

— Ոչ, չեմ հասկանում, ազնիվ խոսք, չեմ հասկանում:

— Իսկ ես ասում եմ, որ հասկանում ես:

Էմիլիան մի պահ համբերությունից դուրս եկավ, բայց այդ իսկույն թաքցնելով, իրեն հատուկ գրեթե մայրական հանդիմանանքով ասաց.

— Այս դու ինչո՞ւ ես ուզում այդ բոլորն իմանալ... Ի՞նչ ձեի մարդ ես դու... ինչո՞ւ ես ամեն ինչ այդքան քշփորում... Ինչի՞դ է պետք:

— Ես ուզում եմ ճշմարտությունն իմանալ, ինչպիսին էլ ուզում է լինի դա... Ամենավատ ճշմարտությունն ինձ համար ավելի գերադասելի է, քան կեղծիքը... Բացի դրանից, եթի դու ինձ ճշմարտությունը շասես, ով դիտե, թե ես ինչեր կարող եմ մտածել... մտքովս կարող է հազար ու մի բան անցնել:

Նա մի պահ լուռ և ոչ սովորական հայացքով ինձ նայեց:

— Ինչի՞դ է պետք այդ բոլորը... — Նորից շարունակեց նա, — իսկունք հանգիստ է, վերջացավ գնաց:

— Ի՞մ խիղճը, իհարկե, հանգիստ է:

— Այդ դեպքում էլ քեզ ի՞նչ մնացածը:

— Ռոբերտ, ճիշտ է... — ձեռք չէի քաշում ես, — ուրեմն ինչ-որ մի շատ վատ բա՞ն կա:

— Ես այդպիսի բան շասացի... ես ասացի միայն, ո՛

Իմ քո խիղճը հանգիստ է, ուրեմն մնացածը քեզ չի կարող անհանգստություն պատճառել:

— Իմ խիղճը հանգիստ է, դա ճիշտ է... Բայց այդ ոչինչ չի նշանակում... Երբեմն խիղճը նույնպես խաբում է:

— Բայց ոչ քոնք, ճիշտ է՝ էմիլիան այդ ասաց շատ նուրբ հեղինանքով, որը, այնուամենայնիվ, իմ աշքից շվրի-ուժոց և թվաց ավելի վիրավորական, քան իր անտարբերությունը:

— Իմը նույնպես:

— Դե լավ, ես գնում եմ, — անսպասելիորեն ասաց էմիլիան, — ուրիշ բան չունե՞ս ասելու:

— Ոչ, դու շես գնա, մինչև ինձ ճշմարտությունը շասես:

— Ես արդեն քեզ ասացի ճշմարտությունը, դա այն է, որ ևս այլևս քեզ չեմ սիրում:

Ես չեի կարծում, թե այդ մի քանի բառերը այդքան խորը լիսոցեն իմ սիրությունը նվազութիւն սփրինած ողբագին աղերսանքով ասացի էմիլիային.

— Ես արդեն խնդրել եմ քեզ, որ այլևս այդ շասես... դա ինձ ահավոր ցավ է պատճառում:

— Դու ինքու ես ինձ ստիպում անընդհատ կրկնել... դու ինձ նույնպես մեծ հաճույք չի պատճառում:

— Ինչո՞ւ ես ուզում, որ ես հավատամ, թե դու ինձ այլևս չես սիրում այդ համբույրի պատճառով, — շարունակեցի ես, հետեւելով մտքերիս ընթացքին, — ի՞նչ է իրենից ներկայացնում համբույրը, ոչինչ... դա պարզապես մի թեթևամիտ աղցիկ էր, որին այն օրից հետո ես այլևս չեմ էլ տեսել... դու տիս բաները շատ լավ ես հասկանում ու գիտես... ո՛չ, ճշմարտությունն ուրիշ է, այն է, որ դու այլևս ինձ շես սիրում: — Այժմ ես արդեն ոչ թե խոսում էի, այլ վանկ-վանկ արտասանում բառերը, աշխատելով գոնե մի կերպ արտահայտել իմ խառնիճաղանց ու մթին կռահումները, — իսկ չես սիրում, որովհետեւ ինչ-որ բան է պատահել... մի այնպիսի բան, որը փոխել է իմ նկատմամբ ունեցած քո վերաբերմունքը... կամ ավելին, մի բան, որը նախ՝ փոխել է տվել քո վերաբերմունքը, իսկ հետո՝ նաև քո զգացմունքները:

— Պետք է ասել, որ դու բավականին խելոք ես, — անկեղծորեն զարմացած ու համարյա գովեստով ասաց էմիլիան:

— Ուրեմն, ասածս ճիշտ է:

— Ես չասացի, որ ճիշտ է... ասացի, որ բավականին խելոք ես:

Ես անընդհատ որոնումներ էի անում և զգում էի, որ ճըշմարտությունը արդեն, ինչպես ասում են, լեղվիս ծայրին է:

— Մի խոսքով, նախքան ինչ-որ բան պատահելը, դու իմ մասին լավ կարծիքի էիր,— ձեռք չեի քաշում ես,— իսկ հետո փոխեցիր կարծիքդ, սկսեցիր վատ մտածել, որի պատճառով էլ դադարեցիր ինձ սիրելուց, այդպես է:

— Կարող է պատահել, որ հենց այդպես էլ եղել է:

Վայրկենական զայրույթը համակեց ինձ: Ես զգացի, որ իմ խոհեմությունը կեղծ է: Ի՞նչ խոհեմության մսւին էր խոսքը. Ես տառապում էի, տառապում էի սուր ցավով... Հուսահատություն, կատաղություն. ամեն ինչ խառնվել էր իրար, ես կործանված էի... Մի՞թե այս բոլորից հետո կարող էր խոհեմություն լինել: Ես չեմ կարող ասել, թե ինչ տեղի ունեցավ ինձ հետ այն րոպեին: Առանց ինձ հաշիվ տալու, թե ինչ եմ անում, ոտքի ցատկելով, բղավեցի.

— Դու չկարծես, թե ես այստեղ եմ եկել դատարկաբանության համար:— Եվ նետվելով դեպի էմիլիան, ձեռքս գցեցի նրա կոկորդին և, տապալելով բազկաթոռի վրա, ուղղակի երեսին բղավեցի.

— Ասա ճշմարտությունը... ասա այս րոպեիս, թե չե...

Իմ տակին թպրտում էր նրա մեծ և սքանչելի մարմինը, որ ես այնքան սիրում էի: Նա ամբողջովին կարմրել էր ու մի տեսակ ուռել, ըստ երկույթին, ես նրա կոկորդը սեղմում էի ամբողջ ուժով: Հանկարծ զգացի, որ կատաղության մուռցքից կուրացած, ուզում եմ նրան խեղդել:

— Ասա ինձ, վերջ ի վերջո, ճշմարտությունը,— կրկնելով այդ խոսքերը, ես մատներս էլ ավելի պրեկեցի ու կրկնակի ուժով սեղմեցի նրա կոկորդը: Հանկարծ իմ գլխում մի միաբ փայլատակեց. «Հիմա ես կսպանեմ նրան... բայց ավելի լույլ է մեռնի, քան լինի իմ թշնամին»:

Ես զգացի, որ նա ճիգեր է գործ դնում ծնկով հարված հասցնելու փորիս, իսկապես էլ այդ հաշողվեց նրան. և այդ հարվածն այնքան էր կատաղի և ուժեղ, որ շունչս միանգամից կտրվեց: Այդ հարվածը ինձ նույնքան ցավ պատճառեց,

սրբան և այն խոսքերը, երբ նա ասաց. «Ես այլես քեզ շեմ սիրում»: Խսկապես որ դա թշնամու հարված էր, որը ամեն կերպ աշխատում է իր հակառակորդին որքան կարելի է մեծ յավ պատճառել: Բայց նույն վայրկյանին ես զգացի, որ իմ մոլուցքը և նրան խեղղելու կատաղի ցանկությունը անցնում է: Նրան խեղղող ձեռքերս ես փոքր-ինչ թուլացրի և, զուրս պրծնելով, նա այնպիսի մի ուժով հրեց ինձ, որ քիչ մնաց բազմոցից ցած գլորվեի: Ես դեռ չեի հասցրել սթափվել, նա կատաղությամբ բղավեց իմ երեսին.

— Ես արհամարհում եմ քեզ... ահա թե որն է քո հանդիպ ունեցած իմ զգացմունքը, և ահա այն պատճառը, որի հետեանքով ես այլես քեզ շեմ սիրում... Ես արհամարհում եմ քեզ և քո ամեն մի շփումից զզվանք եմ զգում... Ահա թե որն է ձշմարտությունը... Ես քեզ արհամարհում եմ... նողկում եմ քեզանից:

Ես տեղիցս վեր կացա: Աշքս կանդ առավ սեղանին դըրփած բյուրեղապակյա հսկայական ու ծանր մոխրամանի վրա: Նույն վայրկյանին նրան մեկնվեց նաև ձեռքս: Էմիլիան, ըստ երեսութին, կարծեց, թե ես ուզում եմ իրեն սպանել և, սարսափահար, ձեռքերով ծածկեց երեսն ու ճշաց: Սակայն իմ սպահապան հրեշտակը օդնեց ինձ: Զգիտեմ ինչպես, կարսղացա տիրապետել ինձ. մոխրամանը նորից դրի սեղանին և սենյակից դուրս եկա:

Գլուխ տասներորդ

Ինչպես արդեն ասել եմ, Էմիլիան կարգին կրթություն չէր ստացել: Նա ընդամենը տարրական դպրոցն էր ավարտել և մի քանի տարի սովորել էր միջնակարգ դպրոցում: Դրանից հետո սովորելը թողել էր և ձեռք բերել մեքենագործությունուհում մասնագիտություն: Տասնվեց տարեկան հասակից նա արդեն աշխատում էր ինչ-որ փաստաբանի դրասենյուկում: Ճիշտ է, ինչպես ասում են, նա լավ ընտանիքից էր, ոյսինքն՝ մի ընտանիքից, որը անցյալում բավական հարուստ

է եղել և ինչ-որ կարողություններ է ունեցել Հռոմի շրջակայքում։ Սակայն նրա պապը անհաջող առևտրական գործերից սնոնկացել էր, իսկ հայրը մինչև կյանքի վերջը մնացել էր ֆինանսների մինիստրությունում, որպես շարքային պաշտոնյա։ Այդպիսով, էմիլիան մեծացել էր աղքատության մեջ, և ինչպես դաստիարակությամբ, այնպես էլ մտածելակերպով նրան կարելի էր համարել հասարակ մի կին։ Ինչպես հասարակ կանանցից շատերը, էմիլիան միշտ հույսը զնում էր իր առողջ դատողության վրա և այնքան խորի ու հաստատուն էր հավատում այդ դատողությանը, որ երբեմն դա կարող էր հասնել հիմարության կամ գոնե սահմանափակություն թվական։ Սակայն ունենալով միայն ու միայն այդ առողջ դատողության զինքը, նա հանկարծ ինձ համար բոլորովին անհասկանալի հրաշքով երբեմն հիմանալի և շատ ճիշտ դատողություններ էր անում, տալիս էր սուր և դիպուկ բնորոշումներ ու գնահատություններ, ինչպես այդ կարողանում են անել հասարակ մարդիկ, մանավանդ որ նրանց գլուխը լցված չէ հազար ու մի տեսակ պայմանականություններով և նախապաշտումներով։ Շատ բան էմիլիան ասում էր միայն այն պատճառով, որ դրանք մտածել էր ամենայն լրջությամբ, անկեղծ և վերին աստիճանի շիփ-շիտակ։ Եվ իսկապես էլ, նրա խոսքերի մեջ հնչում էր ճշմարտության պարզ ու հստակ ձայնը։ Սակայն շդիտակցելով իր դատողությունների ամբողջ ճշմարտությունը, նա դրանք չէր համարում բավականաշափ համոզեցուցիչ և իրեն հատուկ համեստությամբ ամեն կերպ աշխատում էր դրանք հաստատող փաստարկներ բերել։

Այդ էր պատճառը, որ այն օրը, երբ բղավեց վրաս՝ թե «Ես քեզ արհամարհում եմ», ես իսկույն համոզվեցի, որ եթե այդ խոսքերը ելնեին մի ուրիշ կնոջ շուրթերից, կարող էին ոչ մի արժեք չունենալ, բայց քանի որ դա ասում էր էմիլիան, ասկա ուրիմն համապատասխանում է իր իսկական նշանակությանը։ Էմիլիան իսկապես էլ ինձ արհամարհում էր, բայց ես ոչինչ անել այլես չէի կարող։ Եթե էմիլիայի բնավորությունը ինձ նույնիսկ ծանոթ էլ չիներ, միենույն է, այդ խոսքերն ասելու նրա տոնը իմ մեջ ոչ մի կասկած չէր թողնի։ այդպես մարդն արտասանում է այն բառը, որը մինչ այդ գուցե, երբեք նրա շուրթերից գուրս շի եկել, բայց երբ հան-

կամանքները հարկադրում են, գրեթե ինքնաբերաբար այն խոկույն դուքս է թոշում բառապաշտի ամենամութ անկյուններից։ Այդպիսի բաներ երբեմն կարելի է լսել զյուղացու շուրթերից, որ բազմաթիվ աղավաղված, մաշված և բարբառային բառերի կողքին հանկարծ օգտագործում է մի այնպիսի փայլուն արտահայտություն, որը իր բարոյական դասազության հստակության ու դիպուկության տեսակետից գույի և շղարմացներ, եթե ելներ մի կրթված մարդու շուրթերից, բայց քանի որ դա արտասանողը զյուղացի է, պարզապես առջեցնում է և թվում անհավատալին «Յս արհամարհում եմ քեզ», այդ չորս բառը, որ այնպիսի դասնությամբ ես նշեմի, հնչում էին միանկամայն նույն ձեռվ, ինչպես բովանդակությամբ այնքան տարբեր մի ուրիշ չորս բառ, որ նա ինձ տսել էր առաջին անգամ սեր բացատրելիս. «Յս սիրում եմ քեզ»։

Ես այնքան էի համոզված այդ չորս բառի անկեղծությանն ու ճշմարտացիությանը, որ առանձնասենյակում սմնալով մենակ, սկսեցի այս ու այն կողմ քայլել, չկարողանալով անգամ կենտրոնանալ գոնե մի վայրկյան՝ որևէ բան մտածելու համար։ Հուզմունքից ձեռքերս դողում էին; աշքերս շովել ու թափառում էին սենյակում, և ես շգիտեի ինչ տնել։ Էմիլիայի արտասանած այդ չորս բառը թվում էր փշերի նման մխրճվել էին իմ էության մեջ և, յուրաքանչյուր բոպետի խորը գնալով, ինձ սոսկալի սուր և հետզհետե ավելի սաստիացող ցավ էին պատճառում։ Սակայն բացի այդ սաստիացող ու տանջող ցավից, որ ես զգում էի այնքան որոշակի, որիշ ոշինչ ի վիճակի շէի ոչ զգալու և ոչ էլ հասկանալու և մենից շատ ես, իհարկե, տառապում էի այն գիտակցությունից, որ էմիլիան ինձ այժմ ոչ միայն չի սիրում, այլև արհամարհում է։ Բայց դրա հետ միասին ես ի վիճակի շէի դանել մի պատճառ, թեկուզե ամենաաննշան, որը կարող էր արհամարհանք առաջացնելու առիթ հանդիսանալ։ Ես մի կողմից զգում էի անարդարացիորեն ինձ հասցրած վիրավորանքի սուր ցավը, իսկ մյուս կողմից վախենում, մտածելով, որ գուցե իսկապես էլ էմիլիան ինձ վիրավորել է ոչ առանց հիմքի, որ նրա իմ հանդեպ ունեցած արհամարհանքը հիմնքած է ինչ-որ օբյեկտիվ փաստերի վրա, որոնք թեև ինձ հա-

մար այնքան էլ տեսանելի չեն, բայց և այնպես ուրիշները տեսնում են ամենայն պարզությամբ։ Մինչև հիմա ես ինձ համարում էի մի մարդ, որը լավ թե վատ, արժանի է հարգանքի, թող որ այդ հարգանքը խառնված լիներ ինչ-որ շափով կարեկցանքի հետ, ոչինչ շունեմ ասելու, մանավանդ որ ինձ առանձնապես հաջողակ մարդ համարել չեմ կարող, որին բախտը հաճախ ժայռում է, բայց որ ես կարող էի արժանի լինել արհամարհանքի, դա երբեք մտքովս անգամ չի անցել։ Եվ ահա էմիլիայի այդ արտահայտությունը իմ մեջ լրիվ ոշնչացրեց այն պատկերացումը, որ ունեցել եմ իմ նկատմամբ, հարկադրելով առաջին անգամ կասկածելու, որ ես ինձ այնքան էլ լավ չեմ ճանաչում և իրավունք շունեմ ինքս իմ մասին դատողություններ անելու, որ ես հրապուրված եմ եղել ինձնով և միշտ մոլորվել եմ ինձ վերաբերող դատողությունների մեջ։

Վերջապես ես գնացի լոգասենյակ, գլուխս խրեցի ջրի ծորակի տակ, և սառը ջրի շիթերը հանգստացրին ինձ։ Թվում էր, էմիլիայի խոսքերից ուղեղս այնպես է բռնկվել ու այրվում բոցերի մեջ, որ կարծես դյուքրավառ նյութից լիներ։ Ես լվացի երեսս, սանրվեցի, կապեցի փողկապս և ապա վերադարձա հյուրասենյակ։ Սակայն պատուհանի մոտ գտնվող որմնախորշում բացած սեղանի տեսքը ինձ վրդովեցրեց։ Միթե այդ բոլորից հետո մենք կարող էինք սովորականի նման միասին սեղան նստել ուտելու այն սենյակում, որտեղ դեռ լսվում էր ինձ այնքան խոր վիրավորող ու ցնցող խոսքերի արձագանքը։ Հենց այդ նույն բոպեին էմիլիան դուռը բացեց և արդեն իր սովորական անվրդով ու հանգիստ գեմքով ներս մտավ։ Ես առանց նրան նայելու ասացի։

— Այսօր տանը ճաշելու ցանկություն շունեմ... աղախնին հայտնիր, որ մենք դուրս ենք գնում և շուտ հագնվիր... գնում ենք ոհստորան...»

— Բայց չէ որ ճաշն արդեն սլատրաստ է...— փոքր-ինչ զարմացած պատասխանեց էմիլիան, — հետո ի՞նչ պետք է անենք, թափե՞նք։

— Բավական է...— բղավեցի ես կատաղությամբ.— իտիիր, ինչ ուզում ես արա, միայն թե շուտ հագնվիր, մենք տանը չենք ճաշելու։

Ես այդ տառմ էի առանց նրա երեսին նայելու, և լսեցի
թե ինչպես է մոթմոթում. «Սա ինչ ձեւ է»։ Ապա դուրս եկավ,
հետեւ ծածկելով դուռը։

Մի քանի բոպեից հետո մենք տանից դուրս եկանք։

Նեղիկ փողոցում, որի երկու կողմից պատշգամբավոր
հակատներով ժամանակակից ամառանոցներն էին ձգվում,
նման մեր ապրած տանը, բազմաթիվ շքեղ մեքենաների շար-
րում մեզ էր սպասում նաև իմ փոքրիկ սակավառժ ավտոմո-
բիլը, որը մեր բնակարանի նման վերջերս էի գնել և վճարի
մնացած մասը հույս ունեի մարել սցենարների դիմաց իմ
տպագա ստանալիքների հաշվին։ Մեքենան ընդամենը մի
քանի ամիս էր, ինչ ձեռք էի բերել, այդ պատճառով էլ դեռ
յեր անցել գրեթե մանկական այն սնափառության զգացու-
մը, որը սկզբնական շրջանում կարող է առաջ բերել այնպիսի
մի հարմարավետություն, ինչպիսին մեքենան է։ Սակայն այն
երեկոյան, երբ մենք կողք-կողքի, բայց առանց իրար երեսի
նայելու և լուր գնում էինք դեպի մեքենան, ես մտածեցի.
«Ահա ևս մի քան, հանուն որի, ինչպես և հանուն բնակարա-
նի, ես զոհաբերեցի իմ բոլոր ձգտումները... և այդ զոհաբե-
րությունը այժմ ոչ ոքի այլևս պետք չէ»։ Եվ իսկապես էլ, ես
այդ բոպեին զգացի այն պարզ ու անհեթեթ հակասությունը,
որը գտնվում էր այդ փառահեղ, ամեն ինչով նոր ու թանկար-
մեր փողոցի, երրորդ հարկից իր լուսամուտներով մեզ նայող
մեր բնակարանի, մի քանի մետր այն կողմը մեզ սպասող
մեքենայի և իմ դժբախտության միջև, որի հետեւանքով
ովելորդ ու սնապետք էին թվում այն ամենը, ինչ մենք ձեռք
էինք բերել։

Նստելով զեկի մոտ, ես սպասեցի, որ էմիլիան նույնաւես
տեղավորվի, որից հետո ձեռքս մեկնեցի, որպեսզի դոնակը
փակեմ։ Այդ գործողությունը կատարելիս սովորաբար ես
ձեռքով թեթեակի կալչում էի էմիլիայի ծնկներին կամ թե չէ,
փոքր-ինչ թեքվելով, շուրթերս նրա այտին էի հպում։ Սա-
կայն այս անգամ, համարյա ինձանից անկախ, ես խուսափե-
ցի նրան կալչելուց։ Մեքենայի դռնակը թրխկոցով փակվեց, և
մենք մի բոպե մնացինք լուր ու անշարժ նստած։ Հետո էմի-
լիան հարցրեց.

— Ո՞ւր ենք գնում։

Ես մի վայրկյան մտածելուց հետո իսկուն պատահական մի տեղի անուն տվի.

— Գնում ենք Վիա Ապահիա:

Էմիլիան զարմանքով ասաց.

— Բայց հիմա Վիա Ապահիա գնալու համար դեռ շուտ է... Նախ տարվա այս եղանակին ցուրտ կլինի, իսկ մյուս կողմից էլ հիմա այնտեղ ոչ ոք չի լինի:

— Դա կարևոր չէ... ոչ ոք չի լինի, բայց մենք կլինենք:

Էմիլիան լոեց, իսկ ևս մեքենան արագ քշեցի Վիա Ապահիայի կողմը: Դուրս գալով մեր թաղամասից, կտրեցի անցա քաղաքի կենտրոնը և ուղևորվեցի Վիա դեի Տրիոնֆի ու Վիալե Պասսեջատա Արկելոցիկա ճանապարհով: Ահա վերջապես երևաց քաղաքի մամոածածկ քարերով պարսպապատը, իսկ նրանից այն կողմ՝ բանջարանոցները, պարտեզները և Վիա Ապահիայի սկզբին գտնվող, ծառերի մեջ թաքնված ամառանոցները: Ահա և կատակոմբների մուտքը, լուսավորված երկու աղոտ լապտերներով: Էմիլիան իրավացի էր. Վիա Ապահիա գնալը դեռ շուտ էր: Ռեստորանի ներսում, որի պատերը երեսապատված էին հասարակ ու կոպտատաշ քարերով, ուր որպես զարդարանք կախված կամ դրված էին մեծ սափորներ, դամբարան պատկերող մարմարե սալաբեկորներ և հուշատախտակներ, բացի դատարկ սեղաններից ու պարագ մատուցողներից ուրիշ ոչ ոքի շտեսանք: Մենք միակ հաճախորդներն էինք, և ևս ակամա մտածեցի, որ ոեստորանային այդ դատարկ ու ցուրտ սրահում, շրջապատված բազմաթիվ մատուցողների ձանձրույթ պատճառող ուշադրությամբ, մենք ոչ միայն շնոր կարող լուծել մեր հարաբերությունների խընդիրը, այլև ավելի կխճճենք: Այնուհետև ևս հիշեցի, թե մենք ինչպես էինք երկու տարի առաջ, մեր սիրո ամենալավ շրջանում, հաճախ գալիս այստեղ ընթրելու և հանկարծ գլխի ընկա, թե ինչու այդ զզվելի և մոայլ եղանակին ևս բազմաթիվ ոեստորաններից ընտրեցի դատարկ ու ամայի հենց այս մեկու

Մի կողմից ճաշացուցակը ձեռքին մեր առաջ կանգնել էր մատուցողը, իսկ մյուս կողմից, գինեցուցակը բռնած բարձենն էր խոնարհվել: Ես ձեռնամուխ եղա ճաշի պատվերներին և հոգատար ու նրբակիրթ ամուսնու նման փոքրինը

թեքվելով դեպի էմիլիան, սկսեցի նրան կերակուրներ առաջ յարկել։ Առանց աշքերը բարձրացնելու, էմիլիան միավանկ պատասխաններ էր տալիս. «Եյո... ոչ... լավ»։ Ես պատվիրեցի նաև մի շիշ թանկ գինի, թեև էմիլիան դեմ էր և ասում էր, որ ինքը չի խմելու «ինքս կխմեմ», — ասացի ես Բարմհնը Հոմածայնողաբար ժպտաց և մատուցողի հետ միասին հետացավ։

Ես շեմ ուզում այստեղ նկարագրել մեր ճաշը իր բոլոր մանրամասնություններով, ուզում եմ միայն պատմել իմ հայելիճակի մասին, որը թեև այն երեկո ինձ համար բոլորովին նոր էր, բայց վիճակված էր, որ հետագայում իմ և էմիլիայի հարաբերությունների համար դառնար սովորական։

Ասում են, որ մեզ հաջողվում է ապրել առանց մեծ դժվարության և էներգիա ծախսելու մեր ձեռք բերած ավտոմատիզմի հետևանքով, որի շնորհիվ մեր շարժումների մեծ մասը կատարվում է անգիտակցաբար։ Միայն մի քայլ անելու համար, ասում են, որ մենք շարժման մեջ ենք դնում անհամար քանակությամբ մկաններ, սակայն շնորհիվ ավտոմատիզմի, մենք այդ անում ենք աներեակայելի հեշտությամբ։ Այդ նույն բանը տեղի է ունենում նաև ուրիշների հետ ունեցած մեր հարաբերությունների մեջ։ Այնքան ժամանակ, քանի դեռ կարծում էի, թե էմիլիան ինձ սիրում է, մեր հարաբերությունները դեկավարում էր ինչ-որ բախտավոր մի ավտոմատիզմ, և գիտակցության լույսով լուսավորվում միայն իմ վարքի արտաքին կողմը, իսկ մնացածը սուզված էր լինում շգիտակցված, սիրով ներծծված սովորույթի խավարում։ Սակայն այժմ, երբ սիրու խարկանքը արդեն ցնդել էր, ես նկատեցի, որ ամեն կերպ ուղում եմ հասկանալ իմ բոլոր, նույնիսկ ամենաաննշան գործողությունները։ Գինի էի առաջարկում նրան, թե աղ էի տալիս, նայում էի նրան, թե փախցնում նրանից հայացք, բոլոր շարժումներս գիտակցված էին, և յորաքանչյուր շարժում ցավ էր որատճառում ինձ, լցնում հողիս անզորության աղոտ գիտակցությամբ և հուսահատություն բերում վրաս։ Թվում էր, թե ես ոտից գլուխ կապանքների մեջ եմ, ամբողջովին խլացած ու կաթվածահար։ Ամեն մի շարժման ժամանակ ես ինձ հարց էի տալիս, արդյոք լա՞վ եմ անում, թե՝ վատ։ Մի խոս-

քով, կորցրել էի ամեն տեսակ վստահություն։ Բայց եթե բոլորովին կողմնակի մարդկանց մտերմությունը կորցնելիս կարելի է հուսալ, թե Հնարավոր է կրկին վերականգնել այն, ապա այդպիսի մահրմությունը Էմիլիայի հետ կդառնար լոկ անցյալի մեկընդմիշտ թաղված հիշողություններ։ Ես այլևս ոչինչ հուսալ չեմ կարող։

Այդպես, մենք նստել էինք լուս, և մեր միջև իշխող լուսությունը ժամանակ առ ժամանակ խանդարվում էր հենց այնպիս ասած, կարելորություն չունեցող ինչ-որ արտահայտությամբ։ «Դինի ուզո՞ւմ ես։ Հաց տա՞մ։ Միս դնե՞մ»։ Ես կուզեի այստեղ նկարագրել միայն մեզ համար հասկանալի այդ լուսության բնույթը, քանի որ հենց այդ երեկո էր, որ այն առաջին անգամ հաստատվեց մեր միջև, որպեսզի հետագայում այլևս մեզ չքի։ Դա մի անտանելի լուսություն էր, որի հիմքում ընկած էր իմ և էմիլիայի միջև առաջացած երկպառակությամբ, մի լուսություն, որը բաղկացած էր այն ամենից, ինչ ես կցանկանացի նրան ասել, բայց ուժ և կարողություն չկար այդ անելու Ասել, որ այդ լուսությունը թշնամական էր, նիշտ չեր լինի։ Փաստորեն մեր մեջ ոչ մի թշնամանք չկար, համենայն դեպս իմ կողմից դա լրիվ բացակայում էր։ Մեր միջև եղած միակ բանը այն էր, որ մենք բացատրվելու համար անզոր էինք։ Ես զգում էի, որ ուզում եմ էմիլիայի հետ խոսել, որ նրան ասելու շատ բան ունեմ, բայց միևնույն ժամանակ հասկանում էի, որ խոսքերը այժմ որևէ նշանակություն ունենալ չեն կարող, և որ ես հիմա հաղիվ թե կարողանած գտնել անհրաժեշտ տոնը։ Ահա թե որն էր իմ լուսության պատճառը։ Սակայն ես ինձ անկաշկանդ ու հանգիստ չեմ զգում, ինչպես այն մարդը, որը լուսմ է սոսկ այն պատճառվ, որ խոսելու ցանկություն չունի։ Ընդհակառակը, ինձ փաթորկում ու խիստ անհանգստացնում էր խոսելու ցանկությունը։ Ես կարող էի նրան շատ բան ասել, բայց բացատրվելու հնարավորություն չունենալը ինձ հանգիստ չեր տալիս, իսկ շասված խոսքերը թպրում ու զարնվում էին գիտակցությանս, ինչպես բանտի երկաթյա վանդակներին։ Բայց զադեռ բոլորը չեր, կային նաև ուրիշ հանգամանքներ։ Ես զգում էի, որ այդ անտանելի լուսությունը, այնուամենայնիվ, ինձ համար ամենալավ ելքն է։ Եթե ես խախտեի այն թեկուզի

տմինազգույշ և սիրալիր ձևով, ապա դրա փոխարեն կարող էի լիլ այնպիսի խոսքեր, որոնք ինձ համար կլինեին շատ ավելի տհաճ և անտանելի, իհարկե, եթե դա առհասարակ հարավոր լիներ, քան այն լուսթյունը, որ մենք պահպանմ էինք:

Սակայն ես դեռ լուր մնալու սովոր չեմ: Մենք կերանք տատցինք, հետո՝ երկրորդը և այդ ընթացքում ոչ մի խոսք բիոխանակեցինք: Իսկ երբ արդեն միրգ մատուցեցին, ես այլիս շղիմացա և հարցրի:

— Ինչո՞ւ չես խոսում:

Էմիլիան խսկույն պատասխանեց.

— Որովհետև ասելու բան շունեմ:

Նա ոչ տիտոր էր երևում, ոչ էլ թշնամանքով լցված, և նրա այդ խոսքերը նույնպես ճշմարիտ էին: Ես մի տեսակ խրատկան տոնով շարունակեցի.

— Քիչ առաջ դու ինձ այնպիսի մի բան ասացիր, որը անույնանության բացատրության կարիք է զգում:

Էմիլիան նույն անկեղծ տոնով պատասխանեց.

— Դու մոռացիր իմ ասածները... Հաշվիր, որ երբեք դրանք չես էլ լսել:

— Ինչո՞ւ պետք է մոռանամ,— հարցրի ես մի տեսակ հասաղրված:— Ես կմոռանայի, եթե հաստատ իմանայի, որ եկատ չես ասել... Եթե համոզված լինեի, որ զայրույթի պահին բերնիցդ թուած խոսքեր են:

Էմիլիան այս անգամ ովինչ շասաց: Եվ հույսը նորից դրախ բարձրացրեց իմ մեջ: Գուցե հենց այդպես էլ եղել է: ահանելով իմ դաժան կոպտությունները, ուզդակի զայրույթից ասել է՝ ես քեզ արհամարհում եմ:

— Դե խոստովանիր, որ այսօրվա քո ասած խոսքերը եկատ չեին...— զգուշորեն համառում էի ես,— ասա, որ այդ խոսքերը բերնիցդ հենց այնպես են գուրս թոել, որ զայրույթիս պահին քեզ թվացել է, թե դու ինձ ատում ես, և դա սոսկ ինձ վիրավորանք հասցնելու համար ես ասել:

Էմիլիան նայեց իմ երեսին և նորից լոեց: Ինձ թվաց, ես նկատեցի, թեև, կարող է պատահել, սխալվում էի, որ նրա խոշոր, թուխ աշքերը մի վայրկյան արցունքով լցվեցին: Գո-

տեսնդված, ես մեկնվեցի և, ամուր բռնելով սփոռոցի վրա գրած նրա ձեռքը, ասացի.

— Էմիլիա... ուրեմն դրանք ճիշտ չէին:

Այս անգամ նա ձեռքը այնպիսի ուժով հետ քաշեց, որ բվաց, ոչ միայն ձեռքը փախցրեց, այլև հետ քաշվեց ամբողջ մարմնով.

— Ոչ, ճիշտ էին:

Ինձ ապշեցրեց նրա միանգամայն անկեղծ, թեև տխուր, պատասխանը թվում էր, Էմիլիան հասկանում է, որ բավական էր այդ ժամանակ դիմել կեղծիքի, որպեսզի ամեն ինչ նորից, գոնե ժամանակավոր կամ արտաքնալես, իր հունով ընթանար: Ես պարզ տեսա, որ նա մի պահ նույնիսկ ունեցավ կեղծելու այդ գայթակղությունը: Բայց վայրկենական մտորումից հետո հրաժարվեց: Ես իմ ներսում մի նոր, ավելի սուր ցավ դգացի և, գլուխս կախելով, ատամներս սեղմած ասացի.

— Բայց գու հասկանո՞ւմ ես, այնպիսի բաներ կան, որ չի կարելի ոչ ոքի հենց այնպես, առանց հիմք ունենալու, ասել... Ոչ ոքի... մանավանդ սեփական ամուսնուն:

Էմիլիան լուռ էր, նա միայն բարձրացրեց հայացքը և դրեթե սարսափով ինձ նայեց. ըստ երեսութին, իմ գեմքը զայրուցից ծամածովել էր վերջապես նա պատասխանեց.

— Դու ինքդ պահանջեցիր, ես էլ քեզ պատասխանեցի:

— Բայց գու պետք է բացատրություն տաս...

— Այսի՞նքն:

— Դու պետք է բացատրես, թե ինչո՞ւ... թե ինչո՞ւ ես արհամարհում ինձ:

— Ոչ, դա երբեք ես քեզ չեմ ասի... եթե նույնիսկ մեռնելու ըստեին էլ լինի:

Ինձ ապշեցրեց նրա արտասովոր վճռական տոնը: Մակայն իմ զարմանքը կարծ տեսեց: Ես այնպես էի կատաղած, որ ի վիճակի չէի մտածելու:

— Ասա,— պնդեցի ես, նորից բռնելով նրա ձեռքը, բայց անգամ արդեն ոչ քնքշորեն,— դե ասա... ինչո՞ւ ես ինձ արհամարհում:

— Ես քեզ արդեն ասացի, որ դա երբեք քեզ չեմ ասի:

— Ասա, եթե ոչ՝ կցարդեմ:

Կատաղությունից ինձ կորցրած, ես նրա մատներն սկսեցի կոտրտել: Էմիլիան մի պահ զարմացած ինձ նայեց, հետո սոսկալի ցավից սեղմեց առամները, և նրա դեմքին իսկույն հայտնվեց այն արհամարհանքը, որի մասին մինչև հիմա նա միայն խոսքերով էր ասում:

— Վերջ տուր,— կոպտորեն ասաց նա:— Էլի՞ ես ուզում ինձ ցավ պատճառել:

Ես իմ ուշաբրությունը դարձրի այդ «էլիի» վրա. դրանով նա, ըստ երևույթին, ակնարկում էր ինչ-որ ուրիշ տանջանքներ, որոնց նախկինում ես նրան ենթարկել էի: Զգացի, որ շունչս կտրվում է:

— Վերջ տուր... Մի՞թե շես ամաշում... բոլոր մատուցողները մեզ են նայում:

— Ասա, ինչո՞ւ ես ինձ արհամարհում:

— Հիմարություններիդ վերջ տուր. բաց թող:

— Ասա, ինչո՞ւ ես ինձ արհամարհում:

— Բաց թող, քեզ ասում եմ:

Նա այնպիս ուժեղ թափ տվեց ու ազատեց իր ձեռքը, որ բաժակներից մեկը թուավ ընկավ հատակին: Հսկեց փշբվող բաժակի ձայնը, Էմիլիան վեր կացավ ու քայլեց դեպի դռոց, բարձրածայն ինձ ասելով.

— Ես քեզ սպասում եմ մեքենայի մեջ... վճարիր ու արի նա դուրս եկամ, իսկ ես անշարժացած մնացի տեղս նըստած, մի տեսակ ստորացված ոչ այնքան ամսթից (իսկապես էլ, ինչպես Էմիլիան ասաց, բոլոր այդ պարապ-սարապ մատուցողները անընդհատ մեզ էին նայում և ոչ մի բառ եամ շարժում բաց շէին թողել), որքան նրա այդ ձևով ինձ հետ շէր խոսել, երբեք այդպես ինձ շէր վիրավորել: Բացի դրանից, այդ «էլին» դեռ շարունակում էր հնչել իմ ականջներում, որպես մի նոր և տհաճ հանելուկ, որը նույնպես լուծման կարիք ուներ: Այդ երբ և ինչպես էի նրան ինչ-որ տառապանք պատճառել, որի համար այդպես բողոք էր հայտնում՝ լինդիլով այդ «էլին»: Վերջապես ես կանչեցի մատուցողին, վճարեցի հաշիվը և դուրս եկա ուստորանից:

Ամպամած եղանակը, որ դեռ առավոտից սկսած մթնդել էր, արդեն վերջնականապես փոխվեց բարակ ու միալար-

անձրեսի: Փոքր-ինչ հեռվում, մութ խալարի մեջ ևս նկատեցի էմիլիայի կերպարանքը: Նա կանգնած էր մեր մեքենայի կողքին, որի դռնակները ես փակել էի և բանալին դրել գրպանաւ Մեքենայի մեջ մտնելու հնարավորություն շունենալով, նա կանգնել էր մաղող անձրեսի տակ և հանգիստ ու անվրդով ինձ էր սպասում:

— Ներիր, մոռացել էի, որ դռնակները բանալիով փակել եմ,— ասացի ես թույլ ու անհաստատ ձայնով, որին նա միանգամայն հանդիսաւ պատասխանեց.

— Ոչինչ, անձրեր վարար չէ:

Հնազանգորեն արտասանած այս խոսքերը նորից իմ մեջ հաշտության ինչ-որ հույս արթնացրին, թեև այդպիսի բան սպասելը իմ կողմից լրիվ խելագարություն էր: Մի՞թե այդպիսի հանդիսաւ ու քնքուշ ձայնով ինձ հետ խոսողը կարող էր արհամարհել ինձ: Ես բացեցի մեքենայի դռնակը և նըստեցի իմ տեղը, էմիլիան նույնպես մտավ, նստեց կողքիս Մոտորը գործի գցելով, ես հանկարծ մի տեսակ ուրախ, գրեթե աշխույժ հարցրի նրան.

— Դե ասա, տեսնենք, էմիլիա, ո՞ւր ես ուզում գնանք:

— Ես ինչ գիտեմ... ուր ուզում ես,— պատասխանեց նա, առանց գլուխը շրջելու և ուղիղ նայելով առջեր:

Ես քաշեցի արագության լծակը, և մեքենան տեղից շարժվեց: Ինչպես ասացի, այժմ, շգիտեմ որտեղից, ինձ համակել էր ուրախ ու անկաշկանդ մի տրամադրություն: Ինձ գրեթե թվում էր, որ եթե հիմա ամեն ինչ կատակի տամ, լրջորեն շվերաբերվեմ կատարվածին և բորբոքված կիրքը փոխարինեմ թեթև ու անբոնազբուիկ տրամադրությամբ, ինձ կհաջողվի կարգի բերել էմիլիայի հետ խափանված իմ հարաբերությունները: Ես շգիտեի, թե ինչ էր այդ բոպեին ինձ պատահել, հնարավոր է, որ դա պարզապես հուսահատությունն էր շատ թունդ գինու նման ընկել գլուխս: Ես մի տեսակ ուրախ և միտումնավոր կատակով ասացի.

— Արի, ուր պատահի, այնտեղ էլ գնանք, թող ինչ լինում է լինի:

Զգում էի, որ արտասանելով այգ խոսքերը, ես շատ ծիծաղելի եմ, ինչպես կաղ մարդը, որը փորձում է գեղեցիկ պարագայլ անել: Բայց էմիլիան շպատասխանեց, և ես նո-

րից տրվեցի ինձ համակող տրամադրությանը։ Զգիտեմ ինչու, ինձ թվում էր, թե իմ այդ ուրախ տրամադրությունը անսպառ մի ծով է, մինչդեռ շուտով պարզվեց, որ ընդամենը մի վեճերու և սակավաջուր առվակ է։ Այժմ ես մեքենան վարում եմ Վիա Ապահայով։ Մեր առջևում ձգվող նրա լույսի շողերում, անձրևի հաղարավոր փայլվլող թելերի միջով խավարեց մերթ նոճիներ էին հայտնվում, մերթ կարմիր աղյուսի ինչոր կույտեր, մերթ սպիտակ մարմարյա արձաններ և մերթ էլ մեծ և անհավասար քարերով սալարկած հին հոգմեական մի ճանապարհ։ Բավական գնալուց հետո ես բոլորովին անսպասելի, անբնական ու կեղծ ողկորությամբ ասացի.

— Արի մի անդամ կյանքում մոռանանք մեր ով լինելը, պատկերացնենք, որ մենք երկու ուսանող ենք, որոնք մարդկային հայացքներից հետո մի անդորրավետ անկյուն են փնտրում։ Հանգիստ սրտով սիրո հաճույքներին տրվելու համար։

Էմիլիան այս անգամ նույնպես ոչ մի պատասխան չտվեց, իսկ ես, քաջալերված նրա լուսիւնից, ճանապարհը մի որոշ տարածություն կտրելուց հետո, մեքենան միանգամից արգելակեցի ու կանգ տուա։ Այժմ անձրևը հեղեղի նման թափվում էր, և մեքենայի հողմապակու վեր ու վար անող խողանակները շէին հասցնում սրբել առատորեն թափվող ջրի հոսանքը։

— Մենք երկու ուսանողներ ենք, — նորից անվստահ ասոցի ես, — իմ անոնք Մարիո է, իսկ քոնք՝ Մարիա... Վերցապես մենք խաղաղ մի տեղ ենք գտել... ճիշտ է, անձրեսու և, բայց ոչինչ... Զէ որ մեքենայի մեջ հիանալի է... համբուրիր ինձ։

Այդ ասելով, ես հարբածի վճռականությամբ մի ձեռքով զրկեցի նրա ուսերը և, քաշելով դեպի ինձ, փորձեցի համբուրել։

Զգիտեմ, թե ես ինչ հույսով այդ արի. ոեստորանում տեղի ունեցածից հետո պետք է հասկանալի, թե ինչ կարող եր ինձ սպասել այդպիսի ցանկության դեպքում։ Սկզբում էմիլիան աշխատեց որքան կարելի է մեղմ ու սիրալիր դուրս ործնել իմ գրկից, բայց տեսնելով, որ ես իրեն ոչ միայն

բաց շեմ թողնում, այլև, կզակից բռնած, աշխատում եմ երեսը շրջել իմ կողմը, ամբողջ ուժով կոպորեն ինձ հետ հրեց.

— Խելագարվե՞լ ես, ինչ է... Թե՞ հարբած ես:

— Ոչ, հարբած շեմ, — փնթփնթացի ես, — թող մի անգամ համբուրեմ:

— Մտքովս էլ չի անցնում, — պատասխանեց նա անկեղծ զայրութով և նորից հետ հրեց ինձ: Եվ մի պահ լոելուց հետո իսկուցն պրա բերեց. — Իսկ հետո էլ զարմանում ես, երբ ասում եմ, որ արհամարհում եմ քեզ... ինչպե՞ս ես քեզ թույլալիս... այն էլ նրանից հետո, ինչ կատարվեց մեր մեջ:

— Բայց չէ որ ես քեզ սիրում եմ:

— Իսկ ես շեմ սիրում:

Ես զգացի իմ ծիծաղելի վիճակը, որ անտանելի ցավ էր պատճառում ինձ: Ավելին, իմ վիճակը ոչ միայն ծիծաղելի էր, այլև անելանելի: Սակայն ես դեռ մտադիր չեի ինձ պարտված ճանաշել:

— Ինչ ուզում ես արա, ուռ ինձ ակտք է թողնես, որ քեզ համբուրեմ, — մոնշացի ես, աշխատելով ձայնիս տղամարդկային կոպություն տալ և նետվեցի նրա վրա:

Այս անգամ Էմիլիան ոչինչ շասաց, նա միայն բացեց մեքենայի դռնակը, և ես ընկա դատարկ նստատեղին: Դուքս պրօնելով մեքենայից, Էմիլիան սկսեց ճանապարհով վաղի առաջ, ուշագրություն շդարձնելով հեղեղի նման տեղացող անձրսին:

Ընկնելով դատարկ նստատեղին, ես մի պահ ապուշ կցորեցի: Հետո, ինքս ինձ հայհոյելով ու հիմար անվանելով, նույնպես դուքս թռա մեքենայից:

Անձրեք հեղեղի նման ցած էր թափվում: Ուռքս դեռ գետնին չեի դրել, մինչև կոճերս թաղվեցի ջրի մեջ: Դա սոսկուի կատաղեցրեց ինձ, միաժամանակ առաջացնելով իմ մեջ ողոքմելիության մի սուր զգացում: Զայրութից մոլեգնած, ես բղավեցի.

— Էմիլիա... արի այստեղ... արի, այլևս ձեռք շեմ տա, կարող ես հանգիստ լինել:

— Եթե ուռ վերջ չտաս, ես ոտքով կզնամ Հոռմ, — լոյից նրա պատասխանը խավարի միջից, որ, այնուամենայինի, այնքան էլ հետո չեր:

— Արի, այստեղ,— ասացի ես դողդողացող ձայնով,— խոստանում եմ այն ամենը, ինչ ցանկանում ես:

Անձրևը նույն ձեռվ շարունակվում էր թափվել: Նրա շիմերը օձիքից ներս էին հոսում, տհաճորեն սառեցնելով ծոծրակա ու վիզու: Անձրևի ջուրը նույնպիսի առատությամբ թափվում էր նաև ճակատից ու քունքերից: Մեքենայի ցոլալապտերները լուսավորում էին ճանապարհից ընդամենը մի փոքրիկ կտոր, որտեղ հինգ հոգմեական ինչոր ավերակ էր երևում և մի քարձրաբուն ու սև նոճի, որի կատարը մթին երկինքն էր միութեալ: Սակայն ինչքան էլ լարեցի տեսողությունս, դարձյալ էմիլիային տեսնել չկարողացաւ ես անհանգստացած, նորից ձայն տվի նրան.

— Էմիլիա... Էմիլիա...— Եվ իմ ձայնը գրեթե փոխվեց լացի:

Վերջապես նա խավարից դուրս եկավ և, մտնելով այն տարածության մեջ, որը լուսավորված էր մեքենայի ցոլալապտերներով, հարցրեց:

— Ուրեմն, խոստանո՞ւմ ես, որ այսին ինձ ձեռք չես տա:

— Այո, խոստանում եմ:

Նա մոտեցավ, նստեց մեքենան և խկույն ավելացրեց.

— Ի՞նչ կատակներ են սրանք... Ոտից գլուխ ջուր եմ դարձել... Մազերս կարծես ջուրը խրած հանած լինեն... Վաղը ստիպված եմ լինելու վարսավիրանոց գնար:

Առանց որևէ խոսք ասելու, ես նույնպես նստեցի մեքենան, և խկույն շարժվեցինք:

Էմիլիան փոշտաց, մի վայրկյան հետո նրա փոշտոցը նորից կրկնվեց, հետո փոշտաց երրորդ, ապա չորրորդ անգամ: Նա փոշտում էր այնքան հնչեղ ու մի տեսակ արհեստական, որ թվում էր, դրանով ինձ ուզում է հասկացնել, թե իմ պատճառով ինքը հարբուխ է ընկեր: Բայց ես չտրվեցի այդ պրովոկացիային. ես մեքենան այժմ վարում էի, ինչպես երազում: Դա սոսկալի մի երազ էր, որտեղ իմ անունը խսկապես որ Ռիկկարդո էր, իսկ իմ կնոջ անունը՝ Էմիլիա, ես սիրում էի նրան, իսկ նա արդեն դադարել էր ինձ սիրելոց. դեռ ավելին, նա այժմ արհամարհում էր ինձ:

Գլուխ տասնմեկերրորդ

Հաջորդ առավոտյան ես արթնացա ամբողջովին թույլ ու շարդված, խորին զգվանքով լցված դեպի այն ամենը, ինչ ինձ սպասում էր այդ և գրան հաջորդող օրերին և առհասարակ դեպի այն ամենը, ինչ տեղի էր ունենալու ապագայում։ Էմիլիան ննջասենյակում գեռ քնած էր, իսկ ես, մեկնված հյուրասենյակի կիսախավարում գտնվող բազմոցին, աստիճանաբար հիշողությանս մեջ վերականգնում էի այն սոսկութիւ իրականությունը, որ քնի հետեանքով մոռացվել էր։ Նախ և առաջ, մտածում էի ես, ինձ անհրաժեշտ է որոշել. ընդունել «Ռդիսականի» սցենարի աշխատանքը, թե ոչ, հետո՝ վերջնականապես իմանալ, թե ինչո՞ւ է Էմիլիան ինձ արհամարհում, և երրորդը, երբ այդ ամենը պարզված կլինի, գրանել նաև Էմիլիային վերադարձնելու միջոցը։

Ես արդեն ասացի, որ ինձ հոգնած, շարդված և վերին աստիճանի թույլ էի զգում։ Իմ կյանքի կենսական նշանակություն ունեցող այդ երեք հարցերը, որոնք ձևակերպել էի գրեթե բյուրոկրատական ճշտությամբ, ինչպես իսկունեաթ նկատեցի, փաստորեն ոչ այլ ինչ էին, եթե ոչ պարանք ստեղծելու մի ճիգ, որով ուզում էի ինձ հավատացնել, թե իմ մեջ եռանդ ու մտքի պայծառություն կա, որոնցից իրականում ես այնքան հեռու էի։ Գեներալը, քաղաքական գործիչը, որնէ գործարար մարդը— բոլորն էլ աշխատում են այս ձեռվ կարճ ու հստակ որոշել իրենց առջևում գտնվող և լուծման ենթակա պրոբլեմները, հասցնելով դրանք թափանցիկության աստիճանի պարզության ու անկյանք սխմաների, որոնց վճռելը ոչ մի բարդություն չի պարունակում էր մեջ։ Սակայն ես այդ կարգի մարդ չէի, ընդհակառակութեա զգում էի, որ այն եռանդն ու մտքի պայծառությունը, որ մի ժամանակ ձևացնում էի իբրև թե ունեմ, անմիջապես լրիվ կշքանա, հենց որ փորձեմ մտքերից գործի անցնել։

Համենայն դեպս, ես գիտակցում էի, որ այդ թերությունը ինձ մոտ անվիճելի է։ Նույնիսկ այն ժամանակ, երբ ոյքերս փակ պառկած էի բազմոցի վրա, ո ամ էի, որ բայտական է այդ երեք հարցերին որնէ պատասխան ձևակերպելու

փորձ անեմ, որպեսզի երևակայությունս խսկույննեթ կտրվի սեալ իրականությունից և սկսի սավանել երազանքների դատարկ երկնքում։ Այդ երազանքների մեջ ինձ թվում էր, թի «Ռդիսականից» ոչնար ստեղծելով օտարզապես այնպիսի մի դատարկ բան է, որը իրենից ոչ մի գժվարություն չի ներկույցնում, որ ես արդեն ստացել եմ էմիլիայի բացատրությունը և պարզել իմ հանդեպ ունեցած նրա արհամարհանքի ամբողջ պատճառը, որը թեև առաջին հայացքից այնքան սարսափելի է թվում, բայց իրականում ծնունդ է ընդամենը մի դատարկ թյուրիմացության, և, վերջապես, որ ես արդեն հաշտվել եմ էմիլիայի հետ։ Բայց մտածելով այդ ամենի մտսին, այնուամենայնիվ, զգում էի, որ որանք ստեղծված գրությունից հաջողակ դուրս արծնելու մի երազանք է, երցանիկ լուծում գտնելու մի հույս, իսկ իրականում այդ ցանկալի դրության և ստեղծվածի միջև ընկած էր մի այնպիսի անդունդ, որը ես ոչ մի կերպ ի վիճակի շեի լցնել և մանավանդ լցնել մի այնպիսի բանով, որը գոնե նվազագույն շափով հաստատ ու տեսական լիներ։ Մի խոսքով, ես ձգտում էի այդ հարցերը լուծել՝ ելնելով իմ լավագույն ցանկություններից, սակայն շփոտեի, թե ինչ ճանապարհով կարելի է հասնել դրան։

Բազմոցին պառկած ես ննջում էի և, բայ երեւյթին, հենց այդպես էլ քունս տարել էր։ Հանկարծ նորից արթնացա և, աշքերս բացելով, տեսա, որ էմիլիան խալաթը հազին նստած է ոտքերիս մոտ։ Հյուրասենյակի փայտաշերտ լարագուցրները իշեցված էին, որի պատճառով սենյակը գեռ ստղված էր կիսախավարի մեջ։ Բազմոցի կողքին դրված սեղանի վրա էր միայն, որ մի փոքրիկ լապտեր էր վառվում։ Ես շեի իմացել, թե երբ է էմիլիան ներս մտել, վառել լապտերը և նստել կողքիս։

Տեսնելով նրան խալաթը հագին, անկաշկանդ ու տնավարի նստած ինձ մոտ, ես հիշեցի, թե ինչպես էի այն երջանիկ օրերին արթնանում և մի պահ անձնատուր եղա պատրանքներին։ Պառկած տեղիցս բարձրանալով, նստեցի ու շփոթահար թոթովանքով հարցրի։

— Էմիլիա, դու ինձ սիրո՞ւմ ես
Նա մի պահ լոելոց հետո ասաց.

— Հսկր ինչ եմ ասում, ես քեզ հետ խոսելիք ունեմ:

Ինձ թվաց, թէ արյունս երակներիս մեջ սառեց: Քիչ էր մնացել ասեի, որ ես խոսելու ոչ մի ցանկություն շունեմ, որ թող նա ինձ հանգիստ թողնի, որպեսզի կարողանամ քնել... Բայց այդ բոլորի փոխարեն իսկույն հարցրի.

— Ի՞նչ խոսելիք:

— Մեր երկուսին վերաբերող:

— Ոչ մի խոսելիք էլ չկա,— պատասխանեցի ես, աշխատելով տիրապետել ինձ և ցույց շտալ հանկարծակի անհանգըստությունս: — Դու ինձ այլևս չես սիրում... նույնիսկ ավելին, ինձ արհամարհում ես... ահա և ամբողջ խոսելիքը:

— Ոչ, ես ուզում էի քեզ ասել,— անշտապ արտասանեց Էմիլիան, — որ հենց այսօրվանից գնում եմ մորս մոտ... Ես ուզում էի մինչև նրան զանգահարելը քեզ զգուշացնել... Ուրիշ ոչինչ... այժմ դու արդեն իմացար:

Իսկապես էլ, դա ինձ համար բոլորովին անսպասելի էր, թեև ընդամենը մի օր առաջ տեղի ունեցածից հետո դա և՛ տրամաբանական էր, և՛ ենթադրելի: Այն, որ Էմիլիան կարող է ինձ լքել ու հեռանալ, որքան էլ այդ տարօրինակ թվու, երբեք իմ մտքով չէր անցել: Ես մինչև հիմա կարծում էի, որ իմ հանդեպ ունեցած նրա անգիտությունն ու դաժանությունը առանց այն էլ բոլոր շափերն անցել են: Բայց ահա, ինձ համար բոլորովին անսպասելի այդ սահմանը նա մի թոփշով կտրում և անցնում էր: Ես համարյա անհասկանալի մոխը մը ոթացի.

— Դու ինձ թողնո՞ւմ ես:

— Այու:

Ես մի պահ լոեցի, հետո հանկարծ գործելու անհաղթահարելի մի ցանկություն զգացի, քանի որ այլևս ի վիճակի յէի տանելու սիրտս խոցող ահավոր ու սուր ցավը: Ես բազմորդիք հենց ննջազգեստով ցատկեցի հատակին և նետվեցի դիպի լու սամուտը, կարծես ուզում էի բարձրացնել փայտաշերտ վարագույրները՝ սենյակը լուսավորելու համար, բայց հետո հետ դարձա և ամբողջ ձայնով բղավեցի.

— Ոչ, դու չես կարող այստեղից գնալ... Ես չիմ ուզում:

— Երեխայություն մի արա, — ասաց նա իրատակա տոնով, — միակ բանը, որ մնում է մեղ, դու բաժանելիին է:

մեր երկուսի միջև այլնս իրար կապող ոչխնչ շկա, գոնե ինձ քեզ կապող ես ոչխնչ շեմ տեսնում... այդպես մեր երկուսի համար էլ ավելի լավ կլինի:

Ես ուղղակի շեմ հիշում, թե ինչ արի նոր այդ խոսքերից հետո, կամ ավելի ճիշտ, հիշում եմ միայն ինչ-որ արտահայտություններ և ինչ-որ շարժումներ: Ըստ երևոյթին, ես այն ժամանակ խոսել ու շարժվել եմ, ինչպես խելագարը, առանց դիտակցելու ոչ ասածներս և ոչ էլ արածներս: Հիշում եմ, թե ինչպես էի ննջազգեստը հագիս, մազերս ամբողջովին զբողված, հսկայական քայլերով պառկայու տալիս սենյակում, մերթ աղաշելով էմիլիոյին, որ նա ինձ վրի, մերթ բացատրելով իմ վիճակը, և մերթ էլ այնպես խռովով ինքս ինձ հետ, կարծես մենակ լինեի «Աղիսականի» սցենարը, բնակարանը, մեր պարտքի վճարամասերը, իմ զոհված թատերական երազանքները, դեպի էմիլիան ունեցած իմ սեբը, Բատտիստան ու Ռայնգոլդը, իմ կյանքի հետ առնչվող բոլոր հեռանկարներն ու անձնավորությունները, մի խոսքով ամեն, ամեն ինչ այնպես խառնվեց իրար և թափվեց իմ շուրթերից, որպես անհապ ու հապճեպ մի մենախոսություն, կարծես գեղադիտուկի մեջ լցրած խայտարդիտ ապակիներ լինեին, որոնց ինչ որ մի ձեռք կատաղի ուժով ցնցել ու իրար էր խառնելու միևնույն ժամանակ ես զգում էի, որ զա ընդամենը պարմելի մի խող է, որատրանքային մի երեւցթ, նման գեղագիտուկից թափած այն գոյնզգույն ապակիների առանձին կտորներին, որոնք ընդունակ շեն որևէ ողառկեր արտահայտելու մայդանում էին գործ էր այժմ, և նրա խայտարդեւ ապակու կտորները ցրիվ էին եղել զետնով մեկ ու մեոցել ընկած իմ աշքերի առաջ: Հանկարծ ինձ համակեց բոլորի կողմից լքված լինելու մի սուր զգացում: Մենության զիտակցումից եօ սարսափեցի, նա ճնշում էր ինձ և ոչ միայն իսկուպում մտածելուն, այլև արգելակում նույնիսկ շնչառությունու եօ ամբողջ իմ էությամբ զայրութով փոթորկվել ու ծոռու էր եղել կնոշիցո բաժանվելու և դրան հաջորդող մենաթիւն մտքից: Մակայն միևնույն ժամանակ զգում էի նաև, որ յայտն զայրութս ամբողջովին անկեղծ էր, բայց և այնպիս խոռքերս հնչում էին ոչ համոզիչ ծվ իսկապես էլ, որի վայրկյաններին, երբ իմ բանականությունը ծածկող

մոլորության ու սարսափի մշտակը անցնում էր, ես նորից էի տեսնում բազմոցի վրա միևնույն տեղը նստած էմիլիային, որը հանգիստ ու անվրդով ինձ պատասխանում էր.

— Ինքդ դատիր, Ռիկկարդո. միակ բանը, որ մենք կարող ենք անել, այդ է, ուրիշ ելք չկա:

— Բայց ես չեմ ուզում,— վերջին անգամ կրկնեցի ես, կանգնելով նրա առաջ,— չեմ ուզում:

— Ինչո՞ւ չեմ ուզում: Ապա լուրջ մտածիր:

Զգիտեմ ինչ պատասխանեցի: Հետո նորից անցա սենյակի մյուս ծայրը և, ձեռքերս դեպի գլուխս տանելով, սկսեցի մազերս պոճոկել: Բայց նույն րոպեին հասկացա, որ այդ վիճակում ոչ միայն ընդունակ չէի էմիլիային որևէ բան համոզելու, այլև մտքերս արտահայտելու, ինչպես պնտք է: Ճիգ ու ջանք գործադրելով, ես կարողացա մի կերպ տիրապետել ինձ, նորից մոտեցա ու նստեցի բազմոցին և գլուխս կախելով ու առնելով ափերիս մեջ, հարցրի.

— Եվ երբ ես ուզում այստեղից գնա՞ւ

— Հենց այսօր:

Այդ ասելուց հետո նա տեղից կանգնեց և, առանց ինձ վրա ուշադրություն դարձնելու, որ դեռ նստած էի՝ գլուխս կախս ու սփերիս մեջ առած, դուրս եկավ սենյակից: Ես չէի սպասում, թե նա կարող է գնաչ, ինչպես և առաջ մտքովս չէր անցնում այն, ինչ նա արեց ու ասաց: Մի պահ ապող կտրած մնացի տեղս նստած, շնավատալով կատարվածին: Իսկ հետո, աշքս գցելով սենյակին, մի տարօրինակ ու սարսափելի զգացում ունեցա, անջատումն արդեն տեղի էր ունեցել, սկսել էր արդեն իմ կյանքի մենամոր շրջանը: Սենյակը նույնն էր, ինչպես և մի քանի րոպե առաջ, երբ էմիլիան նստած էր բազմոցին: Բայց, այնուամենայնիվ, ես զգում էի, որ այն արդեն բոլորովին փոխվել է: Թժում էր, թե սենյակի ծավալը հեռացել է, և այդ միտքը գլխիցս դարս չէր գալիս: Սենյակը այլս այն չէր, ինչպիսին ինձ թվում էր մինչ այդ, երբ գիտեի, որ էմիլիան այդ պատերի ներսում է, այլ բոլորովին մի ուրիշը, որը տեսնելու էի ով գիտե դեռ ինչքան ժամանակ, լցված այն գիտակցությամբ, որ էմիլիան ոչ ապրում է այդտեղ և ոչ էլ երբեք ապրելու և լրիվածությունն զգացվում էր ամենուրեք, մթնոլորտում, յո-

բարանչյուր առարկայի մեջ, և տարօրինակն այն է, որ այդ պղացումը ոչ թե ինձնից էր զնում դեպի իրերը, այլ թվուժ էր, թե իրերից է գալիս ինձ։ Այդ բոլորը ևս այնքան չեն զիտակցում, որքան զգում էի իմ ցավոտ և խուճապահար հոգու ինչ-որ մթին ու հեռավոր խորքերում։ Ես զգացի, որ յաց եմ լինում. Հանկարծ բերանիս անկյունի մոտ երեսս խուտուտ եկավ, ձեռքս տարա դեպի այտս և, մատս դնելով այդ տեղը, զգացի, որ թաց է։ Ես խոր հառաշեցի և, այլիս շկարողանալով ինձ զսպել, սկսեցի սրտանց հեկեկալ։ Հետո մեր կացա տեղիցս և հենց այդպես ննջազդեստով ու երեսս արցունքից թրջված, հյուրասենյակից դուրս եկա։

Ճերեկային լույսով ողողված ննջարանում, որտեղ հյուրասենյակի կիսախավարից հետո լույսը ինձ համար նույնիսկ կուրացուցիլ թվաց, Էմիլիան նստել էր շհավաքած անկողնու մրա և խոսում էր հեռախոսով։ Ես փսկույն զլիսի ընկա, որ խոսակցությունը մոր հետ է։ Ինձ թվաց, որ նա մի տեսակ շփոթահար ու մոլորված է։ Ես նույնպես նստեցի և, զլուխս կրկին ափերիս մեջ առնելով, նորից սկսեցի հեկեկալ։ Ես ինչու եմ այդպես հեկեկում. գուցե լալիս էի ոչ միայն այն պատճառով, որ կյանքս կործանվում էր, այլ ինչ-որ մի վաղեմի ցավից, որը ոչ մի առնչություն չուներ ոչ Էմիլիայի և ոչ էլ ինձ լքելու նրա որոշման հետ։ Էմիլիան, լսափողը ականջին սեղմած, շարունակում էր լսել։ Բատ եղեռոյթին մայրը երկար ու բարակ ինչ-որ բան էր բացատրում նրան։ Արցունքների միջից ես տեսա, թե ինչպես նրա դեմքին ամպից դաշտն ընկած սև ստվերի նման հանկարծ դառը հիամփության ու վշտի մի արտահայտություն հայտնվեց։ Վերջապես նա ասաց.

— Լավ, լավ, հասկացա, այդ մասին այլիս շխոսենք։ — Այդտեղ Էմիլիան նորից ընդհատեց մոր երկար ու բարակ հառը։ Բայց այս անգամ նրա համբերությունը այլիս շտարավ մինչև վերջ լսել մոր ասածները և, միանգամից կտրելով նրա խոսքը, ասաց.

— Հա, լավ, արդեն ասացիր, բավական է, հասկացա, յտեսություն։

Մայրը էլի ինչ-որ բան էր ուզում ասել, բայց Էմիլիան,

առանց այդ հաշվի առնելու, կրկնեց իր «ցտեսությունը» և ցած դրեց լսափողը, թեև նրա մեջ դեռ լսվում էր մոր ձայնը։ Այնուհետև նա տեղից կանգնեց և, ինչպես երազում, ովհնչ շտեսնող հայացքով նայեց ինձ։ Ես բնազրով բռնեցի երա ձեռքից և թոթովեցի։

— Մի՛ գնա... աղաշում եմ քեզ... մի՛ գնա։

Երեխաները լացի են դիմում, ծառայեցնելով այն որպես շրջապատի վրա բարոյական ճնշում գործ գնելու ժայրահեղ փաստարկ կամ միջոց։ Այդպես են անում նաև կանայք, ինչպես և առհասարակ բոլոր թուլակամ և փոքրոցի մարդիկ։ Այն պահին, ըստ երեխային, ես լալիս էի անկեղծ սրտով, լալիս էի ինչպես երեխան կամ կինը, կամ որևէ թույլ մի արարած և, շգիտեմ ինչու, հույս էի տածում, թե իմ արցունքները կհամոզեն էմիլիային, որպեսզի նա ինձ չըի Ճիշտ է, այդ պատրանքը մի փոքր ինձ միսիթարում էր, սիրա էր տալիս, սակայն միևնույն ժամանակ նա իմ մեջ այն զգացումն էր առաջացնում, թե այդ անում եմ շողոքորթաբար և սոսկ այն դիտավորյալ նպատակով, որպեսզի, ծառայեցնելով արցունքներս, վրեժինդիր լինեմ նրան։ Հանկարծ ես ամաշեցի և, շսպասելով էմրլիայի պատասխանին, վեր կացա և դուրս դնացի ննջարանից։

Մի քանի բռակե անց իմ հետեւից հյուրասենյակ եկավ նաև էմիլիան։ Այդ ընթացքում հասցրել էի բավական հանդարտվել, աշքերս արդեն սրբել էի և ննջազգեստի վրայից հագել խալաթու Բազկաթոռը մեջ ընկած, ես ինքնարերաբար մի սիրաբետ էի դրել բերանս և ուզում էի վառել, թեև ծխելու ոչ մի ցանկություն չունեի։ Էմիլիան նույնպես նստեց և իսկույն ասաց։

— Հանգիստ կաց... մի վախենա... շեմ գնում։

Սակայն այդ խոսքերը նա ասաց մի տեսակ հոգնած, թույլ, վշտաբեկ ու հուսահատ ձայնով։ Նա նստել էր աշքերը կախ գցած և, ըստ երեխային, ինչոր բան էր մտածում։ Ես նկատեցի, որ նրա բերանի անկյունները դողդողում են, իսկ ձեռքերը զղայնորեն պոճոկում խալաթի օծիքը, որ անհույս մոլորության ու շփոթմունքի նշան էր։ Հետո հանկարծ դաժանությամբ ավելացրեց։

— Մայրս չի ուզում, որ իր մոտ գնամ... ասում է, որ իմ

սենյակը վարձով է տվել ինչ-որ մեկին... երկու հոգի առանց տիկ էլ արդեն ապրում էին իր մոտ, Հիմա էլ երրորդն է ավելցել, այնպես որ ամբողջ տունը լցվել է մարդկանցով... և ձեռք չի հավատում, որ այս բոլորը լուրջ է... ասում է, որ ևս, ինչպես պետք է, մտածեմ... այնպես որ շքիտեմ, թե ուր զնամ... ևս ոչ ոքի պետք չեմ... և ստիպված քեզ մոտ եմ մնում:

Էմիլիայի ասածները, որոնք իրենց անկեղծությամբ սոսկալի դաժան էին, դանակի նման մխրճվեցին սիրտու ինձ թիւում է, այդ խոսքերի վրա ես սարսափելի ցնցվեցի, ինչպես կրծքիս հասցրած հարվածից և, շկարողանալով ինձ զսպել, հուզմոնքից բացականչեցի.

— Ինչո՞ւ ես այդ ձեռվ ինձ հետ խոսում... ստիպված եմ... ինչո՞ւ ես ստիպված... ես ի՞նչ եմ արել քեզ... ինչո՞ւ ես այդքան ինձ ատում:

Այժմ արդեն լալիս էր նա ինքը, թեև ձեռքով վակում էր իրեսը և աշխատում այդ ցույց շտալ:

— Դու ուզում էիր, որ ես շգնա՞մ,— գլուխը թափ տալով տաց նա,— շատ լավ... ես մնում եմ... Հիմա պետք է որ զա՞լինես, ճի՞շտ է:

Ես բազկաթոռից վեր կացա, նստեցի դիվանի վրա՝ Էմիլիայի կողքին և գրկեցի նրան, բայց խկույն զգացի, որ նա աննկատելիորեն դիմադրում և ուզում է գուրս պրծուցու:

— Իհարկե, ուզում եմ, որ մնաս,— պատասխանեցի ևու,— բայց ոչ թե այս ձեռվ... ստիպված... ես ի՞նչ եմ արել քեզ, Էմիլիա, ինչո՞ւ ես գու ինձ հետ այդպես խոսում:

— Եթե ուզում ես, կգնամ... կգնամ վարձով կապրեմ... միայն թե սկզբում որոշ ժամանակ գու ինձ օդնես... Ես զտրծյալ կգնամ մեքենագրուհի կաշխատեմ... հենց որ աշխատանք գտա, այլևս քեզանից ոշինչ շեմ խնդրի:

— Ի՞նչ ես ասում,— գոռացի ես,— ես ուզում եմ, որ գու մեաս... բայց ուզում եմ, Էմիլիա, որ գու մնաս ոչ հարկադրաբ, ոչ այն պատճառով, որ գու ուրիշ ելք շունես:

— Ինձ հարկադրողը գու չես,— լացը շարունակելով, պատասխանեց նա,— կյանքն է:

Ես նրան սեղմում էի իմ գրկում և անընդհատ նորից ու նորից ուզում էի հարցնել, թե արդյոք ինչո՞ւ է դադարել ինձ սիրելուց, ինչո՞ւ է սկսել նույնիսկ արհամարհել ինձ, ի՞նչ է պատահել արդյոք, ես ի՞նչ՝ եմ արել իրենու Սակայն նրա արցունքներն ու մոլորյալ վիճակը ինձ որոշ շափով նույնիսկ հանգստացրին։ Ես մտածեցի, որ հիմա այդպիսի հարցեր առաջ քաշելու ժամանակը շէ, որ այդպիսի հարցերը ինձ ոչ մի արդյունքի շեն հասցնի, և որ ճշմարտությունն իմանալու համար այժմ անհրաժեշտ է դիմել ուրիշ՝ ավելի զգուշավոր ու մեղմ միջոցների։ Ես բավական ժամանակ սպասում էի, իսկ էմիլիան, երեսը շրջած հակառակ կողմը, շարունակում էր լուս արտասվել։ Վերջապես առաջարկեցի նրան։

— Գիտես ինչ, էմիլիա, արի վերջ տանք այս բոլոր վեճերին ու բացատրություններին... զրանք ոչ մի լավ բանի շեն հանգեցնի, բացի իրար ցավ պատճառելուց... Ես այլու ոչինչ շեմ ուզում հարցնել քեզ, գոնե առայժմ... ավելի լավ է լսիր, թե ինչ եմ ասում. ինչպես գիտես, ես արդեն համաձայնություն եմ տվել գրել «Ողիսականի» սցենարը... Բայց հաստիստան ուզում է, որ մենք գործի վրա աշխատենք նեապոլի ծովածոցում, որտեղ նկարահանվելու է բնական տեսարանների մեծ մասը... Ահա այդ պատճառով որոշել ենք գնալ Կապրի... այնուղ ես քեզ խոսք եմ տալիս հանգիստ թողնել... շնայած, եթե ուզեմ էլ, չեմ կարող խանգարել. ես ամբողջ օրը ռեժիսորի հետ աշխատելու եմ, և քեզ հետ կտեսնվեմ ամենաշատը միայն ճաշի և ընթրիքի ժամերին... Կապրին սքանչելի տեղ է, շուտով ամառային լողասեղոնր կակսվի... Հոգնածությունդ կանցնի, կլողանաս, դուրս կգաս զրոսանքների, ջղերդ կհանգստանան, վերջապես, առանց շտապելու, կմտածես քեզ վերաբերող հարցերի մասին և որոշում կկայացնես, թե ինչ ես անելու Վերջին հաշվով, մայրդ էրավացի է. քեզ անհրաժեշտ է լրջորեն մտածել այդ մասին... որից հետո, եթք մի երեք-չորս ամիս արդեն անցում կլինի, ինձ կհաղորդես քո որոշումը և այն ժամանակ, այս, միայն այն ժամանակ, մենք նորից կակսենք մեր խոսակցությունը։

Էմիլիան զեռ նստած էր, երեսը նույն ձևով ինձանից շրր.

յած, թվում էր, նա բոլորովին շի ուզում ինձ տեսներ Հետո
զրկիթե ամբողջովին հանգիստ ինձ հարցրեց.

— Իսկ ե՞րբ պետք է մեկնել:

— Հենց հիմա... այսինքն մի տասն օրից հետո... Հենց որ
և միտիսորը Փարիզից վերադառնա:

Թեև էմիլիան մինչև հիմա դեռ իմ գրկում էր, ու ես
զպում էի ինձ սեղմված նրա կլոր ու փափուկ կուրծքը, այնու-
ամենայնիվ, չեթի համարձակվում համբուրել նրան: Փա-
տորեն նա ոչնչով չէր արձագանքում իմ պավանքին, դեռ ավե-
լին, նա այդ գիտում էր որպես մի տառապանք: Բայց
յիտյած դրան, ես, այնուամենայնիվ, ուզում էի ինձ հավա-
սացնել, որ նրա այդ պասսիվությունը ոչ միայն դեռ լրիվ
անտարբերություն չի նշանակում, այլև իր մեջ ձգման, հրա-
պուրանքի ինչ-որ սկզբունք է պարունակում: Քիչ հետո էմի-
լիան նույն հանգիստ, բայց, իհարկե, նաև ընդդիմացող տո-
նով հարցրեց.

— Իսկ Կապրիում որտեղ ենք ապրելու: Հյուրանոցո՞ւմ:

Կարծելով որ մեծ հաճույք կպատճառեմ, ես շատ ուրախ
պատասխանեցի.

— Ոչ, մենք հյուրանոց չենք գնա... Հյուրանոցները սոս-
կալի ձանձրալի են... Մենք այնտեղ ապրելու շատ ավելի
լով տեղ ունենք, քան հյուրանոցներն են... Բատտիստան մեղ
տոաջարկում է իր ամառանոցը... Մինչև սցենարի վերջաց-
նելը նա ամբողջապես մեր տրամադրության տակ է լինելու:

Ես իսկույն զգացի, ինչպես և մի քանի օր առաջ, երբ
շափազանց հապճեալ իմ համաձայնությունը տվի Բատտիս-
տայի առաջարկությանը, որ էմիլիան՝ իրեն հայտնի ինչ-որ
ուտճառով հավանություն չի տալիս դրան: Եվ իսկապես էլ,
նու անմիջապես գորս պրծավ իմ գրկից և, միանգամից քաշ-
վելով բազմոցի մյուս ծայրը, հարցրեց.

— Բատտիստայի ամառանոցը... և դու արդեն ավել՝ ես
որ համաձայնությունը:

— Կարծում էի, որ դա քեզ մեծ հաճույք կպատճառի,—
ոշխատեցի արդարանալ ես,— ամառանոցը անհամեմատ
ավելի լավն է, քան հյուրանոցը:

— Դու արդեն համաձայնվել ես:

— Այո, ես կարծում էի դա լավ կլինի:

- Մենք այնտեղ ուժիսորի հետ ենք ապրելու
- Զէ, Ռայնգոլդը հյուրանոցում է ընակվելու
- Բատտիստա՞ն է գալու
- Բատտիստա՞ն,— հարցրի ևս մի տեսակ աղոտ կերպով զարմացած այդ հարցից— Կարծում եմ, որ մեկ-մեկ կդա... բայց կարճ ժամանակով, Week-end¹-ներին, մեկ կամ երկու օրով... որպեսզի տեսնի, թե ինչպես է ընթանում աշխատանքը:

Այս անգամ էմիլիան ոչինչ շատաց. նա ձեռքը տարավ խալաթի գրպանը, հանեց թաշկինակը և քիթը մաքրեց: Թաշկինակը հանելիս նրա խալաթը լայնորեն բացվեց մերկացնելով փորն ու ոտքերը: Նա նստել էր ոտքը ոտքին գցած, որոնք այնպես էին սեղմվել իրար, կարծես դիտմամբ իր մերկությունից ամաշելու պատճառով էր այդպես նստել: Սակայն այդ կեցվածքը, միևնույն է, չէր կարող թաքցնել նրա սպիտակ, երիտասարդ ու ճկուն մարմինը, որի առաջ անզոր են բոլոր տեսակ մերժումները: Էմիլիան, ինքն այդ շգիտակցելով, կարծես ուզում էր ինձ հրապուրել գեղի իրեն: Հանկարծ իմ մեջ խենթ ու անհաղթահարելի մի ցանկություն արթնացավ, և մի պահ երեակայեցի, որ կարող եմ իսկույն առնել նրան գիրկս և տիրանալ:

Սակայն ես հասկանում էի, որ ինչքան էլ ուզում է ուժեղ լինի իմ ցանկությունը, միևնույն է, անհնարին է այդ իրոգործել: Մինչ նա թաշկինակով իր քիթն էր մաքրում, ես զրեթե գաղտապողի նայում էի նրան, վախենալով, որ կարող է նկատել իմ հայացքը և ամոթանք տալ: Այդ մտքի վրա ևս ինքս հանդիմանեցի ինձ. այս ո՞ւր եմ հասել արդյոք, որ ինչպես արդելված մի բանի, թաքուն եմ նայում կնոջս մերկ մարմնին, նմանվելով այն տղաներին, որոնք լողափի խցիկի ճեղքերից գաղտապողի ներս են նայում: Ես ձեռքս մեկնեցի և թափով ու զայրագին նրա ոտքի վրայից քաշեցի խալաթի փեշը: Ինչպես երեսում էր, նա, ըստ երեսութին, շնկուեց իմ շարժումը, բայց թաշկինակը նորից գրպանը զնելիս, այս անգամ շատ հանգիստ ձայնով ասաց.

— Ես կզամ Կապրի... Բայց միայն մի պայմանով...

1 Ոչ աշխատանքային ժամանակ, շաբաթ-կիրակի օրերին: (ահպ.):

— Զհամարձակվես որևէ պայմանի մասին խոսել... ողինչ չեմ ուզում իմանալ, — բղավեցի ես, բոլորովին անսպասելի: — Որոշեցինք, զնում ենք... Բայց ոչինչ իմանալ ես չեմ ուզում... իսկ այժմ այստեղից գնա, զնա այստեղից:

Եստ երևոյթին իմ ձայնում այնպիսի մի ցասում կար, որ էմիլիան վախեցավ. նա իսկույն վեր կացավ և անհապաղ դուրս գնաց սենյակից:

Չափու տասներեքունորդ

Հասավ և Կապրի մեկնելու օրը: Բատտիստան որոշել էր մեզ ուղեկցել կղզին, որպեսզի, ինչպես ինքն արտահայտվեց, պատշաճ էերակով ընդունի մեզ և մատուցի տանտիրոջ իր հարգանքը: Մենք դուրս եկանք փողոց և տեսանք, որ իմ վորքիկ սակավառուժ մեքենայի կողքին կանգնած է արողյուսերի ոչ-սերիական արտազրության կարմիր գույնի հղոր ավանդորիլու թեև արգեն հունիսի սկիզբն էր, բայց դեռ մառախչապատ և ուժեղ քամիներով փոփոխական եղանակներ էին: Բատտիստան կաշվե պիշակով և ֆլանելի շալվարով կանգնած էր իր մեքենայի կողքին և խոսում էր Ռայնգոլդի հետ, որը, ինչպես ամեն մի օրինավոր գերմանացի, Բուալիան համարում էր արևոտ երկիր և այդ պատճառով շատ թեթև էր հագնվել. նա գլխին պրել էր հովարով սպիտակ քաթանե շերետ, իսկ հագինը բամբակե կտորից կարած, գաղութային ձեր շերտավոր մի կոստյում էր: Ես ու էմիլիան տանից դուրս եկանք դռնապանի և մեր աղախնի ուղեկցությամբ, որոնք ճամպրուկներն էին բերում: Բատտիստան ու Ռայնգոլդը մեզ նկատելով, իսկույն ընդառաջ եկան:

— Շւրեմն, ինչպե՞ս տեղավորվենք, — հարցրեց Բատտիստան, ողջույններ փոխանակելուց հետո: Եվ անմիջապես, առանց պատասխանի սպասելու, ասաց: — Ես առաջարկում եմ, Մոլտենի, որ սինյորան՝ ձեր կինը, մեկնի իմ մեքենայով, իսկ Ռայնգոլդը թող գա ձեզ հետ, այդպիսով դուք ար-

դեն հնարավորություն կունենաք ամբողջ ճանապարհի ընթացքում խոսել ֆիլմի մասին... քանի որ,— նա ժպտաց և լուրջ տղնով եղրափակեց իր, ասածը,— Հենց այսօրվանից սկսվում է իսկական աշխատանքը... Ես ուզում եմ, որ երկու ամսից հետո պատրաստի սցենարը իմ ձեռքին լինի:

Ես գրեթե մեքենայաբար նայեցի Էմիլիային և նկատեցի, որ նրա գիմագծերը մի տեսակ այլայլվեցին: Այդ բանը նրա մոտ նկատել էի նաև առաջներում և դիտեի, որ դա հոգեկան շփոթահարության և բողոքի նշան է: Բայց առանձին ուշադրություն շտարձրի դրան, ինչպես և շմտածեցի այն մասին, որ այդ նույն ձևով էմիլիան այլայլվեց նաև այն ժամանակ, երբ առաջին անգամ լսեց Բատտիստայի ինձ արած, իհարկե, միանդամայն խելամիտ առաջարկության մասին:

— Շատ լավ,— ասացի ես, ճգնելով որքան կարելի է ուրախ երևալ, քանի որ, ինչպես թվում էր ինձ, դեպի ծով ճանապարհորդելու հանգամանքները հենց այդ էլ պահանջում էին:— Շատ լավ... Էմիլիան թող գա ձեզ հետ, իսկ ես ու Ռայնգոլդը միասին կդնանք... Թեև, իհարկե, շեմ խոստանում, որ մենք ճանապարհին սցենարի մասին կխոսենք:

— Ես արագ գնալուց վախենում եմ...— Հանկարծ բոլոր էմիլիան,— իսկ դուք ձեր այդ մեքենայով բոլոր շափերն անցկացնում եք...

Սակայն Բատտիստան թափով բռնեց Էմիլիայի թեր և ասաց.

— Բոլորովին մի վախեցնք ինձ հետ գնալուց... և վերջին հաշվով ինչի՞ց եք վախենում... չէ՞ որ իմ կաշին էլ ինձ համար է թանկ:

Այդ ասելով, նա Էմիլիային գրեթե զուռվ քարշ տվեց դեպի իր մեքենան: Ես տեսա, Էմիլիան ինչպես է մոլորուն ու հարցական նայում իմ կողմը և մտածեցի, թե արդյոք լով չէ՞ր լինի, եթե ես համառեի, որ նա ինձ հետ նստեր մեքենա: Բայց և իսկույն մտածեցի, որ Բատտիստան դրանից կտրող է նեղանալ, մանավանդ որ նա մեքենայի մեծ սիրահար էր և, ճշմարիտն ասած, հիանալի էլ վարում էր, ուստի, հաշվի առնելով այդ բոլորը, նորից լոեցիւ Էմիլիան

դեռ շարունակում էր առարկել, բայց նրա պիմադրությունը վնալով սկսում էր թուլանալ:

— Համենայն դեպք ինձ համար գերադասելի է իմ ամուսնու մեքենան...

Իսկ Բատտիստան կատակելով բողոքում էր.

— Ինչու անպայման ձեր ամուսնու... Դուք առանց այն է, ամբողջ օրը ձեր ամուսնու հետ եք լինում... Շուտ արեք, նոտեք... Եթե ոչ՝ խիստ կնեղանամ:

Այդ ընթացքում նրանք արգեն մոտեցան մեքենային, և Բատտիստան, բացելով դռնակը, նստեցրեց էմիլիային, ապա նորից փակելով, սկսույտ տվեց մեքենայի շուրջը, որպեսզի մյուս կողմից էլ ինքը նստի ես նայում էի նրանց մի տեսակ կիսաքուն վիճակում և նույնիսկ Ռայնդոլդի խոսքերի վրա անսպասելիությունից ցնցվեցի, երբ ասաց.

— Դե, գնացինք, պատրա՞ստ եք:

Ես վայրկենապես սթափվեցի, նստեցի նրա կողքին և մոտոք գործի դցեցի:

Մեր հետեւից լսեցի Բատտիստայի մեքենայի խով աղմուկը, որը տեղից շարժվեց և, անցնելով մեր առաջը, սլացավ նեղ ու դարնիվար իջնող փողոցով։ Ես հազիվ հասցրի ապակու միջով տեսնել կողք-կողքի նստած էմիլիայի և Բատտիստայի ուսերը, հետո մեքենան արագորեն թեքվեց և կորավ ոլորանի հետեւամ։

Բատտիստան մեղ հանձնարարել էր ճանապարհին խոռոշի սցենարի մասին։ Դա, իհարկե, ավելորդ հանձնարարություն էր, որովհետեւ, երբ քաղաքը իր ամբողջ երկարությամբ կորեցինք ու անցանք, և ես իմ փոքրիկ մեքենայի ունեցած արագությամբ դուրս եկա Ֆորմիա տանող խճուղին, Ռայնդոլդը, որ մինչ այդ խորին լուսվյուն էր պահպանել, սկսեց.

— Ճիշտն ասենք, Մոլտենի, այն օրը, Բատտիստայի մոտ, դուք վախեցաք, որ կարող եք ստիպված լինել աղմուկ հանող ֆիլմի վրա աշխատել, այդպես չէ՞։— Նա ժայռալով ընկծեց այդ երկու բառը։

— Ես այդ վախը հիմա էլ ունեմ, — մտացրիվ պատասխանեցի ես։— Մանավանդ որ խտալական կինոստուդիաներում այժմ հնչուց այդպիսի տեսնդենց է նկատվում։

— Թող դա այդպես լինի, բայց դուք վախենալու ոչինչ

շունեք...— ասաց Ռայնգոլդը, և հանկարծ նրա ձայնը հնչեց ավելի հաստատ ու տիրական:— Մենք կստեղծենք հոգեբանական մի ֆիլմ, միայն հոգեբանական... ինչպես որ ձեզ դեռ այն օրը ասացի... Ես, սիրելի Մոլտենի, սովորություն շունեմ անելու այն, ինչ պրոդյուսերներն են ուզում... Ես միշտ անում եմ այն, ինչ ինքս եմ ուզում... Մտուղիայում տնօրենը ես եմ և ոչ թե մի ուրիշը... այլապես հրաժարվում եմ ֆիլմը դնելուց... հասկանալի՞ է:

Ես ասացի, որ դա իսկապես էլ պարզ քան է, և իմ խռոքերում մի անկեղծ ուրախություն զգացի, քանի որ Ռայնգոլդի անկախության այդ փաստը ինձ հույս էր ներշնչում, որ նրա հետ հեշտությամբ կարելի է համաձայնության գալ և որ սցենարի վրա կատարվելիք աշխատանքը ավելի քիչ ձանձրույթ կպատճառի, քան սովորաբար: Ռայնգոլդը, փոքրինչ լոելուց հետո, նորից շարունակեց.

— Այժմ ուզում եմ ձեզ շարադրել իմ նկատառումներից մի քանիսը... Դուք կարո՞ղ եք մեքենան վարել և միևնույն ժամանակ լսել, թե ես ինչ եմ ասում:

— Ինքնըստինքյան հասկանալի է, կարող եմ,— ասացի ես, բայց հազիվ էի պատրաստվել Ռայնգոլդին լսելու, երբ դիմացի ճանապարհից խճուղի դուրս եկավ եզներ լծած ու բարձած մի սայլ, և ես ստիպված եղա մեքենայի ղեկը կը ուրուկ շրջել մի կողմի վրա: Մեքենան այնպես ծովեց ողիզգագներ արեց, որ հազիվ կարողացա պահել, որպեսզի ծառին շկացի: Ռայնգոլդն սկսեց ծիծաղել.

— Ավելի լավ կլիներ ասեիք՝ «ինքնըստինքյան հասկանալի է, շեմ կարող»:

— Այդ կարեւը չէ,— ասացի ես մի փոքր վրդովված պատահածից,— եզների գալը ոչ մի կերպ չէի կարող տեսնել... Հիմա շարունակեք, ես ձեզ լսում եմ:

Ռայնգոլդն իրեն խնդրել շտվեց.

— Գիտեք ինչ, Մոլտենի... Ես համաձայնեցի մեկնել Կապրի... քանի որ իսկապես էլ բնական պայմաններում կատարվող մեր նկարահանումները տեղի են ունենալու նկապոլի ծովածոցում... բայց դա միայն ֆոն է լինելու... Վերջին հաշվով մենք կարող էինք մնալ նաև Հռոմում... ինչպիս գիտեք, նորիսևսի ողբերգությունը ամենաին էլ ծովագնացի

ողբերգություն չէ և ոչ էլ նոր երկրներ հայտնագործողի կամ
առն վերադառնող զինվորի... Դա մի ողբերգություն է, որ
հավասարապես կարող է վերաբերել ուզածդ մարդուն...
Ավիսեսի այդ առասպելի մեջ թաքնված է որոշակի տիպի
մօրդու խնկական պատմությունը...

Ես հենց այնպես, առանց երկար մտածելու, ասացի.

— Հունական բոլոր առասպելների հիմքում էլ մարդկա-
յին ողբերգություն է ընկած, ընդ որում առանց ժամանակի
և տեղի, այդ պատճառով էլ նրանք հավիտենական են:

— Շատ ճիշտ է... այլ կերպ ասած, հունական բոլոր
առասպելները մարդկային կյանքի ալեգորիկ պատկերա-
ցումներն են... ուրեմն, այժմ մենք՝ ժամանակակից մար-
դիկս, ի՞նչ պետք է անհնք, որպեսզի հարություն տանք այն-
քան վաղեմի և հեռավոր այդ առասպելներին... Ամենից
տաք պետք է պարզինք, թե որանք ինչ նշանակություն կա-
րող են ունենալ մեղ՝ ժամանակակիցներիս համար և ապա
հետազոտնել, գտնել ու մեկնաբանել այդ նշանակությունը...
Բայց դա պետք է անել աշխատյժ, անկաշկանք, յուրաքի,
առանց երկյուղածության, առանց դող զգալու հունական
զրականության այն գլուխգործոցներից, որոնք ստեղծված
են այդ առասպելների հիման վրա... Վերցնենք մի օրինակ...
մնկասկած, ձեզ ծանոթ է Օ'Նիլի «Սուգը սազում է Էլեկտրա-
յին» պիեսը, որի հիման վրա նկարահանված է նաև ֆիլմը

— Այո, ինչպիս չէ:

— Ուրեմն, տեսեք, Օ'Նիլը նույնպես հասկացել է այն
հասարակ ճշմարտությունը, որ անտիկ առասպելները պետք
է մեկնաբանել ժամանակակից ձեռով, ինչպիս և իր սկիենում
է արել... Բայց, միննույն է, ես նրա «Սուգը սազում է Էլեկ-
տրային» գործը շնմ սիրում... և զիտե՞ք ինչու... որով-
հետեւ Օ'Նիլը թույլ է տվել, որ Էսքիլեսը վախեցնի իրեն...
Ետ ճիշտ է վարվել, գտնելով, որ Օրեստեսի մասին եղած
առասպելը կարող է մեկնաբանվել հոգեբանորնն... Բայց
նյութից սարսափած՝ շափազանց տառացի է հաղորդել ա-
ռասպելի բովանդակությունը... ինչպիս օրինավոր աշակերտն
է կպրոցական տողած տեսրակում իր շարադրությունը
զրամ... Տողերը երևում են, Մոլտենի...

Ես լսեցի, թե ինչպես մայնգոլդը ինքնագուհ ծիծաղեց,

Հիացած Օ'նիլի հասկելն արած իր քննադատական դատությունից:

Այժմ մենք սլանում էինք հոռմեական Կամպանիայով, որն ընկած էր ծովից ոչ հեռու՝ ցածրանիստ բլուրների միջև, այդ բլրալանջերը ծածկված էին հասած ցորենի ղեղին արտերով, որոնց միջև երբեմն այստեղ ու այնտեղ երեսում էր մենավոր ու սաղարթախիտ մի ծառ: Ծառ երևացին, ինչպես և կարծում էի, մենք Բատտիստայից բավական հետ էինք մնացել. Ճանապարհը, ինչքան որ աշքս տեսնում էր և՛ ուղիղ ձգվելիս, և՛ ոլորաններում, ամբողջովին դատարկ էր: Այժմ Բատտիստան երեխ սլանում էր ժամը հարյուր կիլոմետրից ավելի արագությամբ և մեղանից արդեն մոտ հիսուն կիլոմետր առաջ անցած կլիներ: Մայնգոլդը նորից շարունակեց իր խոսակցությունը.

— Եթե Օ'նիլը հասկացել է այն ճշմարտությունը, որ հունական առասպելները պետք է մեկնաբանվեն ժամանակակից ձևով, ըստ հոգեբանության արած վերջին հայտնագործումների, ապա նա ոչ թե պետք է այդքան հաշվի նըստեր այդ առասպելների բովանդակության հետ, այլ, ընդհակառակը, մի կողմ նետեր այն, բացահայտեր իր ձևով, թարմացներ... Մինչդեռ Օ'նիլը այդ չի արել, որի հետեանքով էլ նրա «Սուզը սազում է էլեկտրային» սիեսը խիստ ձանձրալի է և սառը... պարզապես դպրոցի դաս է:

— Իսկ ինձ դուք է գալիս,— առարկեցի նու:

Մայնգոլդը, ուշադրություն շդարձնելով իմ ասածին, շարունակեց:

— Այժմ մենք «Ողիսականի» հետ անելու ենք այն, ինչ Օ'նիլը չի ուզեցել կամ չի կարողացել անել էսքիլեսյան «Օրեստեսի» հետ... մենք պետք է հերձենք այն, ինչպես հերձում են անատոմիական սեղանին գտնվող մարմինը, պետք է ուսումնասիրենք ու թափանցենք նրա ներքին էռության մեջ, քանդենք նրա բոլոր մասերը, ապա նորից հավաքենք ու միացնենք իրար՝ ըստ ժամանակակից մեր սպահանցի:

Առանց իմանալու, թե Մայնգոլդն ուր է ուզում տանել իր խոսակցությունը, ես հենց այնպես, առանց մտածելու ասացի.

— «Ողիսականի» ներքին էությունը բոլորին հայտնի է. Կո Հարազատ տան, դեպի ընտանիքն ու Հայրենիքն ունեցած կորոտի և այդ տունը, ընտանիքը և Հայրենիքը վերադառնալու ցանկությունը արգելակող անհամար խոշընդուտների միջև եղած Հակասությունն է... Հստ երեսութին, յուրաքանչյոր ուղամագերի, ամեն մի զինվոր, որ պատերազմը վերցանալուց հետո ինչ-որ պատճառով հեռու է մնացել իր Հայրենիքից, նույնպես մի փոքրիկ Ողիսես է:

Ռայնգոլդը ծիծառեց, և նրա այդ ծիծառը հնչեց ինչպես հավի կշկոց:

— Ես հենց այդպես էլ սպասում էի... զինվոր, ուղամագերի... մինչդեռ բանը բոլորովին էլ այդ չէ, Մոլտենի... դուք կանգ եք առնում Հարցի արտաքին Հանգամանքների, նրա փաստացի կողմերի վրա... այդ շափանիշով մոտենալիս «Ողիսականի» մոտիվներով նկարահանած ֆիլմը իսկապես որ կարող է ենթարկվել «աղմուկ Հանող» ֆիլմերի վտանգին, զառնալ արկածայինի պես մի բան, ինչպես այդ կուզեր ինքը Բատտիստան... Բայց Բատտիստան պրոդյուսեր է և իր տեսակետից իրավացի է, երբ այդ ձևով է մտածում... իսկ զուք, Մոլտենի, դուք մտավորական եք... պարտավոր եք զործի դնել ձեր սեփական գլուխը... ապա փորձեցեք լավ մտածել:

— Ես բացի դրանից որիշ ոշնչով չեմ էլ զբաղվում,— պատասխանեցի փոքր-ինչ գրգռված:

— Ոչ, դա ճիշտ չէ, դուք շեք ուզում լավ մտածել... տպա փորձեք խորհել ինչպես պետքն է, աշխատեցեք ավելի խորը թափանցել և ամենից առաջ հաշվի առեք մի Հանգամանք. այն, որ Ողիսեսի պատմությունը դա փաստորեն Ողիսեսի՝ իր կնոց հետ ունեցած Հարաբերությունների պատմությունն է:

Ես այս անհամ լուր մնացի: Եվ Ռայնգոլդը նորից շարունակեց իր խոսքը.

— Ի՞նչն է, որ ամենից շատ է մեզ զարմանք պատճառում «Ողիսականի» մեջ: Դա Ողիսեսի վերադառնալու դանդաղկությունն է, դա այն է, որ նա տուն հասնելու համար տասը տարի է կորցնում... և որ այդ տասը տարիների ընթացքում, շնորհած Պենելոպեի Հանդեպ ունեցած իր սիրուն, որի մասին

նա բոլոր պատեհ և անպատեհ առիթներով խոսում է, իրականում ամեն անգամ դավաճանում է նրան, հենց որ հարմար առիթ է ներկայանում... Հոմերոսի ասելով, Ողիսեսի ուշք ու միտքը Պենելոպեն էր, նրա հետ միանալու ցանկությունը Ողիսեսի միակ բաղձանքն էր... Բայց արդյո՞ք մենք պետք է դրան հավատանք, Մոլտենի:

— Դե եթե Հոմերոսին չպետք է հավատանք,— ասացի ես կատակի ձևով,— այն դեպքում ես չգիտեմ, թե ում ենք հավատալու

— Մեղ՝ ժամանակակից մարդկանցո, որ կարողանում ենք տեսնել այն, ինչ առասպելի հետեւում է թաքնված... Մոլտենի, «Ողիսականը» բազմաթիվ անգամ նորից ու նորից կարգալուց հետո ես եկել եմ այն եզրակացության, որ փառողեն Ողիսեսը, իհարկե, գուցե և առանց այդ գիտակց! լու, ամենենին էլ չէր ուզում տուն վերադառնալ և Պենելոպեի հետ միանալու ոչ մի ցանկություն չուներ... Սա իմ եզրակացությունն է, Մոլտենի:

Ես նորից ոչինչ չասացի: Իմ լուսիցունից գոտեալնդված, Ռայնգոլդը շարունակեց.

— Այո, Ողիսեսը մի մարդ է, որը վախենում է իր կնոջ մոտ վերադառնալուց, և հետագայում մենք կտեսնենք, թե ինչու Վախենալով դրանից, նա ենթագիտակցորեն աշխատում է իր շուրջը ստեղծել այնպիսի խոշնդուներ, որոնք կարող էին արգելանել նրա վերադարձը: Դեպի արկածներով լի թափառումներն ունեցած նրա այնքան հոշակավոր սերը փաստորեն ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ իր ճանապարհորդությունը ավելի և ավելի երկարացնելու շգիտակցված մի ցանկություն, ճանապարհորդություն, որը բազմաթիվ արկածների հետևանքով իսկապես էլ անվերջ ընդհատվում ու երկարում է... Ողիսեսի վերադարձին խանգարում են ոչ թե Սկիլլան և Քարիրդիսը, Կալիպսոն և Ֆեակները, Պոլիֆեմը և Կիրկեն կամ ել նույնիսկ աստվածները, Ողիսեսի վերադարձն արգելակու: Հենց նրա այն ենթագիտակցությունն է, որը հարմագալությանը է փնտրում՝ մի տարի այստեղ մնալու, մի եկու տարի մի որիշ տեղ մնալու համար և այսպես շաբակու:

Ահա թե Ռայնգոլդն որ էր տանում խոսակցությունը, որ

կլասիկ ստեղծագործությունների ֆրեյդյան բնորոշ մեկնաբանություն էր: Ես միայն զարմացա, որ իսկույննեթ չէի կոտհել այդք Ռայնգոլդը գերմանացի էր, նա իր առաջին բայլերն արել էր Բեռլինում դեռ այն ժամանակ, երբ Ֆրեյդն սկսել էր նշանավոր անուն դառնալ, այնուհետև տեղափոխվել էր Միացյալ Նահանգներ, որտեղ Հոգեվերլուծությունը խիստ հարգի էր: Բնական է, նա աշխատում է այդ մեթոդները զործադրել նաև Ողիսեսի նկատմամբ, մի հերոս, որին մեծ մասամբ անծանոթ են մարդկային բարդ ապրումները: Ես շատ շոր ասացի:

— Շատ հնարամիտ է... բայց ինձ համար դեռ պարզ չէ:

— Մի բոպե, Մոլտենի, մի բոպե... Ուրեմն, ինչպես պարզ երեսմ է իմ այս մեկնաբանությունից, որը ըստ ժամանակակից հոգեբանության վերջին հայտնագործությունների միակ ճիշտն է, «Ողիսականը» ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ մարդու անձնական տվյալանքների մի պատմություն, ուստի այսպիս ասած, ամուսնական կյանքի անհամերաշխության պատմություն է... Ողիսեսը երկար ժամանակ տառապում է ու խորացնում այդ դիմադրությունը, մինչև որ, վերջապես, տասը տարի ինքն իր հետ ներքին պայքար մղելուց հետո հաջողացնում է հաղթել ու գուրս գալ այդ վիճակից, թեև զրա համար նա ստիպված է լինում նորից ընդունել այն պայմանները, որոնց ծնունդն էր հենց ինքը այդ անհամերաշխությունը... Այլ խոսքերով ասած, տասը տարվա ընթացքում Ողիսեսը ինքն է ստեղծում բոլոր հնարավոր պատրավուները, որպեսզի ձգձգի իր վերադարձը, ամեն տեսակ պատճառներ է հնարում, որպեսզի շվերադառնա իր ամուսնական հարկի տակ... նա նույնիսկ ուրիշ կանանց հետ կտպվելու բազմաթիվ փորձեր է անում... սակայն, վերջ ի վերջո, նրան հաջողվում է հաղթանակ տանել իր վրա, տիրապետել իրեն ու վերադառնալ... Եվ ահա Ողիսեսի վերադրձը փաստորեն հաշտություն է այն դրության հետ, որի պատճառով նա զնացել էր և այլս չեր ուզում վերադառնալ:

— Ո՞ր դրության հետ,— հարցրի ես, այս անգամ իսկապես զարմացած:— Մի՞թե Ողիսեսը չէր գնացել Տրոյական պատերազմին մասնակցելու:

— Դա միայն արտաքին կողմն է, Մոլտենի, միայն արտաքին...— անհամբեռությամբ կրկնեց Ռայնգոլդը, — բայց թե ինչ դրություն էր տիրում Իթակեռում՝ մինչև Ողիսևի Տրոյական պատերազմ գնալը, բոլոր փեսացուների և մնացած բաների մասին ես կխոսեմ, երբ բացատրեմ այն պատճառները, որոնց հետեանքով Ողիսևը շի ուզում վերադառնալ Իթակե և վախենում է նորից գտնել իր կնոջը... Այնուամենայնիվ, մինչև այդ ես ուզում եմ ընդգծել մի շատ կարևոր հանգամանք. «Ողիսականը» ոչ թե արկածների կամ ինչ-որ արտատաքին իրադարձությունների նկարագրություն է, որը տեղի է ունենում տարբեր երկրներում, ինչպես Հոմերոսը կուղեր, որ մենք հավատայինք... այլ ընդհակառակը, որ Ողիսևի ներքնաշխարհի ողբերգությունն է... իսկ այն ամենը, ինչ տեղի է ունենում «Ողիսականում», պարզապես ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ հերոսի ենթադիտակցական զգացմունքների արտացոլում... Դուք, իհարկե, ծանոթ եք Ֆրեյդի ուսմունքի հետ, Մոլտենի:

— Այո, մի քիչ:

— Գեղեցիկ, ուրեմն հենց Ֆրեյդն էլ Ողիսևի ներքնաշխարհում մեր ուղեցուցը կդառնա, և ոչ թե ինչ-որ Բերար՝ աշխարհագրական իր քարտեզներով ու բանասիրությամբ, որը ոչինչ շի բացատրում... և Միջերկրական ծովի փոխարեն մենք կհետազոտենք Ողիսևի հոգին... կամ ավելի ճիշտ՝ նրա ենթադիտակցությունը:

Բավական գրգոված, գուցե փոքր-ինչ ավելորդ խստաթյամբ ես ասացի.

— Այդ գեպքում ինչ միտք ունի Կապրի մեկնելը, եթի խոսքը բուդուարային ողբերգության մասին է... մենք նույնպիսի հաջողությամբ կարող էինք աշխատել նաև Հոսմի նոր թաղամասերից մեկնումեկում գտնվող որևէ կահավորված սենյակում:

Ես տեսա, թե ինչպես Ռայնգոլդը ինձ վրա նետեց զարմանքի ու վիրավորվածության մի հայացք և ապա իսկույնեթ ծիծաղեց այնպիսի մի տհաճությամբ, ինչպիսին լինում է այն ժամանակ, երբ մարդ կատակի է ուզում տալ մի փեա, որը սպառնում է վատ վերջավորություն ունենալ:

— Ավելի լավ է, եկեք այս խոսակցությունը մենք խս

Նենք Կապրիում՝ հանգիստ իրադրության մեջ շարունակելու համար,— ասաց նա, ընդհատելով ծիծաղը,— դուք, Մոլոհնի, չեք կարող միաժամանակ և մեքենա վարել, և վիճել «Ողիսականի» մասին... Լավ կլինի հիմա ձեր մեքենան բշեք, իսկ ես էլ հիանամ այս շնաշխարհիկ բնապատկերներով։

Ես չհամարձակվեցի առարկել նրան, և գրեթե մի ամբողջ մամ գնում էինք առանց խոսք փոխանակելու։ Մենք անցանք հին «Պոնտեական ճահիճների» տերիտորիան։ ճանապարհի աջ կողմում ձգվում էր թանձրաջուր, անշարժ ջրանցքը, իսկ ձախում կանաչին էր տալիս ոռողյալ հարթավայրը։ Ահա զիստերնան, ահա և Տերրաչինան։ Այս վերջին քաղաքից հետո ճանապարհի մի կողմից ձգվում էր ծովը, իսկ մյուս կողմում ցածրանիստ, քարքարոտ ու արևախանձ լեռներն էին։ Մովք հուզված էր. առափնյա դեղին ու սև ավազաթմբերի հետեւմ նա թվում էր պղտորված-կանաչ գույն, ըստ իրենույթին, վերջերս տեղի ունեցած փոթորիկը խառնել էր նրա ջրերը, վեր հանելով հատակից անթիվ անհամար ավազաշերտեր։ Հսկայական ալիքները դանդաղ ուռնանում էին և, թավալվելով դեպի նեղ լողափը, փշրվում ու փովում, ինչուս ճերմակ սասլնափրփուրը։ Ավելի հեռվում ծովը ծածկված էր փոքրիկ կոհակներով և արդեն ոչ թե կանաչին էր տալիս, այլ թվում էր կապույտ, գրեթե մանուշակագույն։ Նրա հարթության վրա քամու ուղղությամբ մերթ հայտնվում և մերթ անհետանում էին ձյունաճերմակ կատարիկներով կալյուկները։ Երկնքում նույն աշխույժ և քմահաճ անկարգությունն էր. ճերմակ ամսլիկները այս ու այն կողմ էին սահման, իսկ նրանց միջև բացված ճեղքերում շողշողում էր վճիռ ու կուրացուցիչ լազուրը։ Ծովային թոշունները պտույտ էին դործում և գլխախլայր նետվում դեպի ցած, հետո, վեր խոյանալով, նորից թափով իշնում մինչև ջրի մակերեսը և սլանում նրա հարթության վրա. թվում էր, թե նրանք սովորում են իրենց թոփշքը հարմարեցնել անվերջ իր ուղղությունը փոխող քամու հոսանքին։ Ես մեքենան վարում էի, աշքերս գցած այդ սքանչելի ծովային տեսարանին, և հանկարծ պատասխան տալով խղճիս այն խայթին, որը զգացել էի այն ժամանակ, երբ «Ողիսականի» Ռայնգոլդի մեկնա-

բանությունը անվանեցի բուզուարային ողբերգություն, իսկ նա ինձ վրա գցեց իր զարմացած ու վիրավորված հայացքը, որոշեցի, որ այնուամենայնիվ, ես չեմ սխալվել. ինձ թվում էր, թե այնքան թարմ ու վառ՝ գույներով ներկված հենց այդ ծովում, ջինջ ու լուսավոր այդ երկնքի տակ, ճանապարհի երկարությամբ ձգված այդ ամայի ծովափի մոտ դժվար չէր լինի պատկերեցնել Ողիսեսի սև նավերը, որոնք, ալիքների վրա օրորվելով, ուզենորվում էին դեպի Միջերկրականի այն ժամանակ ոչու անմշակ ու անհայտ հողերը։ Հոմերոսն ուզում էր պատկերել հենց այնպիսի մի ծով, ինչպիսին այս է, այնպիսի մի երկինք և այնպիսի մի ծովեղերք, ինչպիսին սրանք էին. Նրա հերոսները նմանվում էին այս բնությանը, որը նրանց օժտել էր կլասիկ պարզությամբ և չափի զարմանալի զգացողությամբ։ Ահա և բոլորը և ոչինչ ավելի։ Մինչդեռ Շայնգոլդն ուզում է այս գունեղ ու լուսավոր աշխարհը, որը համակված է թարմ հողմերով և ողողված արևի լույսով, բնակեցված հնարամիտ ու կենսախինդ էակներով, դարձնել ինչ-որ անգույն, անձև, արևից ու օդից զրկված ենթագիտակցության մի աշխարհ։ Ողիսեսի հոգու գաղտնաբանը։ Ուրեմն, դուրս էր գալիս, որ «Ողիսականը» ոչ թե մարդկային առասպելական մանկության շրջանում Միջերկրական ծովը հայտնաբերելու զարմանահրաշ արկածներով լիցուն թափառումների մի պատմություն էր, այլ հակասությունների մեջ իմձնված, հոգեգարության եղբին գտնվող ժամանակակից մարդու ներքին ողբերգությունը պատկերող մի գործ։ Այդ բոլորը ինձ հիմք տվեց գալու այն եղբակացությանը, որ հազիվ թե հնարավոր լիներ գտնել ավելի վատ մի խաղընկեր, քան Շայնգոլդն է, որի հետ ես պետք է աշխատեի։ Կինոյում գոյություն ունեցող սովորական աւելունցին, ըստ որի ամեն ինչ առանց որևէ անհրաժեշտության պետք է փոխել ու դարձնել սովելի վատ, այս դեպքում ավելանում էր նաև հատուկ մի մոայլություն, որը բնորոշ է զուտ մեխանիկական և վերացական հոգեվերլուծությանը։ Դրան պետք էր ավելացնել նաև այն, որ ի լրումն դրա, այդ փորձն արվում էր մի այնպիսի զարմանալի պարզություն և պայծառություն ունեցող երկի վրա, ինչպիսին «Ողիսականն» էր։

Մեր մեքենան սլանում էր գրեթե ծովի կողքով։ Ճանա-

պարհի երկարությամբ, առափնյա ավաղներին կպած, ձըգ-
վում էր խաղողի կանաչաթուփ մի ալդի, որի հետևում սեխն
կը տալիս ժայռաբեկորներով ծածկված լողափի նեղլիկ շեր-
տր, որ ժամանակ առ ժամանակ թավալվելով հասնում էին
փրփրաբաշ ալիքներն ու փշրվում քարերի մեջ։ Ես միանգա-
մից արգելակեցի մեքենան և շատ շոր ասացի.

— Ռուքերս նստելուց ընդարմացան, պետք է մի քիչ ման-
գամ, որպեսզի բացվեն...

Մենք մեքենայից իջանք, և ես խաղողի այգու միջով
անցնող փոքրիկ մի արահետով քայլեցի դեպի լողափ։ Կար-
ծես արդարանալով, Ռայնգոլդին ասացի.

— Ուղիղ ութ ամիս է տանը փակված նստած եմ...
անցյալ տարվա ամառվանից ծովի երես չեմ տեսել... Եկեղ
մի բուլեով մոտենանք ծովին։

Ռայնգոլդը լուս հետևեց ինձ, ըստ երկույթին նա դեռ վի-
րավորված էր և զայրացած։ Մենք այգու միջով անցնող ոլոր-
մուր արահետով ընդամենը մի հիսուն մետր էլ չէինք գնա-
ցիլ, երբ նա մտավ առափնյա ավաղների մեջ ու կորավ այն-
տեղ։ Մոտորի մեխանիկական ու միալար աղմուկին այժմ
փոխարինում էր ալիքների անհավասար՝ մերթ ուժեղացող,
մերթ նվազող հոնդյունը, որոնք անկանոն կերպով հեծնելով
փրար, գլորվում էին դեպի ափ և փշրվում այնտեղ։ Ես մի
քիչ քայլեցի թաց ու փայլվող ավաղների վրայով, աշխա-
տելով հեռու մնալ դեպի ափ վազող ալիքներից, ասլա,
վիրջապես, կանգ առա մի ավազաբլրակի վրա և, անշար-
ժացած, երկար-երկար նայեցի հորիզոնին։ Ես զգում էի, որ
Ռայնգոլդին վիրավորել եմ, և որ այժմ պետք է նրա հետ
խոսակցությունս վերսկսեմ ավելի քաղաքավարի ու սիրա-
լիր ձևով, քանի որ նա ինքն էլ հենց այդ էր սպասում։ Եվ
յայցած անշափի տհաճ էր ընդհատել այդ լայնարձակ ծովա-
յին տարածությունների առաջ ինձ այնքան երանություն
պատճառող իմ խոհերի ընթացքը, այնուամենայնիվ, ես արե
այդ։

— Ներեցեք ինձ, Ռայնգոլդ, — հանկարծ ասացի ես, —
զայցե մի քիչ առաջ ես այնքան էլ լավ շարտահայտվեցի...
բայց, ճշմարիտն ասած, ձեր մեկնաբանությունը ինձ շհամո-
ղեց և եթե ուզում եք, կարող եմ ասել, թե ինչու

Նա մեծ անհամբերությամբ պատասխանեց.

— Այո, ուզում եմ... ասացեք, տեսնենք... Զէ՞ որ մեր աշխատանքի մի մասն էլ վեճերը պետք է լինեն:

— Չատ լավ,— շարունակեցի ևս առանց նրան նայելու, — ընդունենք, որ «Ողիսականը» կարելի է մեկնաբանել նաև այնպես, ինչպես դուք եք ասում, թես դրանում ամենին էլ համոզված չեմ... Եվ այնուամենայնիվ Հոմերոսի պահմների, ինչպես և առհասարակ անտիկ արվեստի բնորոշ առանձնահատկությունը այն է, որ յուրաքանչյուր մեկնաբանություն, ինչպես այդ, այնպես էլ շատ ու շատ ուրիշ կարգի, որ կարող են մեր՝ ժամանակակից մարդկանցս մտքով անցնել, պետք է ունենա խոր բովանդակություն ունեցող այդ ստեղծագործությունների իսկաւ ավարտված ձևը: — Եվ վայրկենական, անբացատրելի գրգովածությամբ ավելացրի. — Ուզում եմ ասել, որ «Ողիսականի» ամբողջ հմայքը հենց իրական աշխարհին հավատարիմ մնալու մեջ է, այն աշխարհին, որը և ներկայացնում է մեզ: Եվ Հոմերոսյան «Ողիսականի» այդ ավարտված ձևը չի կարելի ձևափոխել ոչ լրիվ և ոչ էլ մասնակի կերպով, նրան մոտենալու մի ձև կա միայն՝ կամ ընդունել, ինչպես որ է, կամ հրաժարվել ֆիլմը Հոմերոսյան մոտիվներով դնելու մտքից: Այլ խոսքերով ասած, — եղբափակեցի ևս, շարունակելով նայել ոչ թե Ռայնգոլդին, այլ ծովին, — Հոմերոսի աշխարհը ոեալ աշխարհ է... Հոմերոսը պատկանում էր մի այնպիսի քաղաքակրթության, որը բնության հետ ոչ միայն հակասության մեջ չէր գտնվում, այլև զարգանում էր նրա հետ լրիվ ներդաշնակությամբ... Այդ պատճառով էլ Հոմերոսը հավատում էր զգացողական աշխարհի իրական լինելուն և այդ աշխարհը տեսնում էր ոեալ կերպով, այնպես, ինչպես պատկերացնում էր ինքը: Ուրեմն մենք նույնպես պետք է այդ աշխարհը ընդունենք այնպես, ինչպես Հոմերոսն ինքն էր հավատում, հասկանանք տառացիորեն, և ճիգ ու ջանք չգործադրենք այնտեղ ինչ-որ թաքնված, մութ իմաստ դտնելու համար:

Ես լոեցի, քայց առանց խաղաղվելու, ընդհակառակը, ինձ համակել էր ինչ-որ անհասկանալի մի գրգովածություն. բոլոր այն ճիգերը, որ ես գործադրում էի իմ տեսակետը հա-

կացնելու համար, ինձ թվում էին անօգուտ ու զուրտ եվ իրոք, համարյա նույն վայրկյանին ես լսեցի Ռայնգոլդի ծաղրական պատասխանը, որը այս անգամ արդեն հաղթական էր հընդում:

— Դա արտահայեցողություն է, արտահայեցողությո՞ւն... Դուք, Մոլտենի, ինչպես և հարավի բոլոր բնակիչները, արտահայեցող մարդ եք և շեք հասկանում նրանց, ովքեր ներհայեցող են... Սակայն դրա մեջ ոչ մի վատ բան չկա... Ես ներհայեցող եմ, դուք՝ արտահայեցող... Հենց այդ պատճառով էլ ձեզ եմ ընտրել... Դուք ձեր արտահայեցողական կոթյամբ կհավասարակշռեք իմ ներհայեցողական էությունը... Դուք կտեսնեք, որ մեր համատեղ աշխատանքը հրաշքներ կգործի...

Ես այն է, ուզում էի պատասխանել Ռայնգոլդին և, կարծում եմ, պատասխանս նորից կվիրավորեր նրան, քանի որ զգում էի, թե ինչպես է իմ մեջ ուժգնորեն զայրույթ բարձրանում նրա բութ համառության դեմ, եթե հանկարծ թիկունքից շատ ծանոթ մի ձայն լսեցի.

— Ռայնգոլդ, Մոլտենի... այդ ի՞նչ եք անում այդտեղ... թորմ օ՞դ եք շնչում:

Ես շրջվեցի և ավագաբլուրներից մեկի վրա առավոտյան պայծառ լույսի տակ տեսա Բատտիստայի և էմիլիայի պարզուց կերպարանքները: Բատտիստան արագ-արագ մեր կողմն եր գալիս՝ ձեռքը թափահարելով որպես ողջույնի նշան: Էմիլիան գլուխը կախ գցած դանդաղ քայլում էր նրա հետեւյց: Բատտիստան թվում էր սովորականից շատ ավելի ուրախ ու ինքնավստահ, մինչդեռ էմիլիայի ամբողջ կերպարանքը զմզոհություն, շփոթմունք և գրեթե նողկանք էր արտահայտում:

Ես փոքր-ինչ զարմացած, իսկույնեթ ասացի Բատտիստային.

— Իսկ մենք կարծում եինք, թե դուք մեզանից շատ եք տուց... Երեկ արդեն ֆորմիա հասած կլինեք կամ նույնիսկ տվելի այն կողմ:

Բատտիստան բոլորովին անկաշկանդ ինձ պատասխանեց.

— Մենք ճանապարհը երկարացրինք, ես ուզում էի ձեր տիկնոջը ցույց տալ Հռոմի մոտերքը գտնվող իմ հողաբա-

ժինը, որտեղ ես հիմա ամառանոց եմ կառուցում... Հետո մի քանի անգամ ստիպված եղանք քավական սպասել երկաթ-պղծային անցումների արգելափայտերի առաջ— նա շրջվեց Ռայնգոլդի կողմը և հարցրեց.— Հը, Ռայնգոլդ, գործերը լա՞վ են... «Ողիսականի» մասին խոսե՞լ եք արդեն:

— Գործերը լավ են,— քաթանե գլխարկի հովարի տակից պատասխանեց Ռայնգոլդը նույն հեռագրային ոճով՝ ինչպես երեսմ էր, Բատտիստայի հայտնվելը նրա զղերի վրա ազդում էր, նա եղերադասեր ինձ հետ շարունակել իր գրուցը:

— Հիանալի է, ուղղակի սքանչելի է,— Բատտիստան մտերմաբար մեզ թևանցուկ արեց և քարշ տվեց դեպի էմիլիան, որը փոքր-ինչ հեռու կանգնած էր լողափում:— Այդ դեպքում,— շարունակեց նա իրստ քաղաքավարի, որը ինձ անտանելի թվաց,— այդ դեպքում, սօսնչելի սինյորա, ճաշելու սեղի ընտրությունը գուք եք կատարելու, որտեղ կկամ ենայիք, նեապոլում, թե՛ Ֆորմիայում... Արոշեք:

Էմիլիան ցնցվեց և ասաց.

— Դուք ինքներդ սրոշեք... ինձ համար միևնույն է:

— Ոչ, սատանան տանի, այսպիսի դեպքերում, հարկ է, որ կինն ինքը որոշի:

— Ուրեմն, եկեք Նեապոլում ճաշենք, հիմա ես ախորժակ չունեմ:

— Շատ լավ, թող Նեապոլում լինի... տոմատով պատրաստած ձկնապուր... փոքրիկ նվազախումբ, «օ սոլե միո»:— Բատտիստան շատ ուրախ տրամադրության մեջ էր:

— Շոգենավը ժամը քանիսի՞ն է գնում Կապրի,— հարցրեց Ռայնգոլդը:

— Երկուսն անց կեսին... արդեն մեր շարժվելու ժամանակն է,— պատասխանեց Բատտիստան և, մեզ թողնելով այդտեղ, ինքը շարժվեց դեպի խճուղին:

Ռայնգոլդը իսկույն գնաց նրա հետեւից, ապա հասնելով նրան, սկսեց կողքից քայլել: Իսկ էմիլիան, կարծես ցանկանալով, որ նրանք առաջ անցնեն, մի քանի րոպե մնաց իր տեղում կանգնած, ձևացնելով, թե ծովին է նայում: Բայց հենց որ հավասարվեցի իրեն, նա թերցու իսկույն բռնեց և հազիվ լսելի ձայնով ասաց.

— Ես հիմա քո մեքենան եմ նստելու... աշխատիր չսուրկել

Ես ապշեցի նրա այդ պահանջկու տոնից:

— Ի՞նչ է պատահել:

— Ոչ մի բան... Բատտիստան սոսկալի արագ է քշում:

Մենք լուս ու մունջ քայլեցինք արահետով: Խճռղին դուրս գալուն պես, որտեղ երկու մեքենան էլ կանգնած էին իրար մոտ, էմիլիան վճռական կերպով քայլեց դեպի իմը:

— Ինչպես թե,— զոռաց Բատտիստան,— սինյորան այլևս իմ մեքենայով չի գալիս:

Ես շրջվեցի. Բատտիստան կանգնած էր իր մեքենայի լայնորեն բացած դռնակի մոտ, արևով ողողված խճռղու մեջտեղը: Ռայնգուոր մի տեսակ շիփորթված կանդնել էր երկու մեքենաների միջև և մեզ էր նայում: Էմիլիան շատ հանգիստ, առանց ձայնը բարձրացնելու, ասաց.

— Ես հիմա գնում եմ իմ ամուսնու հետ... Կհանդիպենք նեապոլում:

Ես սպասում էի, թե Բատտիստան առանց համառելու կողիցի: Մինչդեռ, ի զարմանք իմ, նա վազելով եկավ մեր կողմը.

— Սինյորա, դուք ձեր ամուսնու հետ ամբողջ երկու ամիս կապրիում եք լինելու... իսկ ես,— ավելացրեց նա կամաց, որպեսզի ոեժիսորը լսի, — Ռայնգոլդի հետ միասին շատ երկար եմ եղել Հռոմում, և կարող եմ ձեզ հավաստիացնել, որ դա այնքան էլ զվարճալի չէ... ձեր ամուսինը, իհարկե, ոչ մի առարկություն չի ունենա, որպեսզի դուք ինձ հետ գաք, ճիշտ է, Մոլտենի:

Ինձ այլևս ոչինչ չէր մնում անելու, քան ճիզ գործադրելով, ասել.

— Բացարձակապես ոչ մի... Միայն թե էմիլիան ասում է, որ դուք չափազանց արագ եք քշում:

— Սրանից հետո կրիայի նման կգնամ,— կատակով ու եռանդուն խոստացավ Բատտիստան,— բայց խնդրում եմ ձեզ, ինձ Ռայնգոլդի հետ մենակ մի՛ թողեք,— նա ձայնը նորից ցածրացրեց, — եթե իմանայիք, թե նա որքա՞ն է ձանձրալի... Խոսակցության նյութը միայն կինոն է:

Զգիտեմ, թե ինչ պատահեց ինձ այդ բոպեին: Գուցե մտա-

ծեցի, որ կարիք չկա այդպիսի մի շնչին բանի համար փշացնել Բատտիստայի տրամադրությունը։ Սակայն, չհասցնելով նույնիսկ որևէ բան մտածել, ասացի։

— Դնա, Էմիլիա... մի՞թե չես ուզում Բատտիստային հաճույք պատճառել... իսկապես, նա իրավացի է, — վրա բերի ես ժպտալով, — Ռայնգոլդի հետ բացի կինոյից, ոչ մի բանի մասին խռուել չի կարելի։

— Այո, այո, — զոհ հաստատեց Բատտիստան։ Եվ ապա բոնելով Էմիլիային ուղղակի թևատակից, ավելացրեց։ — Դե գնանք, սքանչելի սինյորա, մի համառեք այդպես... ես ձեզ խոստանում եմ մեքենան վարել այնպես, որ ոտքով գնացողի արագությունից ավել չլինի։

Ես նկատեցի, թե ինչպես Էմիլիան մի հայացք զցեց իմ կողմը, որի իմաստը իսկույն չկարողացա հասկանալ, ապա դանդաղ պատասխանեց։

— Եթե այդ դու ես ինձ ասում...»

Նա անսպասելի վճռականությամբ շուռ դալով, ավելացրեց. «Այդ դեպքում գնանք», և քայլեց Բատտիստայի հետ, որը դեռ նույն ձեռվ շարունակում էր ամուր բոնել Էմիլիայի թևատակից, կարծես վախենալով, թե նա կարող է փախչել։ Ես մի տեսակ շփոթահար մնացի մեքենայի մոտ կանգնած, նայելով հեռացող Էմիլիային ու Բատտիստային։ Թիկնեղ և իրենից կարճ Բատտիստայի կողքին Էմիլիան քայլում էր մի տեսակ դանդաղ, ալարկուու ու դժգոհ, բայց, չնայած դրան, հենց այդ նույն քայլվածքի մեջ զգում էիր, որ մի խորհրդավոր զգայնություն կաւ Այդ րոպեին Էմիլիան ինձ թվաց ուղղակի աննման, նա թվաց ոչ թե այն քաղքենիական «սքանչելի սինյորան», ինչպես որ Բատտիստան էր իր տհաճ ու մետաղյա ձայնով անվանում, այլ իսկապես չքնաղ մի էակ, իր գեղեցկությամբ այնքան լավ ներդաշնակվաղ շողշողուն ծովի և վճիռ երկնքի հետ, որի ֆոնի վրա այնպիսի պարզուշությամբ պատկերվում էր նրա կերպարանքը։ Բայց Էմիլիայի գեղեցկության մեջ մի խոռվահուցդ ու ներքին բողոքի պես բան էր զգացվում, որը շգթոնի, թե ինչին կարելի է վերագրել։ Իսկ հետո, երբ ես դեռ շարունակում էի նայել նրա հետեւյց, հանկարծ իմ զլխում մի միտք ծագեց. «Հիմա՞ր... գուցե նա ուզում էր քեզ հետ մենակ մնալ... գուցե

ուզում էր քեզ հետ խոսել, սիրով բաց անել քո առաջ, առել այն ամենը, ինչ մինչև այսօր չէր խոստովանել... Գուցե ուզում էր ասել, որ քեզ սիրում է... մինչդեռ դու ստիպեցիր նրան Բատտիստայի հետ գնալ»։ Այդ մտքի վրա սրտումս սոսկալի սուր մի ցավ զգացի և ձեռքս այնպես բարձրացրի, որ կարծէս ուզում էի հետ կանչել նրան։ Բայց արդեն ուշ էր. Էմիլիան արդեն նստում էր Բատտիստայի մեքենան, Բատտիստան տեղավորվում էր նրա կողքին, իսկ Ռայնդոլդը գալիս էր դեպի ինձ։ Ես նույնպես նստեցի իմ տեղը, կողքս թողնելով Ռայնդոլդին։ Հենց այդ նույն վայրկյանին Բատտիստայի ավտոմոբիլը սուրաց մեր կողքով և, տարածության մեջ իսկույն փոքրանալով, անհետացավ մեր աշքից։

Ըստ երեսույթին Ռայնդոլդը նկատեց ինձ համակած այն վատ տրամադրությունը, որը գրեթե զայրույթի էր հասնում, ու թերեւս այդ էր պատճառը, որ «Ռդիսականի» մասին զրույցը շարունակելու փոխարեն, որից ես այնքան վախում էի, դիմարկը քաշեց աշքերին, հետ ընկավ նստատեղին և շուտով սկսեց ննջել։ Ես լուսավոր մեջ շարունակում էի վարել, բայց իմ սակավառժ մեքենայի մաքսիմալ արագությունը, իսկ այդ ընթացքում գնալով ավելի ու ավելի էր անում իմ մեջ անգիտակցական կատաղությունը։ Խճուղին ծովից բավական արդեն հեռացել էր և այժմ անցնում էր ծաղկուն և արևաշող դաշտերի միջով։ Ուրիշ ժամանակ ինչպես կհիանայի այս բարձրակատար ծառերով, որոնց գագաթները իմ գլխավերենում միանալով իրար, խշացող սաղարթներից մի կենդանի միջանցք էին կազմել, այս գորշատերև ձիթենիներով, որոնք ամենուրեք, ինչքան աշքով կտրում է, սփոված են կարմիր բլուրների լանջերին, նարնջի այս այգիներով, որոնց փայլուն ու մուգ տերևների միջից շողշողում էր ոսկյապտուղը և այս հնամենի, ժամանակից արդեն սևացած գյուղական տներով, որոնց կողքերին դեղնավաշուն ծղոտի երեւ-երեք դեղեր էին ցցված։ Մինչդեռ այժմ ես ոչինչ չեի նկատում, վարում էր մեքենան, և որքան ավելի շուտ էր անցնում ժամանակը, այնքան ավելի շատ ընկնում ու սաստկանում էր իմ տրամադրությունը։ Ես ոչ մի փորձ չեի անում դանելու համար այն բանի պատճառը, որ կատարվում էր ինձ հետ, մինչդեռ դա միանդամայն, իհարկե, պարզ էր.

այժմ էմիլիային ինձ հետ շվերցնելու, նրան Բատտիստային զիջելու զղանքի ցավն էր, որ տանջում էր ինձ։ Սակայն եթե ես ուզենայի էլ բացատրություն գտնել, միևնույն է, իմ միտքն այնքան էր մթագնած զայրուցից, որ հազիվ թե ընդունակ լինեի այդ անելու։ Այս ամենը նման էր այն անդիմադրելի ջղային նոպային, որը տեսում էր այնքան, որքան անհրաժեշտ է, իսկ հետո, աստիճանաբար մեղմանալով, ամբողջովին անցնում է, դարձնելով հիվանդին թույլ և ուժասպառ։ Այդ նույնը տեղի ունեցավ նաև ինձ հետ, մինչև մեքենաս կտրում անցնում էր դաշտերը, անտառները, հարթավայրերը և լեռները, իմ զայրուցիցը, հասնելով իր գտաթնակետին, սկսեց կամաց-կամաց անցնել, և երբ արդեն նեապոլին էինք մոտենում, ամբողջովին չքացավ։ Այժմ մենք բլրալանջով արագընթաց իշխում էինք դեպի ծովը՝ ճանապարհն անցնում էր սոճիների և կղբիների միջով, հեռվում արդեն երեսում էր կապույտ ծովածոցը։ Ես ինձ զգում էի ամբողջովին ուժասպառ ու բթացած, ինչպիսի վիճակ վերնոտն է ունենում։ Հոգին ու մարմինը ուժգնորեն ցնցվող ընկնավորության նոպայից հետո։

Գլուխ տասներեքերրորդ

Բատտիստայի ամառանոցը ինչպես այդ պարզվեց Կապրի ժամանելուց անմիջապես հետո, գտնվում էր քաղաքի կենտրոնական հրապարակից հեռու, ծովափի այն մեկուսի մոլորերից մեկում, որը Սորրենտո թիրակղզուն է նայում։ Խոյն գոլդին հյուրանոց ուղարկելուց հետո Բատտիստան, էմիլիան ու ես մի նեղմիկ փողոցով շարժվեցինք դեպի ամառանոց։

Այդ փոքրիկ ճանապարհը մեզ դուրս բերեց մի ծառուկ, որը պտույտ էր տալիս ամբողջ կղզու շուրջը։ Մայրամաս էր, ծաղկած դափնեվարդերի ստվերների տակ, տղյուռապահ ճանապարհներով, ստվերախիտ պուրակների պատերի և կայնքով, լոռության մեջ դանդաղ զբոսնում վիճ ընկածելու մի քանի զբոսաշրջիկներ։ Սոճիների և եղջերածուերի։

կարթների արանքից երբեմն-երբեմն երևում էր հեռվում փրու-
փած մուգ լազուրե ծովը, որը ողողվել էր թեքված արևի փայլ-
փրլուն ու պաղ շողերով։ Ես քայլում էի Բատտիստայի և
Էմիլիայի հետևից, անընդհատ կանգ առնելով, որպեսզի հիա-
նում ինձ շրջապատող բնության գեղեցկությամբ, և վաղուցվա-
նից ի վեր, առաջին անգամ գրեթե զարմանքով էի ղպում, թե
ինչպես է սիրտս լցվում, եթե ոչ ուղղակի բերկրանքով, ապա
զոնի խաղաղությամբ ու անդորրով։ Այդ ծառուղիով մենք
բացեցինք մինչև երա վերջը, ապա, թեքվելով մյուս կողմ,
բնեցինք մի ուրիշ՝ ավելի նեղ ճանապարհ։ Հանկարծ, ոլո-
րաններից մեկի հետևում, մեր հայոցքի առաջ սարածվեց
անժայրածիր ծովը, և երևացին Ֆարալյոնիի ժայռերը, ու ես
հաճույքով լսեցի, թե ինչպես էմիլիայի շուրթերից ուրս
թուավ զարմանքի և հիացմունքի մի ճիշ։ Էմիլիան Կապրիում
տուաջին անգամ էր լինում և մինչև հիմա, ամբողջ ճանա-
պարհի ընթացքում, դեռ բերանը չէր բացել։ Մեր կանգնած
բարձունքից, ծովի ջրերի վրա կախված այդ վիթխարի երկու
կարմիր ժայռերը տարօրինակ տպավորություն էին գործում
մարդու վրա։ Նրանք նման էին երկնքից ծովի հարթության
վրա ընկած երկու երկնաքարերի։ Այդ տեսարանի առաջ
կարողանալով զապել նաև իմ հիացմունքը, ես էմիլիային
տսացի, որ Ֆարալյոնիի ժայռերի վրա մողեսների մի այնպի-
սի տեսակ կա, որից աշխարհում ուրիշ ոչ մի տեղ չես գտնի։
այդ մողեսները կապույտ գույն ունեն, գուցե պատճառն այն
է, որ գտնվում են կապույտ երկնքի և կապույտ ծովի միջև
էմիլիան իմ այդ բացատրությունը լսեց մեծ հետաքրքրու-
թյամբ, կարծես մի բոպե մոռանալով իմ հանդեսի ունեցած
իր թշնամանքը։ և իմ մեջ նորից ծնունդ առավ հաշտության
անդիմադրելի մի հույս։ Այդ երկու ժայռերի ճեղքերում բույն
զրած կապույտ մողեսները, որոնց մասին ես հենց նոր պատ-
մում էի, հանկարծ իմ գիտակցության մեջ դարձան ինչ-որ
մի խորհրդանիշ։ Ով գիտե, թե ինչպիսին մենք ինքներս կդառ-
նալինք, եթե երկար ժամանակ մնայինք այս կղզում։ կա-
պույտ ջրերի մոտ գտնվող մեր անդորրավետ կյանքը աս-
տիճանաբար դուրս կմղեր մեր հոգիներից քաղաքի տխուր
մտքերի մրուրքը, մեր հոգիներն ու մտքերը նույնպես կդառ-
նալին այդպես վճիռ, ներսից լուսավորվող ու կապույտին

տվող, ինչպես այդ մողեսները, ինչպես մեր շուրջը սփռված ծովի ջրերը, ինչպես մեր վերևը գտնվող երկինքը և այն ամենը, ինչը վճիռ է, ուրախ է և անաղարտ:

Ֆարալյոնյան ժայռերից հետո մեզ տանող նեղիկ ճանապարհը սկսեց պտույտներ տալ զառիկող ու լերկ ժայռերի միջով, որտեղ ոչ ամառանոցներ կային և ոչ էլ այգիներ: Վերջապես մենավոր մի անկյունում մեր հայացքի առաջ հայտնըվեց ճերմակ գույնի երկար ու ցածրիկ մի շինություն, որը իր վիթխարի պատշտամբով ձգվում էր դեպի ծով. դա Բատտիստայի ամառանոցն էր:

Ամառանոցը առանձապէս մեծ չէր. բացի պատշտամբ դուրս եկող հյուրասրահից, եղած-շեղածը ընդամենը երեք սենյակ էր: Բատտիստան, որ առաջնորդում էր մեզ և ամեն պատեհ առիթով գրեթե պարծենկությամբ ընդգծում ամառանոցի տերն ու տնօրենը լինելու փաստը, մեզ ասաց, որ ինքը երբեք այստեղ չի բնակվել և որ ամառանոցը ընդամենը մի տարի առաջ ստացել է մի պարտապանից՝ վճարվելիք գումարի ինչ-որ մի մասի դիմաց: Նա ամեն կերպ ուզում էր ցույց տալ, որ մեր գալու կապակցությամբ ինքը յուրաքանչյուր մանրուք հաշվի է առել. հյուրասրահում թարմ ծաղիկներով ծաղկամաններ էին դրված սեղաններին, փայլեցրած հատակից բարձրանում էր մոմի քիթ ծակող հոտը, իսկ երբ խոհանոց մտանք, տեսանք պահակի կնոջը, որը փութկությամբ ընթրիք էր պատրաստում մեզ համար: Թվում էր, թե Բատտիստան ոչ մի շանք չի խնայում՝ իր ամառանոցի բոլոր հարմարությունները մեզ ի ցույց դնելու համար. Բատտիստան բաց շթողեց նույնիսկ ամենափոքրիկ ու աննշան անկյունը: Նա իր սիրալիրությունը հասցրեց մինչև անգամ այնտեղ, որ, բացելով մեր առաջ զգեստապահարանները, էմիլիային հարցրեց, թե նրա շորերի համար կբավարարե՞ն արդյոք եղած կախիչները: Այնուհետև մենք մտանք հյուրասրահ: Էմիլիան ասաց, որ ցանկանում է շորերը փոխել և դուրս դնաց: Նույնը ուզում էի անել նաև ես ինքս, սակայն Բատտիստան, ընկողմանելով բազկաթոռներից մեկի մեջ, ինձ նույնպես առաջարկեց նստել և այդպիսով թույլ շտվեց ի կատար ածել մտադրությունս: Նա վառեց իր սիրարետը և, առանց նախաբանի, միանգամից հարցրեց.

— Մոլտենի, դուք ի՞նչ եք մտածում Ռայնգոլդի մասին։
Փոքր-ինչ զարմացած, ես պատասխանեցի.

— Ճիշտն ասած, դժվարանում եմ ասել... ես նրան այն-
քան չփիտեմ, որպեսզի կարողանամ դատել նրա մասին...
ինձ թվում է, շատ լուրջ մարդ է... Լավ, փորձված ռեժիսո-
րի անուն ունի։

Բատտիստան մի պահ մտածեց, ապա շարունակեց.

— Գիտեք ինչ, Մոլտենի... Ռայնգոլդին ես էլ եմ նոր ճա-
նաշում, բայց, շատ թե քիչ, հասկանում եմ, նա ինչ է մտա-
ծում և ինչ է ուզում... Նա, ամենից առաջ, գերմանացի է,
ճիշտ է։ Իսկ մենք իտալացի ենք՝ երկու տարբեր աշխարհ,
երկու տարբեր աշխարհայացք, երկու աշխարհընկալում։

Ես ոչինչ չպատասխանեցի։ Սովորաբար Բատտիստան
հեռվից էր սկսում և առանց նյութական հանգամանքներ շո-
շափելու. Ես որոշեցի լոել՝ տեսնելու համար, թե ուր է տա-
նում խոսակցությունը։

Բատտիստան շարունակեց.

— Գիտեք ինչ, Մոլտենի, ես ուզեցի ձեզ՝ իտալացուն,
գործի դնել գերմանացի Ռայնգոլդի հետ հենց այն պատճա-
ռով, որ նա մեղանից տարբերվում է... Ես ձեզ վստահում եմ,
Մոլտենի, և նախքան իմ այստեղից գնալը, իսկ ես, դժվ-
րախտաբար, պետք է մեկնեմ որքան կարելի է շուտ, ուզում
եմ ձեզ մի քանի խորհուրդներ տալ։

— Խնդրեմ, ասացեք, — արտասանեցի ես շատ սառը տո-
նով։

— Ֆիլմի մասին ունեցած մեր խոսակցության ժամա-
նակ, — ասաց Բատտիստան, — ես հետեւ եմ Ռայնգոլդին...
Նա կամ համաձայնում է ինձ հետ, կամ լուսմ... Բայց հիմա
ես շափազանց մեծ փորձ ունեմ մարդկանց ճանաչելու հար-
ցում և նման վերաբերմունք ունեցողներին երբեք չեմ վըս-
տահում... Դուք՝ մտավորականներդ, Մոլտենի, բոլորդ առանց
բացառության, գուցե միայն չնշին տարբերությամբ, համա-
րում եք, որ պրոդյուսերները գործամոլ մարդիկ են և ուրիշ
ոչինչ... Մի առարկեք, Մոլտենի, դուք ևս այդպես եք մտա-
ծում և, իհարկե, այդպես մտածում է նաև Ռայնգոլդը... Սա-
կայն այդ ճշմարիտ է միայն որոշ շափով... Ռայնգոլդը, գու-
ցե, կարծում է, թե իր պասսիվ վերաբերմունքով կարող է

բթացնել իմ զգոնությունը... բայց ես արթուն եմ, Մոլտենի...
արթուն եմ և սթափ:

— Մի խոսքով,— ասացի ես կոպտորեն,— դուք չե՞ք վրա-
տահում Ռայնգոլդին:

— Ես և վստահում եմ, և շեմ վստահում... Ես նրան վրա-
տահում եմ որպես մասնագետի, որպես իր գործն իմացող
մարդու... Բայց չեմ վստահում որպես գերմանացու, որպես
ուրիշ աշխարհի մի մարդու, աշխարհ, որը այնքան տարբեր-
վում է մերից... Իսկ այժմ,— Բատտիստան սիգարետը դրեց
մոխրամանը և նայեց աշքերիս,— այժմ, Մոլտենի, ես ու-
զում եմ ամբողջ պարզությամբ ասել, որ իմ ուզած ֆիլմը
ակնտք է, ինչքան հնարավոր է, ավելի շատ նման լինի Հոմերոսի «Ողիսականին»... Ի՞նչ է Հոմերոսն ուզեցել անել «Ողի-
սականով»: Նա ուզեցել է պատմել արկածային մի պատմու-
թյուն, որը կկարողանա անընդհատ լարված վիճակում պա-
հել ընթերցողին... մի պատմություն, որը, այսպես ասած,
կկարողանա ներդործել երեակայության վրա... ահա թե ինչն
է Հոմերոսի ուզածը... և ես ուզում եմ, որ դուք հավատարիմ
մնաք Հոմերոսին... Հոմերոսը իր պոեմի մեջ ցույց է տվել
Հսկաների, Հրաշքներ, փոթորիկներ, կախարդների, Հրեշնե-
րի... ես նույնպես ուզում եմ, որ դուք ձեր ֆիլմում ցույց տաք
այդ Հսկաներին, Հրաշքները, փոթորիկները, կախարդներին,
Հրեշներին...

— Բայց չե՞ որ դրանք բոլորը լինելու են նաև մեր ֆիլ-
մում:

— Լինելո՞ւ են, լինելո՞ւ են...— վայրիենական գրգռվա-
ծությամբ տնազ արեց Բատտիստայի, — դուցե դուք ինձ հի-
մարի տե՞ղ եք դնում, Մոլտենի... Բայց լավ իմացեք, որ ես
հիմար չեմ:

Նա ձայնը բարձրացրեց և կատաղությամբ նայեց վրաս:
Ինձ ապշեցրեց Բատտիստայի այդ զայրուցիքը, իսկ ավելի
շատ՝ նաև դիմացկունությունը. ամբողջ օրը նա մեքենա էր
վարել, իսկ նեալովից մինչև Կապրի օրորվել էր շոգենովի
վրա, և հիմա էլ, փոխանակ հանդստանալու, ինչպես այդ
կանեի ես, եթե նրա տեղը լինեի, չի ծովանում վիճել Ռայն-
գոլդի դիտավորությունների մասին: Նս շատ մեղմ հարցրի.

— Բայց ի՞նչն է ձեզ հիմք տվել մտածելու, թե ես ձեզ...
Աղ հիմա՞՛ տեղ եմ դնում:

— Ձեր Հարաբերմունքը, Մոլտենի, ձեր և Ռայնգոլդի վերաբերմունքը:

— Բացատրեք, տեսնենք ի՞նչ եք ուզում դրանով ասել:

Փոքր-ինչ հանդարտված, Բատտիստան նորից վառեց սիւզարետը և շարունակեց.

— Հիշո՞ւմ եք այն օրը, երբ դուք առաջին անգամ հանդիպեցիք Ռայնգոլդին իմ առանձնասենյակում... Դուք դեռ այն ժամանակ առաջիք, որ այդպիսի ֆիլմի համար դուք հարմար ճարդ չեք, ճիշտ է:

— Այո, կարծեմ:

— Իսկ ի՞նչ ասաց Ռայնգոլդը՝ ձեզ հանգստացնելու համար:

— Լավ չեմ հիշում...

— Ես կարող եմ ձեր հիշողության մեջ թարմացնել այն... Ռայնգոլդը ձեզ ասաց, որ դուք հանդիսաւ մնաք... որ նա մըստուգիր է նկարահանել հոգեբանական ֆիլմ... մի ֆիլմ, որը հիմնված է լինելու Ողիսեսի և Պենելոպեի ամուսնական հարաբերությունների վրա... Ճիշտ է:

Ես մի ավելորդ անգամ ես զարմացա. անկիրթ մարդու իր շիճակի տակ Բատտիստան շատ ավելի նուրբ բանականություն ուներ, քան կարելի էր ենթադրել: Ես համաձայնեցի:

— Այո, կարծեմ, ինչ-որ նման մի բան ասաց:

— Աւրեմն, քանի որ սցենարը մինչև հիմա չի սկսված և զեռ ոչինչ չի արվել, լավ կլինի, եթե ես ամենայն լրջությամբ ձեզ բգուշացնեմ. ինձ համար Հուներուի պուեմը Ողիսեսի և Պենելոպեի միջև գոյություն ունեցող ամուսնական հարաբերություններ չեն:

Ես ոչինչ շասացի: Իսկ Բատտիստան փոքրիկ դադարից հետո շարունակեց:

— Եթե ես ուզում եմ կնոջ և ամուսնու հարաբերությունների մասին որևէ ֆիլմ տալ, վերցնում եմ որիէ ժամանակակից վեճը, և, առանց Հուներու ուրաքանչ դնելու, նկարահանում եմ Պարիոլիի¹ ննջարաններում ու հյուրասենյա-

1 Հուների ամենալեռնաշխատ թաղամասը

կում... և հանգիստ եմ թողնում Հոմերոսին ու նրա «Ողիսականը»... Հասկացա՞ք, Մոլտենի:

— Իհարկե, Հասկացաւ

— Կնոջ և նրա ամուսնու միջև եղած հարաբերությունները ինձ ամենեին չեն հետաքրքրում, Հասկացա՞ք, Մոլտենի... «Ողիսականը» դա Ողիսեսի իթակե վերադառնալու ժամանակ նրա արկածային թափառումների պատմությունն է, և ես ուզում եմ, որ ֆիլմը Ողիսեսի հենց այդ արկածների մասին էլ լինի... և որպեսզի այլևս ոչ մի տեսակ կասկածներ չինեն, նկատի ունեցեք, որ իմ ուզածը զվարճություն պատճառող ֆիլմ է, Մոլտենի զվարճություն պատճառով Հասկացա՞ք, Մոլտենի:

— Կարող եք շկասկածել,— ասացի ես արդեն ձանձրոցած,— դուք կունենաք զվարճություն պատճառող ֆիլմ:

Բատտիստան սիգարետը շպրտեց և սովորական ձայնով ասաց.

— Ես չեմ էլ կասկածում, վերջին հաշվով, չէ՞ որ փող վճարողը ես ինքս եմ... Դուք պետք է հասկանաք, Մոլտենի, որ այս ամենը ես ձեզ ասում եմ տհաճ թյուրիմացություններից խուսափելու համար... դուք վազը առավոտվանից սկսեք աշխատել, ես ուզում էի ձեզ այդ մասին ժամանակին զգուշացնել, դա ելնում է նաև ձեր շահերից... Ես ձեզ վստահու եմ, Մոլտենի, և ուզում եմ, որ դուք իմ ձայնը, այսպիս տառ, Ռայնգոլդին հասցնողը լինեք... Դուք ամեն անգամ, երբ անհրաժեշտություն լինի, Ռայնգոլդին պետք է հիշեցնեք, որ «Ողիսականը» մարդկանց դուր է գալիս և միշտ դուր է եկել այն պատճառով, որ այն պոեզիա է, տոպորված է պոեզիայով... և ես ուզում եմ, որ այդ պոեզիան՝ ամբողջությունը ինչպես որ կա, այնպես էլ փոխանցվի ֆիլմին:

Ես հասկացաւ, որ Բատտիստան իրոք արդեն խաղաղութեա, և իսկապես էլ, նա այլևս ոչ թե զվարճացնող ֆիլմի մասը՝ էր խոսում, որը քիչ առաջ պահանջում էր մեկտեղ, ու պոեզիայի: Դրամարկղային հաջողությունների երկրորդ կարձատն էքսկուրսից հետո մենք նորից վերապարձունք և վառնելու արվեստի և հոգնոր հետաքրքրությունների երեխին բարձունքներում: Դեմքի տառապազին ծամսումից ժամը ժապիտ պետք է նշանակեր, ես ասացի,

— Մի կասկածեք, Բատտիստա... Դուք կստանաք Հոմերսի ամբողջ պոեզիան... Կամ գոնե այնքան, որքան մենք ընդունակ կլինենք դուս քերել այնտեղից:

— Հիանալի է, հիանալի է, այլևս այդ մասին չենք խոսելու:

Բատտիստան ծգվելով վեր կացավ իր բազկաթոռից, նայեց թեի ժամացույցին և կոպտորեն ասելով, որ գնում է իրեն կարգի բերի ընթրիքի համար, դուրս գնաց: Ես մնացի մենակ:

Սկզբում ես նույնպես մտադիր էի գնալ իմ սենյակը և պատրաստվել ընթրիքի: Սակայն Բատտիստայի հետ ունեցած վիճաբանությունն ինձ վրդովեց, խափանելով այդ մտադրությունս: Ես ինքնաբերաբար վեր կացա և սկսեցի հյուրախում հետ ու առաջ քայլելու իրականում այն ամենը, ինչ Բատտիստան ասաց, ինձ առաջին անգամ ստիպեց ամենայն լրցւթյամբ նայել այն դժվարին աշխատանքին, որը առանց հաշվի առնելու, նկատի ունենալով միայն նրանից եկած նյութական օգուտը, ես ընդունել էի: Եվ ինձ թվում էր, թե նախապես, հենց հիմա արդեն զգում եմ այն հոգնածությունը, որը պետք է զգայի սցենարը վերջացնելոց հետո: «Ինչի՞ համար է այս բոլորը, — մտածում էի ես, — ինչո՞ւ մտնեմ այս ծանր ու տհաճ բնորի տակ, այն վեճերի մեջ, որոնք անկասկած կլինեն մեր և Բատտիստայի միջև, ինչո՞ւ մտնեմ այն ամենը, ինչ տեղի է ունենալու իմ և Ռայնգոլդի միջի, կոմպրոմիսներ փնտրեմ, որոնք, ուզես թե չուզես, պետք է լինեն, հանդուրժեմ անունս մի ստեղծագործության տակ դրելու հանգամանքը, որը այլանդակելու է «Ողիսական» և ստեղծվելու է սուկ հանուն դրամի, առևտրական կոտտակով... Ինչի՞ համար է այս բոլորը: Քիչ առաջ եր, երբ ես փոքրիկ ճանապարհի բարձունքից նայում էի Ֆարալյոնիկի ժայռերին, Կապրիում ապրելը ինձ թվում էր կատարյալ երանություն, իսկ այժմ այն թվում էր անուրախ ու մասյուր, որի պատճառը իմ ստանձնած անշնորհակալ և անիշխաղործելի աշխատանքն էր, որը պահանջում էր, որ ես իմ աղնիով գրականագետի սկզբունքները հաշտեցնեմ պրոդյուսերի բոլորովին հակառակ պահանջների հետ: Ես մի ավելացրած արտասովոր ծշգրտությամբ զգացի, որ Բատտիստա

տան տեր է, իսկ ես՝ ծառա, և որ ծառան ամեն ինչ կարող է անել, բացի տիրոջ կամքը չկատարելոց, իսկ այն միջոցները, որոնց օգնությամբ նա փորձում է պաշտպանել իրեն տերունական իշխանությունից, դա խորամանկությունն ու քըժնանքն է, որոնք ավելի ստորացուցիչ են, քան առանց առարկության ենթարկվելը։ Մի խոսքով, զգում էի, որ ստորագրելով այդ կոնտրակտը, ես իմ հոգին վաճառել էի ստանային, որը, ինչպես և բոլոր ստանաները, միևնույն ժամանակ և պահանջկուտ էր, և մանրոցի Բատտիստան որոշակի պարզությամբ դա արտահայտեց անկեղծության բոպեներից մեկի ժամանակ։ «Չէ որ փողը վճարուզ ես եմ», — ասաց նա։ Իսկ ինձ պետք էր ընդունենք մի քիչ անկեղծություն, որպեսզի ինքս ինձ ասեի. «Չէ որ ես էլ վճարվազն եմ»։ Այդ նախադասությունը ամեն անգամ իսկույն հնչում էր իմ ականջներում, հենց որ սկսում էի մատծել սցենարի մասին։ Հանկարծ ես խեղդվելու այնպիսի մի զգացում ունեցա, որ թվաց, թե այդ մաքերն են իմ մեջ շնչառեղծության նույտ առաջացնում։ Ես այդ սենյակից դուրս փախչելու ցանկություն զգացի, որպեսզի շնչեմ այն օդը, որը քիչ առաջ շնչում էր Բատտիստան։ Ես մոտեցա ապակյա դունը, բացեցի և դուրս

եկա պատշգամբ։

Գլուխ տասնչորսերորդ

Արդեն գիշեր էր, և պատշգամբը լուսավորված էր տակովին շերեացող լուսնի մեղմ շողերով, որոնք սփռված էին ամբողջ երկնքով մեկ։ Պատշգամբից սանդուղք էր իշնում ուղղակի այն ճանապարհի վրա, որը պատույտ էր տալիս կղզու շուրջը։ Մի պահ մտքովս անցավ ցած իշնել աստիճաններով և գնալ թափառելու, բայց իսկույն հրաժարվեցի այդ մաքից, քանի որ արդեն բավական ուշ էր և ճանապարհն էլ իսկու մութե ես որոշեցի մնալ պատշգամբում և, մոտենալով բարդիքին, ընկա նրա վրա ու սկսեցի ծխելու

Իմ վերնում դեպի աստղալի և վճիտ երկինքն էին խոյտ-

նում կղզու սև ու սրածայր ժայռերը իսկ ներքեռում, հեռաց լոր ու մութ անդունդի խորքում կոահվում էին նույնպիսի հսկայական ժայռեր: Գիշերային խոր լոռություն էր, բավական էր ականջ դնել, իսկույն լովում էր թեթև ճողփյունը ալիքների, որոնք թավալվում էին դեպի առափնյա քարերը և խշալով նորից հետ քաշվում ծով: Կամ գուցե ես նույնիօն սխալվում էի, և դա ոչ թե ներքնից լսվող ալիքների թեթև շրջումն էր, այլ լոկ անդորրված ծովի խաղաղ շնչառությունը, որը մակընթացության ու տեղատվության շարժմանը համապատասխանաբար ուղանում էր ու նորից նստում: Օդը կանգնած էր, քամու ոչ մի շարժում շկար: Հայացքս զցելով հորիզոնին, ես հեռավոր հեռվում ինչ-որ տեղ նկատեցի մի փոքրիկ ու հազիվ նշմարելի սպիտակ լույս՝ դա ցամաքում գտնվող Պունտա Կամպանելլայի փարոսն էր, որը անընդհատ պատվելով մերթ հանգչում էր ու մերթ վառվում: Ահա հազիվ նշմարելի և գիշերային անհունության մեջ կորած այդ լույսն էր միայն, որ կենդանության նշան էր ցույց տալիս ամբողջ շմ շրջակայքում:

Ես զգացի, թե ինչպես է գիշերային անդորրավետ խաղաղությունը լցվում իմ հոգու մեջ, թեև պարզորոշ գիտակցում էի, որ աշխարհի բոլոր գեղեցկություններն անդամ չեն կարող շեղել իմ ուշադրությունը ինձ զբաղեցնող տակնապալի խոհերից: Եվ իսկապես էլ, կախարդված այդ գիշերային գեղեցկությամբ, ես երկար-երկար մնացի այդպես կանգնած, առանց որևէ մտածմունքի, բայց հետո, գրեթե հակառակ իմ կամքին, նորից վերադարձու էմիլիային վերաբերող իմ տանջապին մտորումներին: Սակայն այս անգամ նրա շուրջը պտտվող իմ մտքերը զարմանալի կերպով խճճված էին և անվերջ միահյուսվում էին սցենարի մասին ունեցած իմ խոհերի հետ: Գուցե դա բացարկում էր Բատտիստայի և Ռայնգոլդի հետ վարած իմ զրույցների տպավորությամբ կամ գուցե նրանով, որ այդ կղզին անշափ նման էր այն վայրերին, որոնք նկարագրվում են Հոմերոսի սղումներում: Հանկարծ, չգիտեմ որտեղից որտեղ, հիշեցի «Ողիսականի» վերցին երգից մի փոքրիկ հատված, որտեղ Ողիսեսը մանրամասնորեն նկարագրում է իր ամուսնական մահինը, որից հետո, վերջապես, Պենելոպեն ճանաշում է ամուսնում: Նա

իսկոյն զունատվում է, քիչ է մնում ուշադնաց լինի, ապա
արցունքներով ողողված ընկնում է Ողիսևսի գիրկը, արտա-
սանելով հետեւյալ խոսքերը, որոնք բազմաթիվ անգամ կար-
դալու և ինքս իմ մեջ անվիրջ կրկնելու հետևանքով գամվել
ու մնացել են Հիշողությանս մեջ:

Մի գայրանա, ով Ողիսևս, դու, որ բռլոր մարդկանցից էլ
Այր ես եղել խոհուն, բարի. Աստվածները մեզ պատժեցին,
Չուզեցին, որ մեր վայելած կյանքի գարունն անցնելուց հա,
Միշտ անբաժան՝ տեսնենք նաև ճերմակելը մեր մազերի:

Դժբախտաբար ես հունարեն շփիտեմ, բայց միշտ զգացել
եմ, որ Պինդեմոնտեի թարգմանությունը հարադար չէ բնա-
գրին և ոչ մի կերպ չի արտահայտում նրա պարզ, անպա-
ճույն անմիջականությունը: Բայց, միևնույն է, բանաստեղ-
ծության այդ տողերը ինձ անսահման դուր են եկել. նրանց
մեջ անկեղծ զգացմունքների չերմություն կա, թեև հնչում են
փոքր-ինչ վերամբարձ: Կարդալով այդ հատվածը, ես ակա-
մայից համեմատում էի դա Պետրարկայի նշանավոր սոնետի
հետ, որ հետեւյալ տողով է սկսում.

Սերն ինձ ցուց տվեց մեզմ նազահանգիստ...

և վերջանում է այս տերցինով.

Դուցե այդ պահին, որպես պատասխան,
Հառաշեր, մի սուրբ խոսք ասեր նա ինձ,
Երբ մազերը մեր տեսներ ճերմական:

Այն, ինչը ինձ այնքան զարմացնում էր ինչպես Հոմերոսի,
այնպես էլ Պետրարկայի մոտ, դա նրանց արտահայտած ան-
խախտ ու հավատարիմ սիրո զգացումն էր, որին ոչինչ ոչ
կարող է կործանել և ոչ էլ սառեցնել, անգամ տարիները: Ին-
չո՞ւ հանկարծ հիշեցի այդ տողերը: Ես հասկացա ինչու,
որովհետեւ այդ տողերը ինձ հիշեցնողը էմիլիայի հետ սնի-
ցած իմ հարաբերություններն էին, որոնք այնքան տարրեց-
վում էին Ողիսևսի և Պենելոպեի, Պետրարկայի և Լատրույի
միջև եղած հարաբերություններից, այո, իմ հարաբերություն-
ները, որոնց վտանգ էր սպառնում ոչ թե տասնյակ տարիներ
անց, այլ հիմա, ընդամենը մի երկու տարվա ամռանական

կյանքից հետո... Միանգամայն պարզ էր, որ այնպիսի հարաբերությունների պայմաններում, ինչպիսին մեր հարաբերություններն էին, չեր կարելի կյանքը համատեղ անցկացնելու հույս ունենալ, սիրել ու սիրված լինել, ինչպես առաջին օրը, թեև

Նա մաղերը մեր տեսնում էր ճերմակ:

Եթես, որ միշտ բաղձում էի, որպեսզի մեր հարաբերությունները ապագայում այդպիսին լինեն, այժմ ամբողջովին մոլոված, սարսափել էի ինձ համար անհասկանալի այդ փրազումից, որը խորտակել էր բոլոր երազանքներս: Սակայն ինչո՞ւ Ի՞նչ էր պատահել արդյոք: Եվ կարծես սպասելով, որ ամառանոցը տա ինձ այդ պատասխանը, որի սենյակներից մեկում այժմ գտնվում էր Էմիլիան, ես երեսով շրջվեցի դեպի լոսամուտը: Այժմ պատշգամբից, որտեղ կանգնած էի, ընդ որում, առանց երևալու, ես կարող էի տեսնել այն ամենը, ինչ կատարվում էր Հյուրասրահում: Եվ ահա, աշքերս բարձրացնելով, տեսա Բատտիստային Էմիլիայի հետ: Էմիլիան նույն սկ մետաքսե լանջաբացվածքով էր, որը հագել էր Բատտիստայի հետ առաջին անգամ մեր հանդիպման ժամանակ: Նա կանգնած էր անիմներ ունեցող փոքրիկ սեղանի մոտ, որի վրա տարրեր տեսակ 22-ը էին շարված, իսկ Բատտիստան, խոնարհված սեղանին, բյուրեղապակե մեծ բաժակի մեջ կոկտեյլ էր պատրաստում: Ես իսկույնենք Էմիլիայի մոտ ինչոք անքնական մի բան նկատեցի՝ դա միաժամանակ շփոթահարության և անկաշկանդվածության մի խառնուրդ էր, թվում էր, թե նա չի կարողանում մինչև վերջը իր մեջ հաղթահարել ամոթի զգացումը, բայց միևնույն ժամանակ սղում է նաև հրապուրող լինել, գայթակղել: Նա կանգնած սպասում էր, որ Բատտիստան բաժակը մեկնի իրեն և երբիմն-երբեմն մի տեսակ անվստահ շուրջն էր նայում, շփոթվությունն ու երկիմաստ ժպիտը ծոել էին նրա դեմքը, որը և իսկույն իմ աշքին զարնեց: Հետո Բատտիստան վերջացրեց լիկորների իրար խառնելը, զգուշորեն լցրեց երկու բաժակ և, աղղվելով, մի բաժակը մեկնեց Էմիլիային: Էմիլիան ցընցվեց, կարծես սթափվելով իրեն զբաղեցնող մտքերից և ձեռքը անշտապ մեկնեց՝ բաժակը վերցնելու: Այդ րոպեին ես

լարված նրան էի նայում։ Նա կանգնել էր Բատտիստայի առջև, մարմնով փոքր-ինչ հետ ընկած, մի ձեռքով հենված բազեկաթոռի մեջքին, իսկ մյուսով՝ բաժակը բոնած։ Ես ինձանից անկախ ուշադրություն դարձրի, թե նա ինչպես է առաջ ցցել փայլուն մետաքսով սքողված սիրեկ կուրծքն ու փորը, ակամայից թվում էր, նա իրեն առաջարկում է Բատտիստային։ Սակայն այդ պատրաստակամությունը ոչ մի շափով չէր արտահայտված նրա դեմքին, որը, ընդհակառակը, պահպանում էր անվատահության սովորական արտահայտությունը։ Վերջակա էարծես ցանկանալով խզել այդ ծանր լուսաթյունը, նա ինչ-որ բան ասաց, գլուխը դարձնելով դեպի հյուրասրահի խորքում գտնվող բուխարու մոտ դրված բազկաթոռները, ապա զգուշորեն այնպես քայլելով, որ ձեռքի լիքը բաժակից խմիչքը շթափվի, էմիլիան մոտեցավ բազկաթոռներին։ Եվ ահա այդտեղ կատարվեց այն, ինչը ես փաստորեն վաղուց էի սպասում։ Բատտիստան սենյակի մեջտեղում հասավ նրան, մի ձեռքով գրկեց նրա իրանը և, վիզը երկարացնելով, այտը ամուր սեղմեց էմիլիայի այտին։ Էմիլիան խկույն դիմադրեց նրան, բայց առանց որոշակի խստության, եթե շասենք ավելին, որ նա իր բողոքը, ըստ երկույթին, արտահայտեց կատակով ու կոկետորեն, խնդրելով բաց թողնել իրեն և աշքերով ցույց տալով լիքը բաժակը, որը նա բոնել էր վեր պահած ձեռքին։ Բատտիստան ծիծաղեց, օրորեց գլուխը և էմիլիային ավելի ամուր քաշեց ու սեղմեց իրեն, ընդ որում նա այդ արեց այնքան կոպիտ, որ բաժակի խրմիչքը, ինչպես որ էմիլիան վախճնում էր, ամրողովին թուփվեց։ Ես մտածեցի։ «Ճիմա ուր որ է, շուրթերը կհամբուրի» Բայց հաշվի չէի առել Բատտիստայի բնավորությունը, մոռացել էի նրա կոպտության մասին։ Եվ իսկաւես էլ, նո էմիլիային շնամբուրեց, բայց գրա փոխարեն բուռն հավաքեց էմիլիայի զգեստի ուսը մինչև կրծքի բացվածքը, անհասկունալի և կատաղի դաժանությամբ կտորը ոլորեց ձեռքի մեջ և ամբողջ ուժով թափ տվեց։ Էմիլիայի ուսը լրիվ մերկացավ։ և Բատտիստան խկույն շուրթերով մխրճվեց նրա ուսի մեջ։ Էմիլիան այնպես էր ուղիղ և անշարժ կանգնել իր տեղում, կարծես համբերությամբ սպասում էր, որ Բատտիստան հոգենա և հետ քաշվի։ Սակայն իմ աշքից շվրիպեց նաև այն, որ

հույնիսկ այդ համբույրի ժամանակ էլ նրա երեսն ու աշքերը տուաջվա նման մնում էին շփոթահար ու մոլորուն։ Այնուհետև նո նայեց լուսամուտի կողմը, և ինձ թվաց, թե մեր հայացք-ները հանդիպեցին իրար, բայց Էմիլիան ընդամենը ձեռքով վրդովմունքի մի շարժում արեց, ապա կրծքի վրա պահելով սրոկված ուսակասլը, արագ-արագ դուրս գնաց սենյակից։ Ես իմ հերթին նույնպես քաշվեցի պատշպամքի խորքը։

Այդ բոպեին ինձ ամենից շատ համակել էր շփոթմունքի և ծայրահեղ զարմանքի զգացումը. ինձ թվում էր, թե իմ տեսածը հակասում է այն ամենին, ինչ ես մինչև հիմա իմացի եմ կամ մտածել։ Էմիլիան ոչ միայն այլևս ինձ չէր սիրում կամ, իր խոսքերով ասած, արհամարհում էր, այլև, փաստորեն, դավաճանում էր ինձ։ Այժմ արդեն դրությունը խիստ այլ էր. իմ անիրավացի լինելու աղոտ զգացումը փոխվում էր արդարացի լինելու պարզ գիտակցության։ Առանց որևէ պատճառի ինձ արհամարհված տեսնելուց հետո, այժմ ես բոլոր հիմքերն ունեի նույնպես արհամարհելու իսկ ինչ վերաբերում է Էմիլիայի առեղծվածային վերաբերմունքին, ապա դա ոչ այլ ինչ էր, եթե ոչ սովորական բանսարկություն, խարդավանք։ Գուցե բոպեի տպավորության տակ ծնված այդ տուաջին մտքերը, որոնք, խորություն չունենալով հանդերձ, խիստ տրամաբանական էին և թելաղրված ավելի շուտ ինքնասիրության կողմից, քան որևէ այլ զգացումի, ինձ խանգարեցին այդ պահին զգալ Էմիլիայի դավաճանության (կամ դավաճանություն թվացող արարքի) ցավը։ Բայց երբ ամբողջովին ինքս ինձ կորցրած մոտեցա պատշգամքի ծայրին, հանկարծ ինձ համակեց ցավի մի սուր զգացում, իսկ անմիշտու հետո նաև մի համոզմունք, որ իմ տեսածը ոչ ճշմարիտ բացատրություն էր, ոչ էլ կարող էր այդպիսին լինել։ Այս, չի կարելի հերքել, ասում էի ինքս ինձ, որ Էմիլիան Բատուիստային թույլ տվեց համբուրել իրեն, բայց, չնայած դրան, իմ անիրավացի լինելու գիտակցումը տարօրինակ կերպով հետապնդում էր ինձ, և ես զգում էի, որ արդարացի չեմ լինի, եթե, հիմք ընդունելով տեսածս, հիմա էլ ես սկսեմ արհամարհել նրան։ Դեռ ավելին, շգիտեմ ինչու, ինձ թվում էր, թե այդ իրավունքը դեռ պատկանում է նրան, և որ, չնայած այդ համբույրին, Էմիլիան իրավունք ունի իմ հանդեպ արհա-

մարհանք տածելու Այդպես, ուրեմն, փաստորեն ես սխալ-վում էի. Էմիլիան չէր դավաճանել ինձ կամ, Համենայն դեպս, նրա արածը ոչ այլ ինչ էր, եթի ոչ թվացող դավաճանություն, և այժմ, առանց ուշադրություն դարձնելու այդ արտաքին Հանգամանքներին, ես պետք է գտնեի Էմիլիայի դավաճանության իսկական փաստը և Հանգամանորեն պարզեի նրա պատճառները:

Ես հիշեցի, որ Էմիլիան դեպի Բատտիստան միշտ մի Համառ և ինձ Համար անբացատրելի նողկանք էր տածում: Չէ որ ընդամենը հենց այդ նույն օրն առավոտյան էր, երբ նա երկու անգամ ինձ խնդրեց Կապրի մեկնելիս իրեն մենակ շթողնել Բատտիստայի հետ: Ես ինչպե՞ս կարող էի Համատեղել նրա այդ վերաբերմունքը Համբուլը հետ Կասկածից վեր էր, որ այդ Համբուլը դեռ առաջինն էր. ամենայն Հավանականությամբ, Բատտիստան կարողացել էր օգտվել Հարմար առիթից, որը մինչև այդ երեկոն նա չէր ունեցել: Ուրեմն, դեռ շատ բան կորած չէր: Ես դեռ կարող էի պարզել, թե Էմիլիան ինչո՞ւ թույլ տվեց, որ Բատտիստան իրեն Համբուլի, իսկ որ գլխավորն է, ինչո՞ւ էի ես մի անսակ աղոտ, բայց միևնույն ժամանակ այնքան որոշակի զգում, որ շնայած նրանց միջն եղած այդ Համբուլին, իմ Հարաբերաթյունները դեպի Էմիլիան չեին փոխվել, և նա առաջվա նման, նույնիսկ առաջվանից ոչ պակաս, իրավունք ուներ ինձ նույն ձևով մերժելու իր սերը և արհամարհելու ինձ:

Կարող են ասել, որ այդպիսի ժամանակ ոչ թե նման զատողություններով են զրադվում, այլ խուժում են Հյուրասրուն և կանգնում երկու սիրահարների առաջ, մի բան, որ շտավելի բնական կլիներ այդ դեպքի Համար: Բայց որովհետեւ ես դեռ վաղուցվանից էի մտածում իմ Հանդեսի ունեցող Էմիլիայի վերաբերմունքի մասին, ապա այդ անմիջական ու միամիտ քայլին դիմել չեի կարող: Իսկ մյուս կողմից, ինձ Համար կարեռ էր ոչ այնքան Էմիլիային մեղավոր զորձ նելը, որքան մեր Հարաբերությունների վրա մինչև վերը լույս սփռելը: Հյուրասենյակ խուժելը ինձ կղրկեր ոչ միոյն ճշմարտությունը պարզելու, այլև Էմիլիային կրկին ձեռք բերելու բոլոր հնարավորություններից: Մինչդեռ ես պետք է գործեմ, ասում էի ինքս ինձ, այնքան զգույշ և խելամիտ, որ

բան այդ ինձանից պահանջում են քաղաքավարությունն ու դրա հետ մեկտեղ ոչ այնքան պարզորոշ հանգամանքները:

Գոյություն ուներ նաև մի ուրիշ հանգամանք, գուցե իր ընույթով ավելի եսասիրական, որը ինձ կանգնեցրեց Հյուրասրահի շեմքին. ահա և ես «Ողիսականից» դլուխս ազատելու մի հիանալի պատրվակ ունեի, մի պատճառ, որի շնորհիվ կարող էի ծեռք քաշել ինձ զզվանք պատճառող այդ ամբողջ աշխատանքից և վերադառնալ ինձ համար այնքան սիրելի դրամատուրգիային: Այդ դատողության առաջելությունն այն էր, որ նա ծեռնոտու էր մեր երեքի համար էլ. Էմիլիայի, Բատտիստայի և իմ: Իրականում համբույրը այն թյուրիմացությունների գագաթնակետն էր, որոնց մեջ թագրում էր իմ կյանքը, թյուրիմացություններ, որոնք թունավորել էին ինչպես Էմիլիայի հետ ունեցած իմ հարարերությունները, այնպես էլ իմ աշխատանքը: Վերջապես ես հնարավորություն էի ստացել մեկընդմիշտ պարզելու ամենագլխավորը: Բայց դրա համար պետք է գործեի առանց շտապելու, անաղմուկ, աստիճանաբար:

Բոլոր այդ մտքերը իմ գլխով անցան այնպիսի խենթարագությամբ, ինչպիսի թափով հանկարծակի բացված լուսամուտից ներս է խուժում սանձակտուր քամին, իր հետ բերելով հող, տերև, փոշի և ամեն տեսակ թափթփուկներու եվ ինչպես լուսամուտը փակելուց հետո սենյակում հանկարծ լուսթյուն է տիրում և անշարժանում օդը, այնպես էլ կարծես իմ գլխում միանգամից դատարկվեց, անցատվեց գիտակցությունս, և ես, այլևս ոչ մի բան ոչ մտածելով և ոչ էլ զգալով, ընդարձացած մնացի կանգնած, աշքերս հառած զիշերային խավարին: Այնուհետև հոգեկան նույն այդ ինքնամոռաց վիճակում, գրեթե առանց հաշիվ տալու, թե ինչ եմ սպասմ անել, ես պոկվեցի պատշգամբի բազրիքից, մոտեցա Հյուրասրահի ապակե դռանը, բացեցի և ներս մտաւ ինչքա՞ն էի մնացել պատշգամբում Էմիլիային Բատտիստայի գրկում տեսնելոց հետո: Իհարկե, ավելի երկար, քան ինձ թիաց, որովհետև Բատտիստային ու Էմիլիային ես գտա արդեն սեղանի մոտ նստած, ընթրիքի կեսը նրանք գրեթե արել էին: Ես խկույն նկատեցի, որ Էմիլիան փոխել է իր այն զգեստը, որը Բատտիստան պատռել էր, և այժմ նստած էր

ճանապարհին հագած շորով։ Այդ հանգամանքը, շփտեմ ինչու, ինձ խոր հուզմունք պատճառեց, թվում էր, թե հենց դաէ, որ պերճախոսորեն ու դաժանությամբ հաստատում է էմիլիայի դավաճանությունը։

— Իսկ մենք կարծում էինք, թե դուք գնացել եք գիշերը լողանալու, — ուրախ ասաց Բատտիստան, — այդ ո՞ւր էիք գնացել։

— Ոչ մի տեղ էլ չէի գնացել, այստեղ պատշգամբում էի, — պատասխանեցի ես ցածր ձայնով։

Ես նկատեցի, թե ինչպես էմիլիան աշքերը բարձրացրեց, մի պահ նայեց ինձ ու նորից կախեց։ Ես լրիվ համոզված էի, որ նա նկատել է, թե ես ինչպես եմ պատշգամբից իրենց նայում, և գիտեր, որ կատարվածին տեղյակ եմ։

Գլուխ տասնինգերորդ

Հնթրիքի ժամանակ էմիլիան լուռ էր, բայց դեմքին որևէ տհաճ զգացման արտահայտություն չկար, մի բան, որ ինձ զարմացնում էր։ Ես կարծում էի, որ նա, ընդհակառակը, պետք է հուզված լինի, մինչև հիմա երբեք նրան կեղծիքի ընդունակ չեմ համարել։ Իսկ ինչ Բատտիստային էր վերաբերում, ապա նա չէր թաքցնում իր հաղթանակող ու բարձր տրամադրությունը, մի գլուխ խոսում էր, գրեթե առանց ընդմիջելու, ուտում էր շատ մեծ ախորժակով և գուցե նույնիսկ շափից ավելի հաճախ ձեռքը խմիշքներին էր մեկնում։ Ինչի՞մասին էր այն երեկո խոսում Բատտիստան։ Խոսում էր շտաբաների մասին, բայց, ինչպես նկատեցի, ամենից շատ իր մասին էր խոսում, լինի դա ուղղակի, թե անուղղակի ձեռվ։ «Ես» բառը նրա շուրջերին հնչում էր խեստ հարձակողական, թռչելով բերանից այնքան հաճախ, որ ինձ արդեն սկսել էր զայրույթ պատճառել։ Պակաս զայրույթ չէր պատճառում ինձ նաև այն, թե ինչպիսի հեշտությամբ էր նրան հաջողվում ամենահեռավոր թեմաների շուրջը պատշվող խոսակցությունը բերել ու կանգնեցնել իր անձի վրա։ Սակայն հասկանում

Եի, որ նրա իր հասցեին արած այդ գովասանքները բացատրվում են ոչ այնքան փառասիրությամբ, որքան զուտ տղամարդկային ցանկությամբ՝ իրեն էմիլիայի աշքում բարձրացնելու, ինչպես և ինձ, գուցե, նսեմացնելու համար նա համոզված էր, որ էմիլիային արդեն նվաճել է, իսկ այժմ, ինչպես և բնական էր, ուզում էր պոչի կուրացուցիչ փետուրները բացող սիրամարդի նման ամբողջ փայլով ցոյց տալ իր նվաճյալ էմիլիային։ Պետք է, իհարկե, խոստովանել, որ Բատտիստան հիմար մարդ չէր, և այդ պատճառով էլ, եթե տնկամ իր տղամարդկային փառասիրությունն էր զովերգում, դարձյալ աշխատում էր այնպես անել, որպեսզի ոտքերը դետնին մնան, երկրից չկտրվեն, և ինչ էլ որ պատմեր, մեծ մտսամբ հետաքրքիր էր լինում։ Ինչպես, օրինակ, ընթրիքի վերջում նա շատ աշխատութորեն, բայց միևնույն ժամանակ բավական խոր լրջությամբ մեզ պատմեց վերջերս Ամերիկա կատարած իր ճանապարհորդության և Հոլիվուդի ստուդիաները արած այցելությունների մասին։ Բայց այնուամենայնիվ նրա հեղինակավոր, առարկություն չվերցնող, ինքնազն տոնը ինձ անտանելի էր թվում, և ես միամտաբար կարծում եի, թե նա այդպիսին էլ էմիլիային պետք է թվա. Հակառակ տյն ամենին, ինչ ես տեսել էի և լսել, չգիտես ինչու, ինձ տուաշվա պես թվում էր, թե էմիլիան Բատտիստային դեռ անբարյացակամ է վերաբերվում։ Բայց ես սիրալվում էի մի ավելորդ անգամ ևս. Էմիլիան անբարյացակամության ոչ մի զգացում չէր դրսելում դեպի Բատտիստան, ընդհակառակը. Երբ Բատտիստան խոսում էր, ես հետեւում էի էմիլիայի դեմքի արտահայտությանը և, դատելով նրա աշքերից, կարելի էր կարծել, որ եթե նա ամբողջովին հրապուրված չէ Բատտիստայով, ապա գոնե լրջորեն հետաքրքրված է։ Երբեմն նա նույնիսկ հիացմունքի հարգանքով լցված հայացքներ էր գցում Բատտիստայի վրա։ Այդ հայացքները ինձ շփոթության առաջ էին կանգնեցնում, դրանք ինձ համար թերեւ ավելի տհաճ էին, քան Բատտիստայի դատարկ պարզենկությունը։ Այդ հայացքները ինձ հիշեցնում էին ինչոր մեկի՝ դրան շատ նման հայացքը, որը ես ոչ մի կերպ չէի կարողանում մտաբերել, թե ում մոտ եմ տեսել։ Եվ միայն ընթրիքի վերջում էր, երբ բոլորովին անսպասելի հիշեցի

այդպիսի մի հայացք կամ համենայն դեպս, դրան շատ նման, վերջերս ես տեսել էի ուժիսոր Պազետափի կնոջ աչքերում, երբ նրանց տանը ընթրում էին Անգույն, չնշին, բծախնդիր Պազետափին դատողություններ էր՝ անում, իսկ նրա կինը նըստել էր կախարդվածի նման և չէր կարողանում ամուսնու երեսից կտրել իր աչքերը, որոնց մեջ միաժամանակ կար և սեր, և խորին հարգանք, և հիացմունք, և նվիրվածություն: Էմիլիան Բատտիստայի նկատմամբ, իհարկե, դեռ չէր հասել այդպիսի ինքնամոռացման, բայց ինձ թվում էր, որ նրա հայացքի մեջ ես արդեն սաղմնային վիճակում նկատում եմ այն բոլոր դգացմունքները, որոնք սինյորա Պազետափին տածում էր դեպի իր ամուսինը: Մի խոսքով, Բատտիստան իրավունք ուներ պարծենալու. Էմիլիան ինչ-որ անբացատրելի ձևով նրա կողմից կիսով չափ արդեն ստրկացված էր, շուտով կստրկանար ամբողջությամբ: Այդ մտքի վրա իմ սիրտը խոցեց մի ավելի սուր ցավ, քան նույնիսկ այն ցավը, որը զգացի փոքր-ինչ առաջ, երբ տեսա, թե նրանք ինչպես են համբուրվում: Ես ինձանից անկախ այնպես մոռալվեցի, որ դեմքիս հեշտությամբ կարելի էր կարդալ իմ հոգեվիճակը: Բատտիստան, երեխ, նկատեց իմ մեջ կատարված փոփոխությունը: Խորաթափանց մի հայացք դցելով ինձ վրա, նա հանկարծ հարցրեց.

— Զեզ ի՞նչ է պատահել, Մոլտենի... Դժգո՞չ եք Կայրի գալուց: Որևէ բան ձեզ դո՞ւր չի գալիս:

— Ինչո՞ւ եք կարծում:

— Որովհետև շատ տխուր եք,— ասաց Բատտիստան գինի լցնելով իրեն, — բատ երեւյթին անտրամադիր եք:

Այդպես նա անցավ գրոհի, իմանալով, որ պաշտպանության լավագույն ձևը հարձակումն է: Ես այնքան արագ պատասխանեցի, որ նույնիսկ դարմացա.

— Տրամադրությունս փշացավ, երբ պատշպամբում կանդնած ծովին էի նայում:

Նա հոնքերը վեր քաշեց, բայց, առանց իրեն կորցնելու, հարցական հայացքով նայեց երեսիս:

— Մի՞թե: Իսկ ինչո՞ւ:

Ես նայեցի Էմիլիային. Նրա մոտ նույնիսկ հոգմունքի նշույլ շկար: Երկուսով էլ աներեսակայելի վստահ էին իրենց

վրաւ Այնուամենայնիվ, էմիլիան, կարծում եմ, ինձ տեսել էր և, ըստ երեսւթին, Բատտիստային ասելու Հանկարծ բերնիցս այնպիսի բառեր թուան, որ ես մտադիր չեմ ասելու.

— Բատտիստա, ես կարո՞ղ եմ ձեզ հետ անկեղծ խոսելու ինձ նորից հիացրեց Բատտիստայի սառնարյունությունը:

— Անկե՞ղծ... ինքնըստինքյան հասկանալի է... ինձ հետ միշտ էլ պետք է անկեղծ խոսելու

Ես ասացի.

— Դիտեք ինչ, երբ ծովին էի նայում, ես մի պահ պատկերացրի, թե այստեղ մենակ եմ, աշխատում եմ ինձ համար, բոլորովին ինքնուրույն... Ես, ինչպես գուք գիտեք, միշտ երազել եմ գրել թատրոնի համար... և մտածեցի, թե այստեղ, ինչպես ասում են, հենց այն իդեալական տեղն է, որտեղ կարելի է ամբողջությամբ նվիրվել սիրած գործին: Եվ իսկապես էլ, ինչ ասես, որ չկա. գեղեցիկ բնություն, անդորր, անհուն խաղաղություն, կինս կողքիս, մտահոգող ոչ մի հոգս... Հետո հիշեցի, որ այս սքանչելի և ստեղծագործական աշխատանքի համար այնքան բարենպաստ տեղում ես պետք է, — ինդրում եմ ինձ ներեք, դուք ինքներդ ուզեցիք, որ ես անկեղծ լինեմ, — ժամանակս վատնեմ սցենար գրելու համար, որը, անշուշտ, լավ բան կստացվի, բայց թե ինձ ինչ... ես իմ բոլոր ուժերը, բոլոր կարողությունները կտամ Ռայնգոլդին, իսկ նա դրանք կօգտագործի ինչպես ուզում է, և այդ բոլորից հետո կմնամ դատարկ՝ ընդամենը բանկի մի չեկ գրպանումս... Կորցնելով իմ կյանքի ամենալավ ու ամենաստեղծագործական շրջանից երեք-չորս ամիս... Ես գիտեմ, որ այսպիսի բաներ չի կարելի ասել ոչ ձեզ և ոչ էլ որևէ այլ պրոդյուսերի... Բայց դուք ուզեցիք, որ անկեղծ լինեմ... Այժմ դուք արդեն իմացաք, թե ինչու է իմ տրամադրությունը վատ:

Ինչո՞ւ ես այս բաների մասին սկսեցի խոսել, փոխանակ բոլորովին ուրիշ բան ասելու, որը գրեթե լեզվիս ծայրին էր և վերաբերում էր Բատտիստայի՝ իմ կնոջ հանդեպ ունեցած վարքին: Չեմ կարող ասել ինչու Գուցե դրա պատճառը հոգնածությունն էր, որը ինձ համակել էր հանկարծ՝ չղերի սոսկալի լարվածության հետևանքով, իսկ գուցե նաև այն, որ այս ձեռվ ես անուղղակիորեն դրսեորում էի էմիլիայի ան-

Հավատարմությունից բխող իմ հուսահատությունը ես զգում էի, որ էմիլիայի վաճառվածության և իմ աշխատանքի ծախված, կախյալ բնույթի մեջ ինչ-որ կապ կա: Սակայն Բատտիստան ու էմիլիան, ինչպես մինչև այդ իմ արտասանած սպառնագին նախաբանի ընթացքում որևէ հուզմունք չէին ցուցաբերել, այնպես էլ այժմ չէին ցույց տալիս, թե ինչ-որ թեթևություն են զգում՝ լսելով իմ թուլությունն հաստատող ողորմելի խոստովանությունը: Բատտիստան լրջությամբ ասաց.

— Բայց ես համոզված եմ, Մոլտենի, որ դուք հիանալի սցենար կգրեք:

Ես զգացի, որ սխալ ճանապարհով եմ գնում, բայց այլևս կանգնել չէի կարող, պետք է գնայի մինչև վերջ: Եվ գրգռված պատասխանեցի.

— Վախենում եմ, որ դուք ինձ շհասկացաք... Ես դրամատուրգ եմ, Բատտիստա, և ոչ թե պրոֆեսիոնալ սցենարիստ, որոնցից հիմա շորս կողմը լիքն են... Ե այդ սցենարը, որքան էլ ուզում է լավ ու կատարյալ լինի, միննույն է, նա ինձ համար մնալու է որպես սցենար... մի գործ, որ ես ստանձնում եմ, թույլ տվեք ինձ այդ անկեղծորեն ասելու ձեզ, միայն ու միայն փող վաստակելու համար: Ես հիմաքսանյոթ տարեկան եմ և ունեմ այն, ինչը ընդունված է իդեալ անվանել... իսկ իմ իդեալը թատրոնի համար գրելն է... բայց ինչո՞ւ ես այդ չեմ կարողանում անել: Չեմ կարողանում այն պատճառով, որ ժամանակակից աշխարհը այնպես է կառուցված, որ ոչ ոք չի կարող անել այն, ինչ կուզենար, ընդհակառակը, պետք է անի այն, ինչ ուրիշներն են ուզում... Որովհետև ամեն ինչի հիմքում փողն է ընկած. փողից է կախված և այն, ինչ անում ենք, և այն հանգոմանքը, թե ինչ ենք մեզանից ներկայացնում, ինչ ենք ուզում դառնալ, փողից են կախված մեր աշխատանքը, մեր լավոգույն ձգտումները, փողն է ընկած նույնիսկ մեզ համար սիրելի մարդկանց հետ ունեցած մեր հարաբերությունների հիմքում:

Ես նկատեցի, որ սոսկալի հուզված եմ, նույնիսկ տյուաստիճան, որ աշքերս ուղղակի լցվել էին արցունքով: Բայց ամաշեցի նաև իմ սենտիմենտալությունից և անիծեցի ինձ,

որ սիրտս բացում եմ մի մարդու առաջ, որը ընդամենը մի քանի րոպե առաջ փորձում էր գայթակղել, և այն էլ ոչ առանց հաջողության, իմ կնոջը։ Սակայն Բատտիստան այդպիսի աննշան բաներից հուզվողներից չէր։ Նա ասաց.

— Գիտե՞ք Մոլտենի, երբ ես լսում եմ ձեզ, թվում է, թե ինքս ինձ եմ տեսնում, երբ դեռ ձեր տարիքին էին

— Մի՞թե, — փնթփնթացի ես մի տեսակ շփոթահարք

— Այո, ես շատ աղքատ էի, — շարունակեց Բատտիստան՝ գինի լցնելով իրեն, — և ես նույնպես, ինչու դուք եք ասում, իդեալներ ունեի... ինչ իդեալնե՞ր էին... Այժմ հազիվ թե կարողանամ այդ ասել... շատ հնարավոր է, որ ես այդ շգիտեի նաև այն ժամանակ... Բայց ինչ ունենալուն է վերաբերում, ունեի... կամ գուցե դրանք ոչ թե իդեալներ էին, այլ իդեալ, որը մեծատառով է գրվում... Հետո հանդիպեցի մի մարդու, որին շատ բան եմ պարտական, թեկուզե այն պատճառով, որ որոշ բաներ նրանից եմ սովորել։ Բատտիստան իր սռվորական հիմար հանդիսավորությամբ մի պահ լոեց. իսկ ես ակամայից հիշեցի, որ նրա ակնարկած մարդը անպայման եղել է ինչ-որ կինոպրոդյուսեր, որը այժմ արդեն մոռացված է, բայց մի ժամանակ՝ իտալական կինոյի ստեղծման առաջին շրջանում, եղել է բավական նշանավոր, որի հետ և որի գլխավորությամբ էլ Բատտիստան սկսել է իր հաջողակ և բախտավոր կարիերան։ Սակայն, որքան ինձ հայտնի է, այդ մարդու ամենամեծ և հիացմունքի արժանի առավելությունը այն է եղել, որ կարողացել է փող շինել... — Եվ ահա մի անգամ, — շարունակեց Բատտիստան, — ես այդ մարդուն ասացի գրեթե այն ամենը, ինչ այսօր դուք ասացիք ինձ... Եվ գիտե՞ք նա ինձ ինչ պատասխանեց։ Այնքան ժամանակ, քանի դեռ դուք ինչպես պետքն է շգիտեք, թե ինչ եք ուզում, ավելի լավ է մոռանաք այդ իդեալների մասին կամ ծալեք ու մի կողմ դնեք... Բայց երբ զգաք, որ ձեր ոտքի տակ արդեն ամուր հող կա, այն ժամանակ իսկույն հիշեցեք իդեալի մասին... և այդ իդեալը թող լինի ձեր վաստակած առաջին հաղար լիրայանոց թղթադրամը, որիշ ոչինչ։ Իսկ հետո, ինչպես նա ինձ ասաց, իդեալը կսկսի դարգանալ, դառնալ կինոստուդիա, կինոթատրոններ, արդեն դրված ֆիլմեր, որոնք դեռ նոր պետք է գրվեն։ Մի

խոսքով, իդեալը՝ դա մեր ամենօրյա աշխատանքն է... ահա թե նա ինձ ինչ ասաց... Ես էլ շարժվեցի նրա խորհրդով և երևակայեք, շեմ զզջում... Մինչդեռ դուք մի մեծ առավելություն ունեք, այն, որ գիտեք, թե որն է ձեր իդեալը. ձեր իդեալը պիես գրելն է... ուրեմն, կգրեք:

— Կգրե՞մ,— կասկածով հարցրի ես, բայց միևնույն ժամանակ նաև մի տեսակ սփոփանք զգացի:

— Այո, կգրեք,— հաստատեց Բատտիստան,— կգրեք, եթե խսկապես ուզում եք գրել, նույնիսկ փողի համար աշխատելիս, նույնիսկ «Տրիոմֆ-ֆիլմի» համար սցենարներ գրելիս... Ուզո՞ւմ եք իմանալ, որն է հաջողություն գաղտնիքը, Մոլտենի...

— Ո՞րն է:

— Կանգնել կյանքի հերթում և սպասել մինչև ժամանակը հասնի, ճիշտ այնպես, ինչպես կայարանի տոմսարկղի առաջ են հերթ կանգնում... և մեր հերթը անպայման կդա, եթե համբերությամբ սպասում ենք և ոչ թե մի հերթից վագում գեպի մյուսը... Այո, հերթը անպայման նաև մձզ կհասնի, և տոմսեր վաճառողը յուրաքանչյուրիս կտա իր պահանջած տոմսը... Ինքնըստինքյան հասկանալի է, ըստ մեր արժանիքների... Նա, ով պետք է և կարող է ուղենորվել հեռու ճանապարհորդության, թեկուզ մինչև Ավստրալիա, նրան այդպիսի տոմս կտան... իսկ մյուսները տոմսեր կստանան ավելի կարճ ճանապարհ գնալու համար... ասենք, մինչև կապրի...— Գոհ իր այդ երկիմաստ ակնարկությունից, Բատտիստան ծիծաղեց և ավելացրեց իսկույն.— իսկ ես ցանկանում եմ, որ դուք տոմս ստանաք շատ, անշափ շատ հեռու գնալու համար... Ուզո՞ւմ եք, մինչև Ամերիկա...

Ես նայեցի Բատտիստային, որը մի տեսակ հայրաբար ժպտում էր ինձ, հետո նայեցի նաև էմիլիային և տեսա, որ սա նույնպես ժպտում է, բայց հազիվ նկատելի մի ժպիտով, որը, ինչպես գոնե ինձ թվաց, բավական անկեղծ էր: Ես մի ավելորդ անդամ համոզվեցի, որ ինչ-որ ձեռվ Բատտիստային հաջողվել էր այդ օրվա ընթացքում իր նկատմամբ ունեցած էմիլիայի անբարյացակամությունը փոխել նույնիսկ համակրանքի: Այդ մտքի վրա ինձ նորից համակեց այն թախիծը, որը ես զգացի առաջին անգամ էմիլիայի աշքերում

սինյորա Պաղետտիի հայացքը նկատելիս Այս, ևս թախիծ եմ ասում և ոչ թե խանդ. և խսկապես էլ, ևս անսահման հոգնել էի, ինչպես ճանապարհից, այնպես էլ այդ օրվա բազմաթիվ իրադարձությունների հետևանքով, և այդ հոգնածությունը խառնվելով իմ բոլոր, նույնիսկ ամենափոթորկուն զգացմունքներին, սպանել ու դարձրել էր դրանք մի թույլ ու վհատ մելամաղձություն։

Ընթրիքը վերջացավ մի տեսակ շնախատեսված ձևով։ Բատտիստային համակրանքով լսելոց հետո, էմիլիան կարծես հանկարծակի հիշեց նաև ինձ կամ, ավելի ճիշտ, իմ գոյության մասին, ըստ որում նա այդ արեց այնպես, որ մի սլելորդ անգամ հաստատեց իմ տաքնապը։ Ասածս առանձնակի կարևորություն չունեցող մի նախադասությանը, թե՝ «կարելի է գնալ պատշգամք... լուսինը երեկ արդեն դուրս է եկել», էմիլիան շատ շոր պատասխանեց.

— Ես պատշգամք գնալու ցանկություն չունեմ... գնում եմ քնելու... հոգնած եմ,— և առանց հապաղելու տեղից կանգնեց, հրաժեշտ տվեց մեզ ու դուրս գնաց։

Թվաց, թե էմիլիայի այդ կոպիտ արարքը Բատտիստային ամեններն էլ չզարմացրեց, եթե շասենք բոլորովին հակառակը, ինչպես այդ գոնե ինձ թվաց, որ Բատտիստան նույնիսկ գրեթե գոհ մնաց այդ արարքից, դրա մեջ տեսնելով իր ինքնասիրությունը շոյող այն հուզմունքը, որն ինքը կարողացել էր արթնացնել էմիլիայի սրտում։ Բայց ես զգացի, թե որքան արագ են կրկնակատկվում իմ տագնապները։ Իւ թեն, ինչպես արդեն ասացի, հոգնածությունը ինձ լրիվ ուժապառել էր, և հասկանում էի, որ շատ ավելի լավ կլիներ, եթե բոլոր տեսակ բացատրությունները հետաձգեի մինչև հաջորդ օրը, այնուամենայնիվ, ինձ զսպել շկարողացաւ ել պատճառաբանելով, որ ես նույնպես ուզում եմ քնել, հրաժեշտ տվի Բատտիստային ու դուրս գնացի ճաշարահից։

Գլուխ տասնվեցերորդ

Իմ սենյակը էմիլիայի սենյակին միացնում էր մի դռուտ ծա խկույն մոտեցա այդ դռանը և բախեցի: Էմիլիան ինձ ներս հրավիրեց:

Նա անշարժ ու մտախոհ նստած էր մահճակալին: Ինձ տեսնելուն պես հոգնած ու գրգռված հարցրեց.

— Եւ ինչ ես ոգում ինձանից:

— Ոչ մի բան,— սառնությամբ պատասխանեցի ես: Այժմ արդեն լրիվ հանդարտվել էի, միտքս մի տեսակ պայծառացել էր, և նույնիսկ ինձ ավելի քիչ էի հոգնած զգում,— մտա բարի գիշեր ասելու:

— Թե՞ իմանալու ինչ կարծիքի եմ այս երեկո Բատտիստայի հետ ունեցած քո խոսակցության մասին... Եթե դա է քեզ հետաքրքրում, կարող եմ ասել հենց այս րոպեին. դա ո՛չ տեղին և նույնիսկ ծիծաղելի խոսակցություն էր:

Ես վերցրի աթոռներից մեկը, նստեցի և հարց տվի էմիլիային:

— Իսկ ինչո՞ւ:

— Ես քեզ չեմ հասկանում,— պատասխանեց նա գրգռված,— ուղղակի չեմ հասկանում... Կար ժամանակ, որ զոտաք-տաք կպած էիր այդ սցենարից, իսկ հիմա էլ եկել պրոդյուսերին հայտարարում ես, թե աշխատում ես միտյն փողի համար, որ աշխատանքը քեզ դուր չի գալիս, որ քո խոհալը թատրոնի համար գրելն էր և այլն... Մի՞թե դու շես հասկանում, որ նա այսօր քաղաքավարությունից դրդված էր նույնածայնում քեզ հետ, իսկ վաղը ասածներդ բոլորը կհիշի և այլես քեզ ուրիշ աշխատանք չի հանձնարարի: Մի՞թե զոտայդ հասարակ բանը շես հասկանում:

Եվ այշպէս, էմիլիան դեռ հարձակվում էր վրաս Ռիկ ես հասկանում էի, որ նա այդ անում է իրեն անհանգստաց նող ուրիշ և շատ ավելի կարևոր մտքեր ինձանից թարցնելու համար, այնուամենայնիվ, չէի կարող նրա ձայնի մեջ լրացն ինչ-որ մի անկեղծություն, որը գուցե ինձ համար և պիրտ վորական էր, և ստորացուցիչ: Ես որոշել էի հանդիսա մեռք:

Սակայն տեսնելով նրա այդ արհամարհական տոնը, ինձանից անկախ բռնկվեցի.

— Ես ճշմարտությունն ասացի, — Հանկարծ բղավեցի ես, — այս աշխատանքը ինձ ոչ գուր է գալիս և ոչ էլ երբեք գուր է եկել... և, առհասարակ, ո՞վ է ասել, որ ես անվերջ այդ գործն եմ անելու:

— Այո, կտեսնես, որ հենց դա ես անելու: — Երբեք էմի լիան այն աստիճան ինձ չէր արհամարհել, որքան հիմա էր արհամարհում:

Ես, սեղմելով առամներս, աշխատեցի տիրապետել ինձ:

— Դա դեռ հարց է, գուցե և շանեմ, — ասացի ես առանց ձայնս բարձրացնելու, — մինչև այսօր առավոտ ես դեռ մտադիր էի անել... Բայց այսօրվա ընթացքում այնպիսի բաներ պատահեցին, որ, ամենայն հավանականությամբ, ես ամենաուշը վաղը Բատտիստային կհայտնեմ սցենարի վրա աշխատելուց իմ հրաժարվելու մասին:

Ես այդ խորհրդավոր նախադասությունն ասացի դիտավորյալ, գրեթե վրեժիմնդրորեն: Նա ինձ այնքան էր տանջել, որ հիմա էլ ինքս էի ուզում տանջել իրեն, ակնարկելով, այն, ինչ տեսել էի լուսամուտից, բայց խուսափելով ասել երես առ երես և որոշակի: Նա սևեռված նայեց ինձ և շատ հանդիստ հարցրեց.

— Իսկ ինչե՞ր պատահեցին:

— Շատ բաներ:

— Օրինակ:

Էմիլիան ձեռք չէր քաշում. և ինձ թվում էր, թե նա անհեղջորեն ուզում է, որ ես իրեն մեղադրեմ, հանդիմանեմ իրեն անհավատարմության համար: Բայց ես շարունակում էի խուսափողական պատասխաններ տալ:

— Դրանք ֆիլմի հետ կապ ունեցող բաներ են... և վերաբերում են միայն ինձ ու Բատտիստային... այնպես որ ասելու ոչ մի անհրաժեշտություն չկա:

— Իսկ ինչո՞ւ շես ուզում ասել:

— Որովհետեւ դրանք քեզ շեն հետաքրքրի:

— Թող այդպես լինի, բայց, միևնույն է, դու քաջություն շես ունենա հրաժարվելու սցենարից: Եվ կգրես:

Ես լավ շհասկացա, այդ նախադասության մեջ արտա-

Հայտված էր իմ հանդեպ ունեցած նրա սովորական արհամարհա՞նքը միայն, թէ՞ ինչ-որ մի աղոտ հույս ես զգուշորեն հարցրի:

— Ինչո՞ւ ես այդպես կարծում:

— Որովհետև քեզ լավ եմ ճանաչում: — Նա մի պահ լոեց, ապա մեղմացնելով վրա բերեց: — Գիտեմ, որ սցենարների հարցում զու միշտ էլ այդպես ես եղել... քանի-քանի անգամ ես հայտարարել, որ այս կամ այն սցենարը այլես չես գրելու ե, այնուամենայնիվ, գրել ու վերջացրել ես... Բավական է ձեռնամուխ լինես, բոլոր դժվարություններն իսկույն հարթվում, գնում են:

— Այո, բայց այս անգամ դժվարությունը սցենարի մեջ չէ:

— Իսկ որտե՞ղ է:

— Իմ մեջ:

— Այսի՞նքն: Դրանով ինչ ես ուզում ասել:

Քիչ էր մնացել ասեի. «Այն, որ Բատիստան համբուրում էր քեզ»: Բայց ինձ զսպեցի: Մենք երբեք այնքան անկեղծ չեինք լինում, որպեսզի մեր հարաբերությունները մինչև վերջը պարզ լինեին, նրանք միշտ սահմանափակվում էին միայն ինչ-որ ակնարկներով: Մինչև ճշմարտությունը մենք դեռ շատ բան պետք է ասեինք իրար: Ես խոնարհվեցի առաջ և լուրջ տոնով ասացի.

— Էմիլիա, այդ պատճառները քեզ հայտնի են, չէ որ դրանք դեռ սեղանի մոտ ասացի. Ես հոգնել եմ ուրիշների համար աշխատելուց և կուզեի վերջապես ինքս ինձ համար աշխատել:

— Իսկ ո՞վ է քեզ արգելում:

— Դու, — վերամբարձորեն ասացի ես, բայց նկատելով, որ նա բողոքի մի շարժում արեց, իսկույն վրա բերի. — այսինքն՝ ոչ թե ուղղակիորեն դու... այլ իմ կյանքում եղած քո ներկայությունը... Դժբախտաբար, դու շատ լավ գիտես, թի ինչ են իրենցից ներկայացնում հիմա մեր հարաբերությունները. ավելի լավ է այդ մասին շխոսենք... բայց դու դեռ իմ կինն ես, և ես, (սա առաջին անգամը չէ, որ քեզ ասում եմ), այդպիսի աշխատանքը վերցնում եմ միայն ու միայն հանուն քեզ... Եթե դու չինեիր, ես երբեք չեի համաձայնի վերց-

նել այդ... Մի խոսքով, դու այդ բոլորը ինքդ հիանալի գիտես և զուր տեղը կրկնելու կարիք չկա. մենք շատ պարտքեր ունենք, բնակարանի դիմաց դեռ ահագին փող պետք է մուծենք, մենք նույնիսկ մեքենայի վճարն էլ մինչև այսօր լրիվ շենք վերջացրել... ահա այդ պատճառով էլ սցենարներ եմ գրում... Սակայն ես ուզում եմ հիմա քեզ մի առաջարկություն անել...

— Ինչպիսի՞:

Ինձ թվաց, թե ես շատ հանդիսատ եմ, շատ խելամիտ, որ միտքս շատ պայծառ է: Բայց դրա հետ միասին հազիվ նրամարելի ինչ-որ տհաճ զգացում ինձ նախազգուշացնում էր, որ իմ այդ հանգստությունը, խելամտությունը և մտքի պայծառությունը ոչ այլ ինչ են, եթե ոչ իրական երեւոյթի կեղծում, կամ որ նույնիսկ ավելի վատ է, պարզապես անհեթեթություն: Չէ որ վերջին հաշվով էմիլիային տեսել էի Բատտիստայի գրկում. մի՞թե սա հենց այն կարեոր հանգամանքը չէր, որը և պետք է ամենից շատ հոգեր ինձ: Սակայն ես ասացի.

— Առաջարկությունը, որը ուզում եմ քեզ անել, հետեւյալն է. դու ինքդ որոշիր, այդ սցենարը դրե՞մ, թե՞ ոչ... ես քեզ խոստանում եմ, որ եթե դու ինձ ասես կարիք չկա հանձն առնելու, ասկա հենց վաղն առավոտյան Բատտիստային կհայտնեմ, որ հրաժարվում եմ սցենարը գրելուց... և հենց առաջին շոգենավով էլ կմեկնենք Կապրիից:

Էմիլիան գլուխը խոնարհած նստել էր, թվում էր, թե ամբողջովին մտքերի մեջ է սուզվել:

— Խորամանկն ես երեւում,— վերջապես ասաց նա:

— Ինչո՞ւ

— Որովհետեւ, եթե հետադայում փոշմանես, ասես, որ հանցավորը ես եմ եղել:

— Իմ մտքովն անգամ շի անցնի այդպիսի բան ասել... մանավանդ որ ես եմ քեզ խնդրում, որպեսզի որոշում կայացնես:

Ես տեսնում էի, որ նա մտածում է, թե ինչ պատասխան տա ինձ: Եվ հասկանում էի, որ այդ պատասխանի միջոցով կարելի կլինի անսխալ կերպով որոշել իմ հանդեպ ունեցած նրա զգացմունքը, ինչպիսին էլ որ ուզում է այն լինի: Եթե նա

ինձ խորհուրդ տա, որ այդ սցենարը գրեմ, դա կնշանակի, նա խկազես իր հոգու ամբողջ ուժով ինձ արհամարհում է, քանի որ, առանց հաշվի առնելու իրերի այդ վիճակը, հնարավոր է համարում իմ աշխատանքի շարունակելը: Իսկ եթե, ընդհակառակը, պատասխանը բացասական լինի, դա նշանակում է, որ իմ հանդեպ նրա մեջ հարդանքի ինչ-որ մի նշույլ է պահպանվել, և նա չի ուզում, որ ես աշխատեմ որպես իր սիրեկանի ստորադաս: Եվ այսպես, այդ ամենից հետո, ես նորից էի կանգնում սովորական դարձած նույն հարցի առաջարդյո՞ք իսկապես էմիլիան ինձ արհամարհում էր, եթե այո, ապա ինչո՞ւ: Վերջապես նա ասաց.

— Այսպիսի հարցերը չի կարելի թողնել, որ ուրիշները որոշեն:

— Իսկ ես խնդրում եմ, որ դու որոշես:

— Լավ հիշիր, որ դու ինքդ ես ինձ ստիպում վճիռ կայցնել,— Հանկարծակի ասաց էմիլիան: Վայրկենական հանդիսավորությամբ:

— Այո, կհիշեմ:

— Ուրեմն, այսպես. ես կարծում եմ, որ եթե այդ ստատականությունը արդեն քեզ վրա ես վերցրել, կարիք չկա այժմ նրանից հրաժարվելու... Վերջին հաշվով, դու ինքդ ես բազմաթիվ անդամ ասել, որ Բատտիստան կարող է նեղանալ դրանից և այլես ոչ մի աշխատանք քեզ շառաջարկել... Ես կարծում եմ, որ դու այս աշխատանքը պետք է ավարտես:

Այսպիսով, էմիլիան ինձ խորհուրդ էր տալիս շարունակել սցենարի աշխատանքը: Ուրեմն, ինչպես և ենթադրում էի, էմիլիան ինձ արհամարհում էր և արհամարհում էր շատ որոշակի, հոգու ամբողջ ուժով:

— Դու իսկապե՞ս կարծում ես, որ ես այդ աշխատանքից շպետք չերաժարվեմ:

— Անկասկած:

Մի պահ իմ բերանը խոսք շեկավ, ես շգիտեի ինչ ասել: Հետո թշնամությամբ լցված նախազգուշացրի:

— Շատ լավ... միայն հետո շասես, թե այդ խորհուրդը տվի, զդալով, որ ներքուստ ինքդ էլ ես ուզում շարունակել այդ աշխատանքը... ինչպես այն օրը, եթե պայմանագիր

ողետք է կնքեի... Ես պարզ ու հստակ ասում եմ, որ ոչ մի յանկություն չունեմ այդ աշխատանքն անելու:

— Օ՞ք, հոգիս հանեցիր,— ասաց նա արհամարհական տոնվ և, վեր կենալով մահճակալից, որտեղ նա նստած էր, զնաց դեպի պահարանը:— Իմ խորհուրդն այդ է... իսկ դրանից հետո քո գործն է, կարող ես անել այն, ինչ ուզում ես...

Էմիլիայի վերաբերմունքի մեջ նորից էր զգացվում արհամարհական տոնը, ուրեմն իմ ենթադրությունը հաստատվում էր: Հանկարծ ես զգացի, թե ինչպես ծանոթ սուր ցավը կրկին խոցեց իմ սիրտը, դա նույն այն ցավն էր, որը ես տռացին անգամ զգացել էի Հռոմում, երբ նա ուղղակի երես տո երես գոռաց ինձ վրա և ասաց, որ նողկում է ինձանից: Ես ինձանից անկախ բացականշեցի.

— Էմիլիա, ի՞նչ պատահեց մեզ... ինչո՞ւ ենք մենք այսպես թշնամիներ դարձել:

Բացելով պահարանի դուռը և, ներսի կողմից նրա վրա գտնվող հայելու մեջ նայելով իրեն, նա մի տեսակ ցրված տսաց.

— Բա ինչ էիր ուզում, կյանքն է այսպիսին:

Ես լուռ և անշարժ քարացաւ կանգնած տեղս: Երբեք Էմիլիան ինձ հետ այդ ձեռվ չէր խոսել, չէր ցուցաբերել այնպիսի անտարբերություն, այնպիսի հուլություն, ինչպես այս անգամ էր, երբեք նրա խոսքերի մեջ այդքան պայմանականություններ չէին եղել: Ես հասկանում էի, որ այդ իրադրությանը կարող եմ բոլորովին ուրիշ ուղղություն տալ, Եթե ասեմ, որ իրեն տեսել եմ Բատտիստայի հետ, մի բան, որ հիանալի գիտեր նաև ինքը Էմիլիան, որ եթե ես իրեն եմ խնդրում որոշել, միտք ունի՞ արդյոք շարունակել սցենարի աշխատանքը, թե ոչ, ապա դրանով ուզում եմ սոսկ իրեն փորձել, ինչը և արի, և, վերջապես, ես հասկանում էի, որ ինչպես հիմա, այնպես էլ առաջ, ամեն ինչ բացատրվում էր մեր միջև դոյցություն ունեցող հարաբերություններով: Բայց ես քաջություն, ավելի ճիշտ ուժ չունեցաւ այդ անելու: Ես անսահման ինձ հոգնած էի զգում: Եվ այդ ամենի փոխարեն զրեթե երկշուտությամբ հարցրի.

— Իսկ դու ինչո՞վ ես զբաղվելու Կապրիում մեր գտնվելու ընթացքում, քանի դեռ ես սցենարի վրա եմ աշխատելու:

— Առանձնապես ոչ մի բանով... կդնամ զբոսանքի կլողանամ... արևի տակ կսեանամ... կանէմ այն, ինչ բոլորն են անում:

— Մենա՞կ:

— Այո, մենակ:

— Չե՞ս ձանձրանա:

— Ես երբեք չեմ ձանձրանում... Ես մտածելու շատ բաներ ունեմ:

— Իսկ իմ մասին երբեմն չե՞ս մտածում:

— Ի՞շարկե, քո մասին էլ եմ մտածում:

— Իսկ ի՞նչ ես մտածում:

Ես վեր կացա և, մոտենալով էմիլիային, բռնեցի նրա ձեռքը:

— Մենք այդ մասին շատ ենք արդեն խոսել:

Նրա ձեռքը ամեն կերպ դիմադրում էր, թեև ազատվելու վճռական փորձ չէր անում:

— Դու իմ մասին նույն ձեռ՞վ ես մտածում, ինչպես և առաջ:

Այս խոսքերի վրա նա ձեռքը հետ քաշեց և կոպտորեն ասաց.

— Էսիր, Ռիկկարդո, ավելի լավ է, գնաս քնես... որոշ բաներ քեզ համար տհաճ է լսել, և դա հասկանալի է... իսկ մյուս կողմից էլ ես դրանք միայն կրկնել կարող եմ... ի՞նչ հաճույք ես դում դրանց մասին խոսելուց:

— Բայց չէ, արի խոսենք:

— Ախր ի՞նչ խոսենք... Միևնույն է, կրկնելու եմ այն բոլորը, ինչ բազմաթիվ անգամ եմ ասել... Ես ամենաին եւ իմ կարծիքը չեմ փոխել Կապրի դալուց հետո. ընդհակառակր:

— Ի՞նչ է նշանակում «ընդհակառակը»:

— Ընդհակառակը,— բացատրեց նա՝ փոքր-ինչ շփոթահար,— նշանակում է այն, որ ես իմ կարծիքը բոլորովին չեմ փոխել. ուրիշ ոչինչ:

— Նշանակում է, որ դու իմ նկատմամբ... նույն զդացումներն ունես, ինչպես և առաջ... Ճի՞շտ է:

Բոլորովին անսպասելի կերպով նա այնպես վրդովիեց, որ ձայնը հնչեց գրեթե լացի պես.

— Ախր ինչո՞ւ ես այդպես ինձ տանջում... Մի՞թե կար-

ծում ես, թե այս բոլորն ասելը ինձ հաճույք է պատճառում... Հասկացիր, որ դրանք ինձ համար շատ ավելի տհաճ են, քան քեզ համար:

Նրա ձայնի մեջ զգացվող այդ անկեղծ ցավը հուզեց ինձ: Ես նորից բռնելով նրա ձեռքը, ասացի.

— Իսկ ես քո մասին միայն լավ եմ մտածում... և միշտ ել այդպես եմ մտածելու, ինչ էլ որ պատահի, — ավելացրի ես, կարծես ցանկանալով հասկացնել նրան, որ ներում եմ իր դավաճանությունը, ինչպես և փաստորեն ներել էի:

Էմիլիան ոչ մի պատասխան շտվեց: Նա նայում էր մի կողմ և թվում էր, թե ինչ-որ բան է սպասում: Բայց դրա հետ միասին ես զգում էի, թե նա ինչպես է կամաց-կամաց ու համառ թշնամությամբ աշխատում դուրս քաշել իմ ձեռքի միջից իր ձեռքը: Այդ նկատելով, ես կոպտորեն հրեցի նրան ինձնից և, բարի գիշեր ասելով, դուրս եկա սենյակից: Հենց այդ նույն վայրկյանին լսեցի, թե ինչպես դուռն բանալին պտտվեց իր անցքում: Այդ ձայնը նորից սուր ցավի նման խոցեց իմ սիրտը:

Գլուխ տասնյոթերորդ

Հաջորդ օրը վաղ առավոտյան վեր կացա և, առանց հետաքրքրվելու, թե որտեղ են Բատտիստան ու Էմիլիան, դուրս գնացի կամ, ավելի ճիշտ, դուրս փախա տանից: Գիշերը քնելուց և հանգստանալուց հետո, նախորդ օրվա դեպքերը և, ամենից առաջ, իմ վարվելակերպը ինձ ներկայացան շատ անհրապույր մի լույսի տակ՝ ինչպես անհեթեթությունների մի ամբողջ շարան, որոնց հետ առնչվելու ժամանակ ես ինձ պահել էի շատ հիմար ձևով: Այժմ ուզում էի հանգիստ վիճակում մտածել, թե ինչ պետք է անեմ, ինչպես պետք է վարվեմ, որ վտանգի շենթարկեմ իմ գործողությունների ազատությունը, սահմանափակելով այն այնպիսի մի հապեսապ որոշումով, որը հետագայում կարող է ուղղման ենթակա չլինել: Ռւբեմն, դուրս գալով տնից, գնացի նույն այն ճանապարհով, որով նախորդ օրը երեկոյան էի եկել, և

քայլերս ուղղեցի դեպի Ռայնգոլդի իշխանած հյուրանոցը։ Ես հարցրի, թե որտեղ է ոեժիսորը։ Ինձ ասացին, որ նա պարտեզում է։ Ես գնացի պարտեզ։ Շառուղիներից մեկի խորքում իմ աշքով ընկավ բելվեդերի բարալիկ ճաղերի մի շարք, որը ողողված էր անդորրված ծովի և խաղաղ, արևով լեցուն երկնքի շողշողուն փայլով։ Բելվեդերի ճաղաշարի մոտ դրված էր մի քանի աթոռ և մի փոքրիկ սեղան, որի մոտ նստած մարդը ինձ նկատելով, տեղից ելավ և, ձեռքը թափահարելով, ողջունեց ինձ։ Դա Ռայնգոլդն էր, որը ոտից գլուխ հագնված էր ինչպես նավի կապիտանը։ Նրա զլիին ուկեցօծ խարիսխը վրան բաց կապույտ գլխարկ էր, իսկ հագինը նույն գույնի պիշակ և սպիտակ շալվար։ Սեղանի վրա նախաճաշի մնացորդներով մի մատուցարան կար դրված և զրելու անհրաժեշտ պիտույքներով մի պայուսակ։

Ռայնգոլդը շատ ուրախ տրամադրության մեջ էր։ Նա իսկույն հարցրեց ինձ։

— Հը, Մոլտենի... ինչպե՞ս է ձեզ գուր գալիս այսօրվա առավոտը։

— Հիանալի առավոտ է։

— Իսկ ի՞նչ կասեիք, Մոլտենի, — շարունակեց նա, բըռնելով թես ու մոտենալով բելվեդերի ճաղաշարին, — իսկ ի՞նչ կասեիք, եթե թողնեինք մեր աշխատանքը, մի նավակ վերցնեինք և, կամաց-կամաց թիավարելով, պտույտ տայինք կղզու շուրջը... Մի՞թե դա անսահմանորեն ավելի լավ ու հաճելի չէր լինի, քան աշխատելը։

Ինքս իմ մեջ մտածելով, որ Ռայնգոլդի ընկերակցությունը այդպիսի զբոսանքը զգալի շափով կարող է զրկել իր հմայքից, ես, առանց ներքին համոզվածության, պատասխանեցի։

— Այո, իհարկե, որոշ իմաստով դա ավելի հաճելի կլինի։

— Դուք, Մոլտենի, ասացիք «որոշ իմաստով», — հանդիսավորությամբ բացականշեց Ռայնգոլդը, — բայց ի՞նչ իմաստով։ Մի՞թե ոչ այն իմաստով, ինչպես մենք ենք հասկանում կյանքը... չէ որ մեզ համար կյանքը պարտականություն է... ճիշտ չէ՞՝ Մոլտենի... ամենից առաջ՝ պարտականություն... Ուրեմն, Մոլտենի, դեպի աշխատանք։

Նա հեռացավ բելվեդերի բազրիքից, նորից նստեց սեղա-

Նի մոտ և, խոնարհվելով իմ կողմն ու նայելով աշքերիս, ոչ առանց հանդիսավորության ասաց.

— Մոտ նստեք... այս առավոտ մենք միայն կխոսենք... Ես շատ բան ունեմ ձեզ ասելու...

Ես նստեցի, Ռայնգոլդը, գլխարկը աշքերին քաշելով, շարունակեց.

— Դուք, անշուշտ, հիշում եք, Մոլտենի, «Ռդիսականին» տված իմ այն մեկնաբանությունը, որ ես ձեզ ասացի Հոմից Նեապոլ տանող ճանապարհին... Բայց ես իմ մտքերը մինչև վերջ ասել չկարողացա, Բատտիստայի դալու վրա խոսքս ընդհատեցի... իսկ հետո էլ, մնացած ճանապարհի բնիթացքում, ննջում էի և որոշեցի հետաձգել բոլոր բացարությունները... Հիշո՞ւմ եք, Մոլտենի:

— Իհարկե, անկասկած:

— Դուք մոռացած շեք լինի նաև, որ ես ձեզ տվի «Ռդիսականի» մեկնաբանության բանալին այս ձևով. Ռդիսեսը տասը տարի է վատնում տուն վերադառնալու համար լոկ այն պատճառով, որ փաստորեն, ենթագիտակցաբար, չի ցանկանում այդ վերադարձը:

— Հասկացանք:

— Իսկ այժմ ես ձեզ ցույց կտամ, թե, իմ կարծիքով, նա ինչո՞ւ չի ուզում վերադառնալ — ասաց Ռայնգոլդը: Նա մի պահ լոեց, կարծես ընդգծելու համար իր հայտնագործության սկիզբը և ապա, հոնքերը կիտելով ու սկեռելով ինձ վրա իր լուրջ և հեղինակսվեր հայացքը, շարունակեց. — Ռդիսեսը ենթագիտակցաբար չի ուզում իթակե վերադառնալ այն պատճառով, որ նա Պենելոպեի հետ վատ հարաբերությունների մեջ է... ահա ձեզ պատճառը, Մոլտենի... իսկ այդ հարաբերությունները փշացել են դեռ մինչև Ռդիսեսի պատերազմ մեկնելը... Զեզ ավելին ասեմ, եթե ուզում եք իմանալ, Ռդիսեսը փաստորեն պատերազմ է մեկնում հենց այն պատճառով, որ իր տանը իրեն վատ է զգում... իսկ վատ է զգում, որովհետեւ լավ հարաբերությունների մեջ չէ իր կնոջ հետ:

Ռայնգոլդը նորից մի րոպե լոեց, սակայն առանց փոխելու իր հեղինակավոր և ուսուցանող կեցվածքը: Ես, օգտվելով

այդ կարճ դադարից, աթոռս այնպես շրջեցի, որ արևը աշքերս չծակի: Ռայնգոլդը նորից շարունակեց:

— Եթե Ողիսեսի հարաբերությունները Պենելոպեի հետ լավ լինեին, Ողիսեսը պատերազմ չէր գնա... Նա կովարար պարծենկոտներից չէ... և ոչ էլ ուղմատենչ... Ողիսեսը խելամիտ, իմաստուն և շրջահայաց մարդ է... Եթե նրա հարաբերությունները Պենելոպեի հետ լավ լինեին, ապա նա լոկի իր համերաշխությունը Մենելաոսին ցույց տալու համար, թերես սահմանափակվեր միայն իր վստահելի մարդկանցից որևէ մեկի գլխավորությամբ էքսպեդիցիոն մի կորպուս առաքելով... Մինչդեռ նա, օգտագործելով պատերազմի առիթը, ինքն է մեկնում, որպեսզի փախչի իր կնոջից:

— Չատ տրամաբանական է:

— Դուք ուզում եք ասել՝ շատ հոգեբանական է, Մոլտենի, — ուղղեց ինձ Ռայնգոլդը, ըստ երեսութին իմ ձայնի մեջ ինչ-որ հեգնանք զգալով, — շատ հոգեբանական է... և մի մոռացեք, որ ամեն ինչ կախված է հոգեբանությունից, առանց հոգեբանության բնավորություններ չեն լինում, իսկ առանց բնավորությունների՝ պատմություն... Հիմա տեսնենք, թե ո՞րն է Ողիսեսի և Պենելոպեի հոգեբանությունը... Ահա թե որն է. Պենելոպեն Հունաստանի նահասետական, ֆեոդալական, արիստոկրատական ավանդույթներին հավատարիմ կին է: Նա առաքինի է, ազնիվ, վեհանձն, կրոնապաշտ, նա լավ տնտեսուհի է, լավ մայր, լավ ամուսին... Մինչդեռ Ողիսեսը Հունաստանի ավելի ուշ շրջանի բնավորությունների մարմնացումն է, նա մարմնացումն է այն Հունաստանի, որի համար բնորոշ են իմաստուններն ու փիլիսոփաները... Ողիսեսը առանց նախապաշտառումների մարդ է, իսկ անհրաժեշտության դեպքում նաև աննրախնդիր, նա խորաթափանց է, լուրջ, խելամիտ, կրոնապաշտ չէ, նա թերահավատ է, իսկ երբեմն էլ նույնիսկ՝ ցինիկ:

— Ինձ թվում է, — առարկեցի ես, — որ դուք Ողիսեսի բնավորությունը սև գույներով եք ներկայացնում... իսկ փաստորեն պոեմում...

Բայց Ռայնգոլդն անհարերությամբ ինձ ընդհատեց.

— Մենք տվյալ դեպքում այստեղ «Ողիսականով» շենք զբաղվում... կամ, ավելի ճիշտ, մենք «Ողիսականը» մեկնու-

բանում, զարդացնում ենք մեր ձևով... Մենք ֆիլմ ենք ստեղծում, Մոլտենի... «Ողիսականը» վաղուց գրած-վերջացրած է, իսկ ֆիլմը դեռ պետք է նոր դրվի:

Ես դարձյալ լոեցի, և նա շարունակեց.

— Ուրեմն, Ողիսեսի և Պենելոպեի միջև եղած վատ հարաբերությունների պատճառը պետք է որոնել նրանց բնավորությունների տարբերության մեջ... Մինչև Տրոյական պատերազմն սկսվելը, Ողիսեսը այնպիսի մի բան է արել, որ դուր չի եկել Պենելոպեին... Բայց ի՞նչ... Ահա այստեղ է, որ հանդես են գալիս փեսացուները... «Ողիսականից» մենք գիտենք, որ նրանք ձգտում են տիրանալ Պենելոպեին, իսկ մինչև այդ նրանք սանձարձակորեն կողոպտում են Ողիսեսի տան եղած-շեղածը... Անհրաժեշտ է իրադրությունը շրջել:

Ես դարմանքից բերանս բաց նայեցի Ռայնգոլդին:

— Չե՞ք հասկանում, — հարցրեց նա, — շատ լավ, ես այս բոպեիս ձեզ կրացատրեմ... փեսացուները. գուցե ավելի լավ կլինի մենք նրանց կրծատենք ու թողնենք ընդամենը մի հոգի՝ ասենք Անտինոսին: — Ուրեմն, փեսացուները սիրահարված են Պենելոպեին դեռ մինչև Տրոյական պատերազմն սկսելը... և լինելով սիրահարված, նրանք, ըստ գոյություն ունեցող հունական սովորութի, նվերներով ծածկում են Պենելոպեին... Պենելոպեն, որ անտիկ բարքերով դաստիարակված հպարտ, վեհանձն, սեփական արժանապատվության գիտակցությամբ լեցուն մի կին է, կուզենար մերժել բոլոր այդ նվերները, և ամենից առաջ նա կուզենար, որ իր ամուսինը քշեր այդ բոլոր փեսացուներին... Սակայն Ողիսեսը ինչ-որ պատճառով, իսկ թե ինչ, այդ մենք դեռ չգիտենք, թեև հեշտությամբ կարող ենք գտնել, չի ցանկանում վրդովել փեսացուներին... Լինելով լրջմիտ մարդ, նա առանձնապես կարևորություն չի տալիս փեսացուների այդ սիրահատումներին, քանի որ ինքը համոզված է կնոջ հավատարմությանը: Նա կարևորություն չի տալիս նաև նրանց տված նվերներին, որոնք գուցե և վերջին հաշվով այնքան էլ տհաճ չէին իրեն... Մի մոռացեք, Մոլտենի, որ հույները անսահման շատ էին սիրում նվերներ ստանալ... Ինքնըստինքյան հասկանալի է, Ողիսեսըն, ամենեին էլ մտադրություն չունի խորհուրդ տալու Պենելոպեին, որպեսզի նա զիջի փեսացուների ցանկություն-

ներին, սակայն դրա հետ միասին Ողիսեսը շի ուզում նաև, որպեսզի Պենելոպեն զուր տեղը վրդովի նրանց, դա պարզապես իմաստ չունի... Ողիսեսն ուզում է հանգիստ ապրել, նա ատում է սկանդալները... Պենելոպեն, որ ամեն ինչ սպասում էր, բացի Ողիսեսի այդ պասսիվությունից, խիստ վրդովված է, շի կարողանում հավատալ դրան... Նա բողոքում է, զայրույթ է արտահայտում... Սակայն դա ոչ մի չափով շի հուզում Ողիսեսին, նա այդ նվիրատվությունների մեջ ոչ մի վիրավորական բան շի տեսնում... ընդհակառակը, նա նորից է խորհուրդ տալիս Պենելոպեին վերցնել այդ նվերները, լինել քաղաքավարի ու սիրալիր, վերջին հաշվով, մի՛թե այդպես երկալը դժվար է նրա համար... Եվ Պենելոպեն, վերջապես, հետեւմ է ամուսնու խորհրդին... Բայց և միհնույն ժամանակ, լցվում է նրա հանգեպ խոր մի արհամարհանքով... Նա զգում է, որ այլևս Ողիսեսին շի սիրում և այդ ասում է նրան... Չափաղանց ուշ Ողիսեսը նկատում է արդեն, որ իր խորամիտ զգուշավորությամբ ինքը սպանել է Պենելոպեի սերը... Ողիսեսը ամեն ճիգ գործադրում է՝ դրությունը շտկելու համար, որպեսզի նորից նվաճի կնոջ սերը, սակայն դա նրան շի հաջողվում... Կյանքը իթակեամ նրա համար վեր է ածվում դժոխքի... Վերջապես, բոլորովին հուսահատված, նա օգտագործում է Տրոյական պատերազմի առիթը, որպեսզի տանից հեռանա... Յոթ տարի տևելուց հետո պատերազմը վերջանում է, և Ողիսեսը նորից է ճանապարհ ընկնում, որ ծովով հասնի իթակե... Սակայն նա զիտե, որ տանը նրան սպասում է մի կին, որը ոչ միայն շի սիրում իրեն, այլև արհամարհում է... և ահա այդ պատճուռով Ողիսեսը անգիտակցորեն օգտագործում է ամեն մի առիթ, որպեսզի որքան կարելի է ձգձգի իր անուրախ վերդարձը, որից այնքան վախենում է... Բայց երբ էլ ուզում է լինի, միկնույն է, նա պետք է վերադառնա..., Եվ ահա, երբ վերջ ի վերջո տուն է հասնում, նրա հետ կատարվում է նույնը, ինչը տեղի է ունենում Վիշապի մասին եղած լեզենդում՝ ասպետի հետ, հիշո՞ւմ եք, Մոլտենի... Արքայակատարը ասպետից պահանջում է սպանել վիշապին, եթե նա ուզում է արժանանալ իր սիրուն... Ասպետը սպանում է վիշապին և այսպիսով նվաճում արքայադստեր սիրու... Այսպիսի է

Պենելոպեն է: Ողիսևսի վերադարձին, ապացուցելով ամուսնուն, որ ինքը հավատարիմ է մնացել, Պենելոպեն միևնույն ժամանակ նաև հասկացնում է նրան, որ այդ հավատարմությունը ոչ թե բխել է սիրուց, այլ սեփական արժանապատվությունը բարձր պահելու ցանկությունից... իսկ ինչ վերաբերում է նորից Ողիսևսին սիրելուն, ապա այդ կարող է հնարավոր լինել միայն մի պայմանի դեպքում. եթե նա սպանի բոլոր այդ փեսացուներին... Ողիսևսը, ինչպես մենք գիտենք, ոչ արյունուշտ և ոչ էլ վրիժատենչ մարդ է... Նա, թերևս, կգերադասեր փեսացուներին հեռացնել, ինչպես ասում են, առանց անախորժությունների, համոզելով նրանց... Բայց... Նա սպանելու վճիռ է կայացնում... Ողիսևսը գիտե, որ այդ վճռական քայլից է կախված Պենելոպեի հարգանքը, իսկ դրանից հետո նաև սիրո նվաճումը... Ահա թե ինչն է ստիպում նրան սպանել փեսացուներին... Եվ ահա այդ ժամանակ է, միայն ու միայն այդ ժամանակ է, որ Պենելոպեն դադարում է նրան արհամարհելուց և նվիրում նրան իր սերը... Այդպիսով, Ողիսևսն ու Պենելոպեն այնքան տարիների բաժանումից հետո նորից են սկսում սիրել իրար... և անում են իրենց իսկական հարսանիքը... Իրենց բլուտհոխցայտը... Իրենց արյունալի հարսանիքը... Հիմա հասկացա՞ք, Մոլտենի: Եկեք, ուրիմն, ամփոփենք. առաջինը՝ Պենելոպեն արհամարհում է Ողիսևսին այն պատճառով, որ սա որպես տղամարդ, ամուսին և արքա ոչ մի ռեակցիա չի տալիս փեսացուների նկրտումներին: Երկրորդը՝ Պենելոպեի արհամարհանքն է, որ պատճառ է դառնում Ողիսևսի Տրոյական պատերազմ մեկնելուն... Երրորդը՝ գիտենալով, որ տանը նրան սպասում է մի կին, որը արհամարհում է իրեն, Ողիսևսը անդիտակցաբար, ինչքան կարող է, ձգձգում է իր վերադարձը... Չորրորդը՝ Պենելոպեի հարգանքն ու սերը նորից նվաճելու համար Ողիսևսը սպասում է փեսացուներին... Հասկացա՞ք, Մոլտենի:

Ես ասացի, որ հասկացաւ Փաստորեն դրանք հասկանալը այնքան էլ դժվար չէր: Բայց նողկանքի այն զգացումը, որը իմ մեջ դեռ սկզբից էլ առաջացնում էր Ռայնգոլդի «Ողիսևսկանին» տված հոգեվերլուծական մեկնաբանությունը, այժմ նորից էր ծնունդ առել և ավելի ուժեղ էր, քան երբեմ նախ-

կինում։ Ես մի տեսակ այնպես էի շփոթվել, որ չգիտեի նույնիսկ ինչ ասեմ, թվում էք, թե Ռայնգոլդին երազի մեջ եմ լսում։ Մինչդեռ նա բժախնդրուեն ինձ բացատրում էր։

— Իսկ դուք գիտե՞ք, թե ես ինչպես եմ հասել ամբողջ իրադրության այս մեկնաբանությանը, բանալուն… Ես դրան հասել եմ պոեմում նկարագրված փեսացուներին կոտորելու փաստի հասարակ վերլուծությամբ… Ես տեսա, որ այդ գաղանային, դաժան, անգութ կոտորածը բացարձակապես չի համապատասխանում Ռդիսևի բնավորությանը, որը, ինչպես մինչև այդ մեզ ներկայացված է, մի խորամանկ, ճկուն, խորաթափանց, խելամիտ, շրջահայաց մարդ է։ Եվ ես ինձ ասացի. «Ռդիսևը հիանալի կերպով կարող էր այդ բոլոր փեսացուներին առանց արյուն հեղելու դուրս անել… չէ՞ որ նա արդեն իր տանն էր, դա նրա իրավունքն էր, և վերջին հաշվով նա արքա էր, բավական կլիներ միայն բացել այդ գաղտնիքը… Եվ եթե նա այդ շի անում, ուրեմն ինչ-որ մի լուրջ պատճառ կա դրա համար… իսկ ինչպիսի՞ն է այդ… Բստ երևույթին, Ռդիսևը ուզում է ցույց տալ, որ ինքը ոչ միայն խորամանկ է, ճկուն, խորաթափանց, խելամիտ, շրջահայաց, այլև անհրաժեշտության դեպքում մոլեգին՝ ինչպես Այաքսը, խելացնոր՝ ինչպես Ագամեմնոնը… Այժմ հարց է առաջանում. իսկ ո՞ւմ էր ուզում նա այդ ամենը ցույց տալ… Բստ երևույթին, Պենելոպեին… Ուրեմն՝ էվրիկա։

Ես ոչինչ շասացի։ Ռայնգոլդի դատողությունները ոչ միայն ընթանում էին հիանալի, այլև միանգամայն համապատասխանում էին հոգեվերլուծական տեսության հիման վրա «Ռդիսականը» սեքսուալ ողբերգության վերածելու նրա ծգումներին։ Սակայն «Ռդիսականը» գոեհկացնելու Ռայնգոլդի հենց այդ փորձերն էին, որ իմ մեջ զայրույթ ու զըզվանք էին առաջացնում։ Հոմերոսի մոտ ամեն ինչ անպահույք էր, հստակ, ազնիվ, միամիտ, նույնիսկ Ռդիսևի խորամանկությունը, որը բանաստեղծական առումով հանդես է բերված միայն որպես նրա մտավոր կարողությունների առավելություն։ Իսկ Ռայնգոլդի մեկնաբանությամբ ամեն ինչ իշեցվում էր և հասցվում ժամանակակից բարոյախոսական ու հոգեբանական ողբերգության մակարդակի։ Այդ

ժամանակ Ռայնգոլդը, շատ գոհ իր բացատրություններից, արդեն սկսում էր եղբափակել:

— Ինչպես տեսնում եք, Մոլտենի, սցենարը բոլոր մանրամասնություններով արդեն պատրաստ է... Մեզ մնում է միայն գրել:

Ես գրեթե զայրույթով ընդհատեցի նրան.

— Գիտեք ինչ, Ռայնգոլդ, ձեր այդ մեկնաբանությունը ինձ բոլորովին դուք չի գալիս:

Նա աշքերը չուց, զարմացած թերևս ավելի շատ իմ այդպիս տաքանալուց, քան նրա համար, որ համաձայն չէի իր հետ:

— Զեզ դուք չի՞ գալիս, Մոլտենի! Իսկ ինչո՞ւ դուք չի գալիս:

Ես սկսեցի խոսել՝ ճիգեր գործադրելով ինքս ինձ վրա, բայց խոսելու ընթացքում զգացի, որ գնալով ձայնս դառնում է ավելի վստահ:

— Ինձ դուք չի գալիս, որովհետեւ ձեր մեկնաբանությունը լրիվ կեղծում է Ողիսեսի խսկական բնավորությունը... Հոմերոսի պոեմում Ողիսեսը պատկերված է, այո՛, որպես խորաթափանց, խելամիտ, եթե ուզում եք, նույնիսկ խորամանկ մի մարդ, բայց մի մարդ, որը երբեք չի մոռանում ոչ իր պատիվը և ոչ էլ արժանիքները... Նա երբեք չի դադարում հերոս լինելուց, նա միշտ կորովի զինվոր է, արքա, հազվատարիմ ամուսին... Իսկ ձեր մեկնաբանությամբ, թույլ տվեք այդ ասել ձեզ, հարգելի Ռայնգոլդ, դուք ոիսկ եք անում նրան դարձնել պատվի զգացումից ու սեփական արժանապատիւթյունից զուրկ մի մարդ, այո՛, մի մարդ, որը դադարում է հարգանք ներշնչելոց, էլ շխոսենք այն մասին, որ դուք անսահմանորեն հեռանում եք բնագրից...

Ես տեսնում էի, թե ինչպես է իմ խոսելու ժամանակ Ռայնգոլդի կէսալուսնալին ժպիտը աստիճանաբար սեղմում, ջնջվում երեսէց, մինչև որ ամբողջովին շքացավ: Ապա, առանց թաքցնելու իր տեսոնական առոգանությունը, որը սովորաբար աշխատում էր ցույց շտալ, զայրույթով վրա բերեց.

— Հարգելի իմ Մոլտենի, թույլ տվեք ձեզ ասել, որ դուք, ինչպես սովորաբար, ոչինչ չեք հասկացել:

— Ինչպես սովորաբա՞ր, — վիրավորված կրկնեցի ևս՝
ընդգծված հեգնանքով:

— Այո, ինչպես սովորաբար, — հաստատեց Ռայնգոլ-
դը, — և այս րոպեին կասեմ ինչու... ինձ լավ լսեք, Մոլտենի:

— Ես ձեզ լավ եմ լսում, կարող եք շկասեածել:

— Ես ամենեին էլ մտադիր չեմ Ողիսեսին դարձնելով,
ինչպես այդ դուք եք պատկերացնում, սեփական արժանա-
պատվություն շունեցող, պատվի զգացումից զուրկ, հարգանք
չերշնչող մի մարդ... Ես պարզապես ուզում եմ նրան ներ-
կայացնել այն ձեռվ, ինչ ձեռվ նա պատկերված է պոեմում...
Ո՞վ է Ողիսեսը պոեմում, ի՞նչ է նա իրենից ներկայացնում:
Պոեմում նա պարզապես քաղաքակրթված մարդ է, մի մարդ,
որը քաղաքակրթություն է ներկայացնում... Բոլոր շքաղա-
քակրթված հերոսների մեջ Ողիսեսը միակ մարդն է, որը իր
մեջ քաղաքակրթություն է կրում... իսկ ինչո՞ւմ է կայանում
նրա քաղաքակրթությունը... կայանում է նրանում, որ նա
հեռու է նախապաշարումներից, նրանում, որ ամեն գնով և
միշտ ականջ է դնում բանսկանության ձայնին, նույնիսկ
այն հարցերում, երբ, ինչպես դուք եք ասում, խոսքը վերա-
բերում է սեփական արժանապատվությանը, պատվին, հար-
գանք ներշնչելուն... նրանում, որ խելացի է, օբյեկտիվ է,
որ, ես նույնիսկ կասեի, օժտված վերլուծելու բնատուր հատ-
կությամբ... Ինքնըստինքյան հասկանալի է, — շարունակեց
Ռայնգոլդը, — քաղաքակրթվածությունը նույնպես ունի իր թե-
րությունները... օրինակ, Ողիսեսը շատ հեշտ մոռանում է, թե
ինչպիսի կարեռություն են տալիս շքաղաքակրթված մարդիկ
այսպես կոչված պատվի հարցերին... Պենելոպեն քաղաքա-
կրթված կին չէ, նա մի կին է: որն ապրում է ավանդույթ-
ներով... Նա ենթարկվում է ոչ թե բանականությանը, այլ
բնազդին, տաք արյանը, հպարտությանը... Այժմ առանձնա-
պես ուշադիր եղեք, Մոլտենի, և աշխատեք հասկանալ այն,
ինչ որ ուզում եմ ասել... Բոլոր նրանց համար, ովքեր քաղա-
քակրթված չեն, քաղաքակրթությունը կարող է թվալ (իսկ
հաճախ պարզապես թվում է) բարոյական նեխվածություն,
անբարոյականություն, անսկզբունքայնություն, ցինիկո-
թյուն... Այդպիսի մեղադրանքներ քաղաքակրթության դեմ,
օրինակի համար, առաջ էր քաշում Հիտլերը, որը անկասկած,

քաղաքակրթությունից հեռու կանգնած մարդ էր... Զէ որ նա նույնպես պատվի մասին շատ էր խոսում... Բայց չէ որ մենք այժմ արդեն գիտենք, թե ով էր Հիտլերը, և ինչ էր իրենից ներկայացնում նրա պատիվը... Կարճ ասած, «Ողիսականում» Պենելոպեն ներկայացնում է բարբարոսություն, իսկ Ողիսկար՝ քաղաքակրթություն... Գիտեք, Մոլտենի, ևս ձեզ համարում էի Ողիսկաի պես քաղաքակիրթ մարդ, մինչդեռ պարզվում է, որ դուք ձեր դատողություններով չեք տարբերվում բարբարոս Պենելոպեից:

Այս վերջին բառերը Ռայնգոլդն արտասանեց ամբողջ երեսով մեկ տարածված փայլատակող ժպիտով. ինչպես երեսմ էր, նրան շատ էր դուր եկել ինձ Պենելոպեի հետ համեմատելու իր գյուտը. Սակայն հենց այդ համեմատությունը, ինքս էլ նույնիսկ շգիտեմ ինչու, ինձ համար հատկապես տհաճ էր: Ես զդացի, որ զայրույթից գունատվում եմ և կատաղությունս հազիվ զսպած ասացի.

— Եթե դուք քաղաքակրթությունը համարում եք այն, որ մի ամուսին կույր է ձեւանում, որպեսզի շտեսնի իր կնոջը սիրահետողին, այն դեպքում, թանկագին Ռայնգոլդ, իսկապես որ ես քաղաքակիրթ մարդ չեմ:

Սակայն այս անգամ, ի զարմանս իմ, Ռայնգոլդը չբռնկվեց:

— Մի րոպե,— ձեռքը բարձրացնելով ասաց նա,— այսօր, Մոլտենի, դուք ի վիճակի շեք հանգիստ դատողություններ անելու... Ուղղակի Պենելոպեն եք... Եկեք այսպես անենք... այժմ դուք գնացեք մի լավ լողացեք և ապա ուշադիր ու լուրջ վերլուծեք այն ամենը, ինչի մասին մենք այսօր այստեղ խոսեցինք... իսկ վաղն առավոտյան կգաք և ինձ կասեք, թե ինչ արդյունքների հասաք... Համաձա՞յն եք:

Ես մի տեսակ շփոթված պատասխանեցի.

— Համաձայն եմ... Բայց չեմ կարծում, որ կարողանամ փոխել իմ տեսակետը:

— Լավ մտածեք այն ամենի մասին, ինչ այստեղ խոսեցինք,— կրկնեց Ռայնգոլդը և, տեղից կանգնելով, ձեռքը մեկնեց ինձ:

Ես նույնպես վեր կացաւ Ռայնգոլդը շատ հանգիստ ավելացրեց.

— Ես վստահ եմ, այս բոլորը վերլուծելոց հետո դուք կհամոզվեք, որ իրավացի եմ:

— Չեմ կարծում, — պատասխանեցի ես և շարժվեցի դեպի հյուրանոց տանող ծառուղիով:

Գլուխ տասնութերորդ

Մայնգոլդի հետ ես մնացի մի ժամից ոչ ավելի. ընդամենը այնքան, որքան տեսեց մեր վեճը «Ռդիսականի» մասին: Այսպիսով, ես իմ առաջ մի ամբողջ օր ժամանակ ունեի, որպեսզի, ինչպես ինքն արտահայտվեց, «մտածեի ամեն ինչի մասին» կամ, կարձ ասած, որոշեի համաձա՞յն եմ պոեմի նրա մեկնաբանության հետ, թե՞ ոչ: Ճիշտն ասած, հազիվ էի ուրս դուրս դրել հյուրանոցից, երբ արդեն տնհաղթահարելի մի ցանկություն զգացի ոչ միայն շմտածել Մայնգոլդի արտահայտած գաղափարների շուրջը, այլև ամբողջովին մոռանալ նրանց մասին և վայելել այդ հիանալի արեւոտ օրը: Բայց մյուս կողմից էլ ինձ թվում էր, որ Մայնգոլդի ասածների մեջ մի բան կա, որը դուրս է գալիս սցենարի վրա պահանջվող աշխատանքի սահմաններից: Թե ինչ էր այդ բանը, դեռ չէի կարողանում որոշել, բայց զգում էի, որ այդ ամբողջ խոսակցությունը իմ մեջ շատ խիստ ռեակցիա է առաջացնում:

Բայց այդ բոլորից հետո ես, այնուամենայնիվ, սկսոր է իսկապես «ամեն ինչի մասին մտածեի»: Ես հիշեցի, որ տուփուտյան տանից դուրս գալու ժամանակ, այն ժայռի տակ, որի վրա Բատտիստայի ամառանոցն էր գտնվում, նկատեցի մի փոքրիկ, առանձնացած ու խաղաղ ծովածոց և որոշեցի անպայման իջնել այնտեղ. այդ ծովածոցում ես կարող էի բառ ռեժիսորի խորհրդի, «ամեն ինչի մասին մտածել», իսկ եթե մտածելու ցանկություն շունենայի, ապա գոնե կլողակների ծովում:

Ուրեմն, այդ մտքերով տարված, ես քայլեցի ինձ արդեն ծանոթ այն ծառուղիով, որը պատվյան էր տալիս կզգություն:

Ժամանակը դեռ բավական վաղ էր, և նեղ ու ստվերութ ճահապարհին գրեթե ոչ ոք չէր երևում, բացի մի քանի փոքրիկ երեխաներից, որոնք աղյուսով սալարկած ծառուղիում լուսիան մեջ մեղմ աղմուկ էին անում իրենց բոքիկ ոտքերով։ Հետո գրկախառնված՝ իրար հետ քշփշալով անցան երկու տղջնակ, ապա նաև երկու թե երեք պառավ տիկիններ, որոնք իրենց շներին էին դուրս բերել զբոսանքի։

Հասնելով ծառուղու վերջը, այնտեղ ուր այն անցնում է կղզու ամենաամայի և ուղղաբերձ մասով, ես թեքվեցի դեպի մի ուրիշ նեղ ճանապարհ։ Որոշ տարածություն անցնելուց հետո կանգնեցի մի արահետի առաջ, դա, շեղվելով այդ ճանապարհից, առնում էր դեպի մի բելվեդեր, որը թվում էր, ի և անդունդի վրա է կախված։ Ես բռնեցի այդ արահետը և, համար բելվեդերին, կանգ առա ու ցած նայեցի։ Ավելի քան հարյուր մետր ցածում, արևի շողերով ողողված թրթը սալով փայլվիում էր ծովը, որը, ըստ քամու ուղղության, անրնդհատ երփներանգվում ու փոխում էր գոյնը։ Նրա հարթությունը մի տեղ երկնագույն էր, մի ուրիշ տեղ՝ կապույտ, զրեթե մանուշակագույն, իսկ ափից ավելի հեռու գտնվող սեղերում՝ լրիվ կանաչ։ Հեռավոր ու անդորրիւած այդ ծովի մոտից, դեպի ինձ թռչող անհամար նետերի նման իրենց երկ, արևի տակ պսալղացող գագաթներով վեր էին խոյանում կղզու ուղղածիկ ու ծանրանիստ ժայռերը։ Նայելով այդ ժայռերին, ինքս էլ շգիտեմ ինչու, հանկարծ ինձ համակեց ինչոր հիվանդագին մի հուղավառություն։ Ինչո՞ւ եմ ապրում, մատծեցի ես, և նույն վարկայանին իմ մեջ մի միտք փայլատակեց։ ՀՅոշե՞մ արդյոք հենց այստեղից այդ անհուն ու լուսավոր անդունդը։ Գուցե այդ ձևով մահանալը թնկուզն որոշ շափով արժանի լինի այն լավագույնին, ինչ ես ունեմ իմ մեջ։ Այս, ես ուզում էի ինքնասպան լինել, որպեսզի գոնեմ մահվանից հետո գտնեմ այն մաքրությունը, ինչը ապրելու ժոմանակ բացակայում էր ինձ մոտ։

Ինքնասպան լինելու այդ գայթակղությունը ինձ մոտ այնքան էր ինքնաբուխ և անկեղծ, որ ըստ երևույթին իմ կյանքը իսկապես էլ մի պահ վտանգի տակ էր։ Հետո ես գրեթե բնազդաբար մտածեցի էմիլիայի մասին, ինքս ինձ հարցելով, թե նա ինչպես կընդուներ իմ մահվան լուրը։ Եվ այդ

ժամանակ հանկարծ ասացի. «Դու ինքնասպան ես լինում ոչ թե նրա համար, որ հոգնել են կյանքից... Ոչ, դու կյանքից ամենեին էլ չես հոգնել... Դու ինքնասպան ես լինում էմիլիայի համար»: Այդ միտքը ինձ մի տեսակ շփոթմունք պատճառեց, գրեթե նենգաբար իմ այդ հոգեհուղանքը զրկում էր ինձ ամեն տեսակ անձնական բնույթի շահագրգովածությունից: Այնուհետև ես նորից ինձ հարց տվի. «Էմիլիայի պատճառով, թե՞ էմիլիայի համար... Դրանք տարբեր բաներ են, և այդ տարբերությունը խիստ կարևոր է», — ապա նույն այդ րուղեին ես ինձ պատասխանեցի. «Էմիլիայի համար... որպեսզի նորից վերադարձնեմ նրա սերը, նրա հարգանքը, թեկուզն իմ մահից հետո... որպեսզի ստիպեմ նրան տառապել իր խղճի խայթերից, քանի որ ինձ արհամարհել է անարդարացիորեն»:

Ինձ զբաղեցնող այդ մտքերը ես նմանեցնում էի խորանարդիկներով մանկական խաղին, երբ անկանոն իրար վրա թափած խորանարդիկները պետք է այնպես դասավորել, որպեսզի որոշակի նկար ստացվի: Ես հազիվ էի երևակայությանս մեջ նկարել իմ այժմյան դրությունը, երբ խսկույն այդ ընդհանուր ոլատկերը եկավ լրացնելու իմ գլխում ծագած այս նոր միտքը. «Ռայնգոլդի մեկնաբանությունները քո մեջ այդպիսի փոթորկուն ռեակցիա առաջացրին, որովհետև քեզ թվաց, թե բացատրելով Ռդիսեսի և Պենելոպեի միջև գոյություն ունեցող հարաբերությունները, Ռայնգոլդը գուցե ինքն անդամ այդ շզգալով, ակնարկում էր քո և էմիլիայի միջի եղած հարաբերությունները... Երբ նա սկսեց խոսել Պենելոպեի դեպի Ռդիսեսը տածած արհամարհանքի մասին, դու խսկույնեթ մտաբերեցիր էմիլիայի՝ դեպի քեզ ունեցած արհամարհանքը... Կարճ ասած, քեզ համար տհաճ էր ճշմարտություն լսելը, և դու ծառս եղար այդ Ծշմարտության դիմ, չուզեցիր ընդունել այն»:

Սակայն պատկերը այնուամենայնիվ դեռ լրիվ չէր, և ահա մի քանի ուրիշ մտքեր այս անդամ եկան ու վերջնականութես լրացրին այն. «Դու մտածում ես ինքնասպան լինելու մասին, որովհետև ի վիճակի չես ըմբռնելու այն, ինչ աեղի է ունենում քո մեջ... մինչդեռ եթե ուզում ես նորից արժանանալ էմիլիայի հարգանքին, ապա դրա համար ամենինին ել

անհրաժեշտ չէ, որ դու ինքնասպան լինես... շատ ավելի քշով էլ կարելի է բավարարվել... Այն, ինչ պահանջվում է դրահամար, Ռայնգոլդը քեզ ցույց տվեց... Ողիսևը Պենելոպեի սերը նորից նվաճելու համար սպանում է փեսացուներին... Աւեմն, եթե դատենք տեսականորեն, ապա դու ինքդ էլ պետք է Բատտիստային սպանես... Սակայն մենք ապրում ենք ավելի քիչ դաժան և ավելի շատ բարդ մի աշխարհում, քան «Ողիսականում» պատկերված աշխարհն էր... Քեզ համար բավական կլինի նաև այն, եթե Հրաժարվես սցենարը գրելուց և, խզելով բոլոր տեսակ հարաբերություններդ Ռայնգոլդի հետ, հենց վաղն առավոտյան մեկնես Հռոմ... Էմիլիան քեզ խորհուրդ շտվեց մերժել սցենարը այն պատճառով, որովհետեւ փաստորեն ուզում է քեզ արհամարհել և ցանկանում է, որպեսզի դու վարքովդ հաստատես քո հոնդեալ ունեցած նրա արհամարհանքի հիմնավորվածությունը... Բայց դու հաշվի շպետք է առնես նրա խորհուրդները, ընդհակառակն, դու պետք է վարվես այնպես, ինչպես, Ռայնգոլդի կարծիքով, վարվեց Ողիսևը»:

Այս անգամ պատկերը միանգամայն կատարյալ էր. ես իմ վիճակը ենթարկել էի հանգամանալից, անողոք, իմ նկատմամբ ամենաճշմարիտ ու անխնա վերլուծության: Եվ ինձ համար պարզ դարձավ, որ այժմ «ամեն ինչի մասին մտածելու» այլես ոչ մի անհրաժեշտություն չկա, ինչպես այդ խորհուրդ էր տալիս Ռայնգոլդը: Ես կարող էի առանց այլին այլության վերադառնալ հյուրանոց և ոեժիսորին հայտարարել իմ որոշումը, որն այս անգամ արդեն իսկապես որ վերջնական էր լինելու: Սակայն այդ նույն րոպեին ինքս ինձ ասացի. Հենց այն պատճառով, որ այլես ոչ մի անհրաժեշտություն չկա «ամեն ինչի մասին մտածելու», ապա կարիք չկա նաև որևէ շտապողականություն ցուցաբերել, որպեսզի տպավորություն շտեղծվի, թե ես այդ անում եմ առանց կշռադատելու, բորբոքված րոպեիս: Ես Ռայնգոլդի մոտ կգնամ ճաշից հետո և շատ հանգիստ նրան կհայտնեմ իմ որոշումը: Վերադառնալով տուն, նույնքան հանգիստ կկարգադրեմ, որ էմիլիան ճամպրուկները դասավորի: Իսկ ինչ Բատտիստային է վերաբերում, ապա ես մտադիր չեի նրա հետ որևէ խոսակցություն վարել, ուզում էի միայն առա-

վոտյան, մեկնելուց մի քանի րոպե առաջ, մի փոքրիկ երկտող թողնել, որի մեջ շատ հակիրճ կհայտնեի որոշումս, բացատրելով այն իմ և Ռայնդոլգի հայացքների տարբերությամբ, որը, իրականում, հենց այդպես էլ էր։ Բատտիստան խորաթափանց մարդ է, նա իսկույն կհասկանա գործի էռթյունը, և ես այլևս կյանքում նրան չեմ հանդիպի։

Եյդ մտքերով տարված, ինքս էլ շնկատեցի, թե ինչպես նորից վերադարձա իմ անցած արահետը և, քայլելով նրա երկայնքով, հասա այն զառիթափին, որի վրա ծվարել էր ամառանոցը։ Մտքերից սթափվելով, ես նկատեցի, որ համարյա վազքով, ոտքերիս տակ փլվող քարքարու արահետն ի վար իջնում եմ դեպի այն փոքրիկ ու մենավոր ծովածոցը, որը դեռ առավոտյան էի նկատել տնից դուրս գալու պահին։ Շնչակտուր հասա ներքև և հանգստանալու համար մի րուսի կանգ առա առափնյա ժայռերից մեկի վրա ու նայեցի շուրջս։ Նեղ ու քարքարու լողափը բոլոր կողմերից շրջապատված էր մեծ-մեծ գլաքարերով, որոնք, թվում էր, թե հենց նոր էին պոկվել լեռներից ու գլորվել ցած։ Ծովածոցը ծածկում էին երկու ժայռոտ հրվանդան, որոնք վեր էին խոյանում կանաչին տվող ջրի մակերեսույթից։ Զուրն այստեղ այնքան էր զուլալ, որ արևի ճառագայթները թափանցում էին մինչև հատակը և լուսավորում ճերմակ կոպիճները։ Հետո ես նկատեցի կիսով ավազի և ջրի մեջ մխրճված սև ժայռը, ճեղքերով ու փոսերով պատված, և մտածեցի գնալ կանգնել նրա ստվերում, որպեսզի պաշտպանվեմ արդեն անողոքաբար այրող արևից։ Բայց անցնելով ժայռի հետեւ, ես հանկարծ իմ առջևում տեսա էմիլիային, որը ամբողջովին մերկ պառկել էր մեջքով՝ առափնյա քարերի վրա։

Ճիշտն ասած, ես նրան սկզբում շնանաշեցի, որովհետեւ ծղոտյա մի մեծ գլխարկով դեմքը ծածկված էր. դեռ ավելին, առաջին րոպեին նույնիսկ ուզեցի հետ գնալ, մտածելով, որ, ըստ երեսույթին, լողացող որևէ անծանոթ կին է։ Սակայն հանկարծ աշքս ընկալ քարերի վրա մեկնած նրա թեին, որի վրայով հայացքս վայրկենապես սահեց ու հասավ մինչև ցուցամատը։ Ես նրա ցուցամատին նկատեցի երկու փոքրիկ կաղին հիշեցնող ծիածանաքարով ուկյա այն մատանին, որը

ընդամենը մի քանի օր առաջ էի նվիրել Էմիլիային՝ իր ծննդյան օրվա առթիվ։

Ինչպես ստացի, Էմիլիան ամբողջովին մերկ էր, իսկ շորերը դրված էին կողքին, քարի վրաւ Դա խայտաբղետ կտորների մի փոքրիկ կույտ էր, որոնց նայելիս մարդ չէր հավատում, թե դրանք կարող էին ծածկել մի այդպիսի խոշոր մարմնի մերկություն։ Եվ իսկապես էլ, երբ ես նայում էի մերկ Էմիլիային, ամենից շատ ինձ զարմանք էր պատճառում նրա մերկության մեջ ոչ թե մարմնի այս կամ այն մասը, այլ այդ մարմինը ամբողջությամբ վերցրած, նրա մեծության ու հզորության համատեղությունը։ Ես, իհարկե, գիտեի, որ Էմիլիան ավելի խոշոր չէ, քան շատ ու շատ ուրիշ կանայք, բայց և այնպես այդ պահին նրա մերկ մարմինը իմ աշքին այնքան հսկայական երևաց, որ թվում էր, թե նա անծայրաժիր երկնքից ու ծովից ինչ-որ անընդգրկելիություն է ստացել։ Մեջքի վրա պառկած լինելու հետևանքով նրա ստինքները մի տեսակ փովել ու կորցրել էին իրենց որոշակի ձևը, այժմ դրանք թվում էին երկու ցածրիկ մկանուտ ու ձիգ գմբեթիկներ, որոնք իմ աշքին երկում էին մի տեսակ մեծ՝ իրենց շափերով, մեծ՝ իրենց ծավալով և մեծ՝ իրենց պտուկներով՝ ու նրանց շուրջը գտնվող վարդագույն շրջանակներով։ Մեծ ու հզոր էին թվում և ազդրերը, որոնք, հարմարորեն հանգչելով լողափի քարերին, էլ ավելի էին լայնացել, և փորը, որը թվում էր, թե իր կլորիկ մակերեսով կլանում է արեի ամբողջ լույսը, և երկար ու նրբակազմ ոտքերը, որոնք լողափի թեքության հետևանքով մարմնից փոքրինչ ցած էին ընկած, թեև ինձ թվում էր, թե սեփական ծանրությունն ու երկարությունն է նրանց ցած քաշում։ Ես հանկարծ ինքս ինձ հարց տվի, թե արդյոք ո՞րտեղից իմ մեջ ծնունդ առավ նրա մարմնի մեծության ու հզորության այդքան սուր ու հուզող զգացումը։ Եվ հենց այդտեղ հասկացա, որ գա ծնունդ առավ հանկարծ իմ մեջ արթնացած ցանկությունից։ Ճիշտ է, գա սուր ու անդիմադրելի մի ցանկություն էր, բայց ոչ այնքան ֆիզիկական, որքան նրա հետ միանալու հոգևոր մի ցանկություն, միանալու ոչ թե մարմնի հետ, ոչ թե մարմնի մեջ, այլ մարմնի միջոցով։ Մի խոսքով, ես քաղց էի զգում դեպի Էմիլիան, բայց այդ քաղցին հա-

գուրդ տալը կախված էր ոչ թե ինձանից, այլ միայն նրանից, ինձ հագեցնելու նրա համաձայնությունից: Իսկ այդ համաձայնությունը, ես զգում էի, որ նա ինձ չի տալիս, մերժում է, թեև առաջին հայացքի խաբկանքով կարող էր անգամ թվալ, թե իր մերկությամբ պառկելով իմ առաջ, էմիլիան առաջարկում է ինձ իր մարմինը:

Բայց ես չէի կարող անվերջ մնալ որպես այդ արգելված մերկության սոսկական հայեցող: Ես ահա, քայլս զցելով առաջ ու խզելով լուսթյունը, պարզ ու հստակ արտասանեցի:

— Էմիլի՝

Նա մեկը մյուսի հետեւից երկու շատ արագ շարժում արեց. մի կողմ նետեց ծղոտյա գլխարկը, տպա ձեռքը զցեց ու կողքին դրած շորերի կույտից վերցրեց բլուզը, կարծես ցանկանալով մերկությունը նրա օգնությամբ թաքցնել: Միաժամանակ արագ նստեց տեղում և, ծովելով դեպի հետ, սկսեց այս ու այն կողմ նայել՝ տեսնելու, թե ով էր ձայն տվողը: Բայց երբ իսկույն ավելացրի. «Ես եմ, Ռիկկարդոն», — նա վերջապես ինձ նկատեց և ձեռքից քարերի վրա զցեց վերցրած բլուզը: Հետո ամբողջովին շրջվեց իմ կողմը, որպեսզի ավելի լավ տեսնի ինձ: «Ուրեմն, — մտածեցի ես, — առաջին վայրկյանին նա վախեցավ, որ կարող է օտար մարդ լինել, բայց հետո, երբ տեսավ այդ ես եմ, որոշեց, որ ամաշելու ոչ մի կարիք չկա, կարծես, իրենից բացի, ոչ ոք այդտեղ գոյություն էլ չուներ»: Ես իմ այս փաստորեն անհեթեթ մտքերը բերում եմ լոկ նրա համար, որպեսզի ավելի ճիշտ պատկերացում տամ այն ժամանակվա իմ հոգեվիճակի մասին: Իմ մսոքով անգամ շանցավ, որ նա իր մերկությունը ինձանից շթաքցրեց լոկ այն պատճառով, որ ես ոչ թե օտար եմ, այլ իր ամուսինը: Ես համոզված էի, որ այլևս գոյություն չունեմ նրա համար, գոնե որպես տղամարդ, և նրա երկիմաստ շարժման մեջ, բնականաբար, տեսնում էի իմ այդ համոզմունքի մի ավելորդ հաստատումը ևս ես ցածր ձայնով ասացի նրան.

— Արդեն հինգ րոպեից ավել կլինի, ինչ ես այստեղ կանգնած քեզ եմ նայում... և գիտես, ինձ թվում էր, թե քեզ առաջին անգամ եմ տեսնում:

Նա ոշինչ շպատասխանեց, միայն էլ ավելի շրջվեց իմ

կողմը, որպեսզի ինձ լավ տեսնի. բայց միևնույն ժամանակ սառն ու անտարբեր հետաքրքրությամբ ուղղեց իր սև ակնոցը:

Ես ավելացրի.

— Դու չե՞ս առարկի, եթե ես մնամ այստեղ, թե՞ ուզում ես, որ գնամ:

Էմիլիան, ոտից գլուխ նայելով ինձ, նորից փովեց քարերի վրա ու շատ հանգիստ ասաց.

— Ինձ համար միևնույն է, մնա ինչքան ուզում ես, եթե քեզ դուք է դալիս... Միայն թե, ինդրում եմ, արևի առաջ մի կանգնիր:

Իսկապես էլ ես նրա համար գոյություն չունեի կամ, ունենալու դեպքում էլ, ամենաշատը մի անթափանցելի առարկա էի, որը, կանգնելով արևի առաջ, կարող էր խանգարել և շթողնել, որ նրա ճառագայթները ընկնեն էմիլիայի մերկ մարմնին: Նրա այդ անտարբերությունը իմ մեջ հիվանդագին մի շփոթմունք առաջացրեց, ես հանկարծ զգացի, թե ինչպես, կարծես սարսափից, բերանս միանդամից շորացավ, իսկ դեմքիս վրա, հակառակ իմ կամքին, հայտնվեց շփոթմունք և անվստահություն, որը դրսեռովեց ինչ-որ անբնական ու շինծու ուրախ արտահայտությամբ:

Ես ասացի.

— Այստեղ շատ լավ է... ես էլ եմ ուզում մի քիչ պառկել արևին ու սևանալ,— և, աշխատելով որքան կարելի է անկաշկանդ լինել, նստեցի նրանից փոքր-ինչ հեռու և մեջքով հենվեցի մի ժայռաբեկորի:

Տիրեց տևական մի լոռվթյուն: Ինձ ողողում էին ոսկեզօծ լույսի փաղաքորեն ալրող ու կուրացուցիչ ալիքները, որոնք մեկը մյուսի հետեւից հորդում էին ինձ վրա, և ես, փակելով աշքերս, ամբողջ իմ էությամբ երանություն ու անդորր էի զգում: Բայց ինքս ինձ խաքել շկարողացա, շկարողացա հավատացնել ինձ, որ այստեղ եմ եկել արևը վայելելու, ես զգում էի, որ քանի դեռ էմիլիան ինձ շի սիրում, երբեք շեմ կարող լիովին վայելել արևի լույսն ու չերմությունը: Գրեթե բարձրաձայն մտածելով ասացի.

— Այս տեղը կարծես հատուկ սիրահարների համար են ոլատրաստել:

— Այո, — արձադանքեց նա երեսը ծածկող ծղոտե գըլիարկի տակից և մնաց բոլորովին անշարժ:

— Բայց, իհարկե, ոչ մեզ համար, որովհետեւ մենք այլևս չենք սիրում իրար:

Այս անգամ նա ոշինչ շասաց: Իսկ ես մնացի սկեռված նայելով նրան, զգալով, որ նրան նայելուց իմ մեջ նորից է բորբոքվում այն ցանկությունը, որը քիչ առաջ պղտորել էր իմ մտքերը, երբ ես, անցնելով ժայռի հետեր, առաջին անգամ նկատեցի նրան:

Ուժեղ զգացմունքները լավ են նրանով, որ իրենք իրենց, առանց մեր կամքի և գիտակցության, անցնում են գործողության: Հանկարծ, ինքս էլ չեմ կարող ասել, թե ինչպես այդ տեղի ունեցավ, ես զգացի, որ ոչ թե նստած հմ էմիլիայից հեռու, մեջքս ժայռաբեկորին հենած, այլ շոքած եմ ուղղակի նրա կողքին: Էմիլիան արդեն անշարժ քնած էր, ես խոնարհվեցի նրա վրա և, շգիտեմ ինչպես, մի կողմ նետելով նրա դեմքը ծածկող ծղոտյա գլխարկը, ուզեցի համբուրել: Սակայն ոչ մի կերպ չէի կարողանում աշքերս կտրել նրա շրթունքներից: այդպես մարդ երբեմն որևէ մրգի է նայում մինչև ատամները նրա մեջ մխրճելը: Էմիլիայի բերանը մեծ էր, իսկ շրթունքները շատ մսեղ, նրանց վրա շրթներկը չորացել ու ճաքճքել էր, թվում էր դա շորացել է ոչ թե արևից, այլ ներքին ինչ-որ ջերմությունից: Ես մտածեցի, որ այդ շրթունքները վաղուց է, ինչ ինձ չեն համբուրել, և որ եթե այդ համբույրը տեղի ունենար այժմ, կես-քուն ու կես-արթուն այս վիճակում, ապա նա կարող էր արբեցնել տյնպես, ինչպես արբեցնում է հին ու թունդ գինին: Ինձ թվում էր, որ ավելի քան մի րոպե նայում էի նրա բերանին, հետո կամաց-կամաց գլուխս իջեցրի և շուրթերով հպվեցի նրան: Բայց համբուրեցի ոչ անմիջապես. մի պահ հապաղեցի, զգալով, որ նրա բերանը իմի կողքին է: Ես լսում էի նրա քթանցքներից ելնող թեթև ու հանգիստ շնչառությունը և զգում այն շերմությունը, որը ելնում էր նրա բոցավառ շրթունքներից: Ես դեռ կանխավայելում էի այդ համբույրը, երբ շրթունքներս արդեն հանդիպեցին նրա շուրթերին: Դա ոչ արթնացրեց և ոչ էլ զարմանք պատճառեց էմիլիային: Ես շուրթերով սեղմվեցի նրան սկզբում շատ քնքշորեն, իսկ հետո ավելի

ուժեղ, բայց տեսնելով, որ էմիլիան բոլորովին չի շարժվում, սիրտ արի և համբուրեցի ավելի լիաշուրթ։ Այս անգամ զգացի, որ նրա շրթունքները, ինչպես և ցանկանում էի, դանդաղ հետ գնացին, նման այն խեցիներին, որոնց փեղկերը բացվում են, եթե ներսից այդ փեղկերին հպվում է ծովային թարմ ու զովացուցիչ ջրով լվացված կենդանի ինչ-որ էակ։ Կամաց-կամաց էմիլիայի շրթունքները սկսեցին բացվել ավելի և ավելի լայն, միաժամանակ զգացի, թե ինչպես նրա ձեռքը բարձրացավ ու գրկեց իմ վիզը…

Հանկարծ ես ուժեղ մի ցնցում զգացի, հետո վեր թռա և խկույն սթափվեցի այն քնաբեր վիճակից, որի մեջ ես ընկել էի անսահման լոռության և այրող արևի հետևանքով։ Իմ առջե, դարձյալ քարերի վրա, փոված, պառկած էր էմիլիան։ Նրա դեմքը ծածկված էր ծղոտյա գլխարկով։ Ես հասկացա, որ այդ համբույրը երազ էր կամ, ավելի ճիշտ, անսահման կարոտի հետևանքով առաջացած հիվանդագին մի երազանք, որի ժամանակ միշտ անցյալի ուրվականները գերադասվում են այսօրվա ողորմելի իրականությունից։ Ես համբուրեցի նրան, նա նույնպես պատասխանեց համբույրով։ Բայց ինչպես համբուրողը, այնպես էլ պատասխանողը ընդամենը ուրվականներ էին, որոնք կենդանություն էին առել էմիլիային տիրանալու իմ տենչանքից, նրանք լոկ երկու ստվերներ էին, որոնք ոչինչ ընդհանուր շունեին մեր անշարժ, այնքան իրար օտարացած մարմինների հետ։ Ես նայեցի էմիլիային և հանկարծ ինքս ինձ հարցրի. «Իսկ եթե հիմա փորձես իսկապես համբուրել նրա՞ն»։ Ես խկույն ինձնից ստացա իմ պատասխանը. «Ոչ, դու այդ անելու համարձակություն չես ունենա… քեզ կաշկանդում է երկշոտությունը և այն գիտակցությունը, որ նա արհամարհում է քեզ»։

Եվ հանկարծ բարձրացայն ասացի.

— Էմիլի՝ ա։

— Ի՞նչ է։

— Մի բոլե աշքո կտավ, և երազում տեսա, որ քեզ համբուրում եմ։

Նա ոչինչ շպատասխանեց։ Սարսափած այդ լոռությունից, ես ուզեցի խոսակցության նյութը փոխել և վրա բերի առանց մտածելու։

— Բատտիստան որտեղ է:

Էմիլիան ծղոտյա գլխարկի տակից հանգիստ ձայնով պատասխանեց.

— Զգիտեմ որտեղ է... Ի դեպ, նա այսօր մեզ հետ չի նախաճաշելու... Նախաճաշելու է Ռայնգոլդի հետ, ոհստորանում:

Նախքան գիտակցելու, թե ինչ եմ ուզում, ես ասացի.

— Էմիլիա, ես երեկ երեկոյան տեսա, թե ինչպես էր Հյուրասրահում Բատտիստան քեզ համբուրում:

— Գիտեմ, որ տեսար... Ես քեզ նկատեցի:

Դա նրա սովորական ձայնն էր, որ փոքր-ինչ խլացել էր դեմքին իջած ծղոտյա գլխարկի տակ:

Ինձ բոլորովին ապշեցրեց այն անտարբեր ու հանգիստ վիճակը, որով նա ընդունեց իմ մերկացնող հայտարարությունը: Որոշ շափով ինձ շփոթմունք պատճառեց նաև այն, թե ես ինչպես արի այդ խոստովանությունը: Ըստ երեսոյթին, ինձ թվում էր, թե շշմեցնող արևն ու ծովի լուսթյունը մեզ մոռացնել կտան մեր գժտությունը, կհաշտեցնեն մեզ, կօգնեն հասկանալու այդ բոլորի գատարկ ու անմիտ լինելը, և մեկընդմիշտ դրանք մոռացության կմատնեն:

Ինքս ինձ վրա մեծ ձիգ գործադրելով, այնուամենայնիվ, ավելացրի.

— Էմիլիա, ես ու դու պետք է խոսենք:

— Միայն թե ոչ հիմա... Ես ուզում եմ հանգիստ պառկել արևի տակ:

— Այն դեպքում այսօր կեսօրից հետո:

— Լավ... այսօր կեսօրից հետո:

Ես տեղիցս կանգնեցի և, առանց հետ նայելու, քայլեցի դեպի ամառանոց տանող արահետով:

Գլուխ տասնիններորդ

Նախաճաշելիս մենք գրեթե չէինք խոսում: Թվում էր, թե լուսթյունը ամառանոց է թափանցում կեսօրյա արևի այրող շողերի հետ: Մեծ-մեծ լուսամուտներից ներս հորդող երկնքի

ու ծովի փայլը մեզ կուրացնում ու բաժանում էր իրարից։ Ամբողջ այդ շողշողուն լազուրը կարծես խտացել ու դարձել էր անհուն խորություններում կուտակված ծովաջուր, իսկ մենք երկուսով նստել էինք այդ ջրի հատակին և, լուսավոր ու թրթրուն ջրաշերտերով անշատված, ի վիճակի չէինք որևէ խոսք արտաքերելու։ Իսկ մյուս կողմից, ես անվայել էի համարում երեկոյից շուտ էմիլիայի հետ որևէ բացատրություն սկսել, քանի որ ինքս էի սահմանել այդ ժամանակը։ Կարող էր թվալ, թե նման հանգամանքներում, երկու միմյանց դեմ նստած մարդիկ, որոնց ինչ-որ վուծված, բայց երկուսին էլ խիստ հետաքրքրող մի կարևոր հարց է զբաղեցնում, պետք է որ, բացի գրանից, ուրիշ բանի մասին շմտածեին էլ։ Մինչդեռ մեզ մոտ բանը, իհարկե, բոլորովին ուրիշ էր. իմ մտքերը զբաղեցված չէին ոչ Բատտիստայի համբույրով և ոչ էլ իմ և էմիլիայի միջև ստեղծված փոխհարաբերություններով։ Ես համոզված էի, որ այդ մասին չի մտածում նաև էմիլիան։ Թերևս ինչ-որ ձևով ինձ դեռ կաշկանդում էր ներքին ընդարձացման ու անտարբերության այն զգացումը, որը դեռ առավոտյան էր համակել ինձ և պատճառ հանդիսացավ, որպեսզի հետաձգեմ էմիլիայի հետ ունենալիք իմ բացատրությունները։

Նախաճաշից հետո էմիլիան վեր կացավ և, ասելով, որ ուզում է հանգստանալ, դուրս գնաց։ Մնալով մենակ, ես երկար ժամանակ անշարժ նստած նայում էի լուսամուտից դուրս՝ հորիզոնի հեռվում երևացող լուսավոր ու շողշողուն գծին, որտեղ ծովի մուգ կապույտը միանում ու խառնվում էր անհուն երկնքի մեղմ լազուրի հետ։ Լարված թելի վրայով գնացող ճանճի նման հորիզոնի այդ գծի երկայնքով առաջ էր շարժվում մի փոքրիկ ու սև նավ։ Ես աշքերով հետեւ վում էի նրան և, ինքս էլ շգիտեմ ինչու, անվերջ անհեթեթորեն մտածում էի, թե արդյոք ինչ է կատարվում հիմա այդ նավի վրա։ Ես մտովի տեսնում էի ծովայիններին, որոնք փայլեցնում էին նավի պղնձյա մասերն ու լվանում տախտակամածը, նավի խոհարարին, որը նավախոհանոցում ամանեղենն էր լվանում, սպաներին, որոնք գուցե դեռ սեղան էին նստած, իսկ ներքենում՝ մեքենաների սրահում, տեսում էի մինչև գոտկատեղերը մերկ հնոցապանների, որոնք իիքը լցրած

թիակներով քարածուխ էին նետում հնոցի մեջ։ Դա փոքրիկ մի նավ էր, որը այդքան տարածության վրա թվում էր, թե ընդամենը մի սև կետ է, ոչինչ ավելի, մինչդեռ մոտիկից նայելիս դա բավական մեծ մի նավ էր, բեռնավորված մարդկանցով ու մարդկային ճակատագրերով։ Ես մտածում էի նաև, որ այդ նավի ուղևորները երեխ նույնպես իրենց հերթին նայում են Կապրիին, գուցե իրենցից անկախ նրանց հայցքները նույնպես կանգ են առնում առափնյա ժայռերի մեջ կորած սպիտակ այս կետի՝ ամառանոցի վրա, որտեղ ես եմ գտնվում, իսկ ինձ հետ նաև էմիլիան, իսկ նրանց մտքով շի էլ անցնում, որ մենք շենք սիրում իրար, որ էմիլիան արհամարհում է ինձ, իսկ ես շգիտեմ, թե ինչպիս նորից նվաճեմ նրա սերն ու հարդանքը։

Զգալով, որ քունս արդեն սկսում է տանել, ես լարեցի ամբողջ իմ ուժն ու էներգիան և որոշեցի իրականացնել նախագծի պլանի առաջին մասը։ Հայտնել Ռայնգոլդին, որ «ամեն ինչի մասին արդեն մտածել եմ» ու հանգել այն եղրակացության, որ մտադիր շեմ շարունակել սցենարը գրելու աշխատանքը։ Այս որոշումը ինձ վրա նույն ներգործությունն ունեցավ, ինչպիսի ներգործություն կարող էր ունենալ, եթե զլխիս մի գույլ սառը ջուր լցնեին։ Լրիվ սթափվելուց հետո ես վեր կացա ու գուրս գնացի ամառանոցից։

Կղզու շուրջը պտույտ տվող ճանապարհով կես ժամ արագ քայլելուց հետո ես արդեն մտնում էի հյուրանոցի նախասրահը։ Ինդրելով, որ իմ այցելության մասին զեկուցեն, նստեցի բազկաթոռներից մեկի վրա։ Ես զգում էի, որ միտքս արտասովոր կերպով պայծառացել է, թեև նկատում էի, որ այդ պայծառությունը մի տեսակ դողով ու զղաձգություններով է համակված։ Սակայն թեթևության անվերջ աճող զգացումը, որը գրեթե ուրախության էր հասնում այն զիտակցությունից, ինչ ուզում էի իրականացնել, ինձ թվում էր, որ, վերջապես կանգնել եմ ճիշտ ճանապարհի վրա։ Մի քանի րոպեից հետո Ռայնգոլդը մտավ նախասրահ ու եկավ ինձ ընդառաջ։ Նա անհանգիստ և նույնիսկ զարմացած տեսրունքը։ Ոչ սովորական ժամին իմ գալով պայմանավորված նրա զարմանքին խառնվել էր ինչ-որ մի երկյուղ։ ըստ իրեվույթին նրան թվում էր, թե ես որևէ տհաճ նորություն իմ

բերել իրեն հայտնելու Քաղաքավարության համար ես հարց-ըի.

— Դուք, երկի, քնած էիք, Ռայնգոլդ... իսկ ես ձեզ արթ-նացրի:

— Ոչ, ոչ,— Հավատացրեց նա ինձ,— քնած չէի, ես ճաշից հետո քնելու սովորություն շունեմ... Բայց եկեք այս-տեղի բարը գնանք, Մոլտենի:

Ես նրա հետեւից մտա բար, որը այդ ժամին լրիվ դա-տարկ էր, Ռայնգոլդը, կարծես ցանկանալով ձգձգել զրուցը, որի բովանդակությունը ինքը նախազգում էր, ինձ հարցրեց, ինչ կուզեի խմել. սո՞ւրճ, թե՞ լիկյոր: Նա այդ հարցրեց, այնպիսի մի դժգոհ ու մտահոգ տեսքով, ինչպիսին ժլա-տը կունենար, եթե հարկադրված լիներ իր կամքին հակա-ռակ և մեծ ծախսեր պահանջող որեւէ հյուրասիրություն անել: Բայց ես հասկանում էի, որ դրա պատճառը բոլորովին ուրիշ է. նա կգերադասեր, որ այստեղ առհասարակ ոտք շղնելու ինչպես էլ ուզում է լինի, ես հրաժարվեցի, և պատշաճու-թյան համար ասված մի քանի խոսքից հետո, առանց եր-գարացնելու, անցա գլխավորին.

— Գուցե ձեզ զարմացնո՞ւմ է իմ այսքան շուտ դալը... Ես մի ամբողջ օր մտածելու ժամանակ ունեի... Բայց ինձ թվաց, որ միտք շունի սպասել մինչև վազը... Ես բավական հանդամանորեն մտածեցի... և եկել եմ ձեզ հայտնելու իմ վճիռը:

— Եվ ո՞րն է այդ վճիռը:

— Այն, որ ես ձեզ հեմ կարող աշխատել այդ սցե-նարի վրա... կարճ ասած, հրաժարվում եմ այդ աշխա-տանքից:

Ռայնգոլդն իմ այս հայտարարությունն ընդունեց առանց որեւէ զարմանքի. ինչպես երեսում էր, նա սպասում էր դրան: Բայց ինձ թվաց, որ, այնուամենայնիվ, իմ ասածները նրան գրգռեցին: Նու իսկույն վրդովմունքով վրա բերեց:

— Մոլտենի, մենք իրար հետ պետք է պարզ խոսենք:

— Ինձ թվում է, որ ավելի պարզ ես չէի կարող ասել, մի՞թե հասկանալի չէ. հրաժարվում եմ «Ռդիսականի» վրա աշխատելուց:

— Իսկ ինչո՞ւ, ես կիսնդրեի պատճառն ասեիք:

— Արովհեաւ համաձայն շեմ սյուժետի ձեր մեկնաբանության հետ:

— Այն դեպքում, — հանկարծ ասաց նա բոլորովին որիշ տոնով, — դուք համաձայն եք Բատտիստայի հետ:

Այդ անսպասելի մեղադրանքից, չգիտեմ ինչու, ես էլ իմ հերթին վրդովվեցի: Ես չգիտեի, որ Ռայնգոլդի հետ համաձայն վինելը նշանակում է համաձայնություն Բատտիստայի հետ: Եվ զայրույթով ասացի:

— Սյուտեղ ի՞նչ գործ ունի Բատտիստան... Ես համաձայն շեմ նաև Բատտիստայի հետ... Բայց անկեղծորեն կարող եմ ձեզ ասել, Ռայնգոլդ, եթե ես ստիպված լինեի ընտրություն կատարել ձեր երկուսի մեջ, ապա կգերադասեի Բատտիստային: Խնդրում եմ, ինձ ներեք, Ռայնգոլդ, բայց իմ կարծիքով «Ռդիսականը» կամ պետք է ներկայացնել այն ձեռվ, ինչպես Հոմերոսն է գրել, կամ էլ պետք է ձեռք քաշել այդ մտքից:

— Տոքեմն, դուք մերկ կանանցով, Կինգ-կոնգ հրեշներով, պորտապարերով, կրծկալներով, պապիե-մաշեից վիշապներով, նորաձեռությունների ցուցով այդ վուլգար դիմակահանդեսն եք գերադասում:

— Ես այդպիսի բան շեմ ասել, իմ ասածից երեսում է, որ գերադասում եմ այն, ինչ Հոմերոսն է գրել:

— Բայց Հոմերոսի «Ռդիսականը» հենց այն է, ինչի մասին ասում եմ ես ինքս, — ձգվելով առաջ, խոր համոզմունքով ասաց Ռայնգոլդը, — դա հենց իմ «Ռդիսականն» է, Մոլտենի:

Ինքս էլ շեմ կարող ասել ինչու, ես հանկարծ Ռայնգոլդին վիրավորելու մի ցանկություն զգացի. Նրա կեղծ, հանդիսավոր ժպիտը, նրա իշխանատենչությունն ու կամակորությունը, Հոգեվերլուծության նրա անհեթեթ ու բթամիտ վկայակոչումները այդ բոպեին ինձ թվում էին անտանելի: Ես կատաղությամբ ասացի.

— Ոչ, Ռայնգոլդ, Հոմերոսի «Ռդիսականը» ձերի հետ ընդհանուր ոշինչ չունի... Ես ձեզ ավելին կարող եմ ասել, եթե դուք ինքներդ եք ինձ հարկադրում այդ անել. Հոմերոսի «Ռդիսականը» ինձ հիացմունք է պատճառում, իսկ ձերը, ընդհակառակը, իմ մեջ միայն նողկանք է առաջացնում:

— Մոլտենի, — այս անգամ Ռայնգոլդը, ինչպես երկում էր, զայրուցթով էր լցվել:

— Այո, նողկանք է առաջացնում, — վրա բերի ես, այժմ արդեն էլ ավելի վրդովված: — Հոմերոսի հերոսին նսեմացնելու, ստորացնելու ձեր անփոփոխ ցանկությունը, որը բացատրվում է լոկ նրանով, որ մենք ի վիճակի շենք ներկայացնել նրան այն ձեռվ, ինչպես ինքը Հոմերոսն է ստեղծել, պոեմն անդամահատելու ձեր բոլոր ձգտումները իմ մեջ միայն գարշանք են առաջացնում, և ես ոչ մի գնով շեմ համաձայնի մասնակցություն ունենալ այդ գործում:

— Մոլտենի... Մի բոպե, Մոլտենի:

— Դուք կարդացե՞լ եք Ջեյմս Ջոյսի «Ուլիսսը», — կատաղած ընդհատեցի ես նրան, — դուք գիտե՞ք ով է Ջոյսը:

— Ես կարդացել եմ այն ամենը, ինչ «Ողիսականին» է վերաբերում, — խիստ վիրավորված պատասխանեց Ռայնգոլդը, — իսկ դուք...

— Դե ուրեմն լսեք, — շարունակեցի ես դայրուցթով լրցված, — Ջոյսը նույնպես «Ողիսականը» մեկնաբանել է Ժամանակակից ձեռվ,.. և պոեմի այժմեականացման կամ, ավելի ճիշտ, նրա այդ դոհմակացման, անդամահատման, խեղաթյուրման հարցում շատ ավելի հեռուն գնաց, քան դուք, սիրելի Ռայնգոլդ... Նա Ուլիսսին դարձրեց կոտոշավոր, օնանիստ, դատարկապորտ, իմ պոտենտ, անընդունակ, նա Պենելոպեին դուրս բերեց փշացած պոռնիկ... Էոլի կղզին դարձրեց ինչ-որ թերթի խմբագրություն, դժոխոք իջնելը դարձրեց կերպիսում ային ընկերոց թաղում, Կիրկեի ասլարանը՝ պոռնկատուն, վերադարձը դեպի Իթակե փոխվեց վերադարձի դեպի տուն, և այն էլ խոր գիշերին, Դուքլինի փողոցներով, որտեղ նա, իհարկե, երբեմն կանգ է առնում գարպասների տակ, որպեսզի միզի... Բայց Ջոյսը գոնե այնքան խելամտություն է ցուցաբերել, որ ձեռք չի մեկնել Միջերկրականի կովտորացին, արևին, երկնքին, ծովին, անտիկ աշխարհի անհայտ երկրներին... Նրա մոտ ոչ երկինք կա, ոչ արև, ոչ ծով... ամեն ինչ մողեռն է, այսինքն՝ ցած է իշեցված, դոեհմակացրած է, հասցված է մեր ամենօրյա ողորմելիության աստիճանին... Նրա մոտ ամեն ինչ տեղի է ունենում ժամանակակից ինչ-որ հյուսիսային քաղաքի ցեխոտ փողոցներում,

ննջարաններում, արտաքնոցներում... իսկ դուք նույնիսկ ջոյսի այդ հետեղականությունն էլ չունեք... ահա թե ես ինչու եմ ձեր և Բատտիստայի մեջ ընտրություն կատարելիս նախապատվությունը տալիս նրան, չնայելով նրա այդ ամբողջ պապիե-մաշեներով կեղծիքներին... Այո, նախապատվությունը տալիս եմ Բատտիստային... Դուք ուզում էիք իմանալ, թե ես ինչու չեմ ուզում աշխատել այդ սցենարի վրա... Այժմ դուք այդ արդեն գիտեք:

Ես քրտինքի մեջ ողողված ընկա բազկաթոռին: Ռայնգոլդը նոթերը կիտած, խստորեն ու մոայլ ինձ նայեց:

— Մի խոսքով, դուք կողմնակից եք Բատտիստային:

— Ոչ, ես Բատտիստային կողմնակից չեմ... Ես պարզապես դեմ եմ ձեզ:

— Դուք ոչ թե դեմ եք ինձ,— Հանկարծ ձայնը բարձրաց-նելով ասաց Ռայնգոլդը,— այլ կողմնակից եք Բատտիստային:

Ես հանկարծ զգացի, թե ինչպես է արյունը ցամաքում իմ երեսին, այտերս ծածկելով մահվան դժգունությամբ:

— Դրանով ի՞նչ եք ուզում ասել,— Հարցրի ես, զայրույթս հազիվ զսպելով:

Ռայնգոլդը մեկնվեց առաջ և վտանգի դեմ գւնվող օձի նման ֆշացնելով ասաց.

— Ուզում եմ ասել այն, ինչ ասացի... Բատտիստան այսօր ինձ հետ էր ճաշում: Նա ինձանից շթաքցրեց իր պլանները և այն, որ դուք իր հետ համաձայն եք... Դուք, Մոլտենի, ոչ թե ինձ եք դեմ, այլ կողմնակից եք Բատտիստային, ինչ էլ որ նա ցանկանա... արվեստը ձեզ համար ոչ մի կարեվորություն չունի, ձեզ հետաքրքրողը փողն է... Միայն ին վճարեն... ինչի համար ուզում է լինի:

— Ռայնգոլդ,— Հանկարծ բղավեցի ես ամբողջ ձայնով:

— Ես ձեզ արդեն հասկացա, սիրելի բարեկամս,— ձեսը շեր քաշում Ռայնգոլդը,— և առանց թաքցնելու էլ ձեր երեսին ասում եմ. միայն թե վճարեն... ինչի համար ուզում է լինի:

Այժմ մենք կանգնած էինք իրար դեմ-դիմաց, զայրայիլի հազիվ շնչելով, ես թղթի նման ճերմակ, իսկ նա՝ ամրաց շովին կարմրատակած:

— Ծայնգոլդ, — կրկնեցի և նույն հստակ ու կատաղի ձայնով:

Սակայն իսկույն զգացի, որ այժմ իմ ծայնի մեջ ավելի շատ ինչ-որ մթին մի ցավ է հնչում, քան զայրույթ, որ այդ «Ծայնգոլդ» բառը ավելի շուտ աղաշանք էր արտահայտում, քան վիրավորված մարդու զայրույթ, որը պատրաստ է բառացի սպառնալիքներից գործի անցնելուն։ Բայց միևնույն ժամանակ զգում էի նաև, որ հիմա ուր որ է ապտակս կիշնի ռեժիսորի երեսին։ Սակայն շնասցրի այդ անել։ Տարօրինակ է, ես Ծայնգոլդին համարում էի բութ և աննրբանկատ մարդ, մինչդեռ նա խսկույն նկատեց իմ ծայնի մեջ հնչող ցավը և, տիրապետելով իրեն, փոքր-ինչ հետ քաշվեց և ցածր ու հաշտվողաբար մեղմ ասաց.

— Ներեցեք ինձ, Մոլտենի... Ես ասացի այն, ինչ չեմ մտածում...

Ես զղածգորեն զլուխս այնպես շարժեցի, որ կարծես ասացի. «Ներում եմ», բայց և նույն բոլեին զգացի, թե ինչ-պես են աշքերս լցվում արցունքներով։ Վայրկենական շփոթմունքից հետո Ծայնգոլդն ասաց.

— Շատ լավ, ես հասկացա... դուք չեք ուզում մասնակցել այս սցենարի ստեղծմանը... իսկ Բատտիստային արդեն ասե՞լ եք այդ մասին։

— Ոչ։

— Չե՞ք ուզում ասել։

— Դուք ասացեք... ինձ թվում է, այլևս չեմ հանդիպի նրան։

Փոքր-ինչ լոելուց հետո ես ավելացրի.

— Խնդրում եմ նրան նաև ասեք, որ իր համար ուրիշ սցենարիստ գտնի... Պա՞րզ է, Ծայնգոլդ։

— Ինչպե՞ս, — դարմացած հարցրեց Ծայնգոլդը։

— Ես հրաժարվում եմ «Ռդիսականի» վրա աշխատելուց, ինի դա ըստ ձեր մտահղացումների, թե Բատտիստայի, դուք լինեք, թե մի ուրիշ ռեժիսոր, միևնույն է... Հասկանալի՞ է, Ծայնգոլդ։

Վերջապես նա հասկացավ։ Աշքերը մի տեսակ շողացին, բայց և այնպես զգուշորեն հարցրեց.

— Կարճ ասած, դուք չեք ուզում աշխատել իմ առաջար-

կած տարբերակի՞ վրա, թե՞ առհասարակ շեք ուզում մասնակցել այդ ֆիլմի ստեղծմանը:

Փոքր-ինչ մտածելուց հետո պատասխանեցի.

— Ես ձեզ արդեն ասացի. շեմ ուզում աշխատել ձեր սցենարի վրա... Բայց մյուս կողմից էլ զգում եմ, որ իմ հրաժարման այսպիսի պատճառաբանումը կարող է ձեզ վնասել Բատտիստայի առաջ... այդ իսկ տեսակետից եկեք այսպես անենք, ձեզ համար՝ ես շեմ ուզում աշխատել ձեր առաջարկած տարբերակի վրա... իսկ Բատտիստայի համար՝ պայմանավորվենք, որ ես հրաժարվում եմ առհասարակ այդ ֆիլմի վրա աշխատելուց, անկախ նրանից, թե սյուժեին ինչպիսի մեկնաբանություն է տրվում... Բատտիստային ասեք, որ ես ինձ վատ եմ զգում, որ խիստ հոգնած եմ, և զղերս սուկալի քայքայված են... եղա՞վ:

Իմ այս առաջարկությունից Ռայնգոլդն իրեն շատ թեթեղած զգաց: Բայց դա նրան շխանդարեց, որպեսզի նորից հարցնի.

— Իսկ Բատտիստան կհավատա՞:

— Կհավատա, հանգիստ եղեք... կտեսնեք, որ կհավատա: Բավկան երկար մի լուսթյուն տիրեց: Մենք երկուսով էլ մի տեսակ անհարմար վիճակի մեջ էինք: Մենք դեռ գտնվում էինք փոքր-ինչ առաջ տեղի ունեցած վեճի աղդեցության տակ, մեղանից և ոչ մեկը չէր կարողանում ազատվել այդ թարմ տպավորությունից: Վերջապես Ռայնգոլդն ասաց.

— Այնուամենայնիվ, ես շատ ափսոսում եմ, Մոլտենի, որ դուք շեք ուզում մասնակցել այս ֆիլմի ստեղծմանը... դուքն, դեռ կարողանայինք իրար հասկանալ:

— Չեմ կարծում:

— Գուցե մեր միջև եղած տարածայնությունը այնքան է, որ տարածայնությունը չէ:

Հաստատ եւ արդեն շատ հանգիստ ես ասացի.

— Ոչ, Ռայնգոլդ, մեր միջև եղած տարածայնությունը շատ լուրջ է... Կարող է պատահել, որ դուք իսկապես էլ պոկ մի ձեր այդ մեկնաբանությամբ իրավացի եք... Բայց ես խոր կերպով համոզված եմ, որ «Ողիսականը» այսօր ևս կտրող է, ներկայացվել այնպես, ինչպես գրել է Հոմերոսը...

— Չեր ուզածը ձգտում է, Մոլտենի... Գուք ձգտում եք

ստեղծել մի աշխարհ, որ նման լինի Հոմերոսի պատկերածին... Դուք կուզեիք, որ այդ աշխարհը գոյություն ունենար... Բայց, դժբախտաբար, նա գոյություն չունի:

Ես հաշտվողաբար ասացի.

— Ընդունենք, որ դա իրոք այդպես է. Ես ձգտում եմ ստեղծել մի աշխարհ, որը նման է Հոմերոսի պատկերած աշխարհին... Մինչդեռ, այ, դուք՝ ինքներդ այդ շեք անում:

— Ես էլ եմ ձգտում, Մոլտենի... և ով է այն մարդը, որ շի ձգտում... Սակայն երբ հարցը վերաբերում է ֆիլմ ստեղծելուն, միայն ձգտումը շատ քիչ է...

Նորից լուսաբանություն տիրեց: Ես նայում էի Ռայնդոլդին, և զգում, որ, լսելով իմ փաստարկները, այնուամենայնիվ, նա չի համոզվում: Հանկարծ ես նրան հարցրի.— դուք, անկասկած, հիշում եք, Ռայնդոլդ, Դանտեի մոտ այն տեղը, որը Ողիսեսին է վերաբերում:

— Այո, իհարկե, — պատասխանեց նա մի տեսակ զարմացած իմ տված հարցից, — թեև ոչ այնքան լավ, բայց, այնուամենայնիվ, հիշում եմ:

— Այն դեպքում թույլ կտա՞ք, արտասանեմ... Ես դա անգիր գիտեմ:

— Եթե դա ձեզ հաճույք է պատճառում, խնդրեմ: Ես ստույգ ասել չեմ կարող, թե ինչու հանկարծ իմ մեջ ցանկություն առաջացավ արտասանել Դանտե: Ըստ երեւույթին, ինչպես հետագայում հասկացա, ինձ թվում էր, որ առանց վիրավորանքի Ռայնդոլդին որոշ բաներ հիշեցնելու լավագույն միջոցն այդ է:

Երբ ոեժիսորը խոնջության ու ներողամտության մի արտահայտություն դեմքին ընկավ բազկաթոռին, ես վրա բերի.

— Այդ երգում Դանտեն Ողիսեսին պատմել է տալիս նրա և նրա ընկերների վախճանի մասին...

— Գիտեմ, Մոլտենի, գիտեմ... Խնդրեմ, արտասանեք: Ես մի պահ միտքս լարած ցած նայեցի և ապա սկսեցի.

Եվ հին բոցի եղջյուրը ելած...

Հետզետե ես սկսեցի արտասանել ավելի հանգիստ ձայնով և որքան հնարավոր էր, առանց վերամբարձության: Ռայնդոլդը իր քայլանե գլխարկի հովարի տակից մի ըսպե

զննեց ինձ ոտից դլուխ, ասքա երեսն տնելով ծովին, այլևս շշարժվեց տեղից: Ես հանդարտ ու հստակ շարունակեցի իմ արտասանությունը: Բայց հասնելով այն տեղին, որտեղ ասվում է:

Ով եղբայրներ,— ասացի,— զուք, որ անթիվ
Վտանգներով անցաք մինչև արևմուտք...

Ես հանկարծ զգացի, որ ինձանից բոլորովին անկախ, հուզմունքից ձայնս սկսեց դողդողալ: Ես մտածեցի, որ այս մի քանի տողերում դրված է ոչ միայն Ողիսնսի կերպարի իմ հասկացողությունը, այլև իմ և իմ կյանքի մասին ունեցած այն պատկերացումը, թե ինչպիսին նա պետք է լիներ, բայց, դժբախտաբար, շեղավ: Ես զգում էի, որ այդ հուզմունքը ծնունդ է առնում հիանալի գաղափարի հստակության և իմ ներքին անզորության միջև եղած անհամապատասխանությունից: Այնուամենայնիվ, հաղթահարելով հուզմունքս, մի կերպ ինձ տիրապետեցի և հասա մինչև վերջին տողը.

Մինչև ծովը կրկին ծածկվեց մեր վրա:

Վերջացնելուց անմիջապես հետո ոտքի ելաւ իր բազկաթոռից վերկացավ նաև Ռայնգոլդը:

— Ենդրում եմ ինձ ներեք, Մոլտենի,— անմիջապես սկսեց նա, — շատ ներեք... բայց ես ուզում եմ իմանալ, թե դուք ինչո՞ւ արտասանեցիք Դանտեից այդ հատվածը... Ի՞նչ նպատակով: Դա, անկասկած, շատ գեղեցիկ է, բայց ո՞րի էր նպատակը:

Ես պատասխանեցի.

— Սա այն Ողիսնսն է, Ռայնգոլդ, որի կերպարը կուզեի ստեղծել... Ես Ողիսնսին այդպես եմ պատկերացնում... Մինչև ձեզանից հեռանալը, Ռայնգոլդ, ուզեցի որքան կարելի է համոզիչ ու պարզ պատկերացում տալ նրա մասին... Ես մտածեցի, որ Դանտեից բերած հատվածը շատ ավելի լավ կտրող է այդ անել, քան ես իմ խոսքերով:

— Դա, իհարկե, այդպես է... Բայց Դանտեն Դանտեն է... Նա միջնադարի մարդ է... իսկ դուք, Մոլտենի, Ժամանակուկից մարդ եք...

Այս անգամ ես ոչինչ չպատասխանեցի, միայն ձեսրո

մեկնեցի նրան։ Ռայնգոլդը հասկացավ այդ և խսկույն վրա բերեց։

— Բոլոր դեպքերում, Մոլտենի, շատ եմ ափսոսում, որ ձեզ հետ չենք աշխատելու… Ես արդեն ընտելացել էի ձեզ։

— Թող մնա մի ուրիշ անդամ, — պատասխանեցի ես, — ես ինքս էլ կուզենայի ձեզ հետ աշխատել, Ռայնգոլդ։

— Իսկ ինչո՞ւ չեք աշխատում, Մոլտենի։ Ի՞նչն է ձեզ խանգարում։

— Ճակատագիրը, — ժպտալով պատասխանեցի ես և ձեռքը սեղմելով շարժվեցի դեպի դուրս։ Ռայնգոլդը մնաց բարում, սեղանի մոտ կանգնած ու այնպես պարզած թևերով, որ թվում էր, թե դեռ կրկնում է՝ «ինչո՞ւ»։

Ես արագ դուրս եկա հյուրանոցից։

Գլուխ քաներորդ

Ես ամառանոց վերադարձա նույնքան շտապ, որքան շտապ դուրս էի եկել այնտեղից։ Անհամբերության և վրդովմունքի զգացումը ինձ թույլ չէր տալիս հանգիստ կերպով կշուագատել այն ամենը, ինչ կատարվել էր։ Այրող արևի տակ վազում էի ճանապարհի ցեմենտապատ եզրով և ոչինչ չէի մտածում։ Ես հասկանում էի, որ փշրել եմ այն անշարժ իրադրությունը, որն այնքան տեսական խոռվում էր իմ ճանգիստը։ Ես զգում էի, որ շուտով վերջապես կիմանամ, թե ինչու էմիլիան այլևս ինձ չի սիրում։ Իսկ ինչ էր լինելու դրանից հետո, ես այդ մասին ոչ մի պատկերացում չունեի։ Խորհրդածությունները լինում են կամ գործողությունից առաջ, կամ նբանից հետո։ Այն, ինչը մեզ զեկավարում է գործողության ընթացքում, դրանք խոհերն են, որոնք արդեն անցել են և, մոռացվելով, մեր հոգում դարձել են լոկ կիբք։ Ես գործում էի, և այդ պատճառով էլ չէի մտածում։ Ես գիտեի, որ մտածելու եմ հետո, եթե գործողությունը արդեն կատարած, վերջացրած լինեմ։

Հասնելով ամառանոց՝ վազելով բարձրացա պատշգամբ տանող աստիճաններով և մտա հյուրասրահ։ Ներսում ոչ ոք չկար։ Բայց տեսնելով, որ բազկաթոռին ընկած է բացած մի ամսագիր, մոխրամանում շրթներկ քսված սիդարետի մնացորդներ են, իսկ միացրած ուղիորնդունիչց պարացին մեղմ երաժշտություն է լսվում, հասկացա, որ Էմիլիան քիչ առաջ այդտեղ է եղել։ Գուցե հետկեսօրյա արևի ցրիվ լույսի և մեղմ, հազիվ լսելի երաժշտության բարերար աղղեցության շնորհիվ էր, բայց ես հանկարծ զգացի, որ կատաղությունս անցավ, թեև նույնքան պարզ ու հստակ հասկանում էի, որն էր նրա առաջացման պատճառը։ Ամենից շատ ինձ ապշեցրեց հյուրասրահի բնակընտելացված տեսքը։ Խաղաղ, բարեհարմար, հանգստավետ։ Թվում էր, թե ամիսներ շարունակ ամառանոցում ենք ապրել, և Էմիլիան վարժվել է արդեն անվանել այն իր հիմնական կացարանը։ Ռադիորնդունիչը, բազկաթոռին գցած ամսագիրը, մոխրամանը նետած սիդարետի մնացորդները, ինքս էլ չեմ կարող ասել ինչու, հիշողությանս մեջ վերակենդանացնում էին Էմիլիայի դեպի տունն ունեցած կրքերը, ինձ հիշեցնում էին դեպի սեփական օջախն ունեցած նրա հերոսական, բնազդացին և կանացի սերը։ Ես հասկացա, որ չնայած այն ամենին, ինչ կատարվել էր, Էմիլիան պատրաստվում է այստեղ ապրել դեռ շատ երկար, որ նա փաստորեն շատ գոհ է Կապրիում, Բատտիստայի տանը գտնվելու համար։ Մինչդեռ ես եկել եմ նրան հայտնելու այստեղից մեր մեկնելու մասին։

Մտքերով տարված, մոտեցա Էմիլիայի ննջարանին և բացեցի դուռը։ Էմիլիան շկար։ Բայց այստեղ նույնպես նկատեցի այնպիսի նշաններ, որոնք վկայում էին դեպի ընտանեկան օջախն ունեցած Էմիլիայի հակումների մասին։ Գիշերացին շապիկը խնամքով դրված էր մահճակալի ոտքերի մոտ գտնվող բազկաթոռին։ այդ նույն բազկաթոռի մոտ դրված էին նաև տնային կոշիկները։ Հայելու առաջ գտնվող զարդասեղանին կարգով դմւավորված էին օծանելիքների սրվակներ, կրեմի տուփեր և հարդարանքի այլ առարկաներ։ Մահճակալի կողքի փոքրիկ պահարանի վրա մի դիրք կար, դա անգլերենի քերականությունն էր, որով վերջին ժամանակներս Էմիլիան սկսել էր զբաղվել։ Հենց այդտեղ էլ՝ դրքի

կողքին կար վարժությունների մի տետր, մատիտ և մի փոքրիկ թանաքաման։ Բազմաթիվ ճամպրուկներից, որոնք մենք հետներս Հռոմից էինք վերցրել, և ոչ մեկի հետքը շերեւում։ Ես գրեթե մեքենայաբար բացեցի զգեստապահարանը։ Էմիլիայի զգեստները, որոնք թվով այնքան էլ շատ չեն, կախիչների վրա խնամքով շարված էին մեկը մյուսի հետեւից։ Փայտյու ձողիկի վրա զցած էին մեծ ու կուքը թաշկինակներ։ Պլխաշորեր, գոտիներ, ժապավեններ։ Ներքեւու դրված էր մի դույգ կոշիկ «Իհարեե, — մտածեցի ես, — Էմիլիայի համար կարեոր չէ, թե ում է ինքը սիրում։ Բատտիստայի՞ն, թե՞ ինձ։ Նրա համար կարեորը սեփական տուն ունենալն է և այդ տանը երկար, հանգիստ և առանց որևէ հոգսի ապրելը»։

Ես ննջարանից դուրս եկա և միջանցքով քայլերս ուղղեցի զեպի խոհանոց, որը ամառանոցի հետեւ կառուցած մի փոքրիկ տնակ էր։ Խոհանոցի շեմքին ես լսեցի Էմիլիայի ձայնը, որը խոհարարուհու հետ ինչ-որ բան էր խոսում։ Ինքնաբերաբար կանգ առնելով բաց դոան հետեւ, ես մի պահ ականջ դրի։ Որքան հասկացա, Էմիլիան կարգադրություններ էր անում, թե ինչ պատրաստել ընթրիքի համար։

— Մինյոր Ռիկկարդոն, — ասում էր Էմիլիան, — սիրում է պարզ ուտելիքներ, առանց սոուսների և համեմունքների... մի խոսքով, խաշած կամ տապակած մսեղեն, ձկնեղեն... Դա ձեզ համար ավելի լավ է, Անյեզինա, քիչ Պլխացավանք կլինի։

— է, սինյորա, այդպիսի Պլխացավանքն անպակաս է... Զկարծեք, թե այդ պարզ ուտելիքները խսկապես էլ այդքան պարզ են... Ուրեմն, ասում եք ինչ պատրաստե՞մ այսօրվա ընթրիքի համար։

Մի կարճ լուսթյուն տիրեց։ Ըստ երեսյթին, Էմիլիան մտածում էր։ Հետո հարցրեց։

— Իսկ այս ժամին դեռ ձուկ կճարվի՞։

— Եթե զնամ հյուրանոցներին ձուկ մատակարարող ձրկնավաճառի մոտ, կճարվի։

— Այն դեպքում մի լավ մեծ ձուկ գնեցեք... Կիլոյից պակաս թող չկինի, ավելին կարելի է... Բայց աշխատեք, լավ ձուկ վերցնել, փշոտ չկինի... Լավ է ատամնաձուկ կամ, նույնիսկ, երկայնաձուկ լինի... Մի խոսքով, ինչ որ ճարվի... և

տապակեք... Բայց ոչ, ավելի լավ է, խաշած լինի... Թուք գիտե՞ք, ինչպես են մայոնեզ պատրաստում, Անյեղինա:

— Հա, իհարկե, գիտեմ:

— Շատ լավ... Ուրեմն, եթե ձուկը խաշեք, մայոնեզ էլ կալատրաստեք... Հետո՝ սալաթ կամ որևէ խաշած բանջարեղեն... դազար, դդմիկ, լոբի... ինչ որ գտնվի... և մրգեր, մրգերը թող շատ լինեն... Հենց որ վերադառնաք գնումներ կատարելուց, մրգերը դրեք սառնարան, որպեսզի սեղան բերելիս թարմ լինեն...

— Իսկ նախընթրիքի համար ի՞նչ պատրաստենք:

— Այս, հա, իհարկե, նախընթրիք էլ է պետք... Եկեք այսօրվա համար մի հեշտ բան մտածենք... Կպնեք խոզապուխտ, բայց փափուկներից, լեռնային շլինի... և հետո էլ թուզ կպնեք... թուզ կա՞:

— Հա, թուզ կա:

Չգիտեմ ինչու, բայց երբ լսում էի այդ ընտանեկան, հանդիսու, նախապես ամեն ինչ հաշվի առնող զրույցը, հանկարծ հիշեցի իմ վերջին խոսքերը, որոնք ես փոխանակում էի Ռայնգոլդի հետո նա ինձ ասաց, որ ես երազում եմ ապրել մի այնպիսի աշխարհում, որը նման է «Ռդիսականի» աշխարհին, և ես ասում էի, որ նա իրավացի է: Այդ ժամանակ Ռայնգոլդը հայտարարեց, որ իմ այդ երազանքը անիրազործելի է, քանի որ ժամանակակից աշխարհը «Ռդիսականի» աշխարհը չէ: Եվ ես մտածեցի. «Այնուամենայնիվ, այդ նույն տեսարանը իր ամբողջ իրադրությամբ կարող էր տեղի ունենալ նաև հազարավոր տարիներ առաջ, Հոմերոսի ժամանակ... Տանտիկինը, զրուցելով աղախնի հետ, բացատրում է, թե ինչ պետք է պատրաստել ընթրիքի համար»: Այդ մըտքի վրա հիշեցի հետկեսօրյան արևի մեղմ ու ցրիվ լույսը, որով լցված էր հյուրասրահը, և հանկարծ, կարծես կախարդանքով, ինձ թվաց, թե Բատտիստայի ամառանոցը իթակեռմ գտնվող տունն է, իսկ Էմիլիան՝ ինքը Պենելոպեն, որը զբացում է իր ստրկուհու հետ: Այս, ես իրավացի էի, այդ ամենը կարող էր լինել ճիշտ այնպես, ինչպես այն ժամանակ էր Բայց, գժբախտաբար, ամեն ինչ ցավալիորեն ուրիշ էր: Ինքու ինձ վրա ճիգ գործադրելով, խոհանոցի շեմքից ներս նայեցի և ձայն տվի:

— Էմիլիա:

Նա շրջվեց և խսկույն հարցրեց.

— Ի՞նչ կա:

— Դու ինքդ էլ գիտես ինչ կա... Ես քեզ հետ խոսելիք ունեմ:

— Գնա հյուրասրահում սպասիր, հիմա կզամ... Ես Անյեղինայի հետ դեռ գործ ունեմ:

Ես պնացի հյուրասրահ, նստեցի բաղկաթոռներից մեկին և սկսեցի սպասել: Այժմ արդեն զղջում էի իմ մտադրության համար. ամեն ինչից երևում էր, որ Էմիլիան պատրաստվում է ամառանոցում երկար մնալ, մինչդեռ ես եկել էի, որպեսզի նրան հայտնեմ մեր մեկնելու իմ մտադրության մասին: Այդ րոպեին մտաբերեցի, թե ինչպես ընդամենը մի քանի օր առաջ Էմիլիան որոշել էր հեռանալ ինձանից: Եվ համեմատելով նրա այն ժամանակվա գրեթե հուսահատական տրամադրությունը այժմյան հանգիստ վիճակի հետ, ես մտածեցի, որ նա, ըստ երևույթին, վճռել է ապրել ինձ հետ, նույնիսկ արհամարհելով ինձ: Այլ խոսքերով ասած, այժմ նա ընդունում էր այն, ինչի դեմ այն ժամանակ բողոքի էր ելել: Սակայն այդ հանգամանքը ինձ համար շատ ավելի վիրավորական էր, քան ուզածդ բողոքը: Դա նշանակում էր, որ Էմիլիան անձնատուր է եղել, որ նրա կամքը կոտրված է, և որ այժմ նա արհամարհում է ոչ միայն ինձ, այլև իրեն: Հենց լոկ այս միտքը բավական եղավ, որպեսզի ես իմ հոգուց վտարեմ զղջումի զգացումն ու հաստատ մնամ որոշմանս... Այս, մենք պետք է մեկնեինք, դա անհրաժեշտ էր և նրա, և ինձ համար, և այդ վճիռը նա պետք է իմանար:

Ես մի քիչ էլ սպասեցի: Էմիլիան ներս մտավ, մոտեցավ ուղիղ նորի համար, անջատեց և նստեց:

— Դու ասացիր, որ ինձ հետ խոսելիք ունես:

Ես դրան հարցով պատասխանեցի:

— Դու ճամպրուկները նորից ես քանդել:

— Այո, ի՞նչ կա որ:

— Ցավում եմ,— ասացի ես,— բայց պետք է նորից հավաքես ու կտպես... Մենք վաղն առավոտյան մեկնում ենք Հռոմ:

Էմիլիան մի բոպե այնպես անշարժացավ ու մոլորված

կանգնեց, կարծես ասածս շհասկացավ։ Հետո խստորեն հարցրեց.

— Էլ ի՞նչ է պատահել։

— Այն է պատահել, — պատասխանեցի ես, վեր կենալով բաղկաթոռից ու գնալով դեպի միջանցքի վրա բացվող դուռը, որպեսզի ծածկեմ, — այն է պատահել, որ որոշել եմ հրաժարվել այդ սցենարի աշխատանքից... Ամեն ինչ գրողի ծոցն եմ ուղարկել... Վաղը վերադառնում ենք Հոռմ։

Այդ նորությունը, ինչպես երևում էր, էմիլիային իրոք որ դայրույթ էր պատճառել։ Նա հոնքերը կիտելով հարցրեց.

— Իսկ ինչո՞ւ ես որոշել հրաժարվել այդ աշխատանքից ես շատ շոր պատասխանեցի.

— Զարմանում եմ, որ դու կարող ես այդ հարցը տալ ինձ... ինձ թվում է, որ երեկ երեկոյան իմ տեսածներից հետո այլ կերպ վարվել չեի կարող։

Էմիլիան սառնությամբ իսկույն առարկեց.

— Երեկ երեկոյան դու բոլորովին ուրիշ կարծիքի էիր... չնայած այդ նույն բանը դու երեկ էլ էիր տեսել։

— Երեկ երեկոյան ես քեզ թողել էի, որ ինձ համոզես քո փաստարկներով... Բայց հետո հասկացա, որ դրանք չպետք է հաշվի առնեմ... Ես շգիտեմ, թե դու ինչու ես ուզում, որ աշխատեմ այդ սցենարի վրա և ոչ էլ ուզում եմ իմանալ... Ես գիտեմ միայն մի բան, որ և ինձ համար, և քեզ համար շատ ավելի լավ կլինի, եթե ես այդ շանեմ։

— Բատտիստան այդ գիտե՞՞,— հանկարծ հարցրեց էմիլիան։

— Չգիտե, — պատասխանեցի ես, — բայց Ծայնգոլդը գիտե... Ես հենց նրա մոտից եմ գալիս, ինչ որ պետքն էր, նրան եմ ասել։

— Շատ վատ ես արել։

— Իսկ ինչո՞ւ

— Որովհետեւ, — ասաց նա դժգոհ ու անվստահ տոնով, — որովհետեւ մեզ այդ փողը պետք էր բնակարանի պարտքերը մարելու համար... իսկ մյուս կողմից էլ, դու ինքդ էիր ասում, որ կապած պայմանագրից հրաժարվել նշանակում է փակել ուրիշ աշխատանք ստանալու ճանապարհները... վատ ես արել. դու այդպիսի բան շպետք է անեիր։

Ես իմ հերթին նույնպես կատաղեցի.

— Դու քեզ հաշի՞վ ես տալիս, թե ինչ ես ասում, — բղավեցի ես, — դու չե՞ս հասկանում, որ ես գտնվում եմ անտանելի վիճակում... որ ես չեմ կարող փող ընդունել մի մարդու ձեռքից, ով... ով գայթակղել է իմ կնոջը:

Էմիլիան ոշինչ շպատասխանեց: Ես շարունակեցի.

— Ես այդ սցենարից հրաժարվեցի, որովհետեւ ներկա սլայմաններում դա ինձ համար խայտառակություն էր... Բայց ես հրաժարվեցի նաև քեզ համար, քո պատճառով, որպեսզի դու նորից ինձ հավատաս... Զգիտեմ ինչու, դու այժմ ինձ համարում ես մի մարդ, որն ընդունակ է աշխատել նույնիսկ նման պայմաններում... Բայց դու սխալվում ես... Ես այդ մարդը չեմ:

Ես տեսա, թե ինչպես նրա աշքերում փայլատակեց կատաղությունը: Նա ինձ ասաց.

— Եթե դու այդ արել ես քեզ համար, քո գործն է, ես չգիտեմ... Բայց եթե ինձ համար ես արել, ապա դու դեռ ժամանակ ունես որոշումդ փոխելու... Քո արածը շատ անմիտ և վնասակար բան է, հավատացնում եմ քեզ... դա քեզ միայն կվնասի, ուրիշ ոշինչ:

— Ի՞նչ ես ուզում դրանով ասել:

— Այն, ինչ արդեն ասացի. դա ոչ մի լավ բանի չի հանգեցնի:

Իմ քունքերը սառեցին, զգացի, որ գույնս գցում եմ:

— Այսի՞նքն:

— Սկզբից դու ասացիր, թե ի՞նչ օգուտ է արդյոք ինձ տալու քո աշխատանքից հրաժարվելը:

Ես զգացի, որ հասել է վերջնական բացատրության րոպեն: Էմիլիան ինքն էր այդ ինձ առաջարկում: Եվ հանկարծ ինձ համակեց վախի զգացումը: Բայց, շնայած դրան, ես ասացի.

— Դու մի անգամ ասացիր... որ ինձ արհամարհում ես... դու այսպես ասացիր... Ես չգիտեմ, թե ինչո՞ւ ես արհամարհում... Բայց գիտեմ, որ արհամարհում են այն մարդկանց, ովքեր ամոթալի և արհամարհանքի արժանի ինչ-որ բան են անում... Հենց այդ սցենարի աշխատանքը հետայսու շարունակելն է, որ կարող է դիտվել որպես ամոթալի մի գործ...

և իմ այս որոշումը քեզ կապացուցի, որ ես այն մարդը չեմ,
ինչպիսին դու ես կարծում... ուրիշ ոչինչ:

Նա ինձ պատասխանեց մի այնպիսի հաղթական ու գոհ
տոնով, որ նշանակում էր. ահա, թե ինչպես վերջ ի վերջո ես
քեզ թակարդը գցեցի.

— Բայց չէ որ քո այդ որոշումը ինձ ոչինչ չի պացու-
ցի... և հենց դրա համար է, որ ես քեզ խորհուրդ եմ տալիս
փոխես որոշումդ:

— Ինչպե՞ս թե ոչինչ չի պացուցի,— ես նստեցի տեղս
և շփոթահար, մեքենայորեն բռնեցի բազկաթոռի թևատեղին
դրած նրա ձեռքը— էմիլիա, և այդ դո՞ւ ես ասում:

Նա կոպտորեն հետ քաշեց ձեռքը:

— Ինդրում եմ, ինձ հանգիստ թող... ավելին, խնդրում
եմ ինձ ձեռք չտաս... ինձ հպվելու ոչ մի փորձ այլևս չա-
նես... ես քեզ չեմ սիրում և, կարծում եմ, որ երբեք այլևս
հնարավոր էլ չի լինի քեզ սիրել:

Ես նույնպես ձեռքս հետ տարա և գրգռված ասացի.

— Շատ լավ, շխոսենք սիրո մասին, թող այդպես լինի...
արի խոսենք քո... քո արհամարհանքի մասին... Եթե ես
նույնիսկ հրաժարվեմ էլ այդ սցենարից, դու դարձյա՞լ ինձ
կշարունակես ատել:

Էմիլիան հանկարծ տեղից վեր ցատկեց, կարծես ամ-
բողջովին համբերությունը կորցրած, և խստորեն ասաց.

— Այո, կշարունակեմ... և խնդրում եմ, սրանից հետո
ինձ հանգիստ թողնես:

— Բայց ինչո՞ւ ես ատում:

— Որովհետև այդպիսին ես,— հանկարծ բղավեց նա,—
որովհետև դու այդպիսին ես ստեղծված և ինչքան էլ ուզում
է ճպնես, միևնույն է, չես կարող փոխվել:

— Ախր ինչպե՞ս եմ ստեղծված:

— Ինչպես ես ստեղծված, ես շգիտեմ, երևի դու ինքդ
այդ կիմանաս... ես միայն գիտեմ, որ դու տղամարդ չես: Եվ
քեզ տղամարդու նման չես պահում:

Ինձ մի անգամ ևս ապշեցրեց նրա խոսքերում հնչող
զգացմունքի իսկական անկեղծության և գրեթե սովորական,
մաշված արտահայտության միջև եղած հակադրությունը:

— Իսկ ի՞նչ է նշանակում տղամարդ լինել,— զայրույթին

խառնված հեղնանքով հարցրի ես — Քեզ արդյոք չի՞ թվում,
որ դա պարզապես ոշինչ չի նշանակում:

— Դու շատ լավ գիտես ինչ է նշանակում:

Էմիլիան այժմ արդեն լուսամուտի մոտ էր և, մեջքով
շրջված իմ կողմը, հետև խոսում էր, առանց ինձ նայելու ես
գլուխս սեղմեցի ձեռքերիս մեջ և մի պահ հուսահատորեն
նրան նայեցի: Նա մեջքն ինձ է շրջել ոչ միայն ֆիզիկապես,
այս, կարելի էր ասել, ամբողջ հոգով ու էությամբ: Նա կամ
չի ուզում բացատրվել, կամ գուցե, հանկարծ մտածեցի ես,
շգիտե, թե ինչպես են բացատրվում: Անկասկած, ինչոր
հիմք կար, որի պատճառով նա ինձ արհամարհում էր, բայց
թե այդ հիմքը այնքան ակնհայտ չէր, որ մարդ կարողանար
իսկույն մատը դնել վրան: Այդ պատճառով էլ նա գերազա-
սում է դեպի ինձ տածած իր արհամարհանքը բացատրել իմ
ունեցած բնածին սրիկայությամբ, որը պայմանավորված չէ
որևէ պատճառով, հետեւապես և անուղղելի է: Ես հանկարծ
մտաբերեցի Ռդիսեսի և Պենելոպեի միջև գոյություն ունեցող
հարաբերությունների Ռայնգոլդի մեկնաբանությունը և, կար-
ծես վայրկենապես լուսավորվելով, ինքս ինձ հարցրի:
«Իսկ եթե Էմիլիան այն տպավորությունն է ունիցել, թե վեր-
ջին այդ ամիսների ընթացքում ես իմացել եմ, որ Բատտիս-
տան սիրահետում է իրեն և աշխատել եմ այդ հանգամանքը
օգտագործել հանուն իմ շահերի՝, այսինքն՝ ոչ թե ըմբոս-
տացել եմ դրա դեմ, այլ, ընդհակառակը, խրախուսել եմ Բատ-
տիստայի արարքները»: Այդ մտքի վրա քիչ մնաց շունչս
կտրվեր: Այժմ ես հիշում էի առանձին դեպքեր, որոնք կա-
րող էին նման կասկածներ առաջացնել Էմիլիայի մեջ: Վերց-
նենք թեկուզ այն երեկոյի իմ ուշանալը, երբ մենք առաջին
անգամ էինք հանդիպել Բատտիստայի հետ: Ճիշտ է, դրա
պատճառը իմ վերցրած տաքսիի վթարն էր, բայց չէ որ Էմի-
լիան դա կարող էր դիտել որպես մի պատրվակ, որը ես հնա-
րել եմ լոկ նրա համար, որպեսզի իրեն մենակ թողնեմ
պրոդյուսերի հետ: Կարծես թե հաստատելով իմ այդ մտքերը,
Էմիլիան, երեսը առանց իմ կողմը շրջելու, հանկարծ ասաց.

— Օրինակ, իսկական տղամարդը երեկ երեկոյան իրեն
այնպես չէր պահի, ինչպես դու պահեցիր՝ այդ բոլորը տես-
նելուց հետո... Մինչդեռ դու շատ հանգիստ եկար ինձ մոտ՝

իմ կարծիքը հարցնելու և այնպես ձևացրիր, իբր ոչինչ չես տեսել... Դու հույս ունեիր, որ, միննույն է, ես քեզ խորհուրդ կտամ շարունակել սցենարի աշխատանքը... և ես քեզ տվի այն խորհուրդը, որը դու ցանկանում էիր, ու դու ընդունեցիր... Իսկ այսօր, երբ ով գիտե, թե ինչ տեղի ունեցավ քո և այդ գերմանացու միջև, դու գալիս ես ինձ մոտ և հայտարարում, որ այդ աշխատանքը մերժում ես հանուն ինձ, որովհետև ես քեզ արհամարհում եմ, իսկ դու չես ուզում, որ ես քեզ արհամարհեմ... Բայց հիմա արդեն ես քեզ լավ եմ ճանաշում, ու, թերես, ոչ թե դու ինքդ ես հրաժարվել այդ աշխատանքից, այլ նա է քեզ ստիպել, որպեսզի հրաժարվես... Ինչպես էլ ուզում է եղած լինի, այժմ արդեն շափազանց ուշ է այդ մասին խոսելը... Ես քո մասին արդեն ունեմ իմ որոշակի կարծիքը, և եթե դու աշխարհի բոլոր սցենարներն էլ մերժես հանուն ինձ, միննույն է, ես այդ կարծիքը չեմ փոխի... Այնպես որ պատմություններ մի ստեղծի... մի հրաժարվիր աշխատանքից և մեկընդիշտ ինձ հանգիստ թողէ Այսպիսով, մենք նորից վերադարձանք մեր խոսակցության սկիզբը։ Ես մտածեցի. Էմիլիան ինձ արհամարհում է, բայց հրաժարվում է ասել այդ արհամարհանքի պատճառը։ Ինձ համար խորապես նողկալի էր ասել, թե որն է այդ պատճառը, և ոչ միայն այն տեսակետից, որ այդ պատճառը նողկալի էր, այլև այն, որ այդ ասելով, ես, ինչպես ինձ թվում էր, ինչ-որ ձևով թույլ էի տալիս նրա հիմնավոր լինելը։ Այնուամենայնիվ, ես ուզում էի ամեն ինչ պարզել մինչև վերջ, ուրիշ ելք չկար։ Եվ որքան կարող էի հանգիստ ասացի.

— Էմիլիա, դու ինձ արհամարհում ես, սակայն չես ուզում տսել պատճառը... Գուցե դու ինքդ էլ այդ շգիտես... բայց ես պետք է իմանամ, որպեսզի բացատրեմ քեզ, թե դու որքան ես անիրավացի, ես պետք է իմանամ, որպեսզի կարողանամ արդարանալ... իսկ այժմ լսիր, թե ինչ եմ ասում. Եթե ես ասեմ իմ հանդեպ ունեցած քո արհամարհանքի պատճառը, դու խո՞սք ես տալիս ինձ ասել՝ ես իրավացի՞ եմ, թի ոչ...

Էմիլիան, որ մինչև հիմա դեռ կանգնած էր լուսամուտի

մոտ և մեջքով շրջված էր իմ կողմը, մի պահ ոչինչ շասաց իսկ փոքր-ինչ հետո հոգնած ու վրդովված վրա բերեց.

— Ոչ մի բան էլ ես քեզ չեմ խոստանում... օ՞ֆ, հանգիստ թող ինձ:

— Պատճառն այս է,— ասացի ես դանդաղ, գրեթե վանկ-վանկ արտասանելով յուրաքանչյուր բառը, — հենվելով սխալ փաստերի վրա, որ պատկերացրել ես, որ ես... որ ես իմացել եմ Բատտիստայի մասին, բայց, ելնելով իմ անձնական շահերից, գերադասել եմ կույր ձևանալ, և ավելին, ողղակի փորձել եմ քեզ հրել նրա գիշեր... Ճիշտ է:

Ես աշքերս բարձրացնելով, նայեցի Էմիլիային, որը դեռ մեջքով գեպի ինձ էր կանոնած, և սպասեցի, թե նա ինչ պատասխան կտա: Բայց պատասխան չեղավ. Էմիլիան նայում էր լուսամուտից այն կողմ և լուսմ: Հանկարծ ես դգացի, թե ինչպես կարմբեցի մինչև ականջներս. ամոթի վայրկենական գիտակցությունը համակեց ինձ, և ես ամտշեցի իմ ասածից: Ես հասկացա, որ հենց լոկ իմ ասելու փասորը չի կարող Էմիլիայի կողմից շմեկնաբանվել որովես իմ հանդեպ տածած նրա արհամարհանքի ապացույց, մի բան, որից ես խսկապես էլ երկյուղ էի կրում: Եվ անմիջապիս հուսահատորեն վրա բերի.

— Եթե խսկապիս այդպիսին է եղել քո պատկերացումը, Էմիլիա, ես կարող եմ երդվել, որ դու սիալվում ես... Ես երբեք ոչինչ Բատտիստայի մասին մինչև երեկ երեկոյան, Էմիլիա, չեմ իմացել... Իջարկե, դու աղատ ես քո կարծիքների մեջ, ինձ հավատալը կամ չհավատալը քո գործն է... Բայց եթե ինձ չես հավատում, դա նշանակում է, որ դու ամեն գնով ուզում ես ինձ արհամարհել, չես ուզում համոզվել, որ դու անիրավացի ես, չես ուզում ինձ արդարանալու հնարավորություն տալ:

Այս անգամ ևս Էմիլիան ոչինչ չպատասխանեց: Բայց ես զդացի, որ նշանին եմ կալել. ըստ երեսույթին, նա խսկապես էլ շգիստեր, թե ինչու է ինձ արհամարհում, համենայն դեպս, զերադասում էր շիմանալ և շարունակում էր ինձ սրիկա համարել հենց այնպես, առանց պատճառի, առանց հաշվի առնելու իմ էռոթյունը: Ես զգացի, որ ասածներս չհամոզեցին: Բայց նաև մտածեցի, որ միշտ չէ, երբ անմեղությունը կարու-

ղանում է համոզեցուցիչ լինել։ Հուսահատության հասած և մղված այնպիսի մի պատճառից, որն ավելի ուժեղ է, քան ինքը բանականությունը, ես խոսքերից ֆիզիկական փաստարկներին անցնելու անհրաժեշտություն զգացի։ Վեր կացա, մոտեցա Էմիլիային, որը գեռ լուսամուտի մոտ ուղիղ կանգնած դուրս էր նայում և, բռնելով նրա թիր, ասացի։

— Էմիլիա, ինչո՞ւ ես դու այդքան ինձ ատում... ինչո՞ւ ոչ մի բոպե այդ մասին չես մոռանում։

Ես նկատեցի, որ նա երեսը մի կողմ է շրջում, կարծես ցանկանալով թաքցնել ինձանից, բայց չեր ընդդիմանում, երբ թեր սեղմում էի, իսկ երբ ազդրով կայ նրա ազդրին, նա բոլորովին հետ շքաշվեց։ Այդ ժամանակ, սիրտ անելով, ես գրկեցի նրա մեջքը։ Վերջապես Էմիլիան երեսով շրջվեց իմ կողմը, և ես տեսա, որ նրա երեսը ողողված է արցունքներով։

— Ես երբեք այդ քեզ չեմ ների, — ճշաց նա, — երբեք չեմ ների այն, որ դու կործանեցիր իմ սերը... Ես քեզ այնպես էի սիրում... Ոչ ոքի, բացի քեզանից, ես չեմ սիրել և այլևս չեմ էլ սիրի... Իսկ դու քո բնավորությամբ ամեն ինչ կործանեցիր... Մենք այնքան երջանիկ կարող էինք լինել միասին... Մինչդեռ ամեն ինչ հիմա դարձավ անհնարին... Ինչպես ես ուզում, որ ես մոռանամ այդ... Ես ինչպես կարող եմ շվրդովվել քեզ վրա։

Հանկարծ իմ մեջ ծնվեց մի հույս. այդ բոլորից հետո Էմիլիան ասաց, որ ինձ սիրել է, որ սիրել է միայն ու միայն ինձ։

— Ինձ լսիր, — ասացի ես, քաշելով նրան դեպի ինձ, — Հիմա դու կգնաս ճամպրուկները կհավաքես, կկապես և մենք վաղն առավոտյան կմեկնենք... Իսկ Հոռմում ես քեզ ամեն ինչ կբացատրեմ... Եվ հավատացած եմ, որ դու կհամոզվես։

Այս անգամ գրեթե կատաղի մի ուժով նա դուրս պրծավ իմ ձեռքերից։

— Ես չեմ դալիս, — բղավեց նա, — ի՞նչ եմ անելու Հոռմում... Հոռմում ես տանից հեռանալու եմ... և քանի որ մայրս չի ուզում, որ իր մոտ վերադառնամ, առա ստիլված եմ լինելու ապրել վարձու սենյակում և նորից աշխատել

որպես մեքենագրուհի: Ոչ, ես ոչ մի տեղ էլ չեմ գնա... Ես մնում եմ այստեղ... ինքդ գնա, եթե այդքան ուզում ես... Ես մնում եմ այստեղ... Բատտիստան ինձ ասաց, որ կարող եմ մնալ ինչքան սիրոս ուզում է... Ես մնում եմ այստեղ: Ես նույնպես կատաղեցի:

— Դու կմեկնես ինձ հետ... վաղն առավոտյան:

— Խեղճ մարդ, դու սիւլվում ես, ես մնում եմ այստեղ:

— Այն դեպքում ես նույնպես մնում եմ... և այնպես կանեմ, որ Բատտիստան մեր երկուսին էլ դուրս վոնդի:

— Ոչ, դու այդ շես անի:

— Այո, կանեմ:

Էմիլիան մի պահ նայեց ինձ, ապա առանց որևէ խոսք արտասանելու դուրս գնաց հյուրասրահից: Հետո լսվեց նրա սենյակի դռան ուժգին շրիսկոցն ու բանալու պտույտի ձայնը:

Գլուխ քամանմեկերորդ

Եվ ահա այդպես, զայրութի ըռպեին արած իմ հայտարարությամբ ես կապանք դրի ինքս ինձ վրա. «Ես կմնամ այստեղ»: Փաստորեն, ինչպես այդ հասկացա էմիլիայի դուրս գնալուց անմիջապես հետո, ես չեի էլ կարող այլևս մնալ այդտեղ. միակ մարդը, որը պետք է անպայման հեռանար այդտեղից, դա հենց ես էի: Ծայնգոլդի հետ արդեն խղել էի իմ հարաբերությունները, այդ նույնը արել էի նաև Բատտիստայի հետ, իսկ այժմ էլ, ամենայն հավանականությամբ, պետք է խղվեին իմ և էմիլիայի միջև եղած հարաբերությունները: Մի խոսքով, ես լրիվ ավելորդ էի, և միակ բանը, որ ինձ մնում էր, դա իմ այստեղից հեռանալն էր: Բայց բղավելով էմիլիայի վրա, ես ասացի, որ ինքս նույնպես կմնամ: Եվ իսկապես էլ, ոչ այն է դեռ շմարած վերջին հույսի պատճառով, ոչ այն է շար դիտավորությունից դրդված, ես զգում էի, որ ուզում եմ մնալ: Ուրիշ պայմաններում իմ այդ դրությունը, կարող էր նույնիսկ ծիծաղելի թվական բայց իմ այն ժամանակա հուսահատական հոգեվիճակի պայմաններում դա պարզապես ծանր էր և անտանե-

լիւ Ես նման էի այն ալպինիստին, որը վեր մազլցելու ժամանակ հասնելով անսահման վտանգավոր մի կետի, հանկարծ գիտակցում է, որ դա մի տեղ է, որտեղ նա ոչ կարող է կանգ առնել, ոչ շարժվել առաջ և ոչ էլ վերադառնալ դեպք հետ։ Փոթորկված վայրկենական հուզմունքից, Ես սկսեցի հյուրասրահում հետուառաջ քայլել, ինքս ինձ հարցնելով, թե ինչ եմ անում արդյոք։ Ես հասկանում էի, որ այդ երեկո էմիլիայի և Բատտիստայի հետ չեի կարող սեղան նստել ու ձևացնել, թե իբրև ոչինչ չի եղել։ Մի րոպե մտածեցի, որ գուցե գնամ Կապրի ընթրելու և այնտեղից վերադառնամ ուշ երեկոյան։ Սակայն այդ օրը չորս անգամ այդ նույն ճանապարհով, այրող արևի տակ, ամառանոցից քաղաք էի վազել ու վերադարձել և այժմ ինձ այնքան էի հոգնած զգում, որ այդ բոլորը նորից կատարելու ոչ մի ցանկություն չունեի։ Նայեցի ժամացույցին, արդեն վեցն էր։ Մինչև ընթրիք ամբողջ երկու ժամ ժամանակ կար։ Ի՞նչ անել Վերջապես որոշեցի. զնացի իմ սենյակը և դուռը կողպեցի ներսից։

Ես ծածկեցի փակոցափեղկերը և մութ խավարում փովեցի մահճակալիս։ Խսկապես էլ, հոգնած էի, և հազիվ էի պառկել, երբ զգացի, որ անգամներս բնազդով ինչ-որ հարմար դիրք են գնտրում քնելու համար։ Այդ րոպեին ես շնորհակալ էի իմ մարմնից, որն ավելի իմաստուն էր, քան միտքս, և, առանց ճիգեր գործադրելու, համր մի պատախան տվեց ինձ այնքան տանջող «ի՞նչ անել» հարցին։ Փոքրինչ հետո ես արդեն սուզված էի խոր քնի մեջ։

Ես քնեցի բավական երկար և առանց երազներ տեսնելու խսկ երբ արթնացա, սենյակում արդեն լրիվ մութ էր։ Ինձ թվաց, որ ուշ գիշեր է։ Ես տեղիցս ելա, մոտեցա լուսամուտին և լայնորեն բացեցի նրա փեղկերը։ Խսկապես էլ, բավական ուշ երեկո էր։ Ես վառեցի լույսը, նայեցի ժամացույցին, արդեն ժամը ինն էր։ Երեք ժամ քնել էի։ Ընթրիքը, որքան գիտեի, լինում էր ժամը ութին կամ ամենաուշը ութին անց կեսին։ Նորից իմ մտքի մեջ բարձրացավ նույն հարցը. «Ի՞նչ անել»։ Սակայն այս անգամ ես արդեն ինչպես պետքն էր հանդստացել էի, որի պատճառով էլ խսկույն գտնվեց նրա համարձակ ու պարզ պատախանը։ «Ես գտնվում եմ ամառանոցում և մարդկանցից թաքնվելու ոչ մի հիմք չու-

նեմ։ Հիմա կզնամ, կներկայանամ ընթրիքի սեղանին, և թող լինի, ինչ ուզում է»։ Ես իմ մեջ նույնիսկ մարտական տրամադրություն էի զգում և պատրաստ էի ոչ միայն Բատտիստայի հետ սպասվելիք ընդհարժան ժամանակ դիմադրել նրան, այլև այնպես անել, ինչպես և սպառնացել էի էմիլիային, որ նա մեր երկուսին էլ՝ էմիլիային և ինձ, դուրս վոնդի իր ամառանոցից։ Ես արագ-արագ ինձ կարգի բերի և դուրս եկա սենյակից։

Բայց հյուրասենյակում լրիվ ամայություն էր, թեև ամենօրյա սեղանը գտնվում էր սովորական անկյունում, որի վրա, ինչպես նկատեցի, դրված էր միայն մի հոգու ընթրիք։ Հենց այդ նույն րոպեին ներս մտավ աղախինը և, կարծես հաստատելով իմ կասկածանքները, հայտարարեց, որ Բատտիստան ու էմիլիան գնացել են Կապրիում ընթրելու եթե ես ցանկություն ունեմ, կարող եմ ինքս էլ հետեւ նրանց, որոնք լինելու են Բելլավիստա ռեստորանում։ Իսկ եթե ոչ, կարող եմ ընթրել այստեղ, ընթրիքը արդեն կես ժամ է, ինչ պատրաստ է։

Ես կոահեցի, որ էմիլիայի ու Բատտիստայի առաջ ևս կանգնած է եղել նույն հարցը. «Ի՞նչ անել»։ Եվ նրանք դա լուծել են վերին աստիճանի հեշտ. հեռացել են տնից, թողնելով ինձ դաշտի տերն ու տնօրենը։ Սակայն այս անգամ ես շրւնեցա ոչ խանդի, ոչ վիրավորանքի և ոչ էլ հիասթափության զգացում։ Ընդհակառակը, տիսրությամբ մտածեցի, որ նրանք արել են այն միակ բանը, ինչ կարող էին անել, որ ես դեռ շնորհակալ պետք է լինեմ նրանցից՝ տհաճ հանդիպումից խուսափելու համար։ Ես հասկացա նաև այն, որ դատարկության ու բացակայության այդ տակտիկայի նպատակը ինձ այդտեղից հեռացնելն էր. և եթե նրանք այդ տակտիկան կիրառեին հետեւղականորեն նաև հետագա օրերի ընթացքում, ապա որոշակիորեն կհասնեին իրենց նպատակին։ Բայց դա ապագային վերաբերող բան էր, որի մասին բառ ոչինչ որոշակի ասել չէր կարելի։ Ես աղախնին ասացի, որ ինձ համար ընթրիք բերի և նստեցի սեղանի մոտ։

Կերա շատ քիչ և դժկամությամբ։ Ես ափսեի մեջ դարսած խոզապուխտից ընդամենը մի փոքրիկ կտորի համը տեսա և մի փոքրիկ կտոր էլ վերցրի այն ձկից, որ էմիլիան առնել

Էր տվել երեքիս համար։ Իմ ընթրիքը տեսեց բնդամենը մի քանի րոպե։ Հետո աղախնին ասացի, որ կարող է գնալ քննւու, քանի որ այլևս նրա ներկա գտնվելու անհրաժեշտությունը չկա, իսկ ինքս էլ դուրս եկառ պատշգամբ։ Պատշգամբի անկյուններից մեկում մի քանի բազկաթոռներ կային դրած։ Ես վերցրի նրանցից մեկը, բացեցի և, դնելով բազրիքի մոտ, նստեցի երեսով դեպի ծովը, որը, մթությանը ձուլված, բոլորովին շէր երեսում։

Երբ Ռայնգոլդի հետ հանդիպումս վերջացրած արդեն ամառանոց էի վերադառնում, ինքս ինձ խոսք տվի, որ էմիլիայի հետ զրուցելուց հետո կսկսեմ հանգիստ կերպով ամեն ինչի մասին մտածել։ Այդ ժամանակ ես գիտակցում էի, որ գեռ շգիտեմ, թե ինչ պատճառով է էմիլիան դադարել ինձ սիրելուց։ Բայց երբեք մտքովս չէր անցնում, թե նույնիսկ այդ բացատրությունից հետո էլ ինձ հայտնի շի լինելու այդ պատճառը։ Ընդհակառակը, շգիտեմ ինչու, վստահ էի, որ դա պարզություն կտա այն ամենին, ինչ մինչև հիմա սքողված է եղել անհայտության սոսկալի խավարով։ Այնպիսի մի պարզություն, որ ես կբացականշեմ։ «Եվ եղած-շեղածը դա՞ է... և այդպիսի մի շնչին բանի համար դու այլևս ինձ չե՞ս սիրում»։

Սակայն տեղի ունեցավ այն, ինչ ես չէի սպասում. բացատրությունը եղավ կամ, համենայն դեպս, եղավ բացատրության նման մի այնպիսի բան, որ հնարավոր էր էմիլիայի և իմ միջև և, այնուամենայնիվ, ես այդ մասին ինչպես առաջ, այնպես էլ հիմա գիտեի։ Դեռ ավելի վատ։ Ես եկա այն եզրակացության, որ էմիլիայի իմ նկատմամբ տածած արհամարհանքի պատճառը կարելի է որոշել միայն մեր միջև եղած նախկին հարաբերությունը վերլուծելու միջոցով։ Բայց նա այդ լսել անգամ չէր ուզում. փաստորեն նացանկանում էր շարունակել իմ հանդեպ ունեցած իր առանց պատճառի արհամարհանքը, զրկելով ինձ արդարանալու ամեն մի հնարավորությունից և խանգարելով վերադարձնել իր իսկ սերն ու հարգանքը։

Մի խոսքով, ես հասկացա, որ էմիլիայի մեջ արհամարհանքի զգացումը առաջ էր եկել շատ ավելի շուտ, քան իմ վերաբերմունքը կարող էր որևէ իրական կամ երևակայտեան

Հիմք տալ: Այդ արհամարհանքը ծնունդ էր առել առանց որևէ էական պատճառի, մեր բնավորությունների շփումից ու տեսկան գոյակցությունից: Բնավորություններ, որոնք չեն ստուգվել, ինչպես փորձաքարի միջոցով ստուգում են ազնիվ մետաղի մաքրության չափը: Եվ իսկապես էլ, երբ համարձակություն ունեցա երթադրելու, որ նրա արհամարհանքը ծնունդ է առել Բատտիստայի հանդեպ ունեցած իմ վերաբերմունքի սխալ գնահատությունից, էմիլիան ոչ ընդունեց և ոչ էլ մերժեց այդ, այլ պարզապես լուսավոր մատնեց: Ինչպես երեսմ է, անսպասելի վշտացած մտածեցի ես, էմիլիան իսկապես էլ այն կարծիքին է, որ ես ամեն ինչի ընդունակ եմ: Նա ինձ ոչինչ շնարցրեց, որպեսզի իմ ենթադրական պատասխանները էլ ավելի շուժեղացնեն իր արհամարհանքի զգացումը: Այլ խոսքերով ասած, դեպի ինձ ունեցած վերաբերմունքով էմիլիան ելնում էր իմ բնավորության գնահատությունից, առանց հաշվի առնելու իմ գործողությունները: Դրանք, դժբախտաբար, միայն հաստատում էին նրա այդ գնահատությունը: Բայց առանց այդ էլ նա, ամենայն հավանականությամբ, ինձ կվերաբերվեր նույն ձեռվածքը: Եվ իսկապես, ինձ համար որպես ապացույց, եթե իրոք դրա անհրաժեշտությունն ունի, կարող էր ծառայել էմիլիայի մի տեսակ անբացատրելի և տարօրինակ վերաբերմունքը: Նա կարող էր ինձ հետ մտերիմ ու մինչև վերջը անկեղծ զրույցի միջոցով ցրել այն դաժան թյուրիմացությունը, որին զարնվել ու փշրվել էր մեր սերը: Բայց նա այդ չէր անում և չէր անում այն պատճառով, որ, ինչպես քիչ առաջ բղավելով ասացի, չէր ուզում ճշմարտությունն իմանալ, ուզում էր նույն ձեռվածքը շարունակել իր արհամարհանքը:

Մինչև այդ ես դեռ փոված էի բազկաթոռի մեջ: Բայց մըտքերս այնպես սկսեցին ինձ հուզել, որ գրեթե մեքենայաբար տեղիցս ելա և հենվեցի պատշգամբի բազրիքին: Նայելով գիշերային խավարին և վայելելով նրա անդորրը, ես ըստ երեվույթին ուզում էի հանգստացնել ինձ: Բայց երբ այրվող երեսս բարձրացրի ծովից փշող մեղմ ու սառը հովի կողմը, իսկույն մտածեցի, որ արժանի չեմ այդսկիսի թեթևության: Ես հասկացա, որ արհամարհվող մարդը ոչ կարող է և ոչ էլ պետք է հանգստություն գտնի այնքան ժամանակ, որքան

շարունակվում է այդ արհամարհանքը։ Ինչպես մեղավորը ահեղ դատաստանի ժամանակ, նա, իհարկե, կարող է բացականշել։ «Հեռներ, ծածկեցեք ինձ, ծովեր, սուզեք ինձ ձեր հատակը»։ Սակայն արհամարհանքը գնում է նրա հետեւից, որտեղ էլ ուզում է նա թաքնված լինի, քանի որ նա արդեն մտել է մարդու հոգու մեջ և մարդու հետ էլ լինում է ամենուրեք։

Ես նորից ինձ գցեցի բազկաթոռին և գողգողացող ձեռքով մի սիգարետ վառեցի։ «Բայց և այնպես, արժանի՞ եմ ես արդյոք արհամարհանքի, թե ոչ, — մտածեցի ես և համոզված որոշեցի, որ արժանի չեմ, — չե՞ որ, վերջին հաշվով, իմ խելքը մնում էր ինձ հետ։ Դա նույնիսկ էմիլիան չի ժըխտում։ Ես իմ խելքով կարող եմ հպարտանալ, դա միակ բանն էր, որով արդարանում էր իմ գոյությունը։ Ուրեմն, ես պետք է մտածեի, անկախ նրանից, թե ինչն է իմ մտածմունքի առարկան։ Ես պարտավոր էի արիաբար ի ցույց դնել իմ մտավոր կարողությունների ուժը, անկախ նրանից, թե ինչ գաղտնիք է գտնվում իմ առաջ։ Եթե գաղարեմ մտածելուց, ինձ մոտ կմնա միայն սոսկալի այն զգացումը, որ ես իսկապես էլ արժանի եմ արհամարհանքի, թեև դրա պատճառը անհայտ է»։

Եվ ահա համառությամբ ու պայծառ մտքով սկսեցի խորհել։ Ինչը, ուրեմն, կարող էր լինել իմ հանդեպ եղած արհամարհանքի պատճառը։ Ես իսկույն մտաքերեցի Ռայնգոլդի այն խոսքերը, որոնցով նա, ինքն այդ շնկատելով, բնորոշեց էմիլիայի հանդեպ ունեցած իմ դիրքը, մտածելով, որ այդ ասում է Ռդիսեսի և Պենելոպեի մասին... «Ռդիսեսը քաղաքակիրթ մարդ է, իսկ Պենելոպեն՝ պրիմիտիվ հասկացողությունների տեր կին»։ Մի խոսքով, Ռայնգոլդը, ինքն այդ շկամենալով, «Ռդիսականի» իր տարօրինակ մեկնաբանությամբ այն ժամանակ որոշակի ճգնաժամ առաջացրեց էմիլիայի հետ ունեցած իմ հարաբերությունների մեջ, իսկ այժմ, այդ նույն մեկնաբանությամբ, որը մի քիչ Աքիլեսի սկզբում խոցող, ապա իր իսկ հասցրած վերքը բուժող գեղարդն էր հիշեցնում, աշխատում էր ինձ մխիթարել, անվանելով «քաղաքակրթված» և ոչ թե «քարբարոս»։ Ես հասկանում էի, որ դա կարող էր բավական լուրջ մխիթարանք լինելու համար։

նել, եթե միայն ընդունեի այդ Փաստորեն ես հենց այն քաղաքակիրթ մարդն էի, որն, ընկնելով այնպիսի պրիմիտիվ իրադրության մեջ, որտեղ նրա պատիվն են ոտնահարում, հրաժարվում է դանակի օգնությանը դիմելուց: Քաղաքակիրթ մարդը մտածում է նույնիսկ այն ժամանակ, երբ կանգնած է լինում սրբության կամ սրբություն համարվող հասկացությունից առաջ: Բայց հազիվ էի այդ մտածել, երբ իսկույն նկատեցի, որ նման, այսպես ասած, պատմական բացատրությունը չէր կարող բավարարել ինձ: Ես ամենենին համոզված չէի, որ իմ և էմիլիայի միջև եղած հարաբերությունները իսկապես նման են ոեժիսորի հնաբած Ողիսեսի և Պենելոպեի հարաբերություններին: Այդպիսի փաստարկները պատմության բնագավառում արժեքավոր են, բայց ոչինչ նշանակել չեն կարող մարդկային գիտակցության խիստ մտերիմ և անձնական բնագավառի համար, որը չի գտնվում ոչ ժամանակի և ոչ էլ տարածության մեջ: Այդտեղ օրենքների թելադրողը միայն մեր մեջ գտնվող դեն է:

Սակայն ի՞նչն է, այնուամենայնիվ, պատճառը, որ էմիլիան դադարեց ինձ սիրելուց, որ նա սկսեց ինձ արհամարհել: Եվ ամենից առաջ ի՞նչ անհրաժեշտությունից դրդված է, որ նա արհամարհում է ինձ: Ես հանկարծ հիշեցի էմիլիայի այն արտահայտությունը, երբ նա ասաց. «Որովհետեւ դու տղամարդ չես»: Ես հիշեցի, թե ինչպես ինձ խոցեց այդ մաշված արտահայտության և նրա արտաքերելու անկեղծ անմիջականության միջև եղած հակադրությունը: Ես մտածեցի, որ գուցե հենց այդ արտահայտության մեջ է էմիլիայի իմ հանդեպ ունեցած վերաբերմունքի բանալին: Եվ իսկապես էլ, այդ արտահայտության մեջ աղոտ արտացոլվում էր այն տղամարդու իդեալական կերպարը, որը էմիլիայի համար, իր իսկ խոսքերով ասած, իսկական տղամարդ էր, մի տղամարդ, որին, նրա կարծիքով, ես ոչ նման էի և ոչ էլ կարող էի նմանվել: Սակայն մյուս կողմից էլ, այդ արտահայտությունը իր մաշվածությամբ ենթադրել էր տալիս, որ իդեալական կերպարը էմիլիայի մոտ ստեղծվել է ոչ թե մարդու արժանիքները գիտակցորեն գնահատելու շնորհիվ, այլ այն միջավայրի վեյցանականությունների ազդեցության ուակ, որտեղ ինքը ապրել էր: Իսկ այդ միջավայրի մարդկանց

Համար իսկական տղամարդը հենց ինքը Բատտիստան էր, որ կար, Բատտիստան իր անասնական ուժով և կյանքում Հաջողակ լինելու իր ունակություններով։ Դրա իրոք այդպես լինելու ապացույցը էմիլիայի գրեթե հմայված այն հայացքն էր, որը նա նախորդ օրը սեղանի շուրջը նստած հաճախ գցում էր Բատտիստայի վրա, և այն, որ էմիլիան վերջ ի վերջո զիջեց Բատտիստայի ցանկություններին, եթե անգամ այդ զիջումը տեղի ունեցավ հուսաբեկության պայմաններում։ Կարծ ասած, էմիլիան ինձ արհամարհում էր և ուզում էր արհամարհել այն պատճառով, որ չնայած իր անմիջականության ու պարզության հետեւանքով, նա ամբողջովին թաղվել էր Բատտիստայի միջավայրին հատուկ ավանդական պատկերացումների մեջ։ Դրանց էր վերաբերում նաև այն պատկերացումը, որ աղքատ մարդը չի կարող ապրել հարուստ մարդուց անկախ կամ, այլ խոսքերով ասած, չի կարող մարդ լինել։ Ես որոշակի չգիտեի, թե էմիլիան իսկապես է արդյոք ինձ կասկածում Բատտիստայի նկրտումները խրախուսելու մեջ։ Եթե դա իրոք այդպես էր, ապա նա, ամենայն հավանականությամբ, մտածում էր. «Ռիկկարդոն կախված է Բատտիստայից, նրան վճարողը Բատտիստան է, հաջորդ աշխատանքը նա հույս ունի ստանալ Բատտիստայից, Բատտիստան ինձ սիրահետում է, ուրեմն, Ռիկկարդոն ինձ հուշում է, որպեսզի ես Բատտիստայի սիրուհին դառնամ»։

Ես ապշեցի, թե ինչպես առաջ այդ մասին չէի մտածել։ Իսկապես էլ շատ տարօրինակ էր, որ հենց ինքս «Ռիկկարդոն» տված Բատտիստայի և Ռայնգոլդի այդ մեկնաբանությունների մեջ այնքան պարզորոշ տեսնելով երկու տարբեր աշխարհմբոնում, ինձ հաշիվ չտվի, որ էմիլիան, կաղմելով իմ մասին իրականությունից այնքան հեռու իր պատկերացումը, փաստորեն նույնն էր անում, ինչ որ անում էին պրոդյուսերն ու ուժիսորը։ Այստեղ միակ տարբերությունն այն էր, որ Ռայնգոլդն ու Բատտիստան նկատի ունեին Ողիսևին և Պենելոպեին, երկու երեակայական կերպարների, իսկ էմիլիան թույլ էր տալիս այդ ամոթալի երազը երկու իրական և կենդանի մարդկանց միջև, իր և իմ միջև։ Այդպիսով, էմիլիայի բարոյական անկեղծության ու չգիտակցված գոեհկու-

թյան խառնուրդը նրա մեջ ծնել էր մի միտք, որը, ճիշտ է, թեև ինքը չէր ընդունում, բայց և չէր հերքում։ Այդ միտքն այն էր, որ իբր ես նրան մղում եմ Բատտիստայի գիրկը։

«Մի րոպե ենթադրենք, — ասացի ես ինձ, — որ էմիլիան պետք է ընտրություն կատարի «Ողիսականին» տված Ռայնգոլդի, Բատտիստայի և իմ մեկնաբանությունների միջև նա, իհարկե, կհասկանա զուտ առետրական բնույթի այն մոտիվները, որոնցից ելնելով, Բատտիստան պահանջում է, որպեսզի «Ողիսականը» դառնա միայն տեսարանային ֆիլմ։ Նա կարող է նաև հավանություն տալ Ռայնգոլդի մտահայեցողական և հոգեբանական կոնցեպցիային։ Սակայն կասկածից վեր է, որ իր ամբողջ բանականությամբ ու անմիջականությամբ հանդերձ նա ի վիճակի չի լինի բարձրանալու մինչև իմ տված մեկնաբանության մակարդակը կամ, ավելի ճիշտ կլինի ասել, մինչև Հոմերոսի և Դանտեի տեսակետը։ Նա ի վիճակի չի լինի այդ անելու ոչ միայն այն պատճառով, որ կրթություն չունի, այլև այն, որ չի ապրում իդեալականի աշխարհում, որ նրա ապրած աշխարհը այդ բատտիստաների և ուայնգոլդների իրական աշխարհն է։» Այդպես էր շրջագիծը փակվում։ Էմիլիան իմ երազանքների կինն էր, բայց մինչույն ժամանակ նա մի կին էր, որը, հիմք ընդունելով ինչ-որ ողորմելի պատկերացումներ, դատապարտում էր ինձ և արհամարհում։ Նա մի կողմից Պենելոպեն էր, որը տասը երկար տարիներ հավատարիմ է մնում իր բացակա ամուսնուն, մյուս կողմից մեքենագրուհին, որը շահախնդրություն էր կասկածում այնտեղ, որտեղ նա ամենեին չկար։ Որպեսզի ես ունենամ այն էմիլիային, որին սիրում եմ, իսկ նա ինձ համարի այն Ռիկիարդոն, ինչպիսին իրականում կամ, ես պետք է նրան դուրս բերեի այն աշխարհից, որտեղ նա ապրում էր և տանեի մի պարզ ու մաքուր աշխարհ, ինչպիսին նա ինքն էր, մի աշխարհ, որտեղ դրամը չիշխի մարդու վրա, և լեզուն մնացած լինի անեղծ ու անապական։ մի աշխարհ, որին, ինչպես Ռայնգոլդն էր ասում, ես կարող էի ծգտել, սակայն, որը իրականում գոյություն չուներ։

Բայց չնայած այդ ամենին, ես պետք է շարունակեի ապրել, այսինքն՝ պետք է պահպանեի գոյությունս և գործեի հենց այդ նույն Բատտիստայի և Ռայնգոլդի աշխարհում։ Ինչ

պետք է անեի՞ւ Նախ և առաջ պետք է ազատվեի ոչ-լիարժեքության այն տանջալից զգացումից, որն իմ մեջ ծնունդ էր առել այն անհմաստ ու անհեթեթ ենթադրությունից, թե իբր ես ի բնե արհամարհելի մարդ եմ: Որովհետև, ինչպես նշեցի, Հենց այդ միտքն էր, որ Հիմնականում զգացվում էր Էմիլիայի դեպի ինձ ունեցած վերաբերմունքի մեջ. ինձ վերագրվող բնածին ստորության միտքը, ստորությունը, որը պայմանավորվում էր ոչ թե իմ գործողություններով, այլ իմ էությամբ: Ես համոզված էի, որ ոչ ոք Հենց այնպես չի կարող համարվել արհամարհված, անկախ նրանից, թե ինչ է անում և ինչպես է վերաբերվում ուրիշներին: Սակայն իմ ոչ-լիարժեքության զգացումից ազատվելու համար ես պետք է այդ համոզեի նաև Էմիլիային:

Ես վերհիշեցի Ռդիսեսի կերպարի երեք տեսակ մեկնաբանությունները, որոնց մեջ տեսնում էի գոյության երեք հնարավոր ձևեր: Դա Բատտիստայի պատկերած կերպարն էր, Ռայնգոլդի ստեղծած կերպարը և, վերջապես, իմ առաջարկածը, որը ես համարում էի միակ ճշմարիտը և, փաստուն, Հենց այն կերպարը, ինչպիսին ինքը Հոմերոսն է ներկայացրել: Ինչո՞ւ Բատտիստան, Ռայնգոլդը և ես այդքան տարբեր էինք պատկերացնում Ռդիսեսի կերպարը: Այն պարզ պատճառով, որ մեր վարած կյանքը, մեր ունեցած իդեալները բոլորովին տարբեր էին: Բատտիստայի ստեղծած կերպարում, որը խիստ մակերեսային էր, գոեհիկ, հոկտորական և անբովանդակ, արտացոլվում էին պրոդյուսերի իդեալները կամ, ավելի ճիշտ կլինի ասել, նրա շահերը: Ավելի իրական էր, թեև շափազանց սեղմած ու ճապաղեցրած, Ռայնգոլդի պատկերած կերպարը, որը համապատասխանում էր այդ ռեժիսորի բարոյական ու ստեղծագործական շափանիշներին: Եվ, վերջապես, իմ ներկայացրած կերպարը, որը, առանց կասկածի, ամենավսեմ ու ամենաիրական, ամենապոետական և միևնույն ժամանակ ամենաճշմարիտ կերպարն էր, որը ծնունդ էր առել դեպի կյանքն ունեցած իմ, թող որ անզոր, բայց և անկեղծ ձգտումներից, կյանք, որին դրամը ոչ ապականել էր և ոչ էլ զրկել բովանդակությունից, իշեցնելով ու հասցնելով նրա էությունը լոկ ֆիզիոլոգիական ու նյութական գոյության աստիճանին: Որոշ իմաստով ինձ սփոփեց

այն հանգամանքը, որ իմ պատկերացրած կերպարը եղած-ների մեջ լավագույնն էր: Ես պետք է այդ կերպարին նման-մեմ, եթե անգամ ինձ չհաջողվեց հաղթանակով պսակել նրան սցենարի մեջ, եթե անգամ կյանքում նրան մարմնա-վորելը անհնարին է: Ես միայն այդ ձևով կարող եմ ապա-ցուցել էմիլիային իմ իրավացի լինելը, միայն այդ ձևով կա-րող եմ նորից նվաճել նրա սերն ու հարգանքը: Բայց ինչպես այդ անել: Ես միայն մի հնարավոր միջոց էի տեսնում՝ էմի-լիային սիրել էլ ավելի շատ, անվերջ և ամեն պատեհ առի-թով, երբ այդ անհրաժեշտ է, ապացուցել նրան իմ սիրո մաքրությունն ու անշահախնդրությունը:

Այնուամենայնիվ, ես մտածեցի, որ առայժմ դեռ էմիլիա-յին հարկադրելու կարիք չկա: Կմնամ մինչև վաղը և օրվա երկրորդ կեսի շոգենավով կմեկնեմ, առանց նրան տեսնելու կամ խոսելու որևէ փորձ անելու: Հետո Հոռմից կգրեմ մի շատ երկար նամակ, որի մեջ կասեմ ու կբացատրեմ այն ամենը, ինչ ի վիճակի շեղա ասելու այստեղ՝ մեր խոսակցու-թյան ժամանակ:

Այդ րոպեին ականջիս հասան ինչ-որ խոսակցության ձայներ, որոնք գալիս էին դեպի պատշգամբ բերող փոքրիկ ձանապարհից: Ես իսկույն ձանաշեցի էմիլիայի և Բատտիս-տայի ձայները: Հետո անմիջապես ներս գնացի և, մտնելով սենյակս, փակվեցի ու մնացի այնտեղ: Բայց քունս չէր տա-նում: Ինձ թվում էր, թե ես սոսկալի տանջվում եմ այդ հեղ-ձուկ սենյակում փակված, զգալով, որ նրանք ազատ զրու-ցում են և զբունում ամառանցում՝ իմ շուրջը: Ես տառա-պում էի անքնությամբ, հատկապես վերջին ժամանակներս, այդ պատճառով էլ Հոռմից հետս վերցրել էի շատ ուժեղ և վայրկենապես ներգործող քնաբեր դեղ: Ընդունելով այդ դեղից կրկնակի դոզա, ես, զայրույթով լցված, առանց շորերս հա-նելու, փովեցի մահճակալին: Գրեթե անմիջապես քունս տա-րավ, ընդամենը մի քանի րոպե միայն կարողացա լսել Բատ-տիստայի և էմիլիայի խոսակցության ձայները:

Գլուխ քաներկուերորդ

Ես արթնացա բավական ուշ, համենայն դեպս այդպիս կարելի էր դատել գնակոցափեղի ճեղքերից ներս թափանցող արևի շողերից։ Որոշ ժամանակ սկսեցի ականջ դնել այն խորին լոռությանը, որն այնքան տարբերվում էր քաղաքայինից, ուր ինչքան էլ ուզում է կատարյալ լինի անդորրը, դարձյալ թվում է, թե լոռությունը ինչ-որ ձեռվ դեռ պահպանում է արդեն անցած աղմուկի բեկորիկները։ Ռւբեմն, մինչ ես բոլորովին անշարժ պառկած էի մեջքիս և ականջ էի դնում այդ կուսական անդորրին, հանկարծ ինձ թվաց, թե ինչ-որ բան է պակասում. գուցե դա էլեկտրական պոմպերի այն համաշափ ու հանդարտ շխկշխկոցն էր, որ առավոտները արձակում են նրանք՝ ցիստեննը զուր լցնելիս, կամ հատակը մաքրող աղախնի էլեկտրական խողանակի ձայնը, որոնց աղմուկը կարծես ընդգծում է և ավելի անեզր ու խոր դարձնում այդ լոռությունը։ Իմ շուրջը այնպիսի մի անդորր էր, որ թվում էր, թե ոչ մի կենդանի արարած շկա։ Մի խոսքով, դա ոչ թե կյանքով լեցուն մի լոռություն էր, այլ մի լոռություն, որի մեջ կենդանության նշույլ անգամ շկար։ Մի լոռություն, ինչպես ասացի ինքս ինձ, գտնելով, վերջապես, համապատասխան բառը, որտեղ միայն լքյալ մենությունն էր իշխում։ Հազիվ էր այդ բառը անցել իմ մտքով, երբ իսկույն ցատկեցի մահճակալից և նետվեցի դեպի այն դուռը, որը տանում էր էմիլիայի սենյակը։ Ես վայրկենապես հրեցի դուռը և առաջին բանը, որ իմ աշքին զարնեց, դա լայն, ճմրթված և դատարկ անկողնու գլխատեղում, բարձի վրա դրած մի նամակ էր։

Նամակը շատ կարճ էր. «Միրելի Ռիկկարդո, տեսնելով, որ դու չես ուզում հեռանալ, հեռանում եմ ես ինքս։ Մենակ ես, թերես, այդ անելու քաջությունը շունենայի, օգտագործում եմ թատրիստայի մեկնելու առիթը։ Պատճառներից մեկն էլ այն է, որ վախենում եմ մենակ մնալուց. վերջին հաշվով ինչ էլ ուզում է լինի, թատրիստայի ընկերակցությունը շատ ավելի գերադասելի է, քան միայնությունը։ Սակայն Հոռմում ես նրանից կհեռանամ և կապը մենակ։ Այնուամենայնիվ, եթե հանկարծ ականջովդ ընկնի, որ ես թատրիստայի սիրուհին

եմ դարձել, չզարմանաս: Ես երկաթից չեմ, կնշանակի ըստիշ ելք չեմ ունեցել, և արիությունը լքել է ինձ: Մնաս բարով: Էմիլիա»:

Այս տողերը ընթերցելուց հետո ես նստեցի մահճակալի գլխատեղի մոտ և, նամակը ձեռքիս բռնած, սկսուն հայացքով նայեցի առջևս: Լայնորեն բացված լուսամուտից տեսնում էի մի քանի սոճիներ, որոնց բների հետեւմ երևում էր ճաքճքած պատը: Հետո հայացքս կտրեցի լուսամուտից և սկսեցի նայել շուրջս: դատարկ, ամայացած սենյակում քառային դրություն էր. ոչ հագուստեղեն կար, ոչ կոշկեղեն, ոչ հարդարանքի առարկաներ, միայն լրիվ ու կիսով շափ դուրս քաշած դատարկ դարակներ էին և լայնորեն բացված դոներով զգեստապահարաններ, որոնց մեջ երևում էին միայն դատարկ կախիչները: Վերջին ժամանակներս հաճախ էի մտածում, որ էմիլիան կարող է բաժանվել ու հեռանալ ինձանից: Ես այդ մասին մտածում էի, ինչպես մտածում են մի որևէ սարսափելի և մեծ դժբախտության մասին, և այդ դժբախտությունը ահա վրա էր հասել: Ես այնպիսի մի համրցավ էի զգում, որ թվում էր, թե ելնում է իմ էության ամենաքուն խորքից: Եթե արմատախիլ արած ծառը ընդունակ լիներ ցավ զգալու, ապա նա այդ կզգար իր այն արմատներում, որոնց շնորհիվ նա կանգուն է մնում երկրի վրա: Ես փաստորեն նույնպես հանկարծակի տեղահան արած այդպիսի մի ծառ էի, որի արմատները մերկացել էին, իսկ այն սիրող հողը՝ էմիլիան, որն իր սիրով սնում էր նրանց, արդե՛ հեռացել էր. իմ արմատները այլևս չեին կարող սուզվել նրա սիրո մեջ ու սնվել նրանով, շուտով նրանք աստիճանաբար պիտի շորանային. Ես նույնիսկ զգում էի, որ արդեն շորանում են, և դա ինձ անասելի տառապանք էր պատճառում:

Վերջապես վեր կացա և վերադարձա իմ սենյակը: Այնպես էի շշմել ու կորցրել ինձ, որ թվում էր, թե ինչ-որ բարձր տեղից վատ դիրքով ցած եմ լրնկել: Ես մի բութ ցավ էի զգում և սարսափով գիտակցում, որ այդ ցավը ուր որ է կուժեղանառ կդառնա անտանելի, սակայն չգիտեի, թե երբ է վրա հասելու այդ պահը: Հետեւելով այդ ցավին, միննույն ժամանակ աշխատում էի շմտածել դրա մասին. երկյուղելով, որ դա կարող է ավելի ուժգին տառապանք առաջացնել իմ մեջ:

Ես մեքենայաբար վերցրի լողազգեստս և կղզին գոտեռող արահետով դուրս եկա Կապրիի հրապարակը։ Այդտեղ գնեցի մի լրագիր և նստեցի պատահած սրճարաններից մեկում։ Ինձ թվում էր, այնպիսի վիճակում, ինչպիսին ես եմ, բացի իմ դրությունից, ուրիշ ոչնչի մասին մտածել չեմ կարող։ Սակայն, ի զարմանս իմ, այդ լրագիրը սկզբից մինչև վերջը ընթերցեցի։ Ահա Հենց այսպես էլ ճանճն է. մտածեցի ես հանկարծ, որի գլուխը դաժան երեխան կտրում ու նետում է. նա որոշ ժամանակ, կարծես ոչինչ չզգալով, դեռ շարունակում է ման գալ, թաթերը իրար է քսում, մաքրում, ապա նոր միայն ընկնում է ու սատկում։ Վերջապես զանգակատան ժամացույցի զանգերը հրապարակը լցրին կեսօրն ազդարարող իրենց զողանջով։ Հենց այդ րոպեին Պիկկալա Մարինա լողափն էր գնում մի ավտոբուս։ Ես նստեցի այդ ավտոբուսը։

Քիչ հետո արդեն տեղ հասա։ Արևը ամեն ինչ ողողել էր իր շողերով։ Ավտոբուսի կանգառից մեզի սուր հոտ էր գալիս։ Այդտեղ կանգնած էին կառքեր, որոնց կառապանները իրար գլխի հավաքված հանգիստ զրուցում էին։ Թեթև քայլերով իջա աստիճաններն ի վար դեպի լողարան։ Նայելով ներքե, տեսա ճերմակին տվող կոպիճոտ, նեղլիկ լողափը և կապույտ ծովը, որ փովել էր խաղաղ ու անամպ երկնքի տակ։ Անդորրված ու հորիզոնից հորիզոն տարածված ծովի ատլասե շողշողուն մակերեսին այստեղ ու այնտեղ սպիտակին էին տալիս ծուլորեն հայտնվող և նորից անհետացող թափանցիկ ու արեւով ողողված կոհակները։ Ես մտածեցի, որ ավելի լավ կլիներ այդ ժամին ծով մտնել մակուցկով, թիավարությունը կարող էր մտքերս լրիվ ցրել, իսկ մյուս կողմից էլ բոլորովին մենակ կլինեի։ Լողափում, որտեղ արդեն լիքը մարդիկ էին, դա միանգամայն անհնար էր։ Հասնելով լողարանին, ես ձայն տվի սպասարկողին և խնդրեցի, որ ինձ համար մի մակուցկ կարգի բերի։ Հետո մտա լողափին գտնվող խցիկներից մեկը, որպեսզի հանվեմ։

Ես դուրս եկա խցիկից և բորիկ ոտքերով քայլեցի լողարանի աղերից քայլքայված ու ծվատված տախտակների վրայով, գլուխս կախ և ուշադիր նայելով, որ ոտքերս փուշ շմտնի։ Հունիսյան արևը կախվել էր իմ վերեւում, ողողել էր ինձ իր շողերով և այրում էր մեջքս։ Դա մի հաճելի զգացում

էր, որը ցավոք սրտի շէր համապատասխանում իմ ընկճված և մոլորուն հոգեկան վիճակին։ Առանց աշքերս վեր բարձրացնելու նույն զգուշությամբ նայելով ոտքերիս տակ, ես իջա դիք աստիճաններով և այրող կոպիճների վրայով գնացի դեպի ծովափի։ Ընդամենը մի քանի քայլ էր մնացել ջրին հասնեի, երբ, աշքերս բարձրացնելով, իմ առջևում տեսա էմիլիային։

Լողարանի սպասարկողը, մի նիհարավուն, շլուտ, արևից անսահմանորեն սեացած ծերունի էր, ծղոտյա լայնեզր գլխարկը աշքերին քաշած, կանգնել էր կիսով շափ ջուրն իջեցրած մակույկի մոտ։ Էմիլիան նստել էր նավախելին, նրա հագին ինձ շատ ծանոթ կանաչ, փոքր-ինչ գույնը գցած այն լողազգեստն էր, որը բաղկացած էր երկու մասից՝ կիսավարտիքից ու կրծկալից։ Նա նստել էր ոտքերը ամուր իրար սեղմած, հենված հետ տարած ձեռքերին, մերկ և նրբակերտ իրանը գոտկատեղում կոնքի համեմատությամբ փոքր-ինչ ծուած, մի տեսակ անկայուն և կանացի նազանքով լցված դիրքով։ Տեսնելով իմ զարմանքը, էմիլիան ժպտաց և այնքան սեեռուն նայեց ինձ, որ կարծես ուզում էր ասել. «Ես այստեղ եմ... բայց մի խոսիր... այնպես արա, որ իբր դու գիտեիր իմ այստեղ լինելու մասին»։

Ես ենթարկվեցի նրա այդ համը խնդրանքին և բոլորովին լուռ, ավելի շուտ մեռած, քան կենդանի, շկոթահար ու նվազած սրտով, մեքենայաբար բռնեցի սպասարկողի ինձ մեկնած ձեռքից ու մտա մակույկ։ Սպասարկողը մինչև ծնկները մտավ ջուրը, թիակները հագցրեց թիակալներին և մակույկը հրեց դեպի ծով։ Ես նստեցի, թիակներն առա ձեռքս և, առանց գլուխս բարձրացնելու, այրող արևի տակ սկսեցի թիավարել մակույկը դեպի այն հրվանդանը, որի հետեւմ ծածկված է փոքրիկ ծովախորշը։ Ես թիավարում էի ամբողջ ուժով, լուռ և առանց էմիլիային նայելու, և ընդամենը մի տասը բոպեից հետո արդեն հրվանդանի մոտ էի։ Այնքան ժամանակ, քանի դեռ երեսում էր լողափը իր խցիկներով ու լողացողներով, զգում էի, որ ի վիճակի շեմ որևէ խոսք փոխանակելու էմիլիայի հետ։ Ես ուզում էի, որ մենք միայնակ լինենք, միայն էմիլիան ու ես, ինչպես ամառանոցում,

ինչպես միշտ, երբ ես ցանկություն էի ունենում նրան որևէ
բան ասելու:

Մինչ թիավարում էի, հանկարծ զգացի, որ ինձ համա-
կել է խորին թախծի զգացումը, որին խառնվել էր ամբողջո-
վին նոր և տարօրինակ մի ուրախություն: Ես նկատեցի, որ
լալիս եմ: Թիավարում էի և զգում, որ արցունքները այրում
են իմ աշխերը, երեսս այրվում էր այտերիս վրայով ցած
գլորվող արցունքի ամեն մի կաթիլից: Հասնելով հրվանդա-
նին, սկսեցի թիավարել ավելի մեծ ուժով, որպեսզի կա-
րողանամ հաղթահարել այդտեղի փոթորկուն ու փրփրաբաշ
ջրերի հոսանքը: Իմ աջ կողմում ջրից ելել ու ցցվել էր շեշոտ
ու սև մի փոքրիկ ժայռ, իսկ ձախում բարձրանում էր լեռան
պատաճե կողը: Մակույկը վարեցի նրանց միջով և այն-
տեղ, որտեղ ջրի հոսանքը ավելի ալեկոծ էր, ամբողջ ուժով
գործի դրի թիակները և անցա հրվանդանից: Փոքրիկ ժայռի
այն մասը, որը գրեթե սուզված էր ջրի մեջ, աղից ամբողջո-
վին սպիտակել էր, և ամեն անգամ, երբ ջուրը տատանումից
հետ էր քաշվում, երեսում էր արևի տակ փայլվող ջրիմուռ-
ների կանաչ մորուքը: Հրվանդանից այն կողմ, լեռան պա-
տաճանման կողի հետեւամ հայտնվեց գլաժայուերի վիթխարի մի
ամֆիթատրոն: Գլաժայուերի միջև, այստեղ ու այնտեղ երե-
վում էին սպիտակին տվող կոպիճների փոքրիկ ու ամայի լո-
ղափեր: Այդտեղ ծովը նույնպես ամայի էր, ոչ մակույկ էր
երեսում, և ոչ էլ որևէ լողվոր: Ջուրն այստեղ թանձր կապույտ
ու մի տեսակ յուղային գույն ուներ, որը, ըստ երեսույթին,
վկայում էր նրա խիստ խորության մասին: Հեռվում երեսում
էին այլ հրվանդաններ, որոնք թատրոնի տարօրինակ կուլիս-
ների նման մեկը մյուսի հետեւից մտնում էին անդորր և արե-
վառղող ծովը:

Ես դանդաղեցրի թիավարությունս և, գլուխս բարձրացնե-
լով, նայեցի էմիլիային: Քանի դեռ մենք հրվանդանից չէինք
անցել, նա լուր էր, բայց երբ անցանք, իսկույն ժպտաց և
մեղմածայն հարցրեց.

— Ինչո՞ւ ես լալիս:

— Լալիս եմ քեզ տեսնելու ուրախությունից, — պատաս-
խանեցի ես:

— Դու ուրա՞խ ես ինձ տեսնելուդ համար:

— Անշափ... ես համոզված էի, որ դու արդեն գնացել ես... մինչդեռ դու այդ շես արել:

Էմիլիան աշքերը կախեց, ապա ասաց.

— Ես որոշել էի գնալ... և այսօր առավոտյան թատրիստայի հետ եղա նավահանգստում... Բայց վերջին բոպեին փոշմանեցի և որոշեցի մնալ:

— Իսկ ի՞նչ էիր անում մինչև հիմա:

— Մի քիչ նավահանգստում թափառեցի... Սրճարանում նստեցի... Հետո ֆունիկուլյորով բարձրացա Կապրի և զանգեցի ամառանոց... Ինձ ասացին, որ դու դուրս ես եկել... մըտածեցի, որ, ըստ երևույթին, գնացած կլինես Պիկկոլա Մարինա լողափ, և եկա այստեղ... Հանվեցի և սկսեցի քեզ սպասել... Երբ դու պատվիրեցիր մի նավակ կարգի բերեն, քեզ տեսա... Ես արևի տակ պառկած էի, դու անցար իմ կողքով, բայց ինձ շնկատեցիր... Ու մինչև քո հանվելը, բարձրացա ու նստեցի նավակի մեջ:

Երկար ժամանակ ես լուռ էի: Մենք արդեն մեր անցած հրվանդանի և դեպի ծովը ցցված ժայռի միջև գտնվող ճանապարհի կեսին էինք: Ես գիտեի, որ այդ ժայռի այն կողմը գտնվում է Կանաչ քարանձավը, որտեղ սկզբում մտադիր էի լողանալ: Վերջապես ես շատ կամաց հարցրի Էմիլիային.

— Իսկ ինչո՞ւ Բատտիստայի հետ շփնացիր, ինչպես վըճռել էիր: Ինչո՞ւ ես մնացել:

— Որովհետեւ այսօր, կրկին մտածելով այդ մասին, հասկացա, որ քո վերաբերյալ ես սխալվել եմ... և որ այդ բոլորը պարզապես թյուրիմացություն է եղել:

— Ի՞նչը քեզ ստիպեց այդ հասկանալ:

— Չգիտեմ... գուցե ամենից շատ քո ձայնը երեկ երեկոյան:

— Իսկ հիմա դու իրո՞ք համոզված ես, որ ես երբեք չեմ արել բոլոր այն վատ արարքները, որոնց մեջ դու մեղադրում, էիր ինձ:

— Այո, համոզված եմ:

Ինձ մնում էր ես մի վերջին հարցը տալ նրան, մի հարց, որը գուցե բոլոր հարցերից ամենակարևորն էր:

— Բայց դու,— ասացի ես,— դու շես հավատում, չէ՞ , որ ես սրիկա եմ... որ ես այդպիսի գործեր կարող եմ անել... որ

իմ էությամբ ես արհամարհելի եմ... ասա, որ դու ինձ այդպիսին չես համարում, էմիլիա:

— Ես քեզ այդպիսին երբեք չեմ համարել... ինձ միայն թվացել է, որ դու քեզ լավ չես պահում, որի պատճառով էլ ես այլևս քեզ չեի հարգում... Սակայն այժմ զգում եմ, որ այդ բոլորը միայն թյուրիմացություն է եղել... Արի այլևս այդ մասին շխոսենք, ուզո՞ւմ ես:

Ես ոչինչ չասացի: Հուռ էր նաև էմիլիան: Ես սկսեցի թիավարել ավելի մեծ ուժով ու կրկնապատկված, ինչպես թվում էր ինձ, բերկրությամբ, որը ծագող արևի նման կամաց-կամաց բարձրանում էր, որպեսզի ջերմացնի իմ սառած ու անզգայացած հոգին: Այդ ընթացքում մենք հասանք Կանաչ քարանձավ: Մակույկին ես ուղղություն տվի դեպի նրա մուտքը, որը, ինչպես արդեն երևում էր, կանաչ ու սառը ջրի հայելանման մակերեսի վրա բարձրանում էր ինչպես մթին մի կամար:

Ես նորից հարցրի:

— Եվ դու ինձ սիրո՞ւմ ես:

Էմիլիան տատանվեց, ապա ասաց:

— Ես քեզ միշտ էլ սիրել եմ... և միշտ էլ կսիրեմ:

Սակայն նա այդ ասաց այնպիսի մի տխրությամբ, որ ես նույնիսկ զարմացա:

Նրա խոսքերի մեջ եղած թախիծը ինձ անհանգստություն պատճառեց:

— Դու ինչո՞ւ ես այդքան վշտացած ասում:

— Չգիտեմ... գուցե այն պատճառով, որ շատ ավելի լավ կլիներ, եթե ոչ մի թյուրիմացություն մեզ երբեք բաժանած չլիներ իրարից, և մենք սիրեինք միմյանց ինչպես անցյալում:

— Այո, իհարկե,— ասացի ես,— բայց հիմա այդ բոլորը արդեն վերջացած է... Մենք այլևս այդ մասին շպետք է մտածենք... Հիմա մենք պետք է միշտ սիրենք իրար:

Ինձ թվաց, թե նա գլխով համաձայնության նշան արեց, սակայն աշքերն առանց վեր բարձրացնելու և նույն ձեռվ փոքր-ինչ թախծոտ: Ես մի պահ ձեռքերս վերցրի թիակների վրայից և առաջ թեքվելով, վրա բերի:

— Հիմա մենք կգնանք Կարմիր քարանձավ... Դա Կո. նաև քարանձավի հետեւմ գտնվող շատ խոր և ոչ մեծ մի ու

րիշ քարանձավ է... Նրա խորքում, մթության մեջ, փոքրիկ լողափի կա... Գնանք այնտեղ իրար սիրելու, էմիլիա, ուզո՞ւմ ես:

Նա հայացքը բարձրացնելով, առանց որևէ խոսք ասելու, գլխով համաձայնության նշան արեց, ապա մի տեսակ հնագանդ ու, թերևս, ամաչկոտ նայեց երեսիս: Ես ամբողջ ուժով նորից սկսեցի շարժել թիակները:

Ահա և մենք քարանձավի ժայռոտ ու վիթխարի կամարի տակ ենք, որի վրա ուրախ անդրադառնում է ջրի ու արևի զմբուխտե ցոլքերից գոյացած խիտ ու երերուն ցանցը: Ավելի խորքում, այնտեղ, ուր ծովի համաշափորեն զարնվող ալիքների ձայնից խուլ թնդում է քարանձավի կամարը, ջուրը ամբողջովին մթին էր տալիս, իսկ նրա միջից դուրս ցցված ողորկ, սև ու շողշողացող ժայռակտորները թվում էին, թե ծովային կենդանիների մեջքեր են, որ երեսում են: Ահա և երկու քարափների միջև ընկած լուսավոր անցքը, որը տանում է դեպի Կարմիր քարանձավ:

Էմիլիան անշարժ նստած ինձ էր նայում: Նրա աշքերը հետեւում էին իմ ամեն մի շարժումին, իսկ հայացքի մեջ զգայական ու զիջող մի մեղմություն կար, ինչպես այն կանանց մոտ, որոնք պատրաստ են տրվելու և սպասում են միայն մի նշանի: Մերթ մի, մերթ մյուս թիակը դեմ տալով անցքի ժայռապատերին ու հրելով առաջ, ես մակույկը տարաշթաքարե կամարի տակով, դուրս բերի բաց տարածություն և ուղղություն վերցրի դեպի Կարմիր քարանձավի խավարով սքողված մուտքը: Ես էմիլիային ասացի. «Գլուխդ քեզ քաշիր», — և թիակի ուժեղ մի հրումով ջրի հարթ մակերեսի վրայով նավակը սահեց դեպի քարանձավ:

Կարմիր քարանձավը բաժանվում է երկու մասի. առաջին մասը, որը նախասրահի է նման, երկրորդից անջատվում է կամարի ցածրացող մասով, որից այն կողմ քարանձավը ծովում է արմնկաձև ու ձգվում մինչև խորքում գտնվող լողափը: Երկրորդ մասը ամբողջովին սուզված է խավարի մեջ, և մարդու աշքերը պետք է սովորեն այդ մթությանը, որպեսզի հնարավոր լինի տեսնել սառներկրյա այդ փոքրիկ լողափը, լուսավորված կարմրավան ու տարօրինակ մի լույսով, որից էլ այդ քարանձավը ստացել է իր անունը:

Ես էմիլիային ասացի.

— Այս քարանձավում շատ մութ է... Բայց շուտով մեր աշքերը կվարժվեն, և մենք կսկսենք տեսնել:

Դեռ նախկին ճրումից ստացած ուժով նավակը շարունակում էր խավարի մեջ սահել ցածրանիստ կամարների տակով: Ես այլևս ոչինչ չեմ տեսնում: Վերջապես զգացի, թե ինչպես նավակի քիթը թափով կավ լողափին ու թաց աղմուկով խրվեց նրա կոպիճների մեջ: Ես թիակները բաց թողի, նստած տեղիցս մի փոքր բարձրացա և, խավարի մեջ ձեռքս մեկնելով դեպի այն տեղը, ուր նավախելն էր, ասացի.

— Ձեռքդ տուր ինձ, օգնեմ իջնես:

Էմիլիան ոչ մի պատասխան չտվեց: Ես զարմացած նորից կրկնեցի ասածս.

— Էմիլիա, ձեռքդ տուր ինձ,— և կրկին խոնարհվելով դեպի նա, մեկնեցի ձեռքս: Տեսնելով, որ նա ոչ մի պատասխան չի տալիս, ես ավելի խոնարհվեցի նրա կողմը և, որպեսզի մթության մեջ ձեռքս երեսին շիրեմ, սկսեցի խարխափելով փնտրել նրան նավախելում, որտեղ գիտեի որ նստած է: Բայց ձեռքս միայն դատարկության հանդիպեց, ուրիշ ոչ ոք չկար: Այն տեղում, որտեղ, ինչպես ինձ թվում էր, պետք է էմիլիան լիներ նստած, իմ մատները կան դատարկ նստատեղի ողորկ տախտակին: Հանկարծ իմ զարմանքին խառնվեց սարսափի մի զգացում:

— Էմիլի՝ ա, — ճշացի ես, — Էմիլի՝ ա:

Ինձ պատասխանեց միայն թույլ ու սառը արձագանքը: Կամ գոնե ինձ այդպես թվաց: Այդ ընթացքում իմ աշքերը արդեն ընտելացան մթին, և, վերջապես, թանձու խավարի մեջ ես կարողացա տեսնել ափը մխրճված իմ նավակը, սև ու մանր կոպիճապատ լողափը և իմ գլխավերնում աղեղված շողշողուն ու թաց կամարը: Ես տեսա, որ նավակը բոլորովին դատարկ է, նրա նավախելում ոչ ոք չկա, որ դատարկ է նույնպես և լողափը, որ իմ շուրջը լրիվ ամայություն է, ու ես մենակ եմ:

Նայելով նավախելին, ես ապշած ու հագիւ լսելի ձայնով շշնչացի. «Էմիլի՝ ա»: Հետո նորից կրկնեցի. «Էմիլի՝ ա, որտեղ ես»: Եվ նույն այդ բոպեին ես ամեն ինչ հասկացաւ: Իջնելով նավակից, փովեցի լողափին ու դեմքս թաղեցի

խոնավ և ավազախառը կոպիճների մեջ։ Բայ երևոյթին գիտակցությունս կորցրել էի և բոլորովին անշարժ ու գրեթե անզգա, ինչպես ինձ թվաց, բավական երկար մնացել էի այդպես պառկած։

Երկար ժամանակ անցնելուց հետո վեր կացա, մեքենայաբար նստեցի նավակ և դուրս եկա քարանձավից։ Ելքի մոտ իմ աշքերին զարկեց արևի ուժեղ լույսը, որը անդրադարձել էր ծովի ջրերի մեջ։ Ես նայեցի թևիս ժամացույցին։ Ժամը երկուսն էր։ Քարանձավում մնացել էի մի ժամից ավելի։ Հանկարծ հիշեցի, որ կեսօրը ուրվականների ժամն է։ Այժմ ամեն ինչ հասկանալի էր։ Նա, ում հետ ես խոսել էի և ում առաջ թափել արցունքներս, եղել էր ուրվական։

Գլուխ քաներերորդ

Ես վերադառնում էի դանդաղ, թիավարելս հաճախակի ընդհատելով, իսկ երբեմն էլ թիակները վեր էի ցցում և, անշարժ նստած, մոլոր ու ցրված հայացքս հառում էի ծովի լազուրյա շողշողուն մակերեսին։ Ամեն ինչ պարզ էր։ Դա միայն զգայախաբություն է եղել, ճիշտ այնպես, ինչպես երկու օր առաջ ես տեսա արևի տակ փոված մերկ էմիլիային։ այն ժամանակ ինձ նույնպես թվաց, որ խոնարհվեցի ու համբուրեցի նրան, մինչդեռ իրականում ես ոչ միայն չէի մոտեցել էմիլիային, այլև տեղիցս անգամ չէի շարժվել։ Այդ զգայախաբությունը այս անգամ ավելի ստույգ էր և ավելի պարզորդ, բայց, շնայած դրան, դա ընդամենը զգայախաբություն էր և ոչինչ ավելին։ Իսկ որպես ապացուց, եթե ուրիշ ոչինչ լիներ անգամ, բավական էր թեկուզ էմիլիայի ուրվականի հետ ունեցած իմ երկխոսությունը, որի ընթացքում ես նրան ասել տվի այն ամենը, ինչ կուզենայի, որ ասեր, իսկ էմիլիան իրեն պահեց հենց այնպես, ինչպես այդ ցանկանում էի ես ինքս։ Ամեն ինչ ելնում էր ինձանից և վերադառնում ինձ մոտ։ Ես ոչ միայն ամեն ինչ այնպես էի պատկերացնում, ինչպես կուզեի, որ այդ տեղի ունենար, այլև շնոր-

Հիվ իմ հոգու մեջ լցված զգացումների ուժի, երևակայեցի, որ փաստորեն ամեն ինչ հենց ալդպես էլ եղել է: Տարօրինակ է ասել, բայց ինձ ամեննին զարմանք շպատճառեց այդ զգայախաբությունը, որը ոչ միայն հազվադեպ է պատահում, այլև գուցե նաև միակը լիներ: Կարծես դեռ շարունակելով այդ զգայախաբությունը, ես իմ գիտակցության մեջ վերականգնում էի առանձին մանրամասներ և գրեթե երանությամբ կանգ առնում այդ մանրամասներից այնպիսիների վրա, որոնք ինձ բերկրություն ու սփոփանք էին պատճառում: Որքա՞ն էր գեղեցիկ էմիլիան իմ մակույկի նավախելին նստած, որը ոչ միայն այլևս չէր արհամարհում ինձ, այլև ամբողջությամբ համակված էր սիրով, որքան մեղմ ու քընքո՞ւշ էին հնչում նրա խոսքերը, ինչպիսի՛ կրքոտությամբ էի ես հուզվել, երբ նրան հայտնեցի իմ մեջ փոթորկվող ցանկության մասին, իսկ նա գլխի թեթևակի շարժումով համաձայնության նշան արեց ինձ: Փաստորեն ես նման էի այն մարդուն, որը տեսնելով վերին աստիճանի հաճելի ու տպավորիշ մի երազ, քնից արթնանում է, բայց դեռ երկար ժամանակ շարունակում է երանությամբ վայելել այդ երազի առաջացրած զգացումները: Եվ հենց այդ էր պատճառը, որ ես բավական երկար չէի կարողանում ազատվել ինձ պատահած զգայախաբությունից: Ինձ համար հաճելի էր հիշողությանս մեջ մտովի վերականգնել նրա թողած տպավորությունը. ի՞նչ կարեռ էր, թե դա ընդամենը զգայախաբություն է: Զէ՞ որ ես նույն զգացումներն էի ունենում, որոնցով սովորաբար հիշվում է իրականորեն գոյություն ունեցող որևէ դեպք:

Մինչ անսահման մեծ հաճույքով կանգ էի առնում ինձ հայտնված տեսիլքի ամեն մի մանրամասնության վրա, հանկարծ իմ մեջ միտք ծագեց նորից համեմատել Պիկկոլա Մարինայից նավակով իմ մեկնելու ժամանակը Կարմիր քարանձավից դուրս գալու ժամանակի հետ: Ինձ կրկին ապշեցրեց այն հանդամանքը, թե որքան երկար եմ մնացել քարանձավում՝ ստորերկրյա լողափին: Եթե հաշվենք, որ Պիկկոլա Մարինայից մինչև քարանձավ ես հասել եմ երեք քառորդ ժամում, ապա այնտեղ անց եմ կացրել մի ժամից ավելի: Ինչպես արդեն ասել եմ, ես դա վերագրեցի ուշագնացությանս, կամ, համենայն դեպս, մի այնպիսի վիճակի, որը

իր բնույթով նման է գիտակցությունը կորցնելուն։ Բայց այժմ, քննության առնելով ինձ հետ պատահած զգայախաբությունը, որ մի կողմից այնքան բարդ էր, իսկ մյուս կողմից այնքան համապատասխան իմ ամենանվիրական ձրգումներին, ես ինձ հարց տվի, թե արդյո՞ք այս բոլորը պարզապես երազ չեր։ Արդյո՞ք լողարանից մենակ չեմ նստել նավակ, մենակ մտել քարանձավ և, պառկելով այնտեղի լողափին, քնել ու երազ տեսել, որ լողարանից ես մեկնել եմ Էմիլիայի հետ, որը նստել էր իմ մակույկի նավախելին, զրուցել եմ նրա հետ, պատասխաններ ստացել, առաջարկել, որ սեր վայելենք և տարել քարանձավի խորքը։ Հետո երազում տեսել եմ նաև, թե ինչպես ձեռքս մեկնեցի նրան, որպեսզի օգնեմ իշնի, բայց Էմիլիային նավակում շգտնելով, սարսափեցի, մտածելով, որ ծովային զբոսանքի եմ դուրս եկել ուրվականի հետ և այդ գիտակցությունից ուշագնաց լինելով ընկել եմ ափին։

Այժմ այդ ենթադրությունը ինձ թվում էր ձշմարտանման Բայց միայն այդքան և ոչ ավելին։ Իմ գլխում ամեն ինչ մշուշվել ու խառնվել էր իրար, և չէի կարողանում տարբերել երազի և իրականության միջև ընկած սահմանագիծը։ Ըստ երեսութին այդ սահմանագիծը հենց այն պահն էր, երբ պառկեցի ստորերկյա լողափում և ինձ թվաց, թե այսա հնարավոր չէ այդտեղից դուրս գալ։ Սակայն փաստորեն ի՞նչ պատահեց, երբ սկառկեցի քարանձավի խորքում գտնվող լողափին։ Ես քնեցի և երազում տեսա, որ Էմիլիան ինձ հե՞տ է, մսից ու արյունից իսկական Էմիլիա՞ն։ Թե՞ քնեցի և երազ տեսա, որ ինձ այցի է եկել Էմիլիայի ուրվականը։ Կամ գուցե քնեցի և երազում տեսա, որ քնել եմ և այդ երկու երազներից մեկը երազո՞ւմ եմ տեսնում։ Զինական արկղիկների նման, որոնցից յուրաքանչյուրը իր մեջ պարունակում է մի ավելի փոքր արկղիկ, թվում էր, թե իրականությունը իր մեջ երազ է սկառունակում, որը իր հերթին պարունակում է իրականություն, իսկ սա նորից մի երազ և այդպես անվերջ։

Ծովի մեջտեղում թիակները բազմիցս բարձրացնելով ջրեց, ես դադարեցնում էի նավակավարի իմ աշխատանքը և ինքս ինձ հարցնում։ Երա՞զ էր արդյոք իմ տեսածը, թե՞ պարզապես զգայախաբություն, կամ գուցե իսկապես ինձ

այցելության էր եկել Էմիլիայի ուրվականը, մի բան, որն այնքան արտասովոր էր և դժվար պատկերացնելի: Վերջապես եկա այն եզրակացության, որ ինձ համար անհնար է իմանալ դրա ճշմարտությունը և, ամենայն հավանականությամբ, այդ ճշմարտությունը երբեք էլ ինձ չի հաջողվի իմանալ:

Ես նորից սկսեցի գործի դնել թիակները և շուտով հասալողարանին: Արագ-արագ հագնվեցի, բարձրացա դեպի կանգառ և ինձ գցեցի ավտոբուսներից մեկի մեջ, որը հենց այդ րոպեին շարժվում էր դեպի Կապրիի հրապարակ: Այժմ ես շտապում էի տուն գնալ: Չեմ կարող ասել ինչու, բայց համոզված էի, որ ամառանոցում կգտնեմ բոլոր այս առեղծվածների բանալին: Ես շտապում էի նույն այն պատճառով, որ մինչև նավի շարժվելը, որը մեկնելու էր վեցին, պետք է դեռ հասցնեի ոչ միայն իրերս հավաքել, այլև ընթրելու Ես ահագին ժամանակ էի կորցրել, իսկ տրամադրությանս տակ մնացածը շատ քիչ էր: Հրապարակից գրեթե վազքով գնացի կղզին գունորող արահետով: Քսան րոպեից հետո արդեն տանն էի:

Մտնելով այժմ արդեն դատարկ հյուրասրահը, ես նույնիսկ ժամանակ չգտա տրվելու լրված միայնության տխուր զգացումներին: Բացած սեղանի վրա, ափսեի կողքին դրված էր մի հեռագիր: Սրտումս ինչ-որ մթին մի անհանգստություն, ես, առանց որևէ բան հասկանալու, վերցրի այդ դեղին ծրարնու իսկույն բացեցի: Բատտիստայի վայրկենապես աշքիս զարնող անունը խիստ զարմանք պատճառեց ինձ և, ինքս էլ չգիտեմ ինչու, գրեթե ներշնչեց բարեհաջող տեղեկության որոշակի մի հույս: Հետո սկսեցի կարդալ հեռագիրը: մի քանի խոսքով ինձ հաղորդում էին, որ տեղի ունեցած ճակատագրական վթարի հետևանքով Էմիլիան վնասվել է և այժմ գտնվում է «վերին աստիճանի ծանր վիճակում»:

Սրանից հետո ինձ ասելու գրեթե այլևս ոչինչ չի մնում:

Միտք չունի պատմել, թե ես ինչպես հենց այդ նույն երեկոյան մեկնեցի Կապրիից։ Հասնելով նեապոլ, իմացա, որ իրականում էմիլիան ոչ թե ծանր վիճակում է, այլ Տերրաշինայի մոտերքը մահացել է ավտոմոբիլային վթարից։ Նրա մահը շատ տարօրինակ էր եղել. էմիլիան սոսկալի շոգից ու հոգնածությունից ուժասպառ, ինչպես երեսմ է, ննջել է և գլուխը կախել կրծքին։ Բատտիստան, ինչպես սովորաբար, մեքենան վարել է կատաղի արագությամբ։ Հանկարծ կողքի փողոցից նրա առաջն է դուրս եկել եզներ լծած մի սայլ։ Բատտիստան մեքենան միանգամից արգելակել է։ Ապա միքանի բերան սայլապանի հետ հայհոյանքներ փոխանակելուց հետո նորից շարունակել է իր ճանապարհը։ Սակայն էմիլիան լոել է, իսկ գլուխը անընդհատ օրորվել ու մի կողմից մյուսն է ընկել։ Բատտիստան սկսել է էմիլիայի հետ խոսել, բայց նա ոչ մի պատասխան չի տվել։ Ոլորաններից մեկում նա թեքվել ու ընկել է Բատտիստայի վրա։ Բատտիստան մեքենան կանգնեցրել է և տեսել, որ էմիլիան մահացած է։ Երբ Բատտիստան միանգամից արգելակել է մեքենան, որպեսզի անսպասելի կերպով առաջը դուրս եկած սայլին շխփի, էմիլիայի մարմինը եղել է հանգստի վիճակում, բոլոր մկանները թուլացած, ինչպես լինում է քնի ժամանակ։ Մեքենայի հանկարծակի ցնցումից նրա գլուխը ուժգնորեն ընկել է մի կողմի վրա, որի հետևանքով ողնաշարը վայրկենապես ջարդվել է։ Մահը վրա է հասել այնքան արագ, որ ինքը նույնիսկ չի էլ զգացել։

Սոսկալի շոգ էր, իսկ շոգը բթացնում է վիշտը, որը, ինչպես և ուրախությունը, իր կողքին ուրիշ զգացում չի հանդուրժում։ Թաղման օրը հեղձուցիշ տոթ էր, երկինքը ծածկված էր ամպերով, օդը խոնավ էր ու կանգնած, քամու նշույլ անգամ չկար։ Երեկոյան, երբ թաղումն արդեն վերջացած էր, մտնելով այժմ արդեն մեկընդմիշտ դատարկ ու այլևս պետք չեկող մեր բնակարանը և դուռը փակելով իմ հետեւից, ես

նոր միայն զգացի, որ էմիլիան իսկապես մեռել է և որ երբեք այլևս ես նրան չեմ տեսնի: Բնակարանի բոլոր լուսամուտները լայնորեն բացված էին՝ գոնե օդի մի շնչին հոսանք ստեղծելու համար, բայց, շնայած դրան, միևնույն է, ես զգում էի, որ շնչահեղձ եմ լինում: Իրիկնային մթնշաղով պարուրված բնակարանի շողշողուն հատակի վրայով անընդհատ այս ու այն կողմ էի քայլում և անցնում սենյակից սենյակ: Հարեան տների լուսաղող պատուհանները, որտեղից երեսում էին նաև սենյակներում գտնվող նրանց բնակիչները, իմ մեջ կատաղի մի զգացում էին առաջացնում: Նրանց լույսերը ինձ հիշեցնում էին մի այնպիսի աշխարհ, որտեղ մարդիկ ապրում էին խաղաղ, սիրում էին միմյանց, և ոչ մի թյուրիմացություն չէր մթագնում նրանց կյանքը, մի աշխարհ, որտեղից ինձ թվում էր, թե ես վտարված եմ հավիտենապես: Նորից այդ աշխարհը վերադառնալու համար ես պետք է բացատրվեի էմիլիայի հետ, համոզեի նրան, կրկին ստեղծագործեի սիրո մի հրաշք. իսկ դրա համար անհրաժեշտ է, որ սիրուց հրդեհվի ոչ միայն մեր սիրու, այլև մենք նույնպես սիրով հրդեհենք ուրիշինք: Սակայն այդ այլևս հնարավոր չէր: Ինձ թվում էր, ես արդեն խելագարվում եմ, երբ սկսում եմ մտածել, որ էմիլիայի մահը, թերեւ, իմ հանդեպ ունեցած նրա անբարյացակամության վերջին ու վճռական դրսեորումն է:

Սակայն, ինչպես էլ ուզում է լիներ, այնուամենայնիվ անհրաժեշտ էր ապրել: Հաջորդ օրը ես վերցրի ճամպուկը, որը դեռ չէի բացել, բանալիով փակեցի տան դուռը, բայց այնպիսի մի զգացումով, որ կարծես դամբարան էի փակում: Այնուհետև, բանալին հանձնելով դոնապանին, նրան ասացի, որ մտադիր եմ ամառանոցից վերադառնալուց հետո բընակարանի հետ հաշիվներս մաքրել: Ժախեմ, կորչի գնաւ ես նորից մեկնեցի Կապրի: Տարօրինակ է ասել, բայց աղոտ մի հույս էր ինձ ստիպում նորից վերադառնալ այն կողմերը,

ինձ թվում էր, թե որևէ կերպ ես Էմիլիային կհանդիպեմ կամ նույն այն տեղում, որտեղ նա Հայտնվել էր ինձ, կամ էլ մի ուրիշ վայրում։ Եվ այն ժամանակ նորից նրան կբաշատրեմ, թե ինչու ամեն ինչ այսպես վերջացավ, նորից կհայտնեմ իմ սիրո մասին և կրկին նրանից կլսեմ, որ նա հասկանում ու սիրում է ինձ։ Իմ այդ հույսը նման էր խելահեղության, և ես այդ զգում էի Ես երբեք այնքան մոտիկ շեմ եղել բանականությունս կորցնելու վիճակին, որքան այդ օրերին էի, երբ մի կողմից նողկանքով էի լցված իրականության հանդեպ, իսկ մյուս կողմից կարոտով՝ դեպի զգայապատրանքը։

Ի բախտավորություն իմ, Էմիլիան այլևս չհայտնվեց ինձ ոչ երազում և ոչ էլ Հարթմնի։ Համեմատելով վերջին անգամ Էմիլիայի ինձ հայտնվելու ժամը նրա մահվան ժամի հետ, ես եզրակացրի, որ այդ երկու իրադարձությունները ժամանակի տեսակետից շեն Համընկնում միմյանց հետ։ Էմիլիան դեռ կենդանի էր եղել, երբ ինձ թվացել էր, թե նրան տեսնում եմ նավախելին նստած։ Բայց ամենայն Հավանականությամբ նա արդեն մեռած է եղել, երբ ես ուշագնաց պառկած էի Կարմիր քարանձավի խորքում գտնվող փոքրիկ լողափին։ Եվ այդպես, ոչինչ չէր Համընկնում ոչ այն ժամանակ, երբ նա կենդանի էր, ոչ էլ նրա մեռնելոց հետո։ Այդպիսով, ես երբեք շեմ էլ կարող իմանալ, թե ինչ էր այդ արդյոք՝ ինչոր տեսի՞լը, զգայախաբությո՞ւն, երա՞զ, թե՞ զգացումների այլ խաբեանք։ Այն թյուրիմացությունը, որը թունավորել էր մեր Հարաբերությունները Էմիլիայի կենդանության ժամանակ, շարունակվում էր նաև մահից հետո։

Մղված Էմիլիայի և այն տեղերի կարոտից, ուր վերջին անգամ տեսել էի նրան, ես մի անգամ գնացի ամառանոցի ներքեւում գտնվող այն լողափը, որտեղ Էմիլիային հանդիպեցի մերկ վիճակում և պատկերացրի, թե իբր Համբուրում եմ։ Լողափը դափ-դատարկ էր։ Գլաքարերի միջով շարժվելով առաջ և աշքերս բարձրացնելով դեպի ժպտուն ծովի լազուրյա անծայրածիր հեռուն, ես կրկին մտածեցի «Ողիսականի» մասին, կրկին Հիշեցի Ողիսևսին ու Պենելոպեին և ինքս ինձ ասացի, որ նրանց նման այժմ Էմիլիան նույնպես գտնվում է ծովային անսահման տարածությունների մեջ, Հավիտենապես քարացած այն ձեռվ, ինչպիսին նա ուներ կենդանության

ծամանակ։ Այժմ արդեն ինձնից է կախված Էմիլիային կրկին գտնելը և ոչ թե ինչ-որ երազից կամ զգայապատրանքից, ինձնից է կախված այն հարցը, թե կարո՞ղ եմ արդյոք նրան գտնել և շարունակել մեր երկրային՝ խոսակցությունը։ Միայն Էմիլիան կարող էր այս ձևով հեռանալ ինձնից, ազատվել իմ զգացմունքներից և խոնարհվել ինձ վրա որպես սփոփանք։ Ի գեղեցկության կերպար։ Ես որոշեցի գրել այս հիշողությունները, փայփայելով իմ մեջ այն հույսը, որ ցանկությունս կիրականանաւ։

Ալբերտո Մորավիա
ԱՐՀԱՄԱՐՀԱՆՔ

Альберто Моравиа

ПРЕЗРЕНИЕ

(На армянском языке)
Издательство «Советакан ցրօն», ул. Теряна, 91.
Ереван — 1977

Խմբագիր՝ Վ. Հ. Բարսյան
Նկարիչ՝ Ար. Կ. Կարազյան
Գեղ. խմբագիր՝ Վ. Ա. Հարությունյան
Տեխ. խմբագիր՝ Վ. Գ. Ավազյան
Վերսուուգող սրբագրիչ՝ Լ. Տ. Սահազյան

ԷԽ-627

Հանձնված է շարվածքի 5/VIII 1977 թ.

Ստորագրված է տպագրության 28/XI 1977 թ.

Թույլ՝ № 1, 84×108¹/32, տպագր. 8,0 մամ.=13,44 պայմ. մամ. Գրատ. 11,8 մամ.

Պատվեր 1840, Տպագրանակ 30 000, Գինը՝ 1 ռ. 40 կ.

«Սովորական գրող» Գրատարակություն, Երևան-9, Տեղյան 91:

ՀԱՅՀ Մինիստրների սովետի Գրատարակությունների, պոլիգրաֆիայի և գրքի առևտուրի գործերի պետական կոմիտեի Հակոբ Մեղապարտի անվան պոլիգրաֆկոմբինատ, Երևան-9, Տեղյան 91:

Полиграфкомбинат им. Акопа Мегапарта Госкомитета Совета Министров Арм. ССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли, Ереван-9, ул. Теряна, 91.

9000⁰ f.m. 40 k.

«ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ԳՐՈՂ»